

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ
LAW JOURNAL OF DONBASS

Випуск № 1(90) 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвіцький С. С. – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Назимко Є. С. – перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:

Буга Г. С. – начальник відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Відповідальний редактор:

Стецюк Р. І. – завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Члени редакційної колегії:

Наджафгулієв Рафіг Іслам огли – начальник кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Академії Поліції МВС Азербайджанської Республіки, доктор філософії з права, доцент (Азербайджанська Республіка); **Одажіу Ю. М.** – проректор Академії «Stefan cel Mare» МВС Республіки Молдова, доктор права (Республіка Молдова); **Бобкова А. Г.** – головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН, керівник Донецького регіонального наукового центру НАПрН України, заслужений юрист України; **Буга В. В.** – декан факультету № 4 ДонДУВС, доктор юридичних наук, доцент; **Вапнярчук В. В.** – професор кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор; **Єпринцев П. С.** – декан факультету № 2 КННІ ДонДУВС, доктор юридичних наук, доцент; **Захарченко А. М.** – завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Є. В.** – професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2 КННІ ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Клемпарський М. М.** – професор кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення факультету № 4 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Кононенко Т. В.** – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 ДонДУВС, доктор філософських наук, професор; **Лопатинська І. С.** – заступник декана факультету № 1 КННІ ДонДУВС, кандидат педагогічних наук, доцент; **Лоскутов Т. О.** – професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 КННІ ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Мердова О. М.** – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 ДонДУВС, кандидат юридичних наук, професор; **Мухіна Г. В.** – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 ДонДУВС, кандидат педагогічних наук, доцент; **Одерій О. В.** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор; **Петров Є. В.** – суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Д. О.** – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 КННІ ДонДУВС, доктор юридичних наук, доцент; **Халимон С. І.** – заступник начальника кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук, професор.

Збірник наукових праць «Правовий часопис Донбасу»

включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)

з галузі знань Д «Бізнес, адміністрування та право»

(спеціальність: D8 – Право) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409

(додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ (Протокол № 10 від 30 квітня 2025 р.)

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1415 від 16.11.2023 р. (Ідентифікатор медіа R30-01960).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Донецький державний університет внутрішніх справ (вул. Велика Перспективна, 1, м. Кропивницький, 25015, info@dnuvs.ukr.education, тел. (097) 9070107).

Періодичність: 4 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Електронна адреса видання: lj.d.dnuvs.ukr.education

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-3-10

Кірик Алла Юріївна,

доктор філософії в галузі права,

доцент кафедри міжнародного та європейського права

*(Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,**м. Хмельницький)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0729-5986>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ В ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Стаття присвячена питанню діяльності регіональних організацій із гарантування міжнародної безпеки. Особлива увага приділена механізмам підтримки миру та безпеки в межах кожної з регіональних організацій. Акцентується увага на наявності спільних збройних сил, які створюються для захисту цивільного населення в надзвичайних ситуаціях, що є наслідком збройних конфліктів, або в разі стихійних лих і для протидії викликам, які виникають в регіоні. Установлено, що досліджені регіональні організації у сфері безпеки можна розділити на дві категорії: регіональні організації безпекової компетенції (Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Організація Північноатлантичного договору) та регіональні організації загального характеру, які місять елементи безпекової співпраці (Африканський Союз, Асоціація держав Південно-Східної Азії, Європейський Союз, Ліга арабських держав). Особливу увагу приділено миротворчій діяльності, яка залишається одним із найефективніших інструментів реагування на сучасні виклики глобальному миру та безпеці.

Ключові слова: регіональні організації, міжнародна безпека, регіональна безпека, миротворчі сили, співпраця в галузі безпеки, міжнародний конфлікт, ООН.

Постановка проблеми. Забезпечення миру та гарантування безпеки є однією з найактуальніших проблем сьогодення. Глобальна система гарантування міжнародної безпеки представлена Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН), ключовим органом якої є Рада Безпеки ООН. Саме цей орган має право визначати, чи існує у світі загроза агресії, яких заходів необхідно вжити для того, щоб зберегти мир і міжнародну безпеку. Регіональна система колективної безпеки є частиною глобальної системи, яка в останні роки стає все більш ефективним засобом підтримки міжнародного миру та безпеки. Нині у процесі підтримання миру та безпеки задіяно багато регіональних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Натепер є низка праць, присвячених питанню регіональних систем співробітництва у сфері безпеки. Серед таких варто виокремити праці українських дослідників С. Авер'янова [1], О. Карпенко [2], М. Лизун [3], І. Ліщинського [3], В. Хвіст [4]. Окремі аспекти діяльності регіональних організацій у сфері безпеки висвітлено в дисертаційному дослідженні С. Авер'янова, де він розкриває питання безпекової діяльності Асоціації держав Південно-Східної Азії (далі – АСЕАН) у зазначеному

регіоні [1]. О. Карпенко свою працю присвятила створенню порівняльного профілю інституційного забезпечення регіональних комплексів безпеки. Заслужовує на особливу увагу позиція автора щодо того, що сучасні регіональні безпекові комплекси різняться за ступенем інтеграції безпекових питань на рівні міждержавних установ – від порівняно цілковитої інтеграції підходів щодо врегулювання проблем безпеки (на рівні Європейського Союзу (далі – ЄС)) до слабкої безпекової взаємодії [2, с. 72]. І. Ліщинський і М. Лизун дослідили питання управління регіональною безпекою та визначили, що вона являє собою комплекс інститутів і заходів на глобальному, регіональному та національному рівнях [3]. У праці В. Хвіст розглядається поняття «миротворчість», досліджуються функції та форми участі міжнародних організацій у глобальних політичних процесах і врегулюванні міжнародних конфліктів [4].

Окрім того, ґрунтовними є напрацювання й закордонних науковців, серед яких варто виділити праці Амандін Гнангенон і Стефані С. Хофманн [5]. У своїй роботі вони наголошують на тому, що співпраця у сфері регіональної безпеки – це будь-яка спроба зменшити збройне насильство в межах або на кордонах регі-

ону, досліджують різні види регіональних організацій безпеки.

Незважаючи на наявність сучасних досліджень, варто зазначити, що питання організаційно-правових механізмів забезпечення міжнародного миру та безпеки в діяльності регіональних організацій висвітлені мало та потребують більш широкого дослідження.

Мета статті – дослідити організаційно-правові механізми забезпечення міжнародного миру та безпеки в діяльності регіональних організацій: Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), Європейського Союзу, Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО), АСЕАН, Африканського Союзу (далі – АС), Ліги арабських держав (далі – ЛАД). Проаналізувати підходи до вирішення проблем безпеки та механізми гарантування миру та безпеки регіональними організаціями.

Виклад основного матеріалу. У ст. 52 розд. VIII Статуту ООН наголошено, що не виключається існування регіональних угод або органів для розв'язання питань, що стосуються підтримки міжнародного миру й безпеки, які відповідають регіональним діям, за умови, що такі угоди або органи та їхня діяльність сумісні із цілями та принципами ООН. Окрім того, члени ООН, що уклали такі угоди або складають такі органи, повинні докласти всіх зусиль для досягнення мирного врегулювання місцевих конфліктів за допомогою таких регіональних угод або таких регіональних органів до передачі цих конфліктів у Раду Безпеки [6].

Регіональні системи колективної безпеки є частиною системи глобальної безпеки та мають узгоджуватися із цілями та принципами Статуту ООН.

ОБСЄ розглядають як найбільшу у світі регіональну організацію безпеки, яка об'єднує 57 держав-членів. ОБСЄ об'єднує США та Канаду, усі європейські держави та держави Центральної Азії [7]. Гельсінкський заключний акт є ключовим документом організації, який містить зобов'язання підписантів у воєнно-політичній, економічній, екологічній сферах і правах людини та встановлює принципи, що регулюють поведінку між державами [8].

Важливо відзначити, що ОБСЄ функціонує як така, що постійно діє, конференція держав із забезпечення миру, де рішення ухвалюються одностайно. Головним пріоритетом є захист прав людини та прав меншин, сприяння демократії та спостереження за виборами, а також запобігання, моніторинг і врегулювання конфліктів у державах-учасниках.

Для розбудови миру та безпеки ОБСЄ розробив воєнно-політичний вимір, який охоплює контроль над озброєннями, боротьбу із транскордонною злочинністю, реформу поліції, раннє запобігання через Центр запобігання конфліктам [7]. Основними інструментами ОБСЄ, які діють у воєнно-політичному вимірі, є Форум зі співробітництва у сфері безпеки, Комітет безпеки ОБСЄ та Щорічна конференція з огляду безпеки [9].

Діяльність ОБСЄ у воєнному вимірі передбачає також використання національних збройних сил, зокрема й поліції, для миротворчої діяльності. Як наслідок, такі заходи сприяють і зміцнюють регіональну безпеку шляхом спільної участі в контролі над озброєннями, управлінні кордонами, боротьбі з тероризмом, врегулюванні конфліктів і військовій реформі.

Операції на місцях, або так звані польові місії, є ключовим інструментом запобігання конфліктам. Нині ОБСЄ проводить 12 польових операцій у Східній та Південно-Східній Європі, на Південному Кавказі

та в Центральній Азії. Польові операції ОБСЄ у сфері запобігання конфліктам і їх урегулювання мають різноманітні завдання, як-от: сприяння політичним процесам, спрямованим на запобігання конфліктам або їх урегулювання; забезпечення своєчасного інформування про розвиток ситуації в конкретній країні чи регіоні; допомога у сприянні діалогу та моніторинг ситуації [10].

Наприклад, у 2014 р. розпочала роботу Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні, яка була створена через агресивні дії Росії. Неозброєна цивільна місія діяла на постійній основі в усіх регіонах України та припинила свою діяльність 31 березня 2022 р. Поставлені перед нею завдання полягали в неупередженому й об'єктивному спостереженні та звітуванні про безпекову ситуацію в Україні, а також сприянні діалогу між усіма сторонами конфлікту. Звичайно, місія не була інструментом урегулювання конфлікту, але вона слугувала засобом для збору інформації про безпекову ситуацію в зоні відповідальності. За період своєї роботи вона збирила важливу інформацію, яка підтверджує порушення базових принципів і зобов'язань у рамках ОБСЄ, здійснювала моніторинг ситуації з дотриманням прав людини й основних свобод, сприяла діалогу з метою зменшення напруженості [11].

Під час розгляду європейської безпеки варто згадати про ЄС, який об'єднує 27 європейських держав. Від створення перших Європейських Співтовариств було досягнуто значного прогресу в покращенні спроможності ЄС долати виклики безпеці. Поточний механізм боротьби із загрозами безпеці в ЄС зосереджений у Спільній безпековій і оборонній політиці.

Відповідно до ст. 42 ДЄС Спільна безпекова й оборонна політика є невід'ємною частиною спільної зовнішньої та безпекової політики та забезпечує Союзові оперативну спроможність, що спирається на цивільні та військові засоби [12].

Спільну політику безпеки й оборони, яка встановлює рамки ЄС для оборони та врегулювання криз, очолює Верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки. Верховний представник є центральною фігурою в цій системі. Він очолює спеціалізоване агентство ЄС, Європейське оборонне агентство, забезпечує політичне керівництво Європейською службою зовнішніх справ [13].

Європейське оборонне агентство відповідає за посилення оборонних можливостей, сприяння європейському співробітництву у сфері озброєнь, створення конкурентоспроможного європейського ринку воєнного обладнання та збільшення ефективності європейських оборонних досліджень і технологій [14, с. 769].

Варто відразу зазначити, що ЄС не має власних збройних сил і єдиного військового командування, натомість держави надають ресурси та війська для спільних місій, які координуються через Європейську службу зовнішніх справ. Для підтримки міжнародного миру та безпеки ЄС використовує цивільні та воєнні засоби в місіях поза межами Союзу.

Відповідно до ст. 43 ДЄС місії охоплюють спільні операції з роззброєння, гуманітарні та рятувальні операції, надання консультацій і допомоги у військових справах, місії запобігання конфліктам і миротворчі, місії збройних сил з урегулювання кризових ситуацій, зокрема й установами миру та постконфліктної стабілізації. Усі ці місії можуть сприяти боротьбі проти тероризму, зокрема й підтримці третіх країн у боротьбі проти тероризму на їхніх територіях [12].

Рішення ЄС про розгортання місії або операцій зазвичай ухвалюються на запит країни-партнера або на основі резолюції Ради Безпеки ООН. Найбільш яскравим доказом ефективності ЄС в запобіганні конфліктам і розбудові миру є низка його поточних місій і операцій.

Свою першу миротворчу операцію ЄС провів у 2003 р. під назвою «Артеміда», що проходила на північному сході Конго. Вищезгадана операція дала поштовх державам – членам ЄС створити невеликі підрозділи, що швидко розгортаються, які могли б утрутитися в конфлікти за межами Європи, зокрема в Африці [15]. Метою таких операцій була стабілізація ситуації доти, доки не буде досить військових сил ООН або збройних сил інших організацій.

Відтоді, як у 2003 р. було розпочато перші місії та операції, ЄС провів понад 40 закордонних операцій, цивільні та військові місії та операції в кількох країнах Європи, Африки й Азії. Станом на тепер діє 24 поточні місії та операції ЄС, зокрема: 13 цивільних, 10 військових і 1 цивільно-військова ініціатива [16].

Не можна не згадати ще одну важливу організацію в системі міжнародної безпеки – НАТО, яка складається із 32 держав і об'єднує безпеку Північної Америки та безпеку Європи [17]. Держави – члени Альянсу співпрацюють одна з одною з питань оборони та безпеки, просування демократичних цінностей. Коли дипломатичні зусилля зазнають невдачі, НАТО має військовий потенціал для проведення операцій з урегулювання криз.

Північноатлантична рада є головним органом НАТО, що ухвалює політичні рішення, але, окрім політичних структур, НАТО також включає військові структури. Військовий комітет об'єднує начальників штабів країн-членів і Міжнародний військовий штаб. Командна структура складається з Оперативного командування Альянсу, яке відповідає за планування та проведення всіх операцій Альянсу, і Командування трансформації Альянсу, яке відповідає за військову адаптацію.

НАТО має військовий потенціал для проведення операцій із запобігання та реагування на надзвичайні ситуації самостійно або у співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями. Альянс має можливість проводити широкий спектр військових операцій і місій. На тепер під командуванням НАТО діє 5 операцій і місій [18].

Варто зазначити, що численні військові операції характеризують НАТО не лише як регіонального, а і як глобального гравця безпеки. Юридичною основою військових операцій НАТО є Північноатлантичний договір, укладений у 1949 р. Особливо важливою є ст. 5 Договору, оскільки в ній йдеться про те, що збройний напад на одну чи більше держав – членів НАТО вважається нападом на всіх членів, кожна держава-член зобов'язується вжити заходів для відновлення та підтримки безпеки в північноатлантичному регіоні [19].

Як підкреслюють І. Ліщинський та М. Лизун, управління регіональною безпекою дедалі більше здійснюється не лише вузькоспеціалізованими організаціями, як-от ОБСЄ чи НАТО, але й багатопрофільними регіональними організаціями, які спочатку мали економічні та політичні цілі, згодом поєднали з безпековими, як-от ЄС чи АСЕАН [3].

В Азії АСЕАН належить центральне місце у структурі безпеки. Організація була створена в 1967 р. для координації співпраці між державами-членами в різних сферах, зокрема й у політичній, економічній і науково-культурній [20].

Основною метою діяльності АСЕАН є економічне зростання, соціальний і культурний розвиток у регіоні Південно-Східної Азії, який неможливий без сприяння регіональному миру та стабільності. Нині в АСЕАН входять 10 країн: Філіппіни, Таїланд, Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Бруней, В'єтнам, Лаос, М'янма (Бірма) та Камбоджа [20]. Нині підтримання миру та безпеки в регіоні є одним з основних напрямів діяльності цієї організації. Відповідно до п. 1 ст. 1 Статуту АСЕАН основними цілями є підтримка та сприяння миру, безпеці, стабільності та подальшому зміцненню цінностей щодо миру в регіоні [21]. Статут АСЕАН визначає механізми, які можуть застосовуватись для підтримки миру та безпеки в регіоні. Такі механізми охоплюють ухвалення рішень за принципом консультацій і консенсусу; урегулювання спорів за допомогою створення арбітражу; співпрацю з іншими країнами, організаціями, регіональними та міжнародними установами [21].

Наявність цих механізмів допомагає організації сприяти діалогу між державами-членами, знаходити шляхи вирішення конфліктів і зміцнювати довіру. Ці механізми реалізуються завдяки Регіональному форуму АСЕАН, Форуму міністрів оборони АСЕАН і АСЕАН плюс, а також Східноазіатському саміту.

Одним з аргументів, який підтверджує внесок АСЕАН у розбудову миру та безпеки в регіоні, є ухвалення низки актів, серед яких варто виділити Декларацію зони миру, свободи та нейтралітету в Куала-Лумпурі, яка була ухвалена в 1971 р. Декларація підтверджувала, що країни-члени сповнені рішучості докласти необхідних зусиль, щоб отримати визнання та повагу до Південно-Східної Азії як регіону миру, свободи та нейтралітету, вільного від будь-якого втручання з боку країн за межами регіону [22].

У 1995 р. укладено Договір про створення зони, вільної від ядерної зброї, у Південно-Східній Азії [23]. Зона, вільна від ядерної зброї, у Південно-Східній Азії стала однією з п'яти наявних зон у світі, сприяє створенню мирного середовища на глобальному рівні.

Водночас були докладені зусилля для підвищення політичної та безпекової співпраці в рамках організації на більш високий рівень шляхом створення Співтовариства політики та безпеки АСЕАН. Метою Співтовариства є підтримка політичних і безпекових відносин між державами – членами АСЕАН, сприяння збереженню миру та запобігання політичній напруженості у сфері безпеки.

Як зазначає С. Авер'янов у своєму дисертаційному дослідженні, співтовариство політики та безпеки АСЕАН функціонує як форма співробітництва держав-членів без створення військової організації та спільних військових сил. Суть такого співробітництва зводиться до того, що міністри закордонних справ і оборони держав-членів збираються на регулярні зустрічі, де розробляють спільні плани дій у разі загрози безпеці. Розроблена державами-учасниками спільна програма безпеки передбачає створення системи попередження про напади піратів, постійний обмін інформацією, спільні навчання та підготовку особового складу у військових навчальних закладах держав АСЕАН. Наприклад, для боротьби з морським піратством і протидії тероризму проводяться щорічні спільні навчання [1, с. 100–101].

Як зазначалося раніше, АСЕАН не має постійних військових сил, що підтверджує її небажання вступувати у міждержавні суперечки, віддає перевагу двосторонній дипломатії. Однак варто зазначити, що були спроби створити спільні миротворчі сили, але

вони були відхилені через занепокоєння окремих держав щодо свого суверенітету та дотримання принципу невтручання у внутрішні справи держави [24]. Проте нині більшість членів АСЕАН різною мірою беруть участь у миротворчих операціях ООН і створили національні центри підготовки миротворців [25].

Серед регіональних організацій Африки важливу роль відіграє АС, який, серед іншого, прагне гарантувати безпеку своїм державам – членам. АС зарекомендував себе як центральна організація безпеки на континенті. Він виник у 2001 р. з Організації африканської єдності, яка вже була заснована в 1963 р. тридцятьма африканськими державами. Нині всі африканські держави, окрім Марокко, є членами Союзу, зараз їх п'ятдесят три. Однією із цілей АС було розроблення нової архітектури миру та безпеки на континенті, яка б забезпечувала захист суверенітету, територіальної цілісності та незалежності своїх держав-членів, сприяла миру, безпеці та стабільності в Африці, захищала права людини [26].

Серед органів у структурі АС Рада миру і безпеки є найважливішою для підтримки миру та безпеки в регіоні. Рада складається з п'ятнадцяти членів, які вибираються Генеральною асамблеєю глав держав Союзу. До повноважень Ради входить надання дозволу на проведення миротворчих місій і надання рекомендацій Генеральній асамблеї щодо можливого збройного втручання відповідно до ст. 4 Установчого акта АС. Для виконання рішень Ради були створені Африканські сили швидкого реагування, які можуть бути розгорнуті в Африці, якщо ООН не зможе швидко реагувати на конфлікти в регіоні.

Важливим інструментом для підтримки миру та безпеки в регіоні є миротворча діяльність, яка виконує низку місій, як-от: припинення конфлікту шляхом надання допомоги сторонам у забезпеченні та дотриманні мирних угод, захист цивільних, зменшення рівня насильства, підтримка виборів і перехідних процесів, стабілізація чи примусу до миру проти повстанців чи екстремістських груп.

Африканський Союз є активним прихильником миротворчих операцій, провів приблизно двадцять операцій [27]. АС діє відповідно до правової бази, передбаченої Установчим актом АС, де у ст. 4 (h) передбачено повноваження організації втручатися у справи держав-членів у разі воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності [26].

Натепер здійснено такі операції, як: Місія АС в Сомалі, Місія АС й ООН у Дарфурі; Ініціатива регіонального співробітництва для ліквідації Армії опору Бога; Спостерігачі із прав людини та військові експерти в Бурунді [27]. Одна з найважливіших операцій була розгорнута в Сомалі у 2007 р., після того, як країна пережила шістьнадцять років анархії, а інші міжнародні місії не змогли відновити порядок. Через шістьнадцять років після втручання АС Сомалі відновило свій уряд і вигнало терористів із більшої частини країни [28].

Миротворчі операції є критично важливим засобом вирішення основних проблем безпеки Африки. Незважаючи на успіх, миротворчі місії продовжують стикатися із проблемами, а саме браком фінансування. Наприклад, бюджет АС на 2022 р. становив 650 мільйонів доларів. З них 176 мільйонів доларів пішли на операції, а 195 мільйонів – на програми. Внески держав-членів покривають лише частину цих витрат. Бюджет миру та безпеки в розмірі 279 мільйонів доларів в основному фінансується донорами [29]. Масштабні місії під про-

водом АС залежать від фінансування ООН, ЄС й інших міжнародних донорів.

Іншою важливою регіональною організацією є Ліга арабських держав, яка була заснована 22 березня 1945 р., що зробило її однією з перших регіональних організацій у світі. Сирія, Йорданія, Ірак, Саудівська Аравія, Ліван, Єгипет і Ємен були державами – засновниками ЛАД, до складу якої зараз входять 22 арабські держави.

Безпекове співробітництво в ЛАД базується на Договорі про взаємну оборону й економічне співробітництво, укладеному в 1950 р., який покликаний зміцнити колективну безпеку, координувати заходи військової оборони між державами-членами. Передумовою укладення цього акта стала низка конфліктів, а також війна частини арабських держав з Ізраїлем. Договір передбачав створення декілька нових органів, серед яких Спільна рада оборони, Постійна військова комісія і Економічна рада [30].

Спільна Рада безпеки відповідно до ст. 6 Угоди об'єднує міністрів закордонних справ і міністрів оборони арабських країн. Завданнями цього органу є: допомога постраждалим арабським державам, ужиття заходів колективної самооборони для відсічі агресії та відновлення миру та безпеки, організація співробітництва у сфері підготовки засобів індивідуального та колективного захисту від можливої збройної агресії [30]. Постійна військова комісія розробляє плани спільної оборони, організовує спільні навчання та звітує перед Спільною радою оборони.

Примітно, що хоча в договорі міститься пункт, який зобов'язує всі арабські держави відбивати будь-яку агресію в арабській державі військовими й економічними засобами, цей пункт не застосовується. Арабський механізм безпеки використовується тоді, коли арабська держава, яка зазнала нападу, звертається із проханням про це до Спільної ради оборони. Тоді Рада схвалює запит арабських держав, які зазнали вторгнення, щоб країни – члени Ліги вжили відповідних заходів.

У 2015 р. був розроблений протокол щодо формування спільних збройних сил арабських держав, оскільки Рада ЛАД на найвищому рівні ухвалила резолюцію, яка передбачала створення спільних збройних сил для підтримки національної безпеки відповідно до Статуту Ліги арабських держав і Договору про взаємну оборону і економічне співробітництво [31]. Однією із причин для формування спільних сил стала подія, яка відбулась у Лівії у 2015 р. Тоді бойовики безжально обезголовили двадцять одного єгиптянина-копта, що прибули до Лівії на заробітки [32].

Роль Об'єднаних арабських сил полягає в наданні допомоги, зокрема й гуманітарної, захисті цивільного населення в надзвичайних ситуаціях, що виникли внаслідок спалаху збройного конфлікту або в разі стихійних лих, а також у протидії викликам і терористичним загрозам.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу виділити такі особливості діяльності регіональних організацій для підтримки миру та безпеки:

1) незважаючи на велику кількість регіональних організацій, які опікуються співпрацею у сфері безпеки, вони багато в чому різняться. Передусім не всі організації були задумані для безпекової співпраці, як, наприклад, НАТО і ОБСЄ, більшість організацій у процесі своєї діяльності почали розглядати співпрацю у сфері безпеки як важливий напрям діяльності (наприклад, АС, АСЕАН, ЄС, ЛАД.) Тому всі досліджені регі-

ональні організації у сфері безпеки можна розділити на дві категорії: регіональні організації безпекової компетенції (ОБСЄ, НАТО) та регіональні організації загального характеру, які місять елементи безпекової співпраці (АС, АСЕАН, ЄС, ЛАД);

2) кожна з досліджених регіональних організацій має власний підхід до вирішення проблем безпеки та механізми забезпечення миру та безпеки в регіоні. Основними інструментами ОБСЄ, які діють у військово-політичному вимірі, є Форум співробітництва у сфері безпеки, Комітет безпеки ОБСЄ та Щорічна конференція з огляду безпеки. Діяльність ОБСЄ у військовому вимірі передбачає також використання національних збройних сил, зокрема й поліції, для миротворчої діяльності. Спільна політика безпеки й оборони ЄС підтримується низкою спеціальних агентств та інституцій. Нині функціонують Європейське оборонне агентство та Європейська служба зовнішніх справ. ЄС не має власних збройних сил, натомість держави надають ресурси та війська для спільних місій. У НАТО до військових структур належить Військовий комітет, який об'єднує начальників штабів країн-членів і міжнародний військовий штаб. Структура командування складається з Оперативного командування Альянсу та Командування з питань трансформації Альянсу. НАТО має під своїм командуванням військові сили з контролем, комунікаційними структурами, розвідкою та транспортними можливостями. АСЕАН, будучи торговою організацією, за головною мету має мир і стабільність між державами-членами. Важливим кроком стало створення Співтовариства політики та безпеки АСЕАН. Проте через суворе дотримання принципу невтручання у внутрішні справи держав спільних військових сил не було створено. Африка виступає континентом, де постійно відбуваються внутрішні конфлікти, регіональні громадянські війни та конфлікти за ресурси. У зв'язку із цим, регіональна співпраця у сфері безпеки є вкрай важливою. Головним органом АС у справах конфліктів

є Рада миру та безпеки, яка оточена системою другорядних і допоміжних органів і Африканськими резервними силами. У ЛАД відповідно до Договору про взаємну оборону й економічне співробітництво створено Спільну раду оборони та Постійну військову комісію. У 2015 р. був розроблений протокол щодо формування спільних арабських сил;

3) варто відзначити, що миротворчі місії і операції є ключовим напрямом діяльності багатьох регіональних організацій безпекового співробітництва. Миротворча діяльність залишається одним із найефективніших інструментів реагування на сучасні виклики глобальному миру та безпеці. Незважаючи на те, що миротворча діяльність не вирішує всіх проблем, вона здатна підтримувати ситуацію, захищати цивільне населення. Також місії часто відіграють ключову роль у створенні сприятливих умов для продовження або відновлення переговорів. Серед досліджуваних організацій є ті, які передбачають використання миротворчих операцій у разі необхідності, як-от: ОБСЄ, ЄС, НАТО, АС, ЛАД. Окрім того, багато регіональних організацій створили правові рамки для проведення миротворчих місій у своїх договорах. АС, наприклад, діє на основі Установчого акту, який надає організації повноваження втручатися в разі воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності на території держав-членів. Договір про ЄС також передбачає, що Союз може надсилати військові та цивільні місії для запобігання конфліктам, підтримки миру та зміцнення міжнародної безпеки.

Незважаючи на деякі проблеми в роботі регіональних організацій, як-от обмежені ресурси та внутрішні суперечки, усе ж таки можна визначити їх ефективними засобом підтримки міжнародного миру та безпеки. Регіональні організації здебільшого краще здатні врегулювати конфлікти через їхню близькість, подібні мовні та культурні аспекти та розуміння того, що невіршені конфлікти можуть стати проблемою для всього регіону.

Список використаних джерел

1. Авер'янов С. Безпекова діяльність АСЕАН у Південно-Східній Азії: дис. ... канд. пол. наук : 23.00.04. Київ, 2021. 254 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Averianov_Serhii/Bezpekova_diiialnist_ASEAN_u_PivdennoSkhidnii_Azii.pdf.
2. Карпенко О. Регіональні безпекові комплекси в сучасних умовах. *Економіка: реалії часу* : науковий журнал. 2023. № 3 (67). С. 74–85. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8317384>.
3. Ліщинський І., Лизун М. Концептуальні візії регіональної та глобальної безпеки. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 2. С. 148–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2020_2_13.
4. Хвіст В. Функції та форми участі міжнародних організацій у світополітичних процесах і врегулювання міжнародних конфліктів. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2022. Т. IV. С. 36–46. URL: https://www.researchgate.net/publication/364477244_Funkcii_ta_formi_ucasti_miznarodnih_organizacij_u_svitopolitichnih_procesah_i_vreguluvanna_miznarodnih_konfliktiv.
5. Gnanguénon A., Hofmann S.C. Regional security cooperation. *Handbook of Regional Cooperation and Integration* / Ph. De Lombaerde (ed.). Edward Elgar Publishing, 2024. Ch. 7. P. 164–181.
6. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
7. Who we are. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: <https://www.osce.org/whatistheosce>.
8. Helsinki Final Act. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: <https://www.osce.org/helsinki-final-act>.
9. Forum for Security Co-operation. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: <https://www.osce.org/forum-for-security-cooperation>.
10. Where we are. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: <https://www.osce.org/where-we-are>.
11. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). URL: <https://mfa.gov.ua/miznarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-ispivrobitnictva-v-yevropi>.
12. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу із протоколами та деклараціями від 25.03.1957 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
13. EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy. *European Council, Council of the European Union*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/high-representative-foreign-affairs-security-policy/>.

14. Подоїніцин В., Яфонкін А., Манжай О. Правові засади оборонної стандартизації Європейського Союзу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Ужгород, 2024. № 2. С. 766–772.
15. Tomolya János. Operation “Artemis”: The First Autonomous EU-led Operation. *ARMS*. 2015. Vol. 14. № 1. P. 121–132. URL: https://www.researchgate.net/publication/356606581_Operation_Artemis_The_First_Autonomous_EU-led_Operation.
16. Missions and Operations. *European Union websites*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/missions-and-operations_en.
17. Member countries. *North Atlantic Treaty Organization*. URL: <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>.
18. Operations and missions: past and present. *North Atlantic Treaty Organization*. URL: https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics_52060.htm.
19. The North Atlantic Treaty. Washington D.C. 4 April 1949. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm.
20. About ASEAN. *The ASEAN Secretariat*. URL: <https://asean.org/about-asean>.
21. The ASEAN Charter (30th Reprint). *Association of Southeast Asian Nations*. URL: <https://asean.org/book/the-asean-charter-30th-reprint/>.
22. Zone of peace, freedom and neutrality declaration. Adopted by the Foreign Ministers at the Special ASEAN Foreign Ministers Meeting in Kuala Lumpur, Malaysia on 27 November 1971. URL: https://www.icnl.org/wp-content/uploads/Transnational_zone.pdf.
23. Treaty on the Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone. *The ASEAN Secretariat*. URL: <https://asean.org/treaty-on-the-southeast-asia-nuclear-weapon-free-zone/>.
24. ASEAN and ADMM: Climbing Out of a Deep Hole. *FULCRUM*. URL: <https://fulcrum.sg/asean-and-admm-climbing-out-of-a-deep-hole/>.
25. Prashanth Parameswaran. Malaysia Wants an ASEAN Peacekeeping Force. *Diplomat*. URL: <https://thediplomat.com/2015/02/malaysia-wants-an-asean-peacekeeping-force/>.
26. Constitutive Act. *African Union*. URL: <https://au.int/en/constitutive-act>.
27. The Peace & Security Council. *African Union*. URL: <https://au.int/en/psc>.
28. African-led Peacekeeping Proves Its Value, but Faces Challenges. *ADF*. URL: <https://adf-magazine.com/2023/11/african-led-peacekeeping-proves-its-value-but-faces-challenges/>.
29. Nantulya P. The African Union at 20: Much Accomplished, More Challenges Ahead. *Africa Centre for Strategic Studies*. 2022. URL: <https://africacenter.org/spotlight/african-union-20-much-accomplished-more-challenges-ahead/>.
30. Treaty of Joint Defense and Economic Cooperation Between the States of the Arab League, June 17, 1950. Lillian Goldman Law Library. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/arabjoin.asp.
31. Arab summit agrees on unified military force for crises. March 29, 2015. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/mideast-arabs-communicue-idUSL6N0WV03T20150329/>.
32. У Лівії ісламісти обезголовили 21 єгипетського християнина-копта. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/svit/u-liviyi-islamisti-obezgolovili-21-yegipetskogo-hristiyana-kopta-409520.html>.

References

1. Aver'ianov, S. (2021) Bezpekova diial'nist' ASEAN u Pivdenno-Skhidnij Azii [ASEAN Security Activities in Southeast Asia]. *Candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Averianov_Serhii/Bezpekova_diialnist ASEAN_u_PivdennoSkhidnij_Azii.pdf [in Ukrainian].
2. Karpenko, O. (2023) Rehionalni bezpekovi kompleksi v suchasnykh umovakh [Regional Security Complexes in the Present Conditions]. *Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal – Economics: realities of the time. Scientific journal*. № 3 (67). 74–85. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8317384> [in Ukrainian].
3. Lishchynskyi, I., Lyzun, M. (2020) Kontseptualni vizii rehionalnoi ta hlobalnoi bezpeky [Conceptual visions of regional and global security]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Ternopil National Economic University*. Vyp. 2. 148–161. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2020_2_13 [in Ukrainian].
4. Khvist, V. (2022) Funktsii ta formy uchasti mizhnarodnykh orhanizatsii u svitopolitychnykh protsesakh i vrehuliuвання mizhnarodnykh konfliktiv [Functions and forms of participation of international organizations in worldpolitical processes and settlement of international conflicts]. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2022. T. IV. 36–46. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/364477244_Funkcii_ta_formi_uchasti_mizhnarodnih_organizacij_u_svitopolitichnih_procesah_i_vreguluvanna_mizhnarodnih_konfliktiv [in Ukrainian].
5. Gnanguènon, A., & Hofmann, St.C. (2024). Regional security cooperation, Chapters, in: Philippe De Lombaerde (ed.), *Handbook of Regional Cooperation and Integration*, chapter 7, pages 164–181, Edward Elgar Publishing [in English].
6. Statut Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsij (1945) [Charter of the United Nations]. Retrieved from: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf [in Ukrainian].
7. Organization for Security and Co-operation in Europe. Who we are. *www.osce.org*. Retrieved from: <https://www.osce.org/whatistheosce> [in English].
8. Helsinki Final Act. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. Retrieved from: <https://www.osce.org/helsinki-final-act> [in English].
9. Forum for Security Co-operation. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. Retrieved from: <https://www.osce.org/forum-for-security-cooperation> [in English].
10. Where we are. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. Retrieved from: <https://www.osce.org/where-we-are> [in English].
11. Orhanizatsiia z bezpeky i spivrobotnytstva v Yevropi (OSBYe) [Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)]. Retrieved from: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-ispivrobotnitstva-v-yevropi> [in Ukrainian].

12. Konsolidovani versii Dohovoru pro Yevropejs'kyj Soiuz ta Dohovoru pro funktsionuvannia Yevropejs'koho Soiuzu z protokolamy ta deklaratsiiamy (25.03.1957) [Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union with the protocols and declarations]. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06W [in Ukrainian].
13. EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy. *European Council, Council of the European Union*. Retrieved from: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/high-representative-foreign-affairs-security-policy/> [in English].
14. Podojnitsyn, V., Yafonkin, A., Manzhaj, O. (2024). Pravovi zasady oboronnoi standartyzatsii Yevropejs'koho Soiuzu [Legal Principles of Defense Standardization of the European Union]. *Analitychno-porivnial'ne pravoznavstvo – Analytical and comparative law*. (№ 2. 766–772) Uzhhorod [in Ukrainian].
15. Tomolya, János (2015). Operation “Artemis”: The First Autonomous EU-led Operation. *ARMS*. Vol. 14, № 1. 121–132. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/356606581_Operation_Artemis_The_First_Autonomous_EU-led_Operation [in English].
16. Missions and Operations. *European Union websites*. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/eeas/missions-and-operations_en [in English].
17. Member countries. *North Atlantic Treaty Organization*. Retrieved from: <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html> [in English].
18. Operations and missions: past and present. *North Atlantic Treaty Organization*. Retrieved from: https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics_52060.htm [in English].
19. The North Atlantic Treaty. Washington D.C. (4 April 1949). Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm [in English].
20. About ASEAN. *The ASEAN Secretariat*. Retrieved from: <https://asean.org/about-asean> [in English].
21. The ASEAN Charter (30th Reprint). *Association of Southeast Asian Nations*. Retrieved from: <https://asean.org/book/the-asean-charter-30th-reprint/> [in English].
22. Zone of peace, freedom and neutrality declaration. Adopted by the Foreign Ministers at the Special ASEAN Foreign Ministers Meeting in Kuala Lumpur, Malaysia (27 November 1971). Retrieved from: https://www.icnl.org/wp-content/uploads/Transnational_zone.pdf [in English].
23. Treaty on the Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone. *The ASEAN Secretariat*. Retrieved from: <https://asean.org/treaty-on-the-southeast-asia-nuclear-weapon-free-zone/> [in English].
24. ASEAN and ADMM: Climbing Out of a Deep Hole. *FULCRUM*. Retrieved from: <https://fulcrum.sg/asean-and-admm-climbing-out-of-a-deep-hole/> [in English].
25. Prashantha Parameswaran. Malaysia Wants an ASEAN Peacekeeping Force. *Diplomat*. Retrieved from: <https://thediplomat.com/2015/02/malaysia-wants-an-asean-peacekeeping-force/> [in English].
26. Constitutive Act. *African Union*. Retrieved from: <https://au.int/en/constitutive-act> [in English].
27. The Peace & Security Council. *African Union*. Retrieved from: <https://au.int/en/psc> [in English].
28. African-led Peacekeeping Proves Its Value, but Faces Challenges. *ADF*. Retrieved from: <https://adf-magazine.com/2023/11/african-led-peacekeeping-proves-its-value-but-faces-challenges/> [in English].
29. Nantulya, P. (2022) The African Union at 20: Much Accomplished, More Challenges Ahead. *Africa Centre for Strategic Studies*. Retrieved from: <https://africacenter.org/spotlight/african-union-20-much-accomplished-more-challenges-ahead/> [in English].
30. Treaty of Joint Defense and Economic Cooperation Between the States of the Arab League (June 17, 1950). *Lillian Goldman Law Library*. Retrieved from: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/arabjoin.asp [in English].
31. Arab summit agrees on unified military force for crises. (2015). *Reuters*. Retrieved from: <https://www.reuters.com/article/mideast-arabs-communicate-idUSL6N0WV03T20150329/> [in English].
32. U Livii islamisty obezholovyly 21 iehypets'koho khrystyanyna-kopta [In Libya, Islamists beheaded 21 Egyptian Coptic Christians]. *TSN*. Retrieved from: <https://tsn.ua/svit/u-liviyi-islamisti-obezholovili-21-yegipetskogo-hristyanina-kopta-409520.html> [in Ukrainian].

Kiryk Alla,

PhD in Law,

Associate Professor at the Department of International and European Law

(Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0729-5986>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING INTERNATIONAL PEACE AND SECURITY IN THE ACTIVITIES OF REGIONAL ORGANIZATIONS

The article is devoted to the issue of the activities of regional organizations in ensuring international security. The most famous regional organizations were selected for the study: The Organization for Security and Cooperation in Europe, the European Union, the North Atlantic Treaty Organization, the Association of Southeast Asian Nations, the African Union, and the League of Arab States. Special attention is paid to the mechanisms for maintaining peace and security within each of the regional organizations. Attention is also drawn to the existence of joint armed forces that are created to protect civilians in emergencies resulting from armed conflicts or natural disasters and to counteract challenges that arise in the region. It is established that the studied regional organizations in the field of security can be divided into two

categories: regional organizations of security competence (OSCE, NATO) and regional organizations of a general nature with elements of security cooperation (AU, ASEAN, EU, LAS). In addition, it is determined that each of the studied regional organizations has its own approach to solving security problems and mechanisms for ensuring peace and security in the region. Particular attention is paid to peacekeeping, which remains one of the most effective tools for responding to current challenges to global peace and security. The purpose of such operations is to help countries affected by conflict make the transition to peace. It is emphasized that a number of organizations have created a legal framework for peacekeeping missions in their treaties. Some organizations conduct peacekeeping operations jointly with the United Nations, but there are also organizations that have conducted such activities independently. It is established that due to the proximity of states and their better knowledge of the conflict context, regional peacekeeping is more timely and effective.

Key words: regional organizations, international security, regional security, peacekeeping forces, security cooperation, international conflict, UN.

Надіслано до редколегії 13.02.2025

УДК 351.74:35.08

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-11-16

Меликов Руслан Гюндуз огли,

доктор філософії в галузі права,

викладач кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4151-5222>**Чорна Марина Василівна,**

доктор філософії в галузі права,

доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3679-6130>

МНОЖИННЕ ГРОМАДЯНСТВО В КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ: ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Стаття присвячена дослідженню проблеми множинного громадянства в контексті сучасних викликів глобалізації. Особлива увага приділяється аналізу конституційно-правових аспектів множинного громадянства та його впливу на національний суверенітет. Розглянуто правові основи, на які спираються держави в питаннях регулювання громадянства, а також виклики, з якими стикаються країни, що визнають множинне громадянство. Окремо розглянуто новітні зміни в українському законодавстві, пов'язані із цією темою, і можливі наслідки для національного суверенітету.

Ключові слова: множинне громадянство, національний суверенітет, глобалізація, конституційне право, правова політика, державний суверенітет, міжнародне право, Україна.

Постановка проблеми. У 2023–2024 рр. у Верховній Раді України було зареєстровано кілька законопроектів, спрямованих на врегулювання статусу осіб із подвійним громадянством. Множинне громадянство (біпатризм) є одним із важливих викликів сучасного конституційного права. З одного боку, глобалізаційні процеси, міграційні потоки, економічна інтеграція та розвиток міждержавних відносин сприяють поширенню практики множинного громадянства. З іншого боку, правові системи багатьох держав намагаються зберегти принцип єдиного громадянства як механізм захисту національного суверенітету та державної ідентичності.

Основні виклики множинного громадянства такі:

1. Конституційно-правові колізії – багато держав мають суперечливі норми щодо визнання або заборони множинного громадянства, що створює проблеми для осіб із подвійним громадянством у правовій сфері.

2. Питання лояльності – наявність двох або більше громадянств спричиняє питання щодо зобов'язань особи перед різними державами, особливо в контексті військової служби та сплати податків.

3. Вплив на виборче право – множинне громадянство може впливати на реалізацію виборчих прав, зокрема голосування в кількох юрисдикціях, і можливість обіймання державних посад.

4. Загрози національній безпеці – деякі країни розглядають множинне громадянство як потенційну загрозу, оскільки воно може використовуватися для уникнення відповідальності або втручання у внутрішні справи держави.

5. Правовий статус осіб – питання юридичного статусу осіб із множинним громадянством у міжнародному праві залишається відкритим, оскільки не існує єдиного міжнародного регулювання цієї категорії осіб.

Однак це питання стало більш актуальним в останні роки через економічні та соціальні зміни в Україні, а також через зовнішні політичні чинники, зокрема посилення зв'язків із Європейським Союзом, а також розвиток діаспори за кордоном.

Метою статті є дослідження проблеми множинного громадянства в умовах глобалізації, проведення аналізу конституційно-правових аспектів його регулювання та впливу на національний суверенітет, а також

вивчення правових основ, викликів і наслідків, з якими стикаються країни, що визнають множинне громадянство, зокрема в контексті новітніх змін в українському законодавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні національні наукові дослідження та міжнародні правові публікації підкреслюють різні підходи до регулювання множинного громадянства та його впливу на державний суверенітет.

Науковець В. Шаповал розглядає питання правової природи множинного громадянства в контексті українського законодавства, а також аналізує можливі шляхи його імплементації через конституційні зміни [1]. Дослідження І. Павличенко акцентує увагу на проблемах юридичного визнання осіб із подвійним громадянством, пропонує модель диференційованого підходу до їхнього правового статусу [2]. О. Гнатюк аналізує загрози, пов'язані з наявністю громадянства РФ в частини українських громадян та пропонує запровадження механізму контролю над громадянством осіб, що обіймають державні посади [3]. Д. Сергієнко досліджує досвід країн ЄС та США в урегулюванні питань множинного громадянства та пропонує адаптацію гнучких моделей до українського законодавства [4]. Згідно з напрацюваннями І. Блумбрад, більшість демократичних країн лібералізують своє законодавство щодо подвійного громадянства, визнають його як невід'ємну частину сучасної мобільності [5]. У роботі Р. Баубок наголошується, що заборона множинного громадянства суперечить демократичним принципам і правам людини [6]. Проте проблема множинного громадянства потребує комплексного конституційно-правового аналізу для визначення оптимальних правових механізмів його регулювання з урахуванням як міжнародних стандартів, так і національних інтересів.

Виклад основного матеріалу. Множинне громадянство (подвійне громадянство) є правовим статусом, за якого особа одночасно має громадянство кількох країн. Це поняття має значення не лише з погляду права, але й соціальної, політичної та економічної мобільності осіб. Ідея множинного громадянства виникає в умовах активних міграційних процесів, економічної інтеграції та зростання міждержавної взаємодії. Визначення множинного громадянства в законодавстві кожної країни може різнитися, проте загальні тенденції зумовлені процесами глобалізації, яка сприяє підвищенню мобільності громадян по всьому світу.

У звіті ООН підкреслюється, що множинне громадянство сприяє соціальній інтеграції мігрантів, проте водночас створює виклики для національної ідентичності та безпеки держав. Дослідження Європейського парламенту 2023 р. аналізує правові механізми регулювання множинного громадянства у країнах ЄС, вказує на розбіжності між політикою держав щодо громадянства та міжнародними зобов'язаннями [7]. Також варто зазначити, що у звіті американського дослідницького центру Brookings Institution 2024 р. підкреслюється, що держави з високими ризиками зовнішнього втручання прагнуть обмежити подвійне громадянство через загрози подвійної лояльності [8]. Дослідження Migration Policy Institute 2023 р. стверджує, що множинне громадянство може бути використане для ухилення від зобов'язань перед державою, зокрема у сфері оподаткування та військового обов'язку [9]. Також Національним інститутом стратегічних досліджень України наголошується на ризиках подвійного громадянства в контексті гібридної війни та потенційного втручання

інших держав у внутрішні справи України [10]. Проте в доповіді Центру політико-правових реформ 2023 р. наголошується на необхідності перегляду українського законодавства в контексті інтеграції до Європейського Союзу та можливих змін у політиці громадянства [11]. Дослідження Аналітичного центру «Український інститут майбутнього» 2024 р. аналізує законодавчі ініціативи щодо врегулювання множинного громадянства та пропонує механізми ідентифікації осіб із подвійним громадянством у сфері державної служби та виборчих процесів [12].

Міжнародне право не встановлює чітких обов'язкових стандартів щодо множинного громадянства. Однак міжнародні організації, як-от ООН і Рада Європи, висловлюють рекомендації, які вимагають від держав гарантувати права осіб, що мають множинне громадянство. Для України це особливо важливо, адже багато громадян, зокрема представників української діаспори, мають громадянство інших держав. Конституція є основним документом, що регулює питання громадянства в кожній державі. В Україні, як і в більшості країн, питання громадянства прямо визначено в Основному законі держави. Конституція України, ухвалена в 1996 р., не дозволяє множинне громадянство як стандартну практику. Згідно з її ст. 4, Україна не визнає подвійного громадянства, і особа може бути визнана громадянином України лише за умови, що вона не має громадянства іншої держави [13].

Існує велика кількість підходів до регулювання множинного громадянства в різних країнах. Деякі країни, як-от США, Канада, Австралія, визнають і допускають множинне громадянство, хоча не підтримують ідею подвійної лояльності громадян. У Німеччині та Японії множинне громадянство є обмеженим або забороненим. У рамках міжнародного права немає єдиного підходу до цього питання, але на рівні міжнародних угод розробляються рекомендації та мінімальні стандарти для захисту прав осіб, що мають кілька громадянств.

Необхідно звернути увагу на причини та чинники, що сприяють множинному громадянству, як-от: міжнародна міграція: масова мобільність людей через економічні, освітні чи політичні мотиви приводить до того, що особи отримують громадянство кількох держав, не відмовляючись від попереднього громадянства; глобалізація економіки: транснаціональні компанії, міжнародні ринки праці, бізнес-взаємодія сприяють тому, що люди часто мають потребу у громадянстві кількох держав; політичні та юридичні чинники: у межах міжнародних угод і договорів, як у Європейському Союзі, громадяни можуть зберігати громадянство кількох країн, що підвищує їхню мобільність та права; історичні чинники: у багатьох країнах, зокрема пострадянських, множинне громадянство може бути наслідком історичних змін, коли одна країна втрачала території, а громадяни ставали громадянами нових держав [14].

Донедавна в Україні питання множинного громадянства було досить складним і спірним. Конституція України, а також низка законодавчих актів, вказували на заборону подвійного громадянства. Однак реальність показала, що українці, зокрема через політичні й економічні обставини, неодноразово набували громадянств інших країн, зокрема Росії, Канади, США, Польщі й інших держав [15].

У 2018 р. Україна почала переглядати свою політику щодо громадянства, адже значна частина її громадян проживає за кордоном або має подвійне громадянство. Особливо це питання стало актуальним у контексті

геополітичних процесів, як-от війна на сході України й анексія Криму Росією. З іншого боку, кілька держав, зокрема Польща, зняли обмеження на подвійне громадянство для українців, що призвело до появи нових правових викликів для України [16].

Множинне громадянство може створювати загрозу політичній єдності держави, зокрема в разі участі таких осіб у виборах і референдумах. Наприклад, можливість голосування громадян із множинним громадянством у кількох країнах ставить під сумнів легітимність виборів.

В Україні це питання особливо актуальне в контексті використання виборчих прав громадянами, які одночасно є громадянами інших держав. У зв'язку із цим доцільно запровадити механізми, які дозволять уникнути зловживань у цій сфері.

Проблеми виникають і у сфері правового регулювання, наприклад, у питаннях оподаткування, виконання військового обов'язку та захисту прав громадян. Для держави це може означати втрату контролю над частиною населення [2]. В Україні додатковою складниною є можливість уникнення військової служби через наявність іншого громадянства, що потребує запровадження чітких механізмів моніторингу.

Окрім того, економічні виклики передбачають можливе ухилення від сплати податків і уникнення юридичної відповідальності.

Незважаючи на новий закон, його увхалення спричинило численні дебати серед політичних і правових експертів. З одного боку, це дозволяє українцям, які проживають за кордоном, зберегти зв'язок з батьківщиною і отримувати додаткові можливості на міжнародному рівні. З іншого боку, питання лояльності та політичної стабільності можуть стати проблемами для держави в майбутньому, особливо в разі міжнародних криз або політичних конфліктів.

Перше і найважливіше завдання для вдосконалення правового регулювання множинного громадянства в Україні – створення чітких, детальних умов і процедур для набуття громадянами України іншого громадянства, а також для їх подальшого правового статусу. Потрібно врахувати, що без чітких правових рамок цей інститут може призвести до правових невизначеностей і суперечностей [1]. На нашу думку, доцільно було б розробити чіткі правові критерії, які б дозволяли громадянам України одночасно бути громадянами іншої держави, зокрема визначення чітких правил для громадян, які набувають іноземне громадянство через натуралізацію або народження. Не менш важливим є установлення умов щодо дозволу на набуття множинного громадянства, що враховують соціально-економічні, культурні та політичні аспекти. Окрім того, необхідно ввести механізм подачі декларацій або заяв від громадян України, які отримують громадянство іншої держави, до органів державної влади, що дозволить контролювати чисельність осіб із множинним громадянством і забезпечити прозорість цього процесу.

Наступним важливим аспектом є визначення прав і обов'язків осіб із множинним громадянством, а також розмежування прав, що стосуються кожної з держав, громадянином яких є особа. Важливо знайти баланс між правами громадян і вимогами національної безпеки [3]. Установити, що громадяни із множинним громадянством повинні дотримуватися законодавства кожної з держав, громадянами яких вони є, без порушення інтересів України. Для цього важливо запровадити чітке регулювання щодо можливості участі осіб із

множинним громадянством у виборах, референдумах, а також зайняття посад у державних органах. Це дозволить уникнути юридичних колізій, пов'язаних із лояльністю до кількох держав одночасно. Наступне, варто визначити можливі обмеження для осіб із множинним громадянством щодо зайняття деяких посад в органах державної влади або служби в армії, особливо в умовах міжнародних криз або збройних конфліктів.

З огляду на те, що множинне громадянство передбачає участь громадянина у правових системах кількох країн одночасно, важливо створити ефективні механізми для врегулювання правових колізій між державами, зокрема в питаннях правосуддя, виборчого процесу, податкового права [2].

Одним із найбільш суперечливих аспектів множинного громадянства є питання участі осіб із таким громадянством у виборчих процесах. Законодавство України має передбачати чіткі обмеження або правила для осіб, що мають громадянство інших держав, зокрема у виборчому процесі.

Також множинне громадянство може нести потенційні ризики для національної безпеки України, зокрема в умовах міжнародних криз або збройних конфліктів. Україна повинна розробити стратегію, яка передбачає належний захист інтересів держави, водночас зберігати права громадян. Також запровадити механізм перевірки осіб із множинним громадянством на наявність зв'язків з іноземними державами, які можуть становити загрозу для національної безпеки. Необхідне розроблення чіткого механізму для контролю за можливими спробами використання подвійного громадянства для ведення шпигунської діяльності, пропаганди або зовнішньої політичної маніпуляції. Зважаючи на величезну українську діаспору, особливо у країнах Європи та Північної Америки [4], важливим завданням є забезпечення ефективної інтеграції цих громадян в українське політичне, економічне та соціальне життя. Запровадження спеціальних програм для підтримки й інтеграції громадян із множинним громадянством, що належать до української діаспори, зокрема, передбачає програму участі у виборах, економічні програми для бізнесменів, а також освітні та культурні ініціативи для молоді.

На нашу думку, Україна повинна активно працювати з іншими державами та міжнародними організаціями для забезпечення прав осіб із множинним громадянством, а також для створення правових стандартів і угод, що сприяють стабільності та взаєморозумінню на міжнародному рівні, а саме продовжити роботу з міжнародними партнерами для укладення двосторонніх угод про взаємне визнання прав осіб із множинним громадянством, а також укладати угоди про соціальне забезпечення, пенсії та інші пільги.

Важливо зазначити, що 1 липня 2024 р. Верховна Рада України прийняла за основу новий закон, який регулює питання множинного громадянства в контексті української правової системи. Законодавчі зміни передбачають дозвіл для українців мати громадянство інших країн, але з деякими умовами. Основні пункти нового законопроекту такі: визнання множинного громадянства для осіб з українським корінням, що проживають за кордоном, особливо у країнах Європейського Союзу, у США та Канаді [3]; збереження національної лояльності: для осіб із множинним громадянством Україна вводить обмеження щодо служби в державних органах, участі в політиці та прийому на державну службу; регулювання подвійного громадянства через дипломатичні канали: Закон передбачає, що громадяни України,

які отримують громадянство іншої держави, повинні подавати офіційну заяву та бути поінформованими про права й обов'язки щодо національного громадянства.

Ці зміни дають змогу Україні бути більш гнучкою в питаннях громадянства, водночас зберігати національний суверенітет і лояльність громадян до держави. У світлі сучасних тенденцій глобалізації та міжнародної інтеграції питання множинного громадянства стає надзвичайно актуальним для України. Стрімка економічна та культурна інтеграція з Європейським Союзом, розвиток зв'язків з іншими державами, а також значна українська діаспора за кордоном змушують державу переосмислювати свої правові підходи до цього інституту. В умовах глобалізації українці все частіше набувають громадянства інших країн, зокрема тих, які входять до Європейського Союзу, Канади чи США, залишають водночас своє українське громадянство [17]. Цей процес не завжди відповідає конституційним засадам України, що зумовлює правові та політичні виклики.

Ухвалення нового закону, що дозволяє множинне громадянство, відповідає не тільки економічним, але й соціокультурним потребам країни. Водночас важливою залишається проблема забезпечення державного суверенітету та національної безпеки, що потребує продовження пошуку оптимальних моделей правового регулювання громадянства.

Для ефективного управління питанням множинного громадянства в Україні необхідно визначити основні напрями розвитку правового регулювання. По-перше, урегулювання правових колізій. У майбутньому важливо створити чіткий механізм вирішення можливих юридичних колізій, які можуть виникати між державами, що допускають множинне громадянство, зокрема в питаннях виборчих прав, служби в армії, оподаткування та правосуддя. Це дозволить уникнути конфліктів між правами осіб, що мають декілька громадянств, і національними інтересами України. По-друге, захист прав осіб із множинним громадянством. Зростання мобільності українців, зокрема з огляду на події у Криму та на сході України, приводить до необхідності посилити захист прав осіб із множинним громадянством. Тому доцільно створити правовий механізм, який би гарантував громадянам України, що отримали інше громадянство, можливість реалізовувати свої права без порушення суверенітету держави. По-третє, поглиблення інтеграції з міжнародними організаціями. Україна, як частина міжнародної спільноти, повинна працювати над удосконаленням своїх відносин з міжнародними організаціями, які регулюють питання громадянства, як-от Рада Європи, ООН та інші міжнародні інститути [17]. Це дозволить не тільки вирішувати питання множинного громадянства, але й зміцнювати правову позицію України на міжнародній арені. По-четверте, створення національної стратегії громадянства.

Одним із важливих кроків може стати розроблення національної стратегії, що міститиме вимоги й умови для набуття множинного громадянства в Україні. Вона має охоплювати питання національної безпеки, лояльності громадян до держави, економічної та соціальної стабільності.

Не менш важливим є питання, як множинне громадянство може впливати на національну безпеку країни. Система національної безпеки повинна включати механізми, які дозволяють уряду вчасно реагувати на можливі загрози з боку громадян, які мають подвійне чи множинне громадянство, зокрема в умовах війни чи міжнародних конфліктів. Україна, маючи значну кількість громадян із громадянствами інших держав, повинна забезпечити чітке розмежування прав і обов'язків цих громадян у разі зовнішніх загроз [18]. Важливо розробити стратегію, яка б не дозволяла іноземним державам маніпулювати лояльністю громадян України в інтересах своєї політики. Окрім того, множинне громадянство відкриває нові можливості для мобілізації громадян у разі критичних ситуацій, як-от війна чи природні катастрофи. Однак необхідно розвинути механізми, що дозволяють ефективно використати цей потенціал без шкоди для державної безпеки.

Прогнозуючи розвиток ситуації із множинним громадянством в Україні, можна очікувати, що в найближчі роки буде продовжуватися процес адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів. Однак цей процес буде потребувати деякого часу для того, щоб забезпечити баланс між правами громадян та інтересами держави. Одним з основних напрямів стане розвиток правових інструментів, що убезпечать державу від можливих загроз, пов'язаних із множинним громадянством, водночас не порушуватимуть прав громадян на міжнародний рух і соціальну інтеграцію.

Висновки. Множинне громадянство є складним і багатограним правовим інститутом, що потребує ретельного правового регулювання, особливо в умовах глобалізації та зміни міжнародних відносин. Україна, реагуючи на виклики глобалізованого світу, внесла зміни до законодавства, дозволила множинне громадянство для своїх громадян, за збереження водночас контролю над національним суверенітетом. Проте ця практика потребує пильного моніторингу й адаптації до нових політичних реалій.

Законодавцям варто враховувати міжнародний досвід, тенденції у правовому регулюванні та правозастосовну практику для створення ефективних механізмів контролю за множинним громадянством без порушення прав і свобод людини.

Важливим завданням є досягнення балансу між правами громадян і захистом національного суверенітету через запровадження дієвих механізмів контролю та правового регулювання.

Список використаних джерел

1. Шаповал В. Конституційне право України: сучасні виклики та перспективи. Київ : Юридична література, 2023. 400 с.
2. Павличенко І. Єдине громадянство vs. множинне громадянство: правові колізії в Україні. Харків : Право, 2023. 320 с.
3. Гнатюк О. Множинне громадянство як виклик для національної безпеки України. Львів : Центр політичних досліджень, 2024. 280 с.
4. Сергієнко Д. Міжнародні практики регулювання множинного громадянства: уроки для України. Київ : Ініціатива реформ, 2024. 350 с.
5. Bloemraad I. The Politics of Citizenship: Dual Nationality and Globalization. Oxford University Press, 2022. 320 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-politics-of-citizenship-9780197648324> (дата звернення: 28.02.2025).

6. Bauböck R. *Democratic Inclusion: A Pluralist Theory of Citizenship*. Princeton University Press. 2023. 290 p. URL: <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691177363/democratic-inclusion> (дата звернення: 28.02.2025).
7. United Nations. *World Migration Report*. 2023. URL: <https://www.iom.int/world-migration-report-2023> (дата звернення: 28.02.2025).
8. The Impact of Dual Citizenship on National Security. *Brookings Institution*. 2024. URL: <https://www.brookings.edu/research/impact-of-dual-citizenship-national-security> (дата звернення: 28.02.2025).
9. Dual Citizenship and State Sovereignty: Risks and Opportunities. *Migration Policy Institute*. URL: <https://www.migrationpolicy.org/research/dual-citizenship-and-sovereignty> (дата звернення: 28.02.2025).
10. Аналітичний звіт щодо викликів множинного громадянства для національної безпеки. *Національний інститут стратегічних досліджень України*. 2023. URL: <https://www.niss.gov.ua/> (дата звернення: 28.02.2025).
11. Аналіз законодавчих ініціатив щодо множинного громадянства. *Центр політико-правових реформ*. 2023. URL: <https://pravo.org.ua/> (дата звернення: 28.02.2025).
12. Законодавчі ініціативи щодо врегулювання множинного громадянства та механізми ідентифікації осіб із подвійним громадянством у сфері державної служби та виборчих процесів : дослідження. *Український інститут майбутнього : аналітичний центр*. 2024. URL: <https://uifuture.org/> (дата звернення: 28.02.2025).
13. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
14. Остроменський О. Множинне громадянство в Україні та Європейському Союзі: порівняльний аналіз. Київ, 2022. 310 с.
15. Марчук В. Міжнародне право : підручник. Київ, 2014. 450 с.
16. Гринько І. Політика громадянства в умовах глобалізації. Харків, 2019. 280 с.
17. Regulation of Multiple Citizenship in the EU: Challenges and Perspectives. *European Parliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/> (дата звернення: 28.02.2025).
18. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235–III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

References

1. Shapoval, V. (2023). *Konstytutsiine pravo Ukrainy: suchasni vyklyky ta perspektyvy* [Constitutional Law of Ukraine: Contemporary Challenges and Perspectives]. *Yurydychna Literatura* [in Ukrainian].
2. Pavlychenko, I. (2023). *Yednye hromadianstvo vs. mnozhynne hromadianstvo: pravovi kolizii v Ukraini* [Single Citizenship vs. Multiple Citizenship: Legal Conflicts in Ukraine]. *Pravo* [in Ukrainian].
3. Hnatyuk, O. (2024). *Mnozhynne hromadianstvo yak vyklyk dlia natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Multiple Citizenship as a Challenge for National Security of Ukraine]. *Tsentr politychnykh doslidzhen* [in Ukrainian].
4. Serhiienko, D. (2024). *Mizhnarodni praktyky rehuluvannia mnozhynnoho hromadianstva: uroky dlia Ukrainy* [International Practices of Regulating Multiple Citizenship: Lessons for Ukraine]. *Iniatsyva Reform* [in Ukrainian].
5. Bloemraad, I. (2022). *The Politics of Citizenship: Dual Nationality and Globalization*. oxforduniversitypress.com. Retrieved from <https://global.oup.com/academic/product/the-politics-of-citizenship-9780197648324>.
6. Bauböck, R. (2023). *Democratic Inclusion: A Pluralist Theory of Citizenship*. princeton.edu. Retrieved from <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691177363/democratic-inclusion>.
7. United Nations (2023). *World Migration Report 2023*. iom.int. Retrieved from <https://www.iom.int/world-migration-report-2023>.
8. Brookings Institution (2024). *The Impact of Dual Citizenship on National Security*. brookings.edu. Retrieved from <https://www.brookings.edu/research/impact-of-dual-citizenship-national-security>.
9. Migration Policy Institute (n.d.). *Dual Citizenship and State Sovereignty: Risks and Opportunities*. migrationpolicy.org. Retrieved from <https://www.migrationpolicy.org/research/dual-citizenship-and-sovereignty>.
10. National Institute for Strategic Studies of Ukraine (2023). *Analytical Report on the Challenges of Multiple Citizenship for National Security*. niss.gov.ua. Retrieved from <https://www.niss.gov.ua/>.
11. Center for Political and Legal Reforms (2023). *Analysis of Legislative Initiatives on Multiple Citizenship*. pravo.org.ua. Retrieved from <https://pravo.org.ua/>.
12. Ukrainian Institute for the Future (2024). *Legislative Initiatives on Multiple Citizenship and Identification Mechanisms in Public Service and Elections*. uifuture.org. Retrieved from <https://uifuture.org/>.
13. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). *Constitution of Ukraine*. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
14. Ostromenskyi, O. (2022). *Mnozhynne hromadianstvo v Ukraini ta Yevropeiskomu Soiuzi: porivnialnyi analiz* [Multiple Citizenship in Ukraine and the European Union: A Comparative Analysis] [in Ukrainian].
15. Marchuk, V. (2014). *Mizhnarodne pravo: pidruchnyk* [International Law: Textbook] [in Ukrainian].
16. Hrynko, I. (2019). *Polityka hromadianstva v umovakh hlobalizatsii* [Citizenship Policy in the Context of Globalization] [in Ukrainian].
17. European Parliament (n.d.). *Regulation of Multiple Citizenship in the EU: Challenges and Perspectives*. europarl.europa.eu. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/>.
18. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). *Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine" № 2235–III*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> [in Ukrainian].

Melykov Ruslan,

PhD in Law,

Lecturer at the Department of State and Legal Disciplines and Public Administration

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4151-5222>

Chorna Maryna,

PhD in Law,

Associate Professor at the Department of State and Legal Disciplines and Public Administration

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3679-6130>

**MULTIPLE CITIZENSHIP IN THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL DIMENSION:
CHALLENGES OF GLOBALIZATION AND PROTECTION OF NATIONAL SOVEREIGNTY**

The article is devoted to a comprehensive study of the issue of multiple citizenship in the context of contemporary globalization processes, which present new challenges for states around the world, particularly Ukraine. Multiple citizenship is an important legal category that affects not only individual rights but also the principles of public administration and national security. The author analyzes the constitutional and legal aspects of multiple citizenship, focusing on the interconnection between citizens' rights and the challenges arising from the existence of dual or multiple citizenships.

The article provides a detailed analysis of how different countries approach the regulation of this issue, particularly through national laws, international agreements, and constitutional norms. The author compares the approaches of various states to the recognition of multiple citizenship and examines the potential problems arising from such approaches, especially in relation to national security and state sovereignty. One of the key aspects is how multiple citizenship can impact the state's ability to control its citizens and maintain the stability of legal norms in the event of conflicts between the rights of different states.

Particular attention is given to recent changes in Ukrainian legislation regarding multiple citizenship and their interaction with international standards. The author analyzes the latest legislative initiatives in Ukraine on this issue and discusses their potential implications for national sovereignty. It is emphasized that in the context of globalization and Ukraine's integration into international organizations, the issue of multiple citizenship is gaining particular relevance. At the same time, the importance of adapting national legislation to current conditions is highlighted to ensure effective control over citizens and minimize risks associated with dual citizenship.

Thus, the article makes a valuable contribution to the study of contemporary trends in the field of citizenship, legal policy, and national security, particularly in the context of globalization processes and the international legal environment.

Key words: *multiple citizenship, national sovereignty, globalization, constitutional law, legal policy, state sovereignty, international law, Ukraine.*

Надіслано до редколегії 28.02.2025

УДК 323.48:343

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-17-23

Шмагайло Ілля Володимирович,

аспірант 2 курсу науково-дослідної лабораторії із проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6150-6035>

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена аналізу історії становлення правоохоронної діяльності сил національного спротиву України. Досліджено початок формування військових формувань із правоохоронними функціями. Розглянутий період Першої світової війни, зокрема роль Українських січових стрільців у ній. Також досліджено період радянської України та розвиток національного спротиву в цей час. Виділено основні кроки становлення Національної гвардії України після здобуття незалежності й охарактеризовано роль кожного з них у розвитку військового формування із правоохоронними функціями. Зроблено висновок, що розвиток військових і правоохоронних структур в Україні є важливим складником її державності.

Ключові слова: становлення, Національна гвардія України, правоохоронна діяльність, військові формування.

Постановка проблеми. Нині українці демонструють неймовірну стійкість, єдність і рішучість у відстоюванні своїх прав і свобод. Ця боротьба виходить за межі сьогодення – вона стосується майбутнього, визначає, яким буде світ для наступних поколінь. Україна нині стала форпостом, що стоїть на захисті демократичних принципів від загрози, яка намагається повернути людство до епохи диктатури й насилля.

Історично склалося, що становлення національного спротиву, зокрема Національної гвардії України, пов'язано із численними повстаннями, революціями та кризами, які назавжди залишаться частиною історії України. Український народ завжди мав жагу свободи та справедливості, що виражалось у різних формах, але найпоширенішою з них став саме національний опір. Ця боротьба за свободу відображалась у створенні структур, які були здатні гарантувати не лише безпеку громадян, але й захист від зовнішніх загроз. Військові та правоохоронні формування в Україні формувалися під впливом історичних особливостей, культурних традицій і прагнення народу до самостійності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історія становлення правоохоронної діяльності сил національного спротиву є предметом багатьох праць вітчизняних дослідників (Г.С. Буга [1], Д.М. Корнієнко, В.П. Приймак [2], І.П. Крип'якевич, Б.П. Гнатевич, З. Стефанів [3]). Г.С. Буга розглядає сучасне становлення Національної гвардії України, натомість П. Крип'якевич, Б.П. Гнатевич, З. Стефанів та інші зосереджують свою увагу на комплексному дослідженні військових формувань на території України.

Метою статті є дослідження процесу становлення та розвитку правоохоронної діяльності Національної гвардії України крізь призму історико-правового аналізу, визначення її правових засад, еволюції норматив-

ного регулювання та ролі в забезпеченні громадського порядку та національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що історія формування державних органів в Україні, які охороняли громадський порядок, розслідували злочини і протидіяли зовнішнім загрозам, бере початок у перших десятиліттях ХХ ст. Водночас військова історія України має ще глибше коріння, що стосується зародження структури військового спрямування. Питання виникнення військових формувань із правоохоронними функціями спричиняє значну полеміку серед науковців. Для глибшого розуміння цього явища доцільно провести історичний аналіз різних поглядів і підходів до вивчення процесу створення таких формувань в українській історії [2, с. 144].

У результаті проведеного аналізу історичних джерел встановлено, що перші згадки про зародження державності знаходимо у відомому літописі «Повість минулих літ» Нестора Літописця. У цьому творі також подано перші відомості про військово формування, яке у джерелі називається «дружина». У той час поняття «дружина» асоціювалося із загальним визначенням війська. У літописі можна знайти опис цього явища, зокрема слова: «Ось дружина у тебе відцева і вої. Підси сядь у Києві на столі отчому» [4, с. 92].

Функції дружини були досить різноманітні. Передусім це була опора й окраса князя в повсякденному житті, що допомагала в усіх його діях [5, с. 49]. Продовжуємо періодизацію формування військових структур, які виконували функції, подібні до тих, що нині покладено на підрозділи Національної гвардії України, згадаємо про зағони козаків. Реєстрове козацтво, яке було створено в ХVІ ст., виконувало важливе завдання з підтримання правопорядку, охорони послів і захисту ключових торговельних і стратегічних шляхів. Ці функції

зробили реєстрове козацтво елементом гарантування безпеки в межах тогочасної держави [6, с. 9].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на території України для охорони міст і сіл почали формуватися територіальні воєнізовані угруповання, які створювалися як за ініціативного влади, так і на громадському рівні. Наприклад, в Австро-Угорській імперії, до складу якої входила частина українських земель, за розпорядженням імператора Франца Йосифа організовувалися територіальні загони з особами, які через стан здоров'я не могли бути призвані на регулярну військову службу, але мали змогу володіти зброєю та могли бути корисними спільноті [7, с. 18].

Наприкінці XIX ст. спостерігався новий виток згуртування українців із просвітницько-політичною метою. А вже на початку XX ст. відбувалося створення парамілітарних територіальних об'єднань. Перед Першою світовою війною виникли спортивно-пожежні товариства, що ставили за мету тренування для захисту поселень від пожеж і стихійних лих. Вони об'єдналися в український стрілецький рух під гаслом майбутньої боротьби за Україну.

Наприкінці XIX ст. в Україні спостерігався новий етап у процесі розвитку національної свідомості, що мало просвітницько-політичну мету. Цей період став наступним кроком для розвитку українського національного руху, коли все більше українців почали об'єднуватися для досягнення спільних цілей, що були спрямовані на відновлення та зміцнення національної ідентичності.

У 1914 р. на базі особового складу територіальних стрілецьких товариств був створений легіон Українських січових стрільців (далі – УСС). Цей підрозділ став першою організованою військовою формацією українців у складі австро-угорської армії, а згодом відіграв важливу роль як основа для формування Української галицької армії (далі – УГА) [3, с. 385–386].

У 1917 р. в Києві, на хвилі української національно-визвольної боротьби, під проводом Євгена Коновальця було створено курінь Київських січових стрільців. До його складу ввійшли переважно українці – колишні військовополонені австро-угорської армії, які зуміли впливати на батьківщину з віддалених регіонів Російської імперії, як-от Сибір і Далекий Схід. До стрілецького підрозділу також приєдналися київські студенти, інтелігенція та чоловіки, які не підлягали призову до російської армії через інші умови.

Учасники цього формування мали спільну мету – захистити українську революційну владу, представлену Центральною Радою. Вони вирізнялися патріотизмом, високим рівнем національної свідомості й готовністю боротися за незалежність України. Важливим аспектом діяльності куреня Київських січових стрільців стало те, що вони символізували військовий потенціал українського народу, виступали одночасно збройною силою та політичною підтримкою ідей автономії, а згодом і цілковитої незалежності України [3, с. 385–386].

2 лютого 1939 р. Рада Народних Комісарів СРСР ухвалила постанову «Про реорганізацію управління прикордонними і внутрішніми військами», згідно з якою Головне управління прикордонних і внутрішніх військ НКВС СРСР було поділено на шість окремих головних управлінь:

1. Головне управління прикордонних військ НКВС СРСР.

2. Головне управління військ НКВС СРСР з охорони залізничних споруд.

3. Головне управління військ НКВС СРСР з охорони особливо важливих підприємств промисловості.

4. Головне управління конвойних військ НКВС СРСР.

5. Головне управління військового постачання НКВС СРСР.

6. Головне військово-будівельне управління НКВС СРСР.

Ця реорганізація сприяла підвищенню спеціалізації та ефективності діяльності різних підрозділів, що забезпечували охорону державних кордонів, стратегічних об'єктів і виконували інші важливі функції.

Під час Другої світової війни на українських землях було створено Українську повстанську армію (далі – УПА). Її основу спочатку становили загони територіальної оборони, сформовані з патріотично налаштованих цивільних громадян і колишніх військових на добровільних засадах. Ці загони захищали своє село від грабежів і нападів як нацистських окупантів, так і радянських військових. Згодом ці оборонні формування переросли в масштабний добровольчий рух, відомий як УПА. Він отримав широку підтримку місцевого населення і став символом боротьби за незалежність України, об'єднав захист своєї землі із загальнонаціональними цілями [8, с. 226–227].

У 1941 р. Головне управління конвойних військ НКВС було розформовано й інтегровано у структуру Управління внутрішніх військ НКВС. Це рішення було спричинено забезпеченням підвищення ефективності управління та координації дій у складних умовах початку Другої світової війни. Новостворений підрозділ отримав низку важливих завдань, які включали участь у бойових діях на фронті, забезпечення охорони приймальних пунктів для військовополонених та їх утримання, охорону ешелонів із військовополоненими й іншими категоріями затриманих. Ці функції стали критично важливими у воєнний період, коли збільшилася кількість військовослужбовців, а також зросла потреба в контролі над внутрішньою безпекою та злагодженістю системи охорони [6, с. 17].

Наступний етап реформування військової галузі можна було спостерігати вже на початку 1950-х рр. У 1951 р. відбулося скасування військових МВС, які відповідали за охорону особливо важливих промислових підприємств і залізниць. Їхні функції були передані воєнізованій охороні, що дозволило оптимізувати структуру безпекових підрозділів. Водночас було значно скорочено чисельність конвойних військ, які реорганізували разом із внутрішніми військами, створивши єдину структуру конвойної та внутрішньої охорони.

Ключовою подією тодішнього реформування стало об'єднання 15 березня 1953 р. Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) і Міністерства державної безпеки (далі – МДБ) в єдине Міністерство внутрішніх справ СРСР. Ця інтеграція була спрямована на підвищення ефективності управління внутрішньою безпекою та посилення контролю над правоохоронними органами.

Проте у 1954 р. відбулася чергова реорганізація: на базі окремих підрозділів було створено Комітет державної безпеки (далі – КДБ) при Раді Міністрів СРСР, який став ключовою інституцією у сфері державної безпеки. Така структурна еволюція відобразила зміну пріоритетів і адаптацію до нових викликів, які постали перед радянською системою управління [6, с. 19].

13 січня 1960 р. Рада Міністрів СРСР розформовує МВС СРСР та передає його функції міністерствам внутрішніх справ союзних республік [6, с. 19]. Цей крок

влади можна розглядати як початковий етап у процесі створення нового формату внутрішньої військової держави. Водночас варто не забувати, що ідеологічний вплив, який залишився незмінним, продовжував значною мірою визначати всі аспекти функціонування державних структур.

Після проголошення незалежності України розпочався новий етап в історії формування Національної гвардії. Як зазначено в «Енциклопедії сучасної України» [9], 11 жовтня 1991 р. Верховна Рада України затвердила Концепцію оборони та будівництва Збройних сил України, відповідно до якої було передбачено створення трьох основних видів військ: Сухопутних військ (війська наземної оборони), Військово-повітряних сил і Сил протиповітряної оборони (війська повітряної оборони), а також Військово-морських сил. До військової наземної оборони віднесли прикордонні війська, Республіканську гвардію України та військову цивільну оборону. Це стало успіхом у створенні нової структури оборонних сил України в контексті незалежності держави [10].

Того ж року президія Верховної Ради України ухвалила рішення на основі військових частин внутрішніх військ утворити Республіканську гвардію України, керівництво якої покласти на командувача Республіканської гвардії України. Планувалося встановити правову норму, що командувач Республіканської гвардії України затверджується Верховною Радою України та підпорядковується безпосередньо Голові Верховної Ради України [11, с. 36; 12].

Першим нормативно-правовим актом, з ухваленням якого українське суспільство вперше ознайомилося з новим для країни військовим органом – Республіканською гвардією, став Указ Президії Верховної Ради України «Про підпорядкування внутрішніх військ України, які дислокуються на її території» (1991 р.). Відповідно до цього Указу, на основі всіх внутрішніх військових частин МВС СРСР, які були дислоковані на території України, а також їхніх органів управління, озброєння та матеріально-технічної бази була створена Республіканська гвардія. Ця Гвардія на той час підпорядковувалася Голові Верховної Ради України [12].

Проект закону України «Про Республіканську гвардію України», ухвалений постановою Верховної Ради України в першому читанні в 1991 р., було передано на доопрацювання. Законодавчим комітетам і спеціальним комісіям Верховної Ради було доручено врахувати всі зауваження, які були висловлені народними депутатами під час обговорення на пленарних засіданнях [13].

У результаті розпочатої роботи над законопроектом (за ініціативою народних депутатів України, Командувача гвардією, групи офіцерів і громадських організацій) було запропоновано змінити назву військового органу з Республіканської гвардії на Національну гвардію України [14], підкресливши тим самим його особливий національний статус. Отже, Верховною Радою України було ухвалено й одночасно введено в дію Закон України «Про Національну гвардію України» (1991 р.), який уперше визначав нормативно поняття, основні завдання, принципи діяльності Національної гвардії, а також особливості проходження служби та державні гарантії для її військовослужбовців. Згідно із цією редакцією Закону, Національна гвардія стала державним озброєним органом, який був створений на основі внутрішніх військ [15].

Основними завдання Національної гвардії України стали: захист конституційного ладу України, цілісності

її території від спроб змінити їх насильницьким шляхом; участь у підтриманні режиму надзвичайного стану, ліквідації наслідків аварій, техногенних катастроф, стихійних лих; формування в особливий період частин для охорони й оборони найбільш важливих державних об'єктів; надання допомоги прикордонним військам у затриманні порушників державного кордону України; участь у бойових діях із відбиття нападу ззовні та захисту безпеки України; охорона дипломатичних і консульських представництв іноземних держав на території України; участь в охороні громадського порядку [1, с. 318].

До Закону було додано Положення «Про порядок комплектування, військового, матеріально-технічного і фінансового забезпечення Національної гвардії України», затверджене постановою Верховної Ради України в 1991 р. Це Положення визначало порядок комплектування Національної гвардії особовим складом, строки військової служби, а також регламентувало забезпечення НГУ зброєю, військовою технікою, іншими матеріальними ресурсами, зокрема й фінансове та пенсійне забезпечення військовослужбовців. Норми мали на меті організувати ефективне функціонування Національної гвардії та забезпечити належні умови для її діяльності [16].

Комплектація Національної гвардії відбувалося здебільшого за контрактом. Однак у перехідний період, коли ще не були цілком урегульовані всі аспекти комплектування, військовослужбовці могли бути зараховані як за контрактом, так і за призовом, відповідно до норм Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу». Контракт на службу укладався зазвичай на три роки. У разі комплектування за призовом строк служби в Національній гвардії не міг перевищити термін служби у Збройних силах України, тобто він прирівнювався до строків служби в інших військових підрозділах. Це забезпечувало інтеграцію Національної гвардії в загальну систему оборонних сил країни та випробувало процедуру комплектування, з урахуванням чинних правил для строкової служби [11, с. 37].

У 1992 р. ухвалено Положення про Головне управління командувача Національної гвардії України, Положення про Військову раду Національної гвардії України та про персональний склад Військової ради Національної гвардії України [17], а також Положення про обов'язки і права особового складу Національної гвардії України [18].

У січні 1995 р. Президент України видав Указ «Про підпорядкування окремих підрозділів Національної гвардії України Міністерству внутрішніх справ». Декілька окремих підрозділів, зокрема колишні міліцейські полки, які були передані Національній гвардії на момент її створення разом з оснащенням, технікою та місцем дислокації, перейшли в підпорядкування МВС. Це дало змогу значно збільшити кількість осіб патрульно-постової служби, які були задіяні в охороні громадського порядку, без додаткових фінансових витрат. Саме вишколені військові формування почали здійснювати функції з охорони громадського порядку [19, с. 4].

У 1997 р. Національній гвардії України було додано надзвичайно важливу функцію – протидію тероризму. Для виконання цього завдання в частинах спеціального призначення були сформовані окремі роти, спеціалізовані саме на боротьбі з терористичними загрозами. Ці підрозділи проходили посилену підготовку, що

передбачала навчання з нейтралізації терористичних груп, звільнення заручників, знешкодження вибухових пристроїв і ведення бойових дій у складних умовах [1, с. 318].

11 січня 2000 р. було оприлюднено Закон України «Про розформування Національної гвардії України», у якому зазначалося:

«1. Розформувати Національну гвардію України як військове формування.

2. Особовий склад, військову техніку, озброєння, фонди й інше майно з'єднань, частин, закладів та установ Національної гвардії України передати в установленому порядку відповідно до внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України та Збройних сил України без збільшення їхньої загальної чисельності.

3. Виконання функцій щодо охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав на території України покласти на Міністерство внутрішніх справ України» [19, с. 5].

Отже, 2000 р. став завершенням третього етапу становлення Національної гвардії (далі – НГ) України. За цей час НГ України змогла зарекомендувати себе як важливий і ефективний інструмент у гарантуванні національної безпеки. Національна гвардія виконувала низку ключових завдань, серед яких захист державного суверенітету, охорона громадського порядку, боротьба з організованою злочинністю та тероризмом, а також забезпечення стабільності в умовах перехідної фази держави, що нещодавно здобула незалежність [19, с. 5].

Наступний період до 2014 р. можна описати як роботу над усією системою оборони та пошуку нових підходів в організації воєнізованих структур у єдине систему. Велике значення для реформування всієї правоохоронної системи мало проведення Круглого столу (м. Київ, 14 жовтня 2005 р.) на тему: «Реформування системи правоохоронних органів України та міжнародний досвід трансформації поліції у країнах Центральної та Східної Європи», який було організовано Комітетом Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності спільно із Женевським центром демократичного контролю над збройними силами та Національним інститутом проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки і оборони (далі – РНБО) [20]. Під час засідання Круглого столу біля трибуни стояли провідні науковці, народні депутати, члени апарату РНБО, керівники правоохоронних органів, а також представники НАТО і Женевського центру демократичного контролю над збройними силами. У своїх виступах вони обговорили питання законодавчого забезпечення та реформування правоохоронної системи України, проаналізували сучасний стан і перспективи розвитку досудового слідства органів внутрішніх справ та інших структур, зокрема внутрішніх військових Міністерства внутрішніх справ України [21, с. 42].

На виконання доручення Президента України РНБО розглянула проекти законів України «Про Державні сили спеціального призначення», «Про Національну гвардію Міністерства внутрішніх справ України» та «Про Республіканську гвардію України». РНБО підтримала пропозицію Міністерства внутрішніх справ України та вирішила рекомендувати для внесення до Верховної Ради України проекту закону «Про Національну гвардію Міністерства внутрішніх справ України». Законопроект передбачав визначення правового статусу новоствореного органу як військово-правоохоронного формування з відповідною організаційно-штатною структурою,

системою комплектування, а також матеріально-технічним забезпеченням, необхідним для виконання завдань як у мирний, так і у воєнний час. Це формування мало сприяти створенню оптимального балансу сил у системі забезпечення громадського порядку та державної безпеки, підтримувати демократичні перетворення в суспільстві та, у перспективі, сприяти інтеграції України з європейським співтовариством. Зокрема, планувалося досягнення членства в Асоціації сил поліції та жандармерії країн Європи і Середземного моря як військової установи [22, с. 52–55].

Висновки. Історія розвитку військових і правоохоронних формувань України є невід'ємною частиною державотворення та збереження національної незалежності. Від давніх часів наш народ створював власні збройні підрозділи для захисту території, народу, культурних цінностей. Отже, можемо розділити історію становлення Національної гвардії на такі етапи:

1. Первинний етап (до XIX ст.) – захист територій і підтримання правопорядку здійснювали військові формування, які мали специфічні риси для кожного історичного періоду. В епоху Київської Русі роль військової та охоронної сили виконували княжі дружини. У Козацьку добу оборону українських земель здійснювало козацтво, яке не лише захищало кордони, а й виконувало правоохоронні функції.

2. Етап зародження і формування правоохоронних органів (кінець XIX ст. – початок XX ст.) – з розвитком імперських структур на території України починає формуватися централізована система охорони правопорядку, що підпорядковувалася загальнодержавним органам. У складі Російської імперії діяли жандармерія, поліція та спеціальні каральні загопи. Паралельно український національно-визвольний рух намагався створювати власні військові й охоронні формування – прикладом цього є легіон Українських січових стрільців під час Першої світової війни.

3. Формування національного спротиву під радянським впливом (1922–1991 рр.) – українська національна безпека перебувала під контролем радянських спецслужб, як-от НКВС та КДБ, які виконували функції каральних органів. Водночас у Західній Україні активно діяла Українська повстанська армія, яка вела боротьбу проти радянської влади, виконувала функції як збройного опору, так і забезпечення місцевого населення.

4. Національна гвардія після проголошення незалежності України (1991–2000 рр.). Після здобуття незалежності Україна зіткнулася з необхідністю створення власної системи національної безпеки. У 1991 р. була заснована Національна гвардія України (НГУ), яка мала стати потужним військово-правоохоронним органом. Однак у 2000 р. внаслідок політичних змін НГ України була розформована, а її функції передані внутрішнім військам МВС.

5. Відновлення та модернізація Національної гвардії України (2000–2014 рр.) – у цей період система внутрішніх військ МВС України виконувала обмежені завдання, зокрема з охорони правопорядку та боротьби з організованою злочинністю. У 2014 р., після початку російської агресії та анексії Криму, стало очевидним, що країні необхідна потужна військово-правоохоронна структура.

Отже, розвиток військових і правоохоронних структур в Україні є важливим складником її державності. Історичний шлях від дружин Київської Русі до сучасних Збройних сил і Національної гвардії підтверджує безперервність традицій захисту країни. Нині, коли

Україна знову змушена боротися за свою незалежність, роль Національної гвардії України й інших силових структур є вирішальною для збереження суверенітету, миру, стабільності та безпеки українського суспільства.

Перспективи подальших розвідок охоплюють проведення аналізу змін у законодавчому регулюванні

діяльності Національної гвардії, зокрема в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, а також дослідження міжнародного досвіду функціонування подібних військово-правоохоронних формувань для вдосконалення правових механізмів їхньої діяльності в Україні.

Список використаних джерел

1. Буга Г.С. Сучасне становлення національної гвардії України. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 317–322.
2. Корнієнко Д.М., Приймак В.П. Історичні передумови формування підрозділів Національної гвардії України у XX ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2020. № 47. Т. 2. С. 144–147.
3. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. XX ст.) / І.П. Крип'якевич та ін. 4-те вид., змін. і допов. Львів : Світ, 1992. VIII. 702 с.
4. Повість врем'яних літ. Літопис (за Іпатським списком) / пер. з давньоруської, післямов., коментар В.В. Яременка. Київ : Рад. письменник, 1990. 558 с.
5. Яковенко Н.М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ : Генеза, 1997. 312 с.
6. Горбач Д.О. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України : монографія / за заг. ред. О.І. Безпалової. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. 288 с.
7. Історія січових стрільців : воєнно-історичний нарис. Київ : Україна, 1992. 345 с.
8. Сегада С.П. Створення та розвиток української військової преси (XX – початок XXI ст.) / наук. конс. В.М. Телелим ; Міністерство оборони України, Національний університет оборони України. Рівне : Овід, 2012. 504 с.
9. Національна гвардія України. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-70801>.
10. Про Концепцію оборони та будівництва Збройних сил України : постанова Верховної Ради України від 11.10.1991 р. № 1659–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 51. Ст. 729.
11. Горбач Д.О. Національна гвардія України: історія становлення та сучасний стан : порівняльно-правовий аналіз. *Право і безпека*. 2014. № 3 (54). С. 36–43.
12. Про підпорядкування Україні внутрішніх військ, що дислокуються на її території : Указ Президії Верховної Ради України від 30.08.1991 р. № 1465– XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 44. Ст. 592.
13. Про Республіканську гвардію України : Закон України від 22.10.1991 р. № 1683–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 51. Ст. 732.
14. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876–VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 59.
15. Про Національну гвардію України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1774–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 1. Ст. 1.
16. Про порядок комплектування, військового, матеріально-технічного і фінансового забезпечення Національної гвардії України : постанова ВРУ від 04.11.1991 р. № 1776–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 1. Ст. 3.
17. Про Положення про Головне управління командуючого Національною гвардією України, Положення про Військову раду Національної гвардії України та про персональний склад Військової ради Національної гвардії України : розпорядження Президента України від 14.07.1992 р. № 124/92-рп. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124/92-рп>.
18. Про обов'язки і права особового складу Національної гвардії України : постанова Верховної Ради України від 19.05.1992 р. № 2369–XII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T236900.html.
19. Бересток Б.П. Історичні аспекти створення та відродження Національної гвардії України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6 (21). Т. 2. С. 3–6.
20. Реформування системи правоохоронних органів України та міжнародний досвід трансформації поліції в країнах Центральної і Східної Європи : Круглий стіл. *Вебпортал Верховної Ради України*. Архів (14 жовтня 2005 р.). URL: http://rada.gov.ua/archive/2005/10?sort=DESC&page_count=200.
21. Агапова О.В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної гвардії України : дис. ... канд. юрид. наук / докт. філософ. : 12.00.07 ; 08. Харків, 2017. 244 с.
22. Реформування системи правоохоронних органів України та міжнародний досвід трансформації поліції у країнах Центральної та Східної Європи : матеріали Міжнародного круглого столу, м. Київ, 14 жовтня 2005 р. / Нац. Ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України ; за заг. ред. О.С. Бодрука. Київ : НІПМБ, 2006. 190 с.

References

1. Buha, H.S. (2023). Suchasne stanovlennia natsionalnoi hvardii Ukrainy [Modern formation of the National Guard of Ukraine]. *Pravovi novely*. № 19. S. 317–322 [in Ukrainian].
2. Korniienko, D.M., & Pryimak, V.P. (2020). Istorychni peredumovy formuvannia pidrozdiliv Natsionalnoi hvardii Ukrainy v KhKh stolitti [Historical preconditions for the formation of the National Guard of Ukraine in the twentieth century]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser. "Yurysprudentsiia". № 47. T 2. S. 144–147 [in Ukrainian].
3. Krypiakivych, I., Hnatevych, B., & Stefaniv, Z. et al. (1992). *Istoriia ukrainskoho viiska (vid kniazhykh chasiv do 20-kh rr. XX st.) [History of the Ukrainian Army (from princely times to the 20s of the XX century)]*. 4-te vyd., zmin. i dopov. Lviv: Svit, VIII, 702 s. [in Ukrainian].
4. Povist vremianykh lit (1990) [Tale of Bygone Years]. Litopys (za Ipat'skym spyskom) / per. z davnoruskoi, pisliamov., komentar V.V. Yaremenka. Kyiv: Rad. pismennyk. 558 s. [in Ukrainian]

5. Yakovenko, N.M. (1997). *Narys istorii Ukrainy z naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII st. [Outline of the history of Ukraine from ancient times to the end of the XVIII century]*. Kyiv: Geneza. 312 s. [in Ukrainian].
6. Horbach, D.O. (2017). *Administrativno-pravovij status Nacional'noi hvardii Ukraini [Administrative and Legal Status of the National Guard of Ukraine]*: Administrativno-pravovyi status Natsionalnoi hvardii Ukrainy: monohrafiia / za zah. red. O.I. Bezpalovoi. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. 288 s. [in Ukrainian].
7. Istoriiia sichovykh striltsiv: voien.-ist. narys (1992) [History of the Sich Riflemen: a military history essay]. Kyiv: Ukraina. 345 s. [in Ukrainian].
8. Sehed, S.P. (2012) *Stvorennia ta rozvytok ukrainskoi viiskovoi presy (XX – pochatok XXI st.) [Creation and development of the Ukrainian military press (XX – early XXI century)]*. Nauk. kons. V.M. Telemetry. Ministerstvo oborony Ukrainy, Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy. Rivne: Ovid. 504 s. [in Ukrainian].
9. Natsionalna hvardiia Ukrainy [National Guard of Ukraine]. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-70801> [in Ukrainian]
10. Pro Kontseptsiiu oborony ta budivnytstva Zbroinykh syl Ukrainy [On the Concept of Defence and Construction of the Armed Forces of Ukraine]: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 11.10.1991 № 1659–XII (1991). Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 51. St. 729 [in Ukrainian].
11. Horbach, D.O. (2014). Natsionalna hvardiia Ukrainy: istoriia stanovlennia ta suchasnyi stan (porivnialno-pravovyi analiz) [National Guard of Ukraine: history of establishment and current state (comparative and legal analysis)]. *Pravo i bezpeka*, 3 (54), 36–43 [in Ukrainian].
12. Pro pidporiadkuvannia Ukraini vnutrishnikh viisk, scho dyslokuiutsia na ii terytorii [On the subordination of internal troops deployed on its territory to Ukraine]: Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 30.08.1991 № 1465–XII (1991). Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 44. St. 592 [in Ukrainian].
13. Pro Respublikansku hvardiiu Ukrainy [On the Republican Guard of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 22.10.1991 № 1683–XII (1991). Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 51. St. 732 [in Ukrainian].
14. Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy [On the National Guard of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13 bereznia 2014 r. № 876–VII (2014). Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 17. St. 59 [in Ukrainian].
15. Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy [On the National Guard of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 04.11.1991 № 1774–XII (1991). Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 1. St. 1 [in Ukrainian].
16. Pro poriadok komplektuvannia, viiskovoho, materialno–tekhnichnogo i finansovoho zabezpechennia Natsionalnoi hvardii Ukrainy [On the Procedure for Manning, Military, Logistical and Financial Support of the National Guard of Ukraine]: postanova VRU vid 04.11.1991 № 1776–XII (1992). Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 1. St. 3 [in Ukrainian].
17. Pro Polozhennia pro Holovne upravlinnia komanduiuchoho Natsionalnoiu hvardiieiu Ukrainy, Polozhennia pro Viiskovu radu Natsionalnoi hvardii Ukrainy ta pro personalnyi sklad Viiskovoi rady Natsionalnoi hvardii Ukrainy [On the Regulation on the Main Directorate of the Commander of the National Guard of Ukraine, the Regulation on the Military Council of the National Guard of Ukraine and the Personnel of the Military Council of the National Guard of Ukraine]: rozporiadzhennia Prezidenta Ukrainy vid 14.07.1992 № 124/92-rp (1992). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124/92-rp> [in Ukrainian].
18. Pro обов'язки і права особового складу Natsionalnoi hvardii Ukrainy [On the Duties and Rights of the Personnel of the National Guard of Ukraine]: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 19.05.1992 № 2369–XII (1992). Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T236900.html [in Ukrainian].
19. Berestok, B.P. (2017). Istorychni aspekty stvorennia ta vidrodzhennia Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Historical aspects of the creation and revival of the National Guard of Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vypusk 6 (21), tom 2, S. 3–6 [in Ukrainian].
20. Reformuvannia systemy pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy ta mizhnarodnyi dosvid transformatsii politsii v krainakh Tsentralnoi i Skhidnoi Yevropy: Kruhlyi stil [Reforming the Law Enforcement System of Ukraine and International Experience of Police Transformation in Central and Eastern Europe] Verkhovnoi Rady Ukrainy. Arhiv (14.10.2005 r.). Retrieved from: http://rada.gov.ua/archive/2005/10?sort=DESC&page_count=200 [in Ukrainian].
21. Ahapova, O.V. (2017). Administrativno-pravovi zasady diialnosti Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Administrative and legal principles of the activities of the National Guard of Ukraine]. *Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata iurydychnykh nauk (doktora filosofii)*. 12.00.07; 08. Kharkiv. 244 s. [in Ukrainian].
22. Reformuvannia systemy pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy ta mizhnarodnyi dosvid transformatsii politsii v krainakh Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy [Reforming the system of law enforcement agencies of Ukraine and international experience of police transformation in Central and Eastern Europe]: materialy Mizhnar. kruhloho stolu (m. Kyiv, 14.10.2005 r.) / Nats. In-t problem mizhnar. bezpeky pry Radi nats. bezpeky i oborony Ukrainy; za zah. red. O.S. Bodruka. Kyiv: NIPMB. 190 s. [in Ukrainian]

Shmahailo Illia,

Postgraduate Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6150-6035>

FORMATION AND DEVELOPMENT OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

The article is devoted to a detailed analysis of the history of law enforcement activities of the national resistance forces of Ukraine, revealing the evolution of military formations with law enforcement functions from their first beginnings to modern structures. The author analyses the historical preconditions that laid the foundation for the creation of organised military forces for the protection of society. Examples from ancient times are considered, when princely squads and Cossack detachments performed not only combat missions, but also the functions of law enforcement and protection of the local community. The article pays considerable attention to the analysis of the events of the First World War, considering the role of the Ukrainian Sich Riflemen as one of the key power groups of that time. These formations not only took part in these actions, but also performed important law enforcement functions.

The author also examines the period of Soviet Ukraine and the development of national resistance at that time. After declaring independence in 1991, Ukraine was able to create its own defence and law enforcement system. In this context, the first generation of the National Guard of Ukraine, a military formation that combined defence and law enforcement functions, was formed. The article highlights the main steps of this process, analysing how the creation of the NGU was a response to the need to protect sovereignty, maintain law and order and defend national interests.

The author concludes that the development of military and law enforcement structures in Ukraine is an important component of its statehood. Today, when Ukraine is once again forced to fight for its independence, the role of the NGU and other security forces is crucial for preserving the sovereignty, peace, stability and security of Ukrainian society.

Key words: formation, National Guard of Ukraine, law enforcement, military formations.

Надіслано до редколегії 28.02.2025

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 347.51

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-24-28

Васильєв Сергій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3226-6981>

«ВІДМОВА ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ» (DISCLAIMER) У СУЧАСНОМУ ПРАВАЗАСТОСУВАННІ

Стаття присвячена аналізу особливостей упровадження у правовий обіг та правового регулювання такого феномену, як «відмова від відповідальності» (дисклеймер). Досліджено історію виникнення, форми та види дисклеймерів, сфери застосування, а також визначені їхні характерні ознаки. Акцентовано увагу на специфіці дисклеймерів у публічній сфері та в адвокатській діяльності. Висвітлено приклади судової доктрини щодо обґрунтованості застосування дисклеймерів у приватноправових відносинах. Розглянуто можливості регламентації використання дисклеймерів у національному правовому полі.

Ключові слова: відмова від відповідальності, дисклеймер, антидисклеймер, публічний договір, договір приєднання, реклама, фанфікін.

Постановка проблеми. Проблеми відповідальності у приватноправових відносинах і пов'язаних із нею аспектів завжди виступали предметом наукових досліджень. Специфічний інтерес для вчених становить науковий аналіз підстав, що звільняють від юридичної відповідальності, оскільки вирішення цієї проблеми становить не лише науковий, але і практичний інтерес. З огляду на процеси євроінтеграції, що активно відбуваються в Україні, з'являються нові правові явища, місце яких ще остаточно не визначено в національній правовій системі. Серед таких новацій варто зазначити таке правове явище, як «відмова від відповідальності», або «дисклеймер».

У країнах англо-американського права та більшості європейських країн відзначається досить розвинена доктрина та стала судова практика із цього питання. Однак урахування зарубіжного досвіду, що має позитивне значення для права України, не має зводитися лише до копіювання законодавчих актів інших країн без належної наукової оцінки зазначених явищ і осмислення їхніх переваг і недоліків.

Проблематиці «дисклеймерів» присвятили свої праці Р. Джордж Райт (R. George Wright), К. Маненте (K. Manente), Кестен К. Грін (Kesten C. Green), Дж. Скотт Армстронг (J. Scott Armstrong), Л. Ньюман (L. Newman), А. Калтер (A. Kalter), Шейн Х. Андерсон (Shane H. Anderson), Венді У. Ларсен (Wendy U. Larsen), Кетлін Р. Гузман (Katheleen R. Guzman) та інші зарубіжні правники. Водночас результати проведеного

аналізу національної наукової літератури свідчать про відсутність спеціальних досліджень у цій сфері, що підтверджує актуальність такої спрямованості наукової розвідки. Окрім того, вивчення теоретичних і практичних аспектів застосування дисклеймерів може сприяти дотриманню балансу інтересів сторін у питаннях відповідальності у сфері приватноправових відносин.

Мета статті полягає у проведенні дослідження особливостей впровадження та правового регулювання такого явища, як «відмова від відповідальності» (дисклеймер), у зарубіжних країнах і в національному правовому полі.

Виклад основного матеріалу. Дисклеймер (англ. *to claim* – подавати претензії, *dis* – заперечення) – письмова відмова від відповідальності за можливі деліктні наслідки того чи іншого вчинку в результаті дій заявника або третіх осіб.

З юридичного погляду дисклеймер – це заява про відмову від відповідальності, що має на меті запобігти цивільній відповідальності за якісь дії чи бездіяльність. Відмови від відповідальності часто робляться для того, щоб уникнути наслідків деліктів і відповідальності з боку споживачів послуг або товарів. Суди можуть визнати або не визнати відмову від відповідальності залежно від того, чи дозволяє закон виключити відповідальність у конкретній ситуації і чи підпадають дії або бездіяльність, на які подається скарга, під формулювання відмови від відповідальності.

Засновником дисклеймерів варто вважати країни англо-американського права. Так, у США обов'язкові застереження вперше з'явилися після ухвалення *Federal Caustic Poisons Act* (далі – FCSPA) у 1927 р., який зобов'язав продавців отрут розмішувати попереджувальні написи на своїх пляшках. До ухвалення FCSPA деякі продавці використовували пляшки незвичної форми або кольору, щоб позначити наявність небезпечної речовини. Після ухвалення закону виробники здебільшого стали використовувати звичайні пляшки та розміщують на них попереджувальні етикетки.

Єдиний комерційний кодекс США 1952 р. (*Uniform Commercial Code, 1952*) закріплює відмову від відповідальності в разі продажу товарів, але деталі залежать від штату. Якщо застереження не вважаються недобросовісними, вони зазвичай мають юридичну силу як частина договору між обізнаними сторонами з порівнянною переговорною силою, але більшість штатів не дозволяють сторонам обмежувати свою відповідальність як грубу недбалість [1].

За законодавством Великої Британії дійсність застережень суттєво обмежена Законом про несправедливі умови договорів 1977 р. (*Unfair Contract Terms Act, 1977*), відповідно до якого компанія не може використовувати умови контракту або повідомлення, щоб виключити або обмежити свою відповідальність за недбалість, що призвела до смерті або тілесних ушкоджень. У разі інших збитків або шкоди відмова від відповідальності буде дійсною лише доти, доки вона є обґрунтованою за всіх обставин.

У романо-германській правовій сім'ї дисклеймер також може застосовуватися, але він не має тієї юридичної сили, як у країнах англосаксонської правової сім'ї, відповідальність заявника настає незалежно від того, був заявлений дисклеймер або не був.

Disclaimer можуть бути зовсім різними за своїм значенням і змістом. У кожному конкретному випадку необхідно визначити, що може стати підставою для пред'явлення претензій, і скласти *disclaimer* відповідно до цього.

Так, наприклад, з метою відмови правовласника від відповідальності за несприятливі наслідки для користувача, які потенційно можуть мати місце у зв'язку з використанням останнім програмного застосування або вебсайту, завдання юридичних положень *disclaimer* полягає в: (1) обмеженні міри відповідальності власника програмного забезпечення, компанії-оператора або адміністратора вебресурсу; (2) попередженні користувача про ризики, які пов'язані з використанням програмного продукту; (3) покладенні максимально допустимого кола обов'язків, відповідальності і пов'язаних із цим ризиків на користувача; (4) зазначенні заборон, які обов'язкові для врахування користувачами під час використання програмного забезпечення, вебсайту або сервісу; (5) отриманні в належній формі згоди користувача на визнання положень *disclaimer* і приєднання до умов цієї публічної оферти; (6) встановленні зручного порядку розгляду потенційних спорів, пов'язаних з використанням (роботою) програмного продукту або інтернет-сайту [2].

У дисклеймері, як зазначає *R. George Wright*, можна оголосити, наприклад, що минулі результати не є гарантією майбутніх результатів, що сторона не несе відповідальності за ваші борги чи пошкодження вашого транспортного засобу чи за речі, викрадені з нього, що тварини не постраждали під час створення фільму, що будь-яка схожість між літературним персонажем і будь-

якою живою людиною є випадковою, що ваші витрати бензину можуть відрізнятись від опублікованого стандарту, що результати чиеїс програми схуднення можуть бути нетиповими, що ваші погляди можуть не збігатися з думкою керівництва станції, або що ваше надсилання запиту електронною поштою не встановлює відносини «адвокат – клієнт» [12, с. 88].

У загальному вигляді можна виокремити положення, які підходять для більшості *disclaimer*: (1) відмова від відповідальності за точність інформації (автор не гарантує точність інформації, що розміщується); (2) вказівка на авторство щодо розміщеного контенту (“*all rights reserved*”); (3) сумлінне використання (запозичення ідеї,ображення та іншого контенту в іншій особі, що допомагає відмовитися від відповідальності за використання чужих матеріалів через сумлінність використання в межах, установлених законодавством); (4) вказівка на суб'єктивну думку автора (наприклад, зазначення в підписі листів електронної пошти, що думка співробітника не відображає думку компанії загалом, або у статті: думка автора може не збігатися з думкою компанії).

Зазначимо, що дисклеймер не «блокує» дію загальноправового принципу «незнання закону не звільняє від відповідальності за його порушення», отже, не має юридичної сили і не виключає відповідальності того, хто його зробив. Таке зауваження, проте, знайоме багатьом, оскільки застосовується в інформаційних джерелах, кінематографі, в інших сферах. Так, наприклад, редакція «Вісника Київського національного університету імені Тараса Шевченка» закріплює таке: «Університет та його структурні підрозділи, зокрема й Видавничо-поліграфічний центр, відповідні працівники, агенти, постачальники контенту чи ліцензіари, не гарантують, що робота редакцій журналу буде здійснюватися без перебоїв та/або без помилок; вони також не надають жодних гарантій щодо результатів, які можна отримати через використання змісту публікацій журналу, або щодо точності чи надійності будь-якої інформації, розміщеної у виданні Університету» [3].

У юридичній літературі трапляється згадка і про специфіку дисклеймерів у сфері фанфікшн (від англ. *fan fiction* – фанатська література, фанатська проза), тобто літературного жанру, у якому автори пишуть твори, засновані на персонажах, сюжетах або світах, створених іншими авторами. Наявність дисклеймера – правило мережевого етикету, звичай в інтернет-середовищі, де поширюються твори такого роду. Головне, що автор вторинного твору зазначає те, кому належать права на оригінал. Як зазначають американські дослідники, легальність фанфікшн не є суперечливою з погляду закону про авторське право та товарні знаки, цей вид некомерційних трансформаційних творів, створених фанатами, зазвичай досить добре вписується у визначення добросовісного використання, яке не порушує прав інших осіб [4].

Disclaimer може використовуватися і в публічній сфері. У цьому аспекті цікавий досвід Європейської комісії щодо розміщення інформації про ініціативи та політику Європейського Союзу на вебсайті вказаної Комісії. Зазначено, що Комісія не несе жодної відповідальності або зобов'язань щодо інформації, розміщеної на цьому сайті. Ця інформація має (1) лише загальний характер і не призначена для вирішення конкретних обставин будь-якої конкретної фізичної або юридичної особи; (2) не обов'язково є вичерпною, повною, точною або актуальною; (3) іноді може містити посилання на

зовнішні сайти, які служби Комісії не контролюють і за які Комісія не несе жодної відповідальності; (4) не є професійною або юридичною консультацією (якщо вам потрібна конкретна порада, ви завжди маєте звертатися до фахівця з відповідною кваліфікацією) [5].

Варто звернути увагу на можливість застосування *disclaimer* в організації та рекламі адвокатської діяльності. Як свідчить аналіз Типових правил професійної поведінки (*Model Rules of Professional Conduct, 1983*), застосування *disclaimer* під час надання інформації про правничі послуги адвоката не заборонено, але і не рекомендовано. Наприклад, зазначається: (1) повідомлення або звернення не мають містити тверджень (у будь-якій формі), які не відповідають дійсності, ошукують або вводять в оману громадськість; реклама безкоштовних консультацій вводить в оману, якщо ви пропонуєте безкоштовні п'ятихвилинні консультації, але берете плату за все, що триває довше (а середня тривалість вашої консультації – 30 хвилин); (2) юристи не повинні стверджувати, що вони є фахівцями в окремій галузі права, якщо тільки вони не отримали відповідний сертифікат від акредитованої АВА організації, уповноваженої штатом, округом або територією США; (3) оманливі або такі, що дезорієнтують, заяви про такі речі, як послуги, які ви пропонуєте, результати, яких ви досягли, або навіть гонорари, які ви стягуєте, також можуть порушувати правила юридичної реклами; використання вищого ступеня порівняння, як-от «найкращий», «найбільший», «найнижчий», у рекламі може бути розцінене як оманливе [6].

Американські дослідники провели цікаві експерименти щодо наслідків використання *disclaimer* у рекламі. Було встановлено, що відмови від відповідальності можуть надавати важливу інформацію споживачам, вони широко використовуються від початку розвитку реклами. Водночас відмова від відповідальності іноді суперечить поточній поведінці чи ставленню, наприклад, коли споживачів інформують про небезпечні побічні ефекти від куріння. Коли люди стикаються з інформацією, яка кидає виклик їхнім переконанням чи поведінці, замість того, щоб змінитися, у них часто спрацьовує захисна реакція, що зміцнює їхні поточні переконання. Навіть більше, усупереч інтуїції, але відповідно до даних досліджень когнітивного дисонансу, коли люди вважають, що спростовують докази, що є достовірними, вони схильні ще більше зміцнювати свої попередні переконання [7]. Отже, обов'язкове застереження варто розглядати лише тоді, коли експерименти покажуть, що воно принесе чисту довгострокову вигоду, без завдання серйозної шкоди покупцям чи продавцям.

Позитивність практики дисклеймерів підтверджується і судовою практикою. Так, наприклад, у рішенні щодо відповідальності агента з нерухомості перед покупцем за помилку в рекламній брошурі Верховний суд Ірландії роз'яснив обсяг і дійсність відмов від відповідальності (*disclaimer*), адресованих фірмами професійних послуг третім особам. Суд висловив думку, що реалізація застереження найкращим чином відображає правильний розподіл ризику в угоді, що такий підхід у кінцевому підсумку забезпечить ясність і ефективність для учасників ринку [8]. В іншій справі Верховний суд Великої Британії зазначив, що ретельно сформульоване застереження (дисклеймер) може бути дуже цінним для професійних фірм, які хочуть захистити себе від претензій третіх сторін; суд готовий забезпечити виконання застереження (дис-

клеймер), якщо сторони чітко розуміють його зміст і його наслідки [9].

Можна констатувати, що важливість застережень (дисклеймерів) має прояв у таких сферах: (а) посилення юридичного захисту: вони служать юридичним захистом від потенційних претензій або позовів шляхом установлення чітких меж відповідальності сторони, яка видає застереження (дисклеймер); (б) чіткість і прозорість змісту: вони допомагають установленню реалістичних очікувань для користувачів або споживачів, пояснюють обсяг і обмеження наданої інформації або послуг; (в) зменшення ризиків: чітким поясненням ризиків або потенційних наслідків, пов'язаних із використанням інформації чи послуги, застереження можуть допомогти користувачам ухвалювати обґрунтовані рішення та пом'якшувати можливі проблеми [10].

Аналіз практики застосування застережень (дисклеймерів) дає можливість їх класифікації залежно від спрямування, а саме: (а) застереження про відповідальність: цей тип застереження використовується для захисту сторони від судових позовів, пов'язаних із будь-якими травмами чи збитками, які можуть виникнути в результаті використання наданої інформації чи послуг; (б) відмова від авторських прав: використовується для підтвердження використання матеріалів, захищених авторським правом, способом, який інакше міг би порушувати права власника авторських прав, але підпадає під положення добросовісного використання або чесного поводження; (в) відмова від думок: використовується, щоб підкреслити, що погляди чи думки, висловлені в публікації чи на платформі, являють собою особисту позицію автора, а не думку організації чи установи, яку він представляє.

Варто розуміти, що за позитивного використання дисклеймерів водночас є випадки їх пропонування з метою створення ілюзії легітиматії відносин і комунікації, ілюзії законності та правомірності інформації щодо змісту та форми.

У юридичній літературі досить часто трапляється позиція, що дезорієнтація споживача інформації – явище небезпечне, а тенденція до збільшення кількості таких дисклеймерів – тривожний знак. Навіть більше, аналіз показує, що функціональні ознаки дисклеймера як тексту, що містить відмову від відповідальності, не обмежуються інформуванням. На перший план виходять привертання уваги до смислів, що транслюються, демонстрації власної позиції, яка не завжди відповідає дійсності, маскування деструктивного контенту. Тому дезорієнтація споживача інформації може нести загрозу не лише когнітивній сфері окремої особистості, а й когнітивному суверенітету суспільства [11].

Прибічники такої позиції висловлюють думку про обґрунтованість упровадження в науковий обіг такого терміна, як *anti-disclaimers*, або *claimer* – заяви про наявність протиправності в діях особи. Використовуються на практиці *claimer* дуже рідко, наприклад: «усі збіги героїв у статті з реальними героями вважати обґрунтованими». У випадку із *claimer* вказано на вчинення протиправного діяння, але якщо саме діяння (об'єктивна сторона) відсутнє, то лише за наявності *claimer* притягнути до відповідальності особу не можуть. Тобто в такій ситуації першорядну роль відіграє саме фактичне вчинення діяння, а не визнання порушення [7; 12].

Значимо, що «відмова від відповідальності» (дисклеймер) має обмежену чинність у рамках українського законодавства, водночас вона може бути врахована судом під час вирішення потенційного спору, ініційо-

ваного користувачем. Відмова від відповідальності буде чинною в тій частині, у якій не суперечить положенням законодавства України, а саме нормам Закону України «Про захист прав споживачів» і Цивільного кодексу України (далі – ЦК). Так, ми можемо говорити про *публічний договір*, у якому одна сторона – підприємець – бере на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо) (ч. 1 ст. 633 ЦК). Публічний договір реалізується у формі *договору приєднання*, який може бути укладений лише шляхом приєднання відповідної сторони до запропонованого договору загалом, без права такої сторони запропонувати свої умови договору (ч. 1 ст. 634 ЦК). Однак варто враховувати, що «договір приєднання може бути змінений або розірваний на вимогу сторони, яка приєдналася, якщо вона позбавляється прав, які звичайно мала, а також якщо договір виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язання або містить інші умови, явно обтяжливі для сторони, яка приєдналася; сторона, яка приєдналася, має довести, що вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б цих умов за наявності в неї можливості брати участь у визначенні умов договору» (ч. 2 ст. 634 ЦК). А оскільки положення *disclaimer* зменшує обсяг прав користувача (як споживача послуг), то норми Закону України «Про захист прав споживачів» матимуть першочергове значення під час вирішення будь-якого потенційного спору з користувачем. До того ж цілком очевидно, що істотна шкода, якої завдано недоліками товару (послуг), наприклад, життю та здоров'ю, не може залишатися без компенсування. Тобто застосування *disclaimer* для вирішення цієї проблеми у звичному розумінні неприпустимо.

Висновки. Процеси правової глобалізації сприяють конвергенції (запозиченню) окремих правових інституцій і явищ різних правових систем, що забезпечують упровадження загально визначених міжнародних стандартів і уніфікацію норм права в різноманітних сферах

суспільного життя відповідної держави. На рівні фундаментальних правил і норм, що запозичуються, трапляються правові явища, які за своїм специфічним змістом і сферою застосування зумовлюють необхідність додаткового дослідження з метою встановлення доцільності їх упровадження. До таких явищ варто віднести «відмову від відповідальності» (дисклеймер), що виникла та закріпилася у правовій системі загального права, поступово отримала розвиток у європейських державах континентального права, а із часом знайшла застосування в пострадянських державах, зокрема й в Україні.

«Відмову від відповідальності» (дисклеймер) можна визнати як офіційну заяву про те, що особа не несе юридичної відповідальності за відповідну послугу, товар, інформацію тощо або що вона не бере в цьому прямої участі, або відмовляється від можливих претензій у майбутньому.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що ефективність дисклеймерів залежить від їхньої ясності та вичерпності, хоча вони можуть забезпечити визначений рівень правового захисту, їх може бути не досить, щоб захистити сторону від будь-якої відповідальності, особливо в разі грубої недбалості чи навмисного порушення.

Нині дисклеймери інтегруються в різноманітні правовідносини у формі додатків, оголошень, вебсайтів і вебсервісів. Форми висловлювань і зміст дисклеймерів нормативно не обмежені, тому залежать лише від позиції і творчості самого авторів.

Законодавство України не забороняє використання дисклеймерів у різноманітних правовідносинах, водночас і не передбачає будь-яких способів їх регламентації та форм захисту. Беручи до уваги позитивний міжнародний досвід правозастосування дисклеймерів, є всі підстави для більш ретельного дослідження дії зазначеного правового явища в національному полі з моделюванням подальшого використання.

Перспективами подальшого дослідження проблеми є визначення місця дисклеймерів у цивільному праві України та моделювання можливої їх регламентації.

Список використаних джерел

1. Contractual Limitations of Liability, Warranties and Remedies / L. Shultis et al. *Pillsbury Winthrop Shaw Pittman LLP*. 2006. URL: <https://www.pillsburylaw.com/a/web> (дата звернення: 31.01.2025).
2. Мовчун Є. Що таке disclaimer? URL: <https://legal-support.top/shcho-take-disclaimer/> (дата звернення: 23.01.2025).
3. Відмова від відповідальності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. URL: <https://bpsy.knu.ua/index.php/psychology/Disclaimer> (дата звернення: 23.01.2025).
4. Manente K. How to keep Fanfiction Legal and Avoid Trouble with Lawyers. URL: <https://www.syfy.com/syfy-wire/how-to-keep-fanfiction-legal-and-avoid-trouble-with-lawyers> (дата звернення: 27.01.2025).
5. Discover the EU. Legal notice. Disclaimer. URL: https://european-union.europa.eu/legal-notice_en (дата звернення: 27.01.2025).
6. The ABA Model Rules of Professional Conduct. URL: <https://www.clio.com/blog/lawyer-advertising-rules/> (дата звернення: 27.01.2025).
7. Green Kesten C., Armstrong J. Scott. Evidence on the Effects of Mandatory Disclaimers in Advertising. *Journal of Public Policy & Marketing*. 2012. March, 30. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1971221 (дата звернення: 27.01.2025).
8. When is a Disclaimer not a Disclaimer? / E. O'Keeffe et al. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=dd141704-bae8-46bd-a925-2e04a718c104> (дата звернення: 01.02.2025).
9. Disclaimers protect professionals against third party claims decides court. URL: <https://brunelgroup.co.uk/disclaimers-protect-professionals-third-party-claims-decides-court/> (дата звернення: 01.02.2025).
10. Zablotska Y. Disclaimer. 2023. URL: <https://apix-drive.com/en/blog/ecommerce/disclaimer-definition> (дата звернення: 01.02.2025).
11. Твердохліб О., Гайович Г. Сугестія та її прояви в сучасному інформаційному просторі держави. *Науковий вісник: Державне управління*. 2022. № 1 (11). С. 222–239.

12. Wright R. George. Your Mileage May Vary: A General Theory of Legal Disclaimers. *The University of New Hampshire Law Review*. 2008. Vol. 7. № 1. P. 85–120. URL: http://scholars.unh.edu/unh_lr/vol7/iss1/5 (дата звернення: 01.02.2025).

References

1. Shultis, L., et al. (2006). Contractual Limitations of Liability, Warranties and Remedies. Pillsbury Winthrop Shaw Pittman LLP. Retrieved from: <https://www.pillsburylaw.com/a/web> [in English].
2. Movchun, E. (2021). Tsho take Disclaimer? [What is Disclaimer?]. Retrieved from: <https://legal-support.top/shcho-take-disclaimer/> [in Ukrainian].
3. Vidnova vid vidpovidalnosti [Disclaimer]. *Visnik Kivskogo nacionalnogo universitetu ineny Tarasa Shevchenka. Rsikhologiya*. Retrieved from: <https://bpsy.knu.ua/index.php/psychology/Disclaimer> [in Ukrainian].
4. Manente, K. (2019). How to keep Fanfiction Legal and Avoid Trouble with Lawyers. Retrieved from: Retrieved from: <https://www.syfy.com/syfy-wire/how-to-keep-fanfiction-legal-and-avoid-trouble-with-lawyers> [in English].
5. Discover the EU. Legal notice. Disclaimer. Retrieved from: https://european-union.europa.eu/legal-notice_en [in English].
6. The ABA Model Rules of Professional Conduct. Retrieved from: <https://www.clio.com/blog/lawyer-advertising-rules/> [in English].
7. Green, Kesten C., Armstrong, J. Scott. (2012). Evidence on the Effects of Mandatory Disclaimers in Advertising. *Journal of Public Policy & Marketing*. March, 30. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/241766017> [in English].
8. O’Keeffe, E., Owens, A., and others. When is a Disclaimer not a Disclaimer? Retrieved from: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=dd141704-bae8-46bd-a925-2e04a718c104> [in English].
9. Disclaimers protect professionals against third party claims decides court. Retrieved from: <https://brunelgroup.co.uk/disclaimers-protect-professionals-third-party-claims-decides-court/> [in English].
10. Zablotska, Y. (2023). Disclaimer. Retrieved from: <https://apix-drive.com/en/blog/ecommerce/disclaimer-definition> [in English].
11. Tverdokhlib, O., & Gaiovich, G. (2022). Sugestiya ta ii proyavy v suchasnomu informayciinomu prostory derzhavy [Suggestion and its manifestations in the modern information space of the state]. *Naukoviy visnik: Derzhavne uoravlinnya*, 1 (11), 222–239 [in Ukrainian].
12. Wright, R. George (2008). Your Mileage May Vary: A General Theory of Legal Disclaimers. *The University of New Hampshire Law Review*, 7, 1, 85–120. Retrieved from: http://scholars.unh.edu/unh_lr/vol7/iss1/5 [in English].

Vasyliiev Sergii,

Candidate of Law, Associate Professor,

Head of the Department of Economic and Legal Disciplines and Economic Security

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3226-6981>

“DISCLAIMER” IN MODERN LAW ENFORCEMENT

The article analyzes the peculiarities of application and legal regulation of such a legal phenomenon as “disclaimer”. The essence of this phenomenon is that the author (owner) informs the consumer that he/she is not liable to him/her for any undesirable consequences which may occur in case of purchase or use of the respective product (goods). The author examines the history of origin, forms and types of disclaimers, areas of application, and also identifies their characteristic features. The author emphasizes the specifics of discriminatory practices in the public sphere and in the course of advocacy. Examples of the court doctrine on the validity of the use of disclaimer in private legal relations are highlighted. It is determined that the effectiveness of disclaimers depends on their clarity and exhaustiveness, and although they may provide a certain level of legal protection, they may not be sufficient to protect a party from any liability, especially in cases of gross negligence or intentional violation. Today, disclaimers are integrated into various legal relations in the form of applications, websites and web services, and have many features to prevent the user from violating the disclaimer, etc. It is noted that Ukrainian legislation does not prohibit the use of disclaimers in various legal relations, and at the same time, it does not provide for any forms of their protection. The author concludes that given the positive international experience of law enforcement of disclaimers, there is every reason for a more thorough study of the effect of this legal phenomenon in the national field with modeling of further use

Key words: disclaimer, anti-disclaimer, public agreement, accession agreement, advertising, fanfiction.

Надіслано до редколегії 12.02.2025

УДК 368.914:349.3

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-29-33

Ігонін Руслан Владиславович,

доктор юридичних наук, доцент,

провідний юристконсульт відділу забезпечення діяльності
у сфері запобігання корупції

(АТ «НАЕК «Енергоатом»», м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3660-4036>

ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано принципи соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, їхню еволюцію та відповідність чинному законодавству України. Виокремлено універсальні та специфічні принципи, запропоновано закріплення нового принципу, що забезпечить зв'язок між страховими виплатами, медичними та реабілітаційними послугами. Сформульовано авторське визначення принципів соціального страхування, що враховує напрями соціальної політики держави та необхідність комплексного захисту застрахованих осіб.

Ключові слова: соціальне забезпечення населення, соціальне страхування, тимчасова втрата працездатності, принципи забезпечення соціального захисту, законодавче регулювання, еволюція законодавства.

Постановка проблеми. Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є важливим елементом системи соціального захисту, який гарантує працюючим особам фінансову підтримку в разі хвороби або інших обставин, що тимчасово унеможливають виконання трудових обов'язків. Проте законодавче регулювання цього виду страхування зазнало значних змін після скасування у 2015 р. спеціального закону, що визначав його особливості. У результаті інтеграції всіх видів соціального страхування в один нормативно-правовий акт постало питання, чи збереглася специфіка регулювання тимчасової втрати працездатності та чи відповідають чинні принципи соціального страхування особливостям цього виду страхування. Відсутність деталізованого підходу до визначення правових засад страхування тимчасової непрацездатності може впливати на ефективність його реалізації, що актуалізує необхідність аналізу законодавчих змін і можливих напрямів удосконалення нормативного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціального страхування та його правових засад є предметом наукових досліджень багатьох учених, серед яких Т.А. Занфірова [1], Т.З. Гарасимів [3], М.І. Іншин [1], С.М. Прилипко [1], О.М. Ярошенко [1], які аналізували загальні засади соціального забезпечення та страхування. Еволюцію принципів соціального захисту та їхню відповідність сучасним соціально-економічним викликам вивчала О.В. Тищенко [2].

Попри значну кількість наукових досліджень, проблема порівняльного аналізу принципів соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності в контексті змін у законодавстві залишається не досить висвітленою. Зокрема, питання втрати або трансформації окремих принципів після 2015 р., а також обґрунтування необхідності їх доповнення новими

механізмами правового регулювання потребує подальшого наукового осмислення.

Метою дослідження є проведення аналізу принципів соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, з'ясування їхньої еволюції, оцінювання змін у законодавчому регулюванні, а також визначення перспектив удосконалення системи цих принципів.

Виклад основного матеріалу. Принципи права – це фундаментальні керівні положення та ідеї, що відображають сутність права як особливого соціального регулятора. Вони, з одного боку, виражають закономірності розвитку права, його природу та соціальне призначення, а з іншого – слугують загальними правилами поведінки, закріпленими безпосередньо в законодавстві або такими, що впливають із його змісту. У правових принципах повинні відобразитися основні цінності, на яких базується правова система.

Принципи є сполучною ланкою між основними закономірностями розвитку й функціонування суспільства та правової системи. Вони є соціальним явищем, як за джерелом виникнення, так і за змістом. Їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку, у них відображаються закономірності суспільного життя [1, с. 145].

О.В. Тищенко під час дослідження еволюції принципів права соціального забезпечення констатує, що загалом принципи права містять соціально-правові основи, моральні ідеї правового регулювання співіснування в цивілізованому суспільстві [2, с. 117].

Правові принципи поділяються на: загальноправові, які притаманні правовій системі загалом, галузеві – характерні для окремих галузей права, та міжгалузеві, що охоплюють групу суміжних галузей. Окрім цього, існують принципи, що визначають засади функціонування окремих правових інститутів. Важливо розріз-

няти загальні принципи права соціального забезпечення як окремої галузі та принципи, що є характерними для окремих його інститутів (внутрішньогалузеві принципи).

Під принципами права соціального забезпечення варто розуміти основні керівні положення (ідеї), які відбивають сутність, найважливіші особливості й ознаки, загальну спрямованість норм права соціального забезпечення, а також стратегічні напрями соціальної політики держави в реалізації соціально-економічних прав і свобод людини. На підставі цих принципів утворюються та реалізуються норми, які у своїй сукупності утворюють таку галузь, як право соціального забезпечення [1, с. 149–151]. Як зазначає Т.З. Гарасимів, принципи права соціального забезпечення – це такі вихідні засади, які відображають сутність суспільних відносин, що формують предмет цієї галузі [3, с. 11].

Правові ідеї та тенденції можуть набувати статусу основних принципів права соціального забезпечення лише за умови відповідності визначеним критеріям. Зокрема, вони мають безпосередньо стосуватися регулювання суспільних відносин у сфері соціального забезпечення та спрямовуватися на їх упорядкування.

Т.З. Гарасимів виокремлює такі принципи права соціального забезпечення: загальність права на соціальне забезпечення, визначення сфери суспільних відносин соціальним ризиком; гарантії соціального забезпечення на рівні не нижче прожиткового рівня в державі; панівна роль централізованого правового регулювання умов і порядку здійснення соціального забезпечення, державні гарантії реалізації права фізичної особи на соціальне забезпечення; диференціація умов і обсягу соціального забезпечення в Україні; солідарна відповідальність суб'єктів права на соціальне забезпечення; адресність соціального забезпечення в Україні [3, с. 11]. Варто погодитись із С.Г. Кузьменко, що соціальне страхування є видом соціального захисту, який будується відповідно до принципу соціальної справедливості та принципу еквівалентності (відшкодування) [4, с. 20].

Отже, принципи права соціального забезпечення відіграють ключову роль у визначенні механізмів соціального захисту та гарантуванні стабільності системи соціального страхування. Водночас, оскільки соціальне страхування охоплює різні види страхового захисту, важливо звернути увагу на його специфічні аспекти, зокрема на страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

До 2015 р. соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності регулювалося окремим Законом – «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» (утратив чинність 1 січня 2015 р.) [5]. У цьому Законі чітко визначалися принципи саме цього виду страхування, що давало змогу враховувати його особливості. Закон установлював такі принципи, як законодавче визначення умов страхування, обов'язковість фінансування, солідарність і субсидування, цільове використання коштів тощо.

Однак у 2015 р. цей Закон утратив чинність, а його положення було інтегровано в новий Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 28 грудня 2014 р. № 77–VIII (далі – Закон № 77–VIII) [6]. Цей Закон регулює не лише страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, а й інші види соціального страхування, що змінило

загальний підхід до визначення принципів. У контексті змін, унесених до законодавчого регулювання соціального страхування, постає необхідність з'ясування ступеня відповідності принципів, закріплених у чинному законодавстві, особливостям страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

У результаті проведеного аналізу ст. 3 Закону № 77–VIII можна визначити, які принципи поширюються на всі види соціального страхування, а які безпосередньо стосуються тимчасової втрати працездатності.

Принцип законодавчого визначення умов і порядку здійснення соціального страхування.

Відповідно до п. 6 ст. 92 Конституції України виключно тільки законами України визначаються основи соціального захисту, форми та види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці й зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури й охорони здоров'я; екологічної безпеки [7]. Законами встановлені основи соціального страхування, його види, принципи збирання, акумуляції та спрямування коштів на соціальні потреби; порядок надання фінансової та медичної допомоги непрацездатним. Нормативними актами закріплюються умови надання різних видів матеріального забезпечення та їхні розміри, а також установлюються соціальні стандарти тощо. Підзаконними актами лише закріплюється механізм реалізації людиною наданого їй законом права на відповідний вид забезпечення [8, с. 132]. Даний принцип повною мірою застосовується до соціального страхування у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю.

Обов'язковість страхування осіб відповідно до видів соціального страхування та можливості добровільності страхування у випадках, передбачених законом.

Цей принцип відображає специфіку методу правового регулювання відносин у сфері соціального забезпечення, яка полягає в поєднанні імперативних і диспозитивних норм. Ст. 18 Закону № 77–VIII містить перелік осіб, які підлягають обов'язковому страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

Надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав.

На думку М.І. Іншина, під гарантіями треба розуміти всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на справжню реалізацію прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод їх неповного або неналежного здійснення і захист прав від порушень [9, с. 83]. Цей принцип конкретизує галузевий принцип права соціального забезпечення та відображає ключову особливість державного соціального страхування. Відповідно до нього держава не лише несе відповідальність за матеріальне забезпечення постраждалих, але й здійснює нагляд і контроль за виконанням страховальником своїх обов'язків щодо сплати встановлених законом страхових внесків, а також гарантує громадянам виплату страхового забезпечення. Принцип надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав є ключовим для страхування на випадок тимчасової непрацездатності.

Обов'язковість фінансування Фондом соціального страхування (далі – Фондом) витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення, страхових виплат і соціальних послуг.

У ст. 10 Закону № 77–VIII передбачено обов'язок Фонду забезпечувати фінансування та виплачувати матеріальне забезпечення, страхові виплати, надавати відповідні соціальні послуги; здійснювати контроль

за дотриманням порядку використання страховальником страхових коштів; контролювати правильність витрат за соціальним страхуванням тощо, що безпосередньо стосується випадків тимчасової втрати працездатності. Кабінет Міністрів України постановою від 27 грудня 2022 р. № 1442 «Питання припинення Фонду соціального страхування України та управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України» шляхом реорганізації припинив діяльність Фонду, приєднав його до Пенсійного фонду України. Однак редакцію принципу в Законі № 77–VIII не було змінено.

Формування та використання страхових коштів на засадах солідарності та субсидування.

Цей принцип також повною мірою застосовується до страхування на випадок тимчасової непрацездатності. Солідарна система передбачає акумуляцію коштів на загальному рівні, що дозволяє забезпечувати виплати незалежно від індивідуальних внесків кожного працівника. Завдяки солідарності людина отримує соціальне забезпечення в разі необхідності за правом, а не через милість чи благодійність. Солідарність – це коли працездатний утримує непрацездатного [10, с. 83–84].

Диференціація розміру виплати допомоги залежно від страхового стажу.

Хоча це загальний принцип, але розмір виплат залежно від страхового стажу застосовується лише до страхування в разі тимчасової втрати працездатності. Натомість компенсації за нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання, або виплати в медичному страхуванні не залежать від стажу.

Диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві.

Цей принцип тісно пов'язаний із виробничими ризиками та більшою мірою стосується страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Його суть полягає в тому, що розмір страхових внесків підприємства залежить від рівня виробничого травматизму та стану охорони праці. Тобто роботодавці, які дотримуються високих стандартів безпеки, мають нижчий страховий тариф, а ті, у кого високий рівень травматизму, сплачують більше. Для тимчасової втрати працездатності цей принцип не є ключовим, оскільки цей вид страхування покриває не лише професійні захворювання та травми, але й загальні хвороби (ГРВІ, грип, хронічні захворювання тощо). Такі випадки непрацездатності не залежать від виробничого травматизму чи умов безпеки на конкретному підприємстві, тому механізм диференціювання тарифу, на нашу думку, тут малозастосовний.

Економічна заінтересованість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці.

Цей принцип передбачає стимулювання роботодавців до покращення умов праці, оскільки це впливає на рівень страхових внесків і ризик виробничого травматизму. Він працює, наприклад, у сфері страхування від нещасних випадків на виробництві, де роботодавець може отримати знижку на страховий внесок за покращення безпеки або, навпаки, підвищений тариф за високий рівень травматизму. Проте в контексті тимчасової втрати працездатності цей принцип діє значно слабше. Хоча хороші умови праці можуть зменшувати захворюваність (наприклад, якщо на підприємстві забезпечуються якісна вентиляція, чистота, регулярний медичний огляд тощо), вони не можуть цілковито виключити випадки тимчасової непрацездатності, які

найчастіше пов'язані із чинниками поза робочим місцем (наприклад, сезонні вірусні захворювання). Тому економічна заінтересованість роботодавця в покращенні умов праці має лише непрямий вплив на цей вид страхування.

Цільове використання коштів страхування від нещасного випадку.

У Законі № 77–VIII цей принцип регламентує, що кошти, акумульовані у Фонді соціального страхування, мають використовуватися лише за прямим призначенням, тобто на виплати потерпілим, соціальні послуги, профілактичні заходи тощо. Щодо тимчасової втрати працездатності, цей принцип частково стосується цього виду страхування, оскільки кошти Фонду справді мають спрямовуватися на оплату лікарняних і соціальних послуг. Проте специфіка в тому, що немає таких цільових профілактичних програм, як у страхуванні від виробничих травм Фонд може фінансувати заходи з підвищення безпеки праці, інспекції тощо. У разі ж тимчасової непрацездатності таких превентивних заходів Фонд не здійснює – він лише виплачує допомогу.

Отже, хоча цей принцип формально застосовується до всіх видів страхування, його наповнення для страхування від нещасних випадків є ширшим (включає профілактику та реабілітацію), а для тимчасової втрати працездатності – обмежується лише компенсаційними виплатами.

Принцип відповідальності роботодавців та Фонду за реалізацію права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за цим Законом.

Відповідно до ч. 3 ст. 10 Закону № 77–VIII Фонд несе відповідальність за шкоду, якої завдано з його вини застрахованим особам унаслідок несвоечасної або неповної виплати матеріального забезпечення, страхових виплат, ненадання або несвоечасного надання соціальних послуг, передбачених законом. У ч. 5 ст. 15 Закону № 77–VIII зазначено, що роботодавець несе відповідальність за порушення порядку використання коштів Фонду, несвоечасне або неповне їх повернення, а також за несвоечасне подання або неподання необхідних відомостей; подання недостовірних відомостей про використання коштів Фонду; за шкоду, якої завдано застрахованим особам або Фонду унаслідок невиконання або неналежного виконання обов'язків, передбачених законодавством. Принцип є ключовим для функціонування страхування тимчасової непрацездатності, оскільки гарантує контроль за належним виконанням фінансових зобов'язань перед застрахованими особами.

Висновки. Аналіз чинного законодавства показує, що більшість принципів, передбачених у ст. 3 Закону № 77–VIII, можуть бути застосовані до страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності. Водночас окремі принципи більше стосуються страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, що зумовлює необхідність уточнення підходів до регулювання тимчасової непрацездатності. Окрім того, сучасні соціально-економічні виклики вимагають адаптації системи соціального страхування та впровадження нових механізмів, які могли б забезпечити її ефективність. З огляду на це доцільно було б доповнити систему новим принципом – інтеграції соціального страхування з іншими заходами соціального захисту. Цей принцип означав би, що соціальне страхування не існує ізольовано, а є частиною ширшої системи соціального захисту та має бути взаємопов'я-

зане з іншими механізмами підтримки громадян, як-от: державні соціальні гарантії (мінімальний розмір допомог, державні субсидії тощо); медичне страхування і охорона здоров'я (щоб застраховані особи не лише отримували допомогу в разі втрати працездатності, а й мали доступ до якісного лікування); програми профілактики та реабілітації (особливо для тих, хто зазнав травм, страждає на хронічні захворювання або перебуває у групі ризику).

Принцип дозволив би посилити взаємодію між Пенсійним фондом України (далі – ПФУ) й іншими державними структурами (наприклад, між ПФУ та системою охорони здоров'я), оптимізувати використання коштів – якщо страхові внески та соціальні виплати були б узгоджені з медичними послугами, це могло б сприяти швидшому поверненню людей до праці та зменшенню фінансових втрат для ПФУ, підвищити ефективність страхового механізму – застраховані особи отримували б не лише фінансову компенсацію, але й комплексну підтримку, спрямовану на зменшення ризиків втрати працездатності в майбутньому.

Зазначений принцип особливо важливий для тимчасової втрати працездатності, оскільки він міг би передбачати кращу взаємодію між медичними закладами та ПФУ, що дозволило б зменшити кількість випадків непрацездатності та пришвидшити реабілітацію.

Цей підхід відповідає сучасним європейським тенденціям у соціальному страхуванні, де держава прагне не тільки компенсувати втрати, а й запобігати ризикам та інтегрувати всі форми соціального захисту в єдину систему.

Спіраючись на проведений аналіз, ми пропонуємо авторське визначення принципів соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності – це базові керівні засади, що визначають сутність і спрямованість цього виду страхування, забезпечують реалізацію права застрахованих осіб на матеріальну підтримку в разі тимчасової непрацездатності та регулюють порядок фінансування відповідних виплат і соціальних послуг коштом Пенсійного фонду України.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення механізмів інтеграції соціального страхування із системою медичного забезпечення та реабілітації, що дозволить підвищити ефективність підтримки застрахованих осіб у період тимчасової втрати працездатності. Також важливо дослідити можливості вдосконалення законодавчого регулювання з метою забезпечення більшої гнучкості страхових виплат і підвищення їхньої відповідності реальним потребам застрахованих осіб.

Список використаних джерел

1. Право соціального забезпечення в Україні : підручник / Т.А. Занфірова та ін.; за заг. ред. Т.А. Занфірової, С.М. Прилипка, О.М. Ярошенка. 2 вид., переробл. і доповн. Харків : ФІНН, 2012. 640 с.
2. Тищенко О.В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі : монографія. Київ: ДП «Прінт Сервіс», 2014. 394 с.
3. Гарасимів Т.З. Принципи права соціального забезпечення України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2002. 20 с.
4. Кузьменко С.Г. Механізм державного регулювання системи соціального захисту населення : монографія. Донецьк : Ноулідж (донецьке відділення), 2012. 387 с.
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням : Закон України (утратив чинність на підставі Закону від 28.12.2014 р. № 77–VIII). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 11. Ст. 75.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці : Закон України від 28.12.2014 р. № 77–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 11. Ст. 75.
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення. Київ : Знання, 2005. 405 с.
9. Іншин М.І. Юридичні гарантії як фактор стабільності та підвищення ефективності службово-трудової діяльності державних службовців. *Право України*. 2004. № 5. С. 83–87.
10. Прилипко С.М. Солідарні засади в соціальному забезпеченні. *Право України*. 2003. № 1. С. 83–85.

References

1. Zanfirova, T.A., Inshyn, M.I., Prylypko, S.M., et al. (2012). *Pravo sotsial'noho zabezpechennia v Ukraini* [Social Security Law in Ukraine]. 2nd ed., revised and expanded. Kharkiv: FINN [in Ukrainian].
2. Tyshchenko, O.V. (2014). *Pravo sotsial'noho zabezpechennia Ukrainy: Teoretychni ta praktychni problemy formuvannia i rozvytok haluzi* [Social Security Law of Ukraine: Theoretical and Practical Issues of Formation and Development]. Kyiv: DP "Print Service" [in Ukrainian].
3. Harasymiv, T.Z. (2002). *Pryntsypy prava sotsial'noho zabezpechennia Ukrainy* [Principles of Social Security Law of Ukraine]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Kuzmenko, S.H. (2012). *Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання systemy sotsial'noho zakhystu naselennia* [Mechanism of State Regulation of the Social Protection System]. Donetsk: Knowledge (Donetsk branch) [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). *Pro zahal'noobov'iazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannia u zv'iazku z tymchasovoiu vtratoiu pratsezdattnosti ta vytratamy, zumovlenymy pokhovanniam* [On Compulsory State Social Insurance in Connection with Temporary Disability and Expenses Related to Burial] (Repealed by Law № 77–VIII of December 28, 2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 11, Art. 75 [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo reformuvannia zahal'noobov'iazkovoho derzhavnogo sotsial'noho strakhuvannia ta lehitymatsii fondu oplaty pratsi [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Reform of Compulsory State Social Insurance and the Legalization of the Wage Fund] (Law of Ukraine No. 77–VIII of December 28, 2014). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 11, Art. 75 [in Ukrainian].

7. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] (Law of Ukraine № 254k/96-VR of June 28, 1996). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 30, Art. 141 [in Ukrainian].

8. Stashkiv, B.I. (2005). Teoriia prava sotsial'noho zabezpechennia [Theory of Social Security Law]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

9. Inshyn, M.I. (2004). Yurydychni harantii yak faktor stabil'nosti ta pidvyshchennia efektyvnosti sluzhbovo-trudovoi diial'nosti derzhavnykh sluzhbovtziv [Legal Guarantees as a Factor of Stability and Increasing Efficiency of Civil Service Work]. Pravo Ukrainy, 5, 83–87 [in Ukrainian].

10. Prylypko, S.M. (2003). Solidarni zasady u sotsial'nomu zabezpechenni [Solidarity Principles in Social Security]. Pravo Ukrainy, 1, 83–85 [in Ukrainian].

Ihonin Ruslan,

Doctor of Law, Associate Professor,

Leading Legal Advisor of the Department for Support of Activities in the Field of Corruption Prevention

(Energatom JSC, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3660-4036>

**PRINCIPLES OF SOCIAL INSURANCE IN CONNECTION WITH TEMPORARY
DISABILITY AND PROSPECTS FOR THEIR DEVELOPMENT**

The article provides a thorough analysis of the principles of social insurance in connection with temporary disability as defined by Ukrainian legislation. The author examines the evolution of legal regulation of this type of insurance, including a comparison of the provisions of the Law of Ukraine “On Compulsory State Social Insurance” with the previous legislation in force until 2015. The author examines the basic principles of social insurance, identifies their specifics, and determines whether they meet the current needs of social protection. The author analyzes the universal principles applicable to all types of social insurance and the specific principles characteristic of temporary disability insurance.

It is found that after the expiration of the special law regulating social insurance in case of temporary disability, legal regulation was simplified and unified, but this led to a certain loss of specific principles of this type of insurance. The author analyzes the principles that remain relevant, including legislative regulation, compulsory insurance, state guarantees, and solidarity financing. At the same time, the principles of employers' economic interest in improving working conditions and differentiation of insurance tariffs are of limited application.

The author substantiates the need to supplement the social insurance system with a new principle – integration with medical and rehabilitation measures. A mechanism for regulatory consolidation of this principle is proposed to improve the efficiency of insurance payments and social protection. Prospects for improving the social insurance system by improving the interaction between social insurance funds, medical institutions and state social programs are identified.

The results of the study can be used to further optimize the legal regulation of social insurance, which will increase the level of social protection of insured persons in case of temporary disability.

Key words: social security of population, social insurance, temporary disability, principles of social security, legislative regulation, evolution of legislation.

Надіслано до редколегії 27.02.2025

УДК 347.2

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-34-39

Колеснік Тетяна Володимирівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення
факультету № 4

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9167-4072>

Клемпарський Микола Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення
факультету № 4

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7948-5706>

Назимко Олена Вікторівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5418-7438>

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено правові наслідки недійсності правочинів відповідно до положень цивільного права України з урахуванням європейського досвіду. Проаналізовано основні положення Цивільного кодексу України, що регулюють питання нікчемних та оспорюваних правочинів, а також судову практику їх визнання недійсними. Особливу увагу приділено механізму реституції, відшкодування збитків та можливості запровадження позасудового порядку оскарження правочинів.

Акцентовано увагу на питаннях ефективності наявних правових механізмів визнання правочинів недійсними, зокрема, таких як складність доказування, тривалість судових процедур та переважність судової системи.

У дослідженні використано порівняльно-правовий, формально-правовий та системний методи аналізу. Автори досліджують підходи Німеччини та Нідерландів, які передбачають позасудовий спосіб оскарження недійсних правочинів, що сприяє швидкому та ефективному вирішенню судових спорів.

Автори статті визначають дві основні категорії оспорюваних правочинів в українському праві: нікчемні та оспорювані договори. Тоді як угоди, які є нікчемними, вважаються недійсними із самого початку, оскаржувані угоди вимагають судового втручання для їх анулювання. Однак навіть у випадках, коли незаконність очевидна, часто необхідний судовий процес, що призводить до тривалого вирішення спору. Натомість у Німеччині та Нідерландах запровадили позасудові

механізми, які дозволяють анулювати певні контракти без втручання суду, що значно спрощує судові процеси.

Дослідження висвітлює проблеми, з якими стикається судова система України під час розгляду справ про розірвання контрактів, включаючи труднощі з доказами, тривалі судові процедури та нечіткі правила щодо реституції та компенсації. Дослідження робить висновок, що запровадження позасудових механізмів вирішення договірних спорів в Україні могло б полегшити судовий тягар та покращити правову передбачуваність. Крім того, більш чітке розмежування між механізмами реституції та компенсації посилює захист прав сторін.

Отримані результати свідчать, що гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами сприятиме більш ефективній правовій системі, забезпечуючи альтернативні механізми вирішення спорів. Сфери майбутніх досліджень включають подальший аналіз доцільності позасудового вирішення спорів в Україні, законодавчі пропозиції щодо вдосконалення процедур реституції та поглиблене вивчення моделей відшкодування збитків, застосовних до недійсних правочинів.

Ключові слова: *недійсність правочинів, нікчемні та оспорювані угоди, реституція, відшкодування збитків, позасудове оспорювання, договірні відносини, правова визначеність, європейський досвід.*

Постановка проблеми. У сучасному цивільному обігу України правочини виконують ключову роль як механізм виникнення, зміни чи припинення цивільних прав та обов'язків. Вони формують підґрунтя функціонування ринкових відносин, забезпечуючи правову визначеність та економічну динаміку. Водночас зростаюча кількість фінансових зловживань, фіктивних угод і складнощі судового контролю актуалізують проблему відповідності правочинів вимогам законодавства.

Інститут недійсності правочинів традиційно посідає важливе місце у системі приватноправового захисту. Проте на практиці реалізація норм, що регламентують підстави для визнання правочинів недійсними, виявляється складною та суперечливою. Є низка проблем: по-перше, норми законодавства щодо загальних і спеціальних підстав часто перетинаються або тлумачаться неоднозначно; по-друге, правозастосування характеризується фрагментарністю та відсутністю єдиного підходу у судовій практиці; по-третє, недійсність правочину іноді стає засобом недобросовісної поведінки сторін у правовому конфлікті.

Джерелом зазначених проблем є як неузгодженість і прогалини в нормативному регулюванні, так і дефіцит правової культури серед окремих учасників цивільних відносин, що зумовлює маніпуляції з правовими механізмами. Це спричиняє зростання кількості недійсних правочинів і загрожує правовій стабільності.

Актуальність дослідження цієї проблеми також зумовлена необхідністю вдосконалення як законодавчого регулювання, так і правозастосовної практики. Це, своєю чергою, є запорукою стабільності цивільного обігу та ефективного захисту прав учасників цивільних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання недійсності правочинів стабільно привертає увагу науковців як в Україні, так і за її межами. У численних працях дослідники висвітлюють правову природу недійсних правочинів, обґрунтовують підстави їх визнання недійсними, розглядають порядок оспорювання та наслідки, що виникають у разі втрати правочином юридичної сили.

У фокусі наукових досліджень перебувають, зокрема, питання реституції як основного правового наслідку недійсності, а також компенсації збитків та моральної шкоди. Разом із тим, попри значний обсяг напрацювань, відчувається брак комплексного підходу до аналізу правових наслідків недійсних правочинів як цілісного правового явища.

Серед авторів, чії праці є важливими для такої тематики, можна назвати О.В. Семущину, яка досліджувала природу недійсних правочинів та механізми їх правового врегулювання, а також Т.В. Бобко, яка розкрила співвідношення форми і змісту правочину. Л.С. Гузь звертала увагу на особливості нотаріального посвідчення правочинів, тоді як В.О. Кучер аналізувала розмежування недійсних та неукладених договорів, що залишається актуальним питанням у цивільному праві.

Окремо слід відзначити І.В. Давидову, яка здійснила системне дослідження правочинів, укладених внаслідок помилки чи обману. У своїй дисертації вона ґрунтовно розкрила правову природу цих дефектів волевиявлення та їх наслідки, проаналізувала відповідну судову практику і запропонувала класифікацію видів помилки.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, більшість зосереджується на загальних засадах недійсності або дефектах форми правочину, залишаючи поза увагою механізми реалізації наслідків недійсності в реальній правозастосовній практиці. Зокрема, залишаються не вирішеними питання, пов'язані з розширенням можливостей застосування позасудових механізмів оспорювання угод в Україні; вдосконаленням інституту реституції та визначенням її меж; особливостями компенсації збитків, завданих недійсними правочинами. Ці аспекти потребують подальшого дослідження, що і зумовлює актуальність цієї статті.

Метою цієї статті є комплексний аналіз правових наслідків недійсності правочинів, особливостей судового та позасудового оспорювання угод, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення законодавства України з урахуванням зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні правове регулювання недійсності угод ґрунтується на положеннях Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), який визначає підстави, процедуру та правові наслідки визнання правочинів недійсними. Однак судова практика демонструє значну кількість проблем, пов'язаних із доведенням недійсності угод, відшкодуванням збитків та процедурою реституції. У багатьох європейських країнах, зокрема в Німеччині та Нідерландах, запроваджено позасудові механізми визнання угод недійсними, що сприяє швидшому вирішенню спорів та розвантаженню судової системи.

Інститут недійсності правочинів у правовій системі України є важливим механізмом забезпечення

законності у сфері цивільного обігу. Його основною функцією є захист прав учасників договірних відносин та охорона суспільних і державних інтересів. Відповідно до положень ЦК України недійсним вважається правочин, який не відповідає вимогам законодавства, що, своєю чергою, унеможлиблює виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків його сторін. У ст. 215 ЦКУ визначено, що правочин визнається недійсним, якщо він суперечить нормам закону, укладений без дотримання встановленої форми, здійснений особами, які не мають необхідної дієздатності, або укладений під впливом обману, помилки, насильства чи зловмисної домовленості сторін. Крім того, законодавство передбачає недійсність правочинів, що суперечать суспільним інтересам або принципам правопорядку [1].

У сучасній українській правовій системі виділяють два основні типи недійсних правочинів: нікчемні та оспорювані. Перший тип передбачає абсолютну недійсність угоди з моменту її укладення, незалежно від судового підтвердження. Угоди, що суперечать закону або укладені особами без необхідної дієздатності, належать саме до цієї категорії. Наприклад, якщо правочин укладено малолітньою особою без згоди законних представників або якщо його зміст прямо суперечить імперативним нормам права, він вважається нікчемним без потреби звернення до суду. Аналогічним є випадок, коли угода порушує вимоги щодо форми правочину, наприклад, якщо договір купівлі-продажу нерухомості не засвідчено нотаріально.

Натомість оспорювані правочини зберігають юридичну силу до моменту їх офіційного скасування судом. Така категорія охоплює випадки, коли угода була укладена під впливом помилки, насильства, обману або в умовах тяжкої обставини. Так, правочини, вчинені під впливом примусу або зловживання довірою, можуть бути визнані недійсними лише після розгляду відповідної справи у судовому порядку. Це ж стосується удаваних і фіктивних угод, які часто використовуються для приховування справжньої мети договору або ухилення від оподаткування.

Однак значною проблемою є те, що навіть очевидно незаконні угоди, які формально належать до категорії оспорюваних, вимагають судового розгляду, що суттєво ускладнює та затягує процес їх анулювання. Доказування наявності примусу, обману чи інших підстав для визнання правочину недійсним є складним завданням для позивача, що часто призводить до затягування розгляду таких справ на роки. У цьому контексті вивчення міжнародного досвіду стає особливо важливим, оскільки в багатьох європейських країнах передбачено більш ефективні механізми оспорювання недійсних правочинів.

Правове регулювання недійсності правочинів у країнах Європейського Союзу значною мірою схоже з українським підходом, адже більшість держав також поділяють недійсні угоди на нікчемні та оспорювані. Проте ключовою відмінністю є те, що в багатьох юрисдикціях передбачено механізм позасудового оспорювання, який дозволяє анулювати певні категорії угод без звернення до суду.

Так, у Німеччині законодавство передбачає чітку диференціацію правочинів відповідно до положень Bürgerliches Gesetzbuch (далі – BGB, Німецьке цивільне уложення). Зокрема, відповідно до § 134 BGB угоди, що суперечать закону, є нікчемними, а § 142 BGB дозволяє оспорювати правочин, якщо

він укладений внаслідок помилки, примусу або шахрайства. Важливою особливістю німецької правової системи є можливість позасудового оспорювання, що закріплена у § 143 BGB [2]. Відповідно до цієї норми сторони можуть анулювати правочин шляхом подання письмового повідомлення іншій стороні без необхідності звернення до суду. У разі спору питання може бути передане на судовий розгляд, але сам механізм позасудового оспорювання значно спрощує процедуру скасування угоди.

Аналогічна система діє і в Нідерландах, де механізм позасудового анулювання правочинів закріплений у Цивільному кодексі Нідерландів (Burgerlijk Wetboek). Статті 3:49–3:50 BW передбачають можливість анулювання угоди шляхом направлення спеціальної декларації іншій стороні [3]. Такий підхід дозволяє швидко вирішувати спори без залучення судових органів, що значно прискорює процедуру та зменшує фінансові витрати сторін.

Запровадження позасудового механізму визнання угод недійсними в Україні могло б суттєво покращити правозастосування, оскільки натеper усі спори щодо недійсності правочинів вимагають судового втручання. Це призводить до перевантаження судової системи, збільшення строків розгляду справ і додаткових фінансових витрат для учасників процесу.

Порівнюючи підходи України, Німеччини та Нідерландів, можна дійти висновку, що вітчизняна правова система потребує певних реформ у сфері регулювання недійсності правочинів. Впровадження позасудового механізму оспорювання певних категорій угод, зокрема тих, що містять очевидні порушення закону, дозволило б суттєво знизити навантаження на суди та забезпечити більш ефективний захист прав сторін.

Загалом міжнародний досвід демонструє, що ефективне правове регулювання недійсності правочинів потребує не лише чіткого розмежування між нікчемними та оспорюваними угодами, але й надання сторонам додаткових механізмів для швидкого та ефективного вирішення спорів. Таким чином, гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами могла б сприяти підвищенню правової визначеності та зміцненню захисту прав добросовісних учасників цивільного обігу.

Визнання правочину недійсним тягне за собою певні правові наслідки, які визначаються цивільним законодавством України та практикою судового розгляду подібних справ. Основною метою застосування правових наслідків недійсності правочину є відновлення сторін у первісний стан, тобто повернення отриманого за угодою або компенсація збитків. У цивільному праві найбільш поширеними наслідками є реституція, відшкодування збитків та конфіскація доходів, отриманих від незаконного правочину.

Одним із ключових наслідків визнання правочину недійсним є реституція – повернення сторонами всього отриманого за угодою. Відповідно до ст. 216 ЦК України реституція може бути двосторонньою або односторонньою, залежно від обставин укладення правочину та поведінки його сторін [1]. Двостороння реституція передбачає повернення обома сторонами всього отриманого в натурі. Якщо повернення майна в натурі неможливе, тоді застосовується грошова компенсація, яка визначається за ринковою вартістю майна на момент укладення угоди. Одностороння реституція застосовується у випадках, коли одна зі сторін діяла недобросовісно, тобто свідомо порушувала

норми права або уклала правочин із протиправною метою. У таких випадках майно або кошти, отримані недобросовісною стороною, можуть бути передані до державного бюджету або повернуті лише одній зі сторін правочину.

У статті 216 ЦК України визначено наслідки недійсності правочинів. У першій частині цієї норми вказано, що недійсний правочин не породжує юридичних наслідків, окрім тих, що випливають із його недійсності. Основним наслідком у таких випадках є обов'язок кожної сторони повернути іншій все отримане за правочином у натуральній формі. Якщо ж повернення в натурі неможливе (наприклад, у випадку користування майном, надання послуг або виконання робіт), то особа зобов'язана компенсувати вартість отриманого на момент відшкодування. Крім того, друга частина цієї статті передбачає відшкодування збитків та моральної шкоди, завданих внаслідок укладення недійсного правочину, причому такі збитки відшкодовує винна сторона [1]. Важливо зазначити, що наслідки недійсності правочину застосовуються лише у випадках, коли спеціальні норми законодавства не передбачають інших наслідків для окремих видів недійсних правочинів.

Згідно з правовими позиціями Верховного Суду (постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 27.11.2019 у справі № 396/29/17 провадження № 61-15389ск21), слід розмежовувати:

- наслідки недійсності правочину (коли правочин не створює юридичних наслідків);
- наслідки виконання недійсного правочину (двостороння реституція) [4].

Отже, реституція як спосіб захисту цивільного права застосовується лише тоді, коли укладений договір є нікчемним або визнаний недійсним. Її мета – відновити первинний правовий стан між сторонами, повернувши кожній стороні те, що вона надала за правочином. Однак вона можлива лише в разі, якщо майно перебуває у сторони, якій воно було передане.

Окрім реституції, важливим наслідком визнання правочину недійсним є відшкодування збитків, яке може вимагати добросовісна сторона угоди. Відповідно до ст. 22 ЦК України збитки включають:

- реальні втрати – зменшення майна потерпілої сторони внаслідок укладення недійсного правочину;
- упущену вигоду – доходи, які особа могла б отримати, якби правочин був чинним та виконаним належним чином [1].

У країнах Європейського Союзу механізм відшкодування збитків працює більш ефективно. Наприклад, у Німеччині (згідно з § 249–251 BGB) потерпіла сторона може вимагати не лише повернення майна, а й компенсації всіх витрат, понесених через укладення недійсного правочину [2]. Аналогічний підхід діє у Нідерландах, де суди активно застосовують норму про компенсацію упущеної вигоди, особливо в комерційних справах.

Ще одним наслідком визнання правочину недійсним може бути конфіскація доходів, отриманих унаслідок незаконної угоди. Цей механізм застосовується у випадках, коли правочин укладено з метою ухилення від податків, відмивання коштів або порушення публічного порядку. Відповідно до постанови Верховного Суду України від 06.11.2009 № 9 доходи, отримані за недійсним правочином, можуть бути стягнуті до державного бюджету [5]. Це особливо актуально у випадках, коли угоди використовуються для корупційних схем або ухилення від фінансових зобов'язань перед державою.

У країнах ЄС діє більш жорстке регулювання щодо конфіскації незаконно отриманих доходів. Наприклад, у Франції та Італії передбачені норми, які дозволяють автоматично конфіскувати кошти, отримані за угодами, які суперечать нормам публічного порядку. У Німеччині (§ 817 BGB) закон прямо забороняє повернення майна, якщо угода була укладена з протиправною метою [2].

Незважаючи на існування правових механізмів щодо наслідків недійсності правочинів, в Україні залишається низка проблем у сфері їх застосування.

По-перше, складність доказування збитків – судова практика демонструє, що позивачам часто важко довести упущену вигоду або реальні втрати, що значно ускладнює процес компенсації.

По-друге, недостатня деталізація механізмів конфіскації – законодавство України не містить чітких положень про автоматичне вилучення незаконно отриманих доходів, як це передбачено у праві ЄС.

По-третє, перевантаженість судової системи – кожен випадок визнання правочину недійсним потребує судового розгляду, що значно збільшує навантаження на суди та ускладнює процес захисту прав сторін.

Висновки. Дослідження показало, що вітчизняна судова практика має суттєві труднощі у сфері визнання правочинів недійсними, що зумовлено складністю доказування, тривалістю судових процедур і недостатньою деталізацією норм ЦК України. Одним із ефективних шляхів удосконалення механізмів захисту прав сторін є запровадження позасудового механізму анулювання угод, що дозволить значно зменшити навантаження на суди та прискорити вирішення спорів. Перспективними напрямками подальших досліджень є:

- аналіз європейського досвіду у сфері позасудового оспорування правочинів та можливості його адаптації в Україні;
- розробка законодавчих пропозицій щодо вдосконалення реституційного механізму;
- дослідження проблем компенсації збитків та упущеної вигоди у справах про недійсність правочинів.

Запровадження зазначених змін сприятиме підвищенню правової визначеності у сфері цивільного обігу та забезпеченню ефективного захисту прав добросовісних учасників договірних відносин.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 10 січня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.03.2025).
2. Bürgerliches Gesetzbuch : of 18.08.1896 : as of 16 July 2024. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BjNR001950896.html> (дата звернення: 12.03.2025).
3. Book 3 Dutch Civil Code Property Law. *Dutch Civil Law (DCL)*. URL: <http://www.dutchcivillaw.com/legislation/indexb33.htm> (дата звернення: 12.03.2025).
4. Постанова Верховного Суду від 27.11.2019 у справі № 396/29/17. URL: <https://verdictum.ligakon.net/document/86400669> (дата звернення: 12.03.2025).

5. Про постанову Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними»: Лист Вищого господарського суду України від 27.11.2009 № 01-08/632. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_632600-09#Text (дата звернення: 12.03.2025).

References

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine] vid 16.01.2003 № 435-IV: stanom na 10 sichnya 2025 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (date of access: 12.03.2025) [in Ukrainian].
2. Bürgerliches Gesetzbuch [Civil Code] : of 18.08.1896 : as of 16 July 2024. Retrieved from: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> (date of access: 10.03.2025) [in German].
3. Book 3 Dutch Civil Code Property Law. Dutch Civil Law (DCL). Retrieved from: <http://www.dutchcivillaw.com/legislation/indexb33.htm> (date of access: 10.03.2025) [in English].
4. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 27.11.2019 u spravi № 396/29/17 [Resolution of the Supreme Court of 27.11.2019 in case No. 396/29/17]. Retrieved from: <https://verdictum.ligazakon.net/document/86400669> (date of access: 05.03.2025) [in Ukrainian].
5. Pro postanovu Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 06.11.2009 No. 9 «Pro sudovu praktyku rozghliadu tsyvilnykh sprav pro vyznannia pravochyniv nediiisnymi»: Lyst Vyschogo hospodarskogo sudu Ukrainy vid 27.11.2009 № 01-08/632 [On the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated November 06, 2009 No. 9 “On judicial practice of consideration of civil cases on recognition of transactions as invalid”: Letter of the Higher Economic Court of Ukraine of November 27, 2009, No. 01-08/632.] Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_632600-09#Text (date of access: 10.03.2025) [in Ukrainian].

Koliesnik Tetiana,

Doctor of Law, Professor,

Head of the Department of Civil, Labor Law and Social Security Law Faculty No. 4

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9167-4072>

Klemparskyi Mykola,

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of Civil, Labor Law and Social Security Law Faculty No. 4

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7948-5706>

Nazymko Olena,

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Civil and Commercial Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5418-7438>

LEGAL CONSEQUENCES OF INVALIDITY OF TRANSACTIONS IN THE CIVIL LAW OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

The article examines the legal consequences of voidance of transactions under the provisions of Ukrainian civil law with due regard to European experience. The authors analyze the main provisions of the Civil Code of Ukraine regulating the issues of void and contested transactions, as well as the court practice of their invalidation. Special attention is paid to the mechanism of restitution, compensation for damages and the possibility of introducing an out-of-court procedure for challenging transactions.

The article highlights the efficiency of the existing legal mechanisms for invalidation of transactions, in particular, the complexity of proof, the length of court procedures and the overload of the judicial system.

The study uses comparative legal, formal legal and systemic methods of analysis. The authors examine the approaches of Germany and the Netherlands, which provide for an out-of-court method of challenging invalid transactions, which facilitates the prompt and efficient resolution of litigation.

The authors of the article define two main categories of contested transactions in Ukrainian law: voidable and contested agreements. While voidable transactions are considered invalid from the outset, contested transactions require judicial intervention to annul them. However, even in cases where the illegality is obvious, litigation is often required, leading to lengthy dispute resolution. Instead, Germany and the Netherlands have introduced out-of-court mechanisms that allow certain contracts to be canceled without court intervention, which greatly simplifies litigation.

The study highlights the challenges faced by Ukraine's judicial system in dealing with contract termination cases, including difficulties with evidence, lengthy court procedures, and unclear rules on restitution and compensation. The study concludes that the introduction of out-of-court mechanisms for resolving contractual disputes in Ukraine could ease the

judicial burden and improve legal predictability. In addition, a clearer distinction between restitution and compensation mechanisms would strengthen the protection of the parties' rights.

The findings suggest that harmonizing Ukrainian legislation with European standards would contribute to a more efficient legal system by providing alternative dispute resolution mechanisms. Areas for future research include further analysis of the feasibility of out-of-court dispute resolution in Ukraine, legislative proposals to improve restitution procedures, and an in-depth study of damages models applicable to void transactions.

Key words: *invalidity of transactions, voidable and contested transactions, restitution, damages, out-of-court challenge, contractual relations, legal certainty, European experience.*

Надіслано до редколегії 14.03.2025

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 346.2:061.1ЄС

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-40-46

Громенко Юлія Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри національного та міжнародного права
(Одеський національний морський університет, м. Одеса)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-100X>

Горбаньов Ігор Миколайович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент,
доцент кафедри національного та міжнародного права
(Одеський національний морський університет, м. Одеса)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4100-605X>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ЄС

В статті представлено огляд законодавства про державну підтримку малого підприємництва в Україні та ЄС. Потреба у проведенні даного дослідження викликана вимогою адаптації національного законодавства до права ЄС у зв'язку із набуттям Україною статусу кандидата на членство в ЄС.

Охарактеризовано сучасний стан правового забезпечення державної підтримки суб'єктів малого підприємництва; виявлені певні недоліки законодавства у сфері регулювання державної підтримки та державної допомоги. Проаналізовані діючі програми державної підтримки суб'єктів малого підприємництва, виявлено, що дискримінаційними і такими, що спотворюють конкуренцію, вбачаються положення програми «Кешбек на українське», учасниками якої не можуть бути підприємці, які перебувають на спрощеній системі оподаткування.

Доведено, що нормативно-правове регулювання державної підтримки потребує вдосконалення як з метою адаптації національного законодавства до права ЄС, так і з метою забезпечення ефективного використання інструментів державної підтримки малого підприємництва, розвиток якого важливий для повоєнної відбудови та сталого розвитку.

Ключові слова: державна підтримка, державна допомога, мале підприємництво, малий бізнес, суб'єкти малого підприємництва, правове регулювання, правове забезпечення, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Мале підприємництво є важливим елементом національної економіки та вносить вагомий вклад у її розвиток. Суб'єкти малого підприємництва, в тому числі суб'єкти мікропідприємництва та суб'єкти середнього підприємництва є основою

економіки України, вони складають 99,98% усіх суб'єктів господарювання, забезпечують 74% усіх робочих місць та створюють 64% доданої вартості [1, с. 9]. Повномасштабна збройна агресія РФ проти України завдала значних збитків малому бізнесу (чимало суб'єктів

малого підприємництва припинили або призупинили свою діяльність, змінили місце реєстрації тощо), разом з цим, в умовах триваючої війни саме суб'єкти малого підприємництва продемонстрували неабияку адаптивність та стійкість (майже 91% малих підприємств відновили свою діяльність з початку війни), спроможність виконувати соціально-економічні завдання, забезпечуючи роботою три чверті працездатного населення країни [1; 2]. Враховуючи роль малого підприємництва у відновленні економіки, як в умовах війни, так і після неї, очевидно стає необхідність забезпечувати розвиток та застосовувати стимулювання малого бізнесу з боку держави. На актуальність та значимість державної підтримки малого підприємництва вказує також факт визначення такої підтримки серед пріоритетних напрямів державної політики на рівні національних стратегічних документів, зокрема, Національної економічної стратегії до 2030 року [3], Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року [4], Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року [5]. Створення сприятливих умов для діяльності суб'єктів малого підприємства визначено урядом серед запланованих заходів на виконання Плану України за напрямом «Бізнес середовище» (розділ 8), схваленого розпорядженням КМУ від 18.03.2024 № 244-р [6].

Відповідно, питання правового забезпечення створення сприятливого бізнес-клімату є актуальними для України. Державна регуляторна політика не завжди відповідає потребам підприємців та враховує правовий інструментарій реалізації політики ЄС щодо малого підприємництва. Сьогодні правове регулювання відносин у сфері державної підтримки малого підприємства здійснюється за допомогою широкої системи нормативно-правових актів, положення яких не завжди узгоджені між собою. Безумовно, це негативно впливає на ефективну реалізацію інструментів державної підтримки і потребує вирішення, зокрема, шляхом удосконалення законодавства у сфері регулювання державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання державної підтримки підприємців у цілому, а також окремі напрями і форми державної підтримки, інструменти стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва досить активно досліджувались сучасними науковцями, серед яких можна виділити наукові роботи Атаманчук Н., Джабраїлова Р., Зельдіної О., Костенко Ю., Курепіної О., Ліллемяе О., Петруненка Я., Подцерковного О., Устименка В., Феофанової І., Щербини В. та ін. Разом з цим, додаткового дослідження вимагає сучасний стан правового забезпечення державної підтримки малого підприємництва у контексті зобов'язань України, як кандидата на членство в ЄС, у сфері європейської інтеграції та адаптації національного законодавства до права ЄС.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз стану правового забезпечення державної підтримки суб'єктів малого підприємництва в Україні з урахуванням досвіду ЄС.

Виклад основного матеріалу. 23 червня 2023 року розпочався новий етап взаємовідносин між Україною та ЄС, спричинений отриманням нашою державою статусу кандидата на членство в ЄС. Набуття статусу кандидата є першим з трьох етапів процесу вступу до ЄС, наступним етапом є офіційні переговори про

членство – процес прийняття відповідного законодавства ЄС; підготовку до його впровадження; проведення судових, адміністративних, економічних та інших реформ, необхідних для відповідності вимогам (критеріям) приєднання держави-кандидата до Євросоюзу [7]. Саме на другому етапі Єврокомісія проводить скринінг українського законодавства на відповідність праву ЄС, аналіз змін здійснюється у шести важливих для економіки сферах: транспорт, підприємництво та промислова політика, соціальна політика та зайнятість, цифрова трансформація, вільний рух товарів та митна сфера, верховенство права. Для підтримки зусиль України у сфері реалізації реформ на шляху до вступу до ЄС та надання передбачуваної та гнучкої підтримки на період 2024-2027 рр. Європейська Комісія створила фінансовий інструмент «Ukraine Facility» на суму до 50 млрд. євро [8].

Отже, статус кандидата на вступ не тільки відкрив для України нові можливості доступу до фінансової допомоги, а й наклав додаткові обов'язки з адаптації національного законодавства до права ЄС (acquis ЄС). Відповідно до ст. 282 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (далі – Угод про асоціацію) [9], сторони повинні створювати та підтримувати ефективно та передбачуване законодавче середовище для суб'єктів господарювання, що займаються бізнесом на своїй території, особливо для малих підприємств, при цьому належним чином враховуючи вимоги правової визначеності та пропорційності. Покращення умов для підприємницької діяльності всіх суб'єктів господарювання, згідно зі ст. 378 Угоди про асоціацію, має відбуватись з особливою увагою до малих і середніх підприємств. Ст. 379 Угоди про асоціацію зобов'язує сторони співпрацювати для впровадження стратегій розвитку малих і середніх підприємств та проводити моніторинг процесу імплементації шляхом щорічного звітування та діалогу. Зобов'язання України щодо наближення національного законодавства про державну допомогу до законодавства ЄС передбачені у статтях 256, 262-267 Угоди про асоціацію. Для фахового моніторингу процесу євроінтеграції та оцінки інтеграційного процесу України створений проект UAEUmeter («Моніторинг вступу України до ЄС»), станом на листопад 2024 року оцінка прогресу України у сфері підприємництва та промислової політики знизилась до найнижчого показника за весь період дослідження – 0,14. Така оцінка свідчить про недостатні темпи імплементації та вказує на проблемні питання, які мають бути вирішені у 2025 році: розвиток малого та середнього підприємництва, покращення бізнес-середовища та інвестиційного клімату [10].

Сьогодні національна політика щодо підтримки суб'єктів малого підприємництва має узгоджуватись з вимогами ЄС щодо форм, видів та інструментів стимулювання малого бізнесу. В цьому контексті доцільним вважаємо проаналізувати досвід правового регулювання державної підтримки малого бізнесу в праві ЄС.

Мале підприємництво є основою економічного розвитку більшості європейських держав. Згідно зі звітом Eurostat, частка мікро- та малого бізнесу в структурі бізнесу ЄС у 2024 році склала 99%, малі підприємства при цьому склали 4,9% від загальної кількості комерційних організацій, а частка мікробізнесу становить аж 94,1%. Малий і мікробізнес дає 50% усіх робочих місць та генерує понад 35% усієї виробленої в економіці країн ЄС доданої вартості [11]. Визнання значної ролі малого бізнесу зумовило спрямування політики ЄС на ство-

рення сприятливих умов для здійснення підприємницької діяльності такими суб'єктами.

Сучасна європейська система правового регулювання малого підприємництва ґрунтується на Європейській хартії малих підприємств 2000 року [12] та Акті з питань малого бізнесу для Європи (SBA) 2008 року [13]. Саме SBA з метою покращення загального політичного підходу до підприємництва закріпив принцип «Think small first» («спочатку думай про малих»). Цим документом визнана центральна роль малих і середніх підприємств в економіці ЄС, продемонстрована політична воля вперше створити комплексну базу для ЄС та держав – її членів шляхом визначення десяткох базових принципів, які стануть основою для розробки і впровадження політики щодо сприяння розвитку підприємництва як на рівні ЄС, так і на рівні держав-членів ЄС. Знаковий для підтримки малого бізнесу принцип «Think small first» полягав у тому, що всі законодавчі ініціативи (проекти нормативних актів) мають пройти спеціальний тест щодо оцінки їх потенційного впливу на суб'єктів малого підприємництва та обґрунтувати доцільність розповсюдження дії майбутніх правил на малий бізнес, негативний результат тесту автоматично виключає таких суб'єктів з-під його дії. Так, Петруненко Я. слушно вказує на те, що ефективна європейська політика сприяння розвитку та підтримці малого підприємництва була сформована завдяки злагодженим діям країн Європейського Союзу у цій сфері; у більшості європейських держав прийнята програмно-планова форма державної підтримки, програми підтримки малого підприємництва часто поєднуються з іншими засобами державної підтримки, які застосовуються, у тому числі, за сприяння громадських організацій, фондів підтримки тощо [14, с. 85–86]. Отже, концепція підтримки малого підприємництва в ЄС є прозорою та зрозумілою, реалізується через діяльність держав або через програми ЄС, має організаційний механізм її реалізації.

Розвиток та підтримка малого підприємництва в Україні ґрунтуються на Конституції України та регулюються Господарським, Цивільним та Податковим кодексами України, спеціальним нормативно-правовим актом, який визначає правові та економічні засади державної політики у сфері державної підтримки малого та середнього підприємництва є Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [15]. Цим законом передбачено умови надання державної підтримки, закріплено достатньо широкий перелік видів державної підтримки, серед яких, фінансова, інформаційна, консультативна, підтримка у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримка у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Разом з тим, у Законі «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» відсутня дефініція державної підтримки, що ускладнює відокремлення терміна «державна підтримка» від суміжних понять, зокрема, державної допомоги.

Відносини, пов'язані з будь-якою підтримкою суб'єктів господарювання за рахунок державних чи місцевих ресурсів є предметом регулювання Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [16], відповідно до ст. 1 якого, під державною допомогою розуміється підтримка у будь-якій

формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності. Викладене свідчить про те, що законодавець фактично ототожнює поняття державної допомоги та державної підтримки. Проте, згідно з принципом правової визначеності, терміни, які застосовуються в законодавстві, мають бути узгодженими. У науковій літературі існують різні підходи до співвідношення понять «державна підтримка» і «державна допомога», проте з огляду на предмет дослідження цієї статті ми не будемо докладно зупинятися на з'ясуванні означеного питання. В цьому контексті зауважимо, що розглядаємо державну підтримку суб'єктів малого підприємництва як непрямий засіб регулювання підприємницької діяльності. Саме мета державної підтримки, яка закріплена в ст. 48 ГК України, ст. 3 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», – створення сприятливих умов для розвитку малого підприємництва, дозволяє відмежувати її від інших засобів державного регулювання.

На неузгодженість окремих норм Законів України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» та «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», відсутність кореляції норм неодноразово звертали увагу сучасні науковці, зокрема, Курепіна О., Петруненко Я., Шпомер А. [14; 17; 18]. Отже, нагальною є потреба приведення у відповідність між собою положень Законів України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» та «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Недостатньо врегульованим є механізм реалізації деяких видів державної підтримки суб'єктів малого підприємництва, що негативно впливає на ефективність реалізації державної підтримки. Проте можемо констатувати позитивну динаміку щодо виправлення цього недоліку. Варто зазначити, що державна допомога для цілей підтримки малого підприємництва, згідно зі ст. 6 Закону «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», належить до категорії відносно допустимої, тобто такої, що може бути визнана допустимою у разі дотримання відповідних критеріїв оцінки допустимості. Однією з умов надання державних або місцевих ресурсів для забезпечення сприяння розвитку малого підприємництва є допустимість державної допомоги [15, ч. 2 ст. 3; 16, ст. 6; 19, ст. 26]. Для проведення оцінки такої допустимості Урядом були затверджені Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для підтримки середнього та малого підприємництва [20]. Відтепер саме з урахуванням зазначених Критеріїв мають формуватися державні програми підтримки малого підприємництва. З метою наближення законодавства у сфері державної підтримки суб'єктів малого підприємництва до права ЄС були прийняті Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу, Порядок надання грантів на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей, оновлено Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва.

Наступною умовою для доступу до різних форм державної підтримки малого підприємництва, на яку слід звернути увагу враховуючи євроінтеграційний напрям удосконалення законодавства України, є статус

адресата відповідної підтримки. Для доступу до програм державної підтримки як в Україні, так і в ЄС важливе значення має визначення суб'єкта малого підприємства. Так, згідно зі ст. 55 ГК України, суб'єктами малого підприємства є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [17]. Набуття правового статусу малого підприємства в ЄС здійснюється відповідно до критеріїв, визначених у ст. 2 Додатку 1 до Рекомендації Європейської Комісії № 2003/361/ЄС [21], згідно з якою, малим визнається підприємство, в якому працює менше 50 осіб і річний оборот та/або річний баланс якого не перевищує 10 мільйонів євро. Відтак, можемо констатувати повну відповідність національного законодавства праву ЄС щодо визначення суб'єкта малого підприємства.

На сьогодні в Україні діють такі державні програми підтримки суб'єктів малого підприємства: «Доступні кредити 5-7-9 %»; урядовий проект «Єробота», який включає 6 грантових програм для започаткування бізнесу та розвитку підприємства, серед яких грантова програма «Власна справа», програма «Гранти для ветеранів» та інші. Значно спрощує доступ до програм державної підтримки онлайн-портал національного проекту із розвитку підприємства «Дія.Бізнес», на якому створений «Маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу». Разом з тим, дискримінаційними і такими, що спотворюють конкуренцію, вбачаються положення програми «Кешбек на українське», учасниками якої не можуть бути підприємці, які перебувають на спрощеній системі оподаткування.

Отже, можемо констатувати, що серед інструментів державної підтримки малого бізнесу переважають фінансові, зокрема, пільгове кредитування та надання грантів на власну справу. Недостатньо розвинутою залишається інфраструктура державної підтримки малого підприємства на регіональному рівні, потребують розвитку інституції, які створюють інфраструктуру для розширення міжнародної діяльності. Нереалізованим залишається незалежне щорічне дослідження щодо навантаження на малий бізнес, проведення якого передбачене в плані реалізації Стратегії відновлення,

сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року.

Висновки. За підсумками виконаного дослідження можна дійти наступних висновків:

Малий бізнес сьогодні є основою структури економіки України. Для системної підтримки та розвитку малого бізнесу, створення умов для сталого та інноваційного розвитку малого підприємства в Україні розроблено Стратегію відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємства на період до 2027 року. Національна політика щодо підтримки суб'єктів малого підприємства має узгоджуватись з вимогами ЄС щодо форм, видів та інструментів стимулювання малого бізнесу.

Аналіз досвіду підтримки малого бізнесу в ЄС доводить, що для успішної реалізації стратегії розвитку та ефективної державної підтримки малого підприємства необхідне якісне правове регулювання. Сучасний стан правового забезпечення державної підтримки малого підприємства є недостатньо ефективним переважно через наявність неузгоджених норм, зокрема, Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємства в Україні» і Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». Разом з тим, законодавство у цій сфері частково приведено у відповідність до *acquis* ЄС, зокрема, прийняті Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу, Порядок надання грантів на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей, Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для підтримки середнього та малого підприємства, оновлено Порядок надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємства.

Нормативно-правове регулювання державної підтримки потребує вдосконалення як з метою адаптації національного законодавства до права ЄС, так і з метою забезпечення ефективного використання інструментів державної підтримки малого підприємства, розвиток якого важливий для повоєнної відбудови та сталого розвитку.

Безумовно, проведені дослідження не можна визнати таким, що вичерпує дану тематику, але воно може сприяти подальшому більш глибокому і ґрунтовному розкриттю проблем правового забезпечення державної підтримки суб'єктів малого підприємства з метою його удосконалення.

Список використаних джерел

1. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. К.: Програма розвитку ООН в Україні, 2024. 86 с. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/assessment-wars-impact-micro-small-and-medium-enterprises-ukraine>
2. Дослідження стану бізнесу в Україні. Грудень 2023 – січень 2024. [Презентація]. Київ, 2024. 108 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1gesQlrvfufgOnbM4fGU6bPJsOpGFek0g/view>
3. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>
4. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємства на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 821-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-p#Text>
5. Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 66-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#n8>
6. Про схвалення Плану України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 № 244-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2024-%D1%80#Text>

7. Кроки до приєднання. *Офіційний веб-сайт Європейського Союзу*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/steps-towards-joining_en
8. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility (PE/10/2024/REV/1, OJ L, 2024/792, 29.2.2024). *Офіційний веб-сайт EUR-lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj>
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифіковано із заявою Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
10. Підприємництво та промислова політика. Проект «Моніторинг вступу України до ЄС». URL: <https://uaeumeter.com.ua/types-of-laws/entrepreneurship-and-industrial-policy/>
11. Key Figures on European Business. 2024 edition. Publications Office of the European Union. July 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-key-figures/w/ks-et-24-001>
12. Європейська хартія малих підприємств: Міжнародний документ від 19 червня 2000 р. (офіційний переклад). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_860#top
13. A Small Business Act for Europe. *Офіційний веб-сайт EUR-lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/a-small-business-act-for-european-smes.html>
14. Петруненко Я.В. Європейський досвід правового регулювання у сфері стимулювання малого підприємництва: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2023. № 64. С. 84–88. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc64/17.pdf> (DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.17>)
15. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>
16. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>
17. Курепіна О.Ю. Стимулюючий правовий режим господарювання із превалюванням функціонального критерію. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Серія: Юридичні науки*. 2024. Том 35 (74). № 2. С. 33–41. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.2/06>.
18. Шпомер А.І., Пророченко В.В. Правові проблеми визначення поняття, змісту та форм державної допомоги суб'єктам господарювання. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*. 2019. № 4 (44). С. 156–161. URL: <https://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/199760/199950> (DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4\(44\).199760](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4(44).199760))
19. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
20. Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для підтримки середнього та малого підприємництва, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 № 348. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348-2023-%D0%BF#Text>
21. Commission Recommendation 2003/361/EC of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises. *Офіційний веб-сайт EUR-lex. Access to European Union Law*. URL: <http://data.europa.eu/eli/reco/2003/361/oj>
22. Маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу. Дія.Бізнес. URL: <https://business.diaa.gov.ua/finance/programs/finance?filter=%7B%7D&order=%7B%22id%22:%22DESC%22%7D&currentPage=1&itemsPerPage=9&category=%5B2,5,9,10,11%5D>

References

1. Otsinka vplyvu viiny na mikro-, mali ta seredni pidpriemstva v Ukraini [Assessing the impact of the war on micro, small and medium-sized enterprises in Ukraine] (2024). К.: Prohrama rozvytku OON v Ukraini. Retrieved from: <https://www.undp.org/ukraine/publications/assessment-wars-impact-micro-small-and-medium-enterprises-ukraine> [in Ukrainian].
2. Doslidzhennia stanu biznesu v Ukraini. Hruden 2023 – sichen 2024 [Research on the state of business in Ukraine. December 2023 – January 2024]. [Prezentatsiia]. (2024). Kyiv. Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/1gesQlrvfufgOnbM4fGU6bPJsOpGFek0g/view>
3. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi strahii na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 № 179. [On approval of the National Economic Strategy for the period until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.03.2021 No. 179]. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Pro skhvalennia Strahii vidnovlennia, staloho rozvytku ta tsyfrovoi transformatsii maloho i serednoho pidpriemnytstva na period do 2027 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2024-2027 rokakh: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.08.2024 № 821-r. [On approval of the Strategy for the Recovery, Sustainable Development and Digital Transformation of Small and Medium-Sized Enterprises for the Period Until 2027 and approval of the Operational Plan of Measures for its Implementation in 2024-2027: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 30, 2024 No. 821-r.]. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-r#Text> [in Ukrainian].
5. Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi spriannya rozvytku sotsialno vidpovidalnoho biznesu v Ukraini na period do 2030 roku, skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.01.2020 № 66-r. [The Concept of

Implementation of State Policy in the Field of Promoting the Development of Socially Responsible Business in Ukraine for the Period Until 2030, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 24, 2020 No. 66-r.] *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#n8> [in Ukrainian].

6. Pro skhvalennia Planu Ukrainy: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.03.2024 № 244-r. [On approval of the Plan of Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 18, 2024 No. 244-r.] *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

7. Kroky do pryednannia [Steps to join]. Ofitsiyni veb-sait Yevropeiskoho Soiuzu. Retrieved from: https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/steps-towards-joining_en [in Ukrainian].

8. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility (PE/10/2024/REV/1, OJ L, 2024/792, 29.2.2024). *Офіційний веб-сайт EUR-lex. Access to European Union Law*. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj>

9. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony, ratyfikovano iz zaiavoiu Zakonom Ukrainy vid 16.09.2014 № 1678-VII. [The Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part, was ratified with a declaration by the Law of Ukraine dated 16.09.2014 No. 1678-VII]. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].

10. Pidpriemnytstvo ta promyslova polityka. Proekt «Monitorynh vstupu Ukrainy do YeS» [Entrepreneurship and Industrial Policy. Project "Monitoring Ukraine's Accession to the EU"]. Retrieved from: <https://uaeumeter.com.ua/types-of-laws/entrepreneurship-and-industrial-policy/> [in Ukrainian].

11. Key Figures on European Business. 2024 edition. Publications Office of the European Union. July 2024. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-key-figures/w/ks-et-24-001> [in English].

12. Yevropeiska khartiia malykh pidpriemstv: Mizhnarodnyi dokument vid 19 chervnia 2000 r. (ofitsiyni pereklad) [European Charter for Small Enterprises: International document of 19 June 2000 (official translation). European Charter for Small Enterprises: International document of 19 June 2000 (official translation)]. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_860#top [in Ukrainian].

13. A Small Business Act for Europe. *Офіційний веб-сайт EUR-lex. Access to European Union Law*. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/a-small-business-act-for-european-smes.html> [in English].

14. Petrunenko, Ya.V. (2023). Yevropeiskyi dosvid pravovoho rehuliuвання u sferi stymuliuвання maloho pidpriemnytstva: porivnialno-pravovyi analiz [European experience of legal regulation in the field of stimulating small business: comparative legal analysis]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: «Iurysprudentsiia»*, 64, 84–88. Retrieved from: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc64/17.pdf> (DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.17>) [in Ukrainian].

15. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 № 4618-VI [On the development and state support of small and medium-sized businesses in Ukraine: Law of Ukraine dated 22.03.2012 No. 4618-VI]. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> [in Ukrainian].

16. Pro derzhavnu dopomohu subiektam hospodariuvannia: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1555-VII [On state aid to economic entities: Law of Ukraine dated 01.07.2014 No. 1555-VII]. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> [in Ukrainian].

17. Kurepina, O.Iu. (2024). Stymuliuuuchy pravovyi rezhym hospodariuvannia iz prevaliuvanniam funktsionalnoho kryteriiu [Stimulating legal regime of business with the prevalence of functional criteria]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni VI. Vernadskoho Seriia: Yurydychni nauky*. Vol. 35 (74). № 2. S. 33–41. (DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.2/06>) [in Ukrainian].

18. Shpomer, A.I., & Prorochenko, V.V. (2019). Pravovi problemy vyznachennia poniattia, zmistu ta form derzhavnoi dopomohy subiektam hospodariuvannia [Legal problems of defining the concept, content and forms of state aid to business entities]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo: zbirnyk naukovykh prats*, 4 (44), 156–161. Retrieved from: <https://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/199760/199950> (DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4\(44\).199760](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4(44).199760)) [in Ukrainian].

19. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV [Commercial Code of Ukraine dated 16.01.2003 No. 436-IV]. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].

20. Kryterii otsinky dopustymosti derzhavnoi dopomohy subiektam hospodariuvannia dlia pidtrymky serednoho ta maloho pidpriemnytstva, zatverdzeni postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.04.2023 № 348 [Criteria for assessing the admissibility of state aid to business entities to support medium and small businesses, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 18.04.2023 No. 348]. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

21. Commission Recommendation 2003/361/EC of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises. *Офіційний веб-сайт EUR-lex. Access to European Union Law*. Retrieved from: <http://data.europa.eu/eli/reco/2003/361/oj> [in English].

22. Marketpleis finansovykh mozhyvostei dlia biznesu. Diia.Biznes [Marketplace of financial opportunities for business. Action.Business]. Retrieved from: <https://business.diia.gov.ua/finance/programs/finance?filter=%7B%7D&order=%7B%22id%22:%22DESC%22%7D&currentPage=1&itemsPerPage=9&category=%5B2,5,9,10,11%5D> [in Ukrainian].

Hromenko Yuliia,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of National and International Law
(Odesa National Maritime University, Odesa)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-100X>

Gorbanov Igor,

Candidate of Law, Senior Researcher, Associate Professor
Associate Professor at the Department of National and International Law
(Odesa National Maritime University, Odesa)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4100-605X>

**LEGAL FRAMEWORK FOR STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESS ENTITIES
IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION**

The article presents an overview of the legislation governing state support for small entrepreneurship in Ukraine and the European Union. The necessity of this research stems from the requirement to align national legislation with EU law, following Ukraine's acquisition of candidate status for EU membership.

The creation of favorable conditions for the operation of small business entities has been identified as one of the priority areas of state policy at the level of strategic documents, in particular, the Strategy for the Recovery, Sustainable Development, and Digital Transformation of Small and Medium-Sized Enterprises for the period up to 2027.

The current state programs of state support for small business entities have been analyzed, including «Affordable Loans 5–7–9%» and the governmental project «eRobota», which comprises six grant programs aimed at business initiation and entrepreneurship development. It has been identified that certain provisions of the «Cashback for Ukrainian Goods» program are discriminatory and distort competition, as individual entrepreneurs operating under the simplified taxation system are not eligible to participate.

The development of digital infrastructure for supporting small business entities is evidenced by the emergence of online platforms facilitating interaction between the state and businesses, as well as the implementation of consulting online services. One such example is the «Financial Opportunities Marketplace for Business» on the Diia.Business platform, which features current business support programs.

It has been substantiated that the current legal framework for state support of small entrepreneurship remains insufficiently effective, primarily due to inconsistencies between legal provisions—specifically, the Law of Ukraine «On the Development and State Support of Small and Medium-Sized Enterprises in Ukraine» and the Law of Ukraine «On State Aid to Business Entities». At the same time, the legislation in this field has been partially aligned with the EU acquis.

The regulatory and legal framework for state support requires further improvement, both to facilitate the harmonization of national legislation with EU law and to ensure the effective use of state support instruments for small entrepreneurship, the development of which is essential for post-war recovery and sustainable development.

Key words: state support, state aid, small entrepreneurship, small business, small business entities, legal regulation, legal framework, european integration.

Надіслано до редколегії 28.02.2025

УДК 342.9

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-47-53

Захарченко Андрій Миколайович,

доктор юридичних наук, професор
завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6359-2475>

Тарасенко Олег Сергійович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
проректор
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3179-0143>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИМУСОВОГО ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

*У статті представлено аналіз правової основи примусового припинення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону. Акцентовано увагу на неоднозначності судової практики розгляду справ за позовами органів місцевого самоврядування про примусовий розпуск громадських формувань, які не виконують свої статутні завдання. За підсумками дослідження обґрунтовано пропозиції з удосконалення правової регламентації примусового припинення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону. **Ключові слова:** громадське формування з охорони громадського порядку і державного кордону, громадське об'єднання, суд, припинення діяльності, примусовий розпуск, заборона, Національна поліція України, орган місцевого самоврядування.*

Постановка проблеми. Серед багатьох учасників суспільних відносин, що виникають у сфері забезпечення громадської безпеки й порядку, особливе місце належить громадським формуванням з охорони громадського порядку та державного кордону. Такі формування створюються як громадські об'єднання зі спеціальним правовим статусом, що діють із метою сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України в запобіганні та припиненні кримінальних і адміністративних правопорушень, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха тощо. Разом із тим іноді трапляються ситуації, коли зареєстровані громадські формування фактично не виконують свої статутні завдання, у зв'язку із чим органи місцевого самоврядування за участю територіальних органів Національної поліції ініціюють розгляд питання щодо примусового припинення діяльності таких формувань у судовому

порядку. При цьому судова практика з вирішення цієї категорії справ є суперечливою, а положення законодавства, що регламентують такі відносини, – недостатньо чіткими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти правового регулювання діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону були предметом досліджень А. М. Долгополова [1], В. І. Московця [2], І. Б. Стахури [3], Я. М. Когута [4], А. М. Клочка [5], М. П. Гурковського, С. С. Єсімова [6] та інших представників юридичної науки. Зокрема, у наукових працях зазначених авторів розглянуто особливості правового статусу таких громадських об'єднань та наведено низку пропозицій стосовно доопрацювання законодавства, яке регламентує їх діяльність.

Окремі проблемні питання, що виникають у зв'язку з примусовим припиненням діяльності вищевказаних громадських формувань, висвітлено в колективній монографії «Правові форми взаємодії органів

і підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку», підготовленій за участю автора цієї статті [7, с. 124–128]. Однак порушені питання потребують додаткового уточнення та більш детального опрацювання.

Зазначене вище свідчить про актуальність теми цієї статті.

Метою цієї статті є обґрунтування пропозицій з удосконалення правової регламентації примусового припинення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону.

Виклад основного матеріалу. На цей час статтею 8 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» передбачено, що діяльність громадського формування з охорони громадського порядку та державного кордону може бути припинена шляхом примусового розпуску або саморозпуску відповідно до закону. У разі порушення громадським формуванням вимог законодавства щодо його діяльності, а також у разі засудження його уповноважених осіб за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України, за заявою реєструючого органу діяльність такого громадського формування може бути заборонена за рішенням суду у встановленому законом порядку. Суд розглядає заяву реєструючого органу про заборону діяльності громадського формування і приймає відповідне рішення у термін до 30 днів з моменту надходження заяви до суду [8].

Наведені вище положення частково продубльовано в пунктах 52–53 Типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2000 р. № 1872 [9].

Поряд із цим аналіз правозастосовної практики свідчить, що в низці випадків виконавчі органи місцевих рад з урахуванням інформації, одержаної від територіальних органів Національної поліції, звертаються до суду з позовними заявами про припинення діяльності певних громадських формувань шляхом примусового розпуску. В обґрунтуванні позовних вимог вказується, зокрема, що громадські формування фактично не здійснюють статутну діяльність; відсутні за юридичною адресою; не звітують органам поліції та місцевого самоврядування про свою діяльність; не взаємодіють з територіальними органами поліції, тобто існують лише формально [10; 11; 12].

Вивчення судових рішень щодо відповідної категорії справ дає змогу констатувати, що під час вирішення таких справ суди керуються протилежними правовими позиціями.

Перша з цих позицій полягає в тому, що вказані вище обставини (нездійснення статутної діяльності, відсутність за юридичною адресою тощо) визнаються судом достатніми підставами для прийняття рішення про припинення діяльності громадських формувань [10; 11; 12 та ін.].

Друга позиція, навпаки, полягає у констатації відсутності встановлених законом підстав для примусового розпуску громадських формувань. Обґрунтовуючи цю позицію, суди посилаються на положення Закону України «Про громадські об'єднання», згідно з якими:

1) забороняються утворення і діяльність громадських об'єднань, мета (цілі) або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституцій-

ного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, пропаганду російської імперської політики та її символіки, комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки, порушення рівноправності громадян залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; поширення відомостей, що містять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього конфлікту, громадянського конфлікту, громадянської війни, заперечення тимчасової окупації частини території України; пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну (ч. 1 ст. 4);

2) громадське об'єднання може бути заборонено судом за позовом уповноваженого органу з питань реєстрації у разі виявлення ознак порушення громадським об'єднанням вимог статей 36, 37 Конституції України, статті 4 цього Закону, а також у разі засудження його уповноважених осіб за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України (ч. 1 ст. 28);

3) інші підстави для заборони діяльності громадського об'єднання, крім зазначених у частині першій статті 28 цього Закону, не допускаються (ч. 5 ст. 28) [13; 14; 15].

У контексті наведеного вище вбачається, що із застосуванням першої із зазначених позицій суди фактично ототожнюють такі поняття, як «припинення діяльності громадського формування шляхом примусового розпуску» та «заборона діяльності громадського формування». Однак таке ототожнення не повною мірою корелюється з положеннями статті 25 та ч. 1 статті 28 Закону України «Про громадські об'єднання», із змісту яких випливає, що припинення діяльності громадського об'єднання є наслідком заборони громадського об'єднання. У цьому ракурсі заслуговує на увагу зміст ухвали Київського окружного адміністративного суду про відкриття спрощеного провадження у справі № 320/31025/24, згідно з якою суд витребував від позивача нормативне обґрунтування вибраного способу захисту у вигляді *припинення* діяльності відповідача з огляду на положення частини другої статті 8 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», якими визначено, що за рішенням суду може бути *заборонена* (а не *припинена*) діяльність громадського формування [16].

Слід також відзначити, що із застосуванням вищезгаданої позиції суди виходять з того, що наявне в ч. 2 статті 8 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» словосполучення «у разі порушення громадським формуванням вимог законодавства щодо його діяльності» охоплює, зокрема, й невиконання громадським формуванням передбачених Законом завдань. Однак у разі

зіставлення з ч. 5 ст. 28 Закону України «Про громадські об'єднання» (згідно з якою «інші підстави для заборони діяльності громадського об'єднання, крім зазначених у частині першій цієї статті, не допускаються») правильність такої позиції може ставитися під сумнів.

Поряд із цим друга з розглянутих позицій хоч формально й відповідає положенням законодавства (базується на їх буквальному тлумаченні), проте не забезпечує державі й органам місцевого самоврядування можливості припинити громадське формування (як юридичну особу) у тих випадках, коли останнє фактично не здійснює статутну діяльність.

Окрім протиріч, зазначених вище, у судовій практиці наявні й суперечливі підходи до вирішення питання щодо кола суб'єктів, які уповноважені звертатися до суду з позовом про заборону (примусовий розпуск) громадського формування. Так, згідно з положеннями ч. 2 ст. 8 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» та ч. 1 ст. 28 Закону України «Про громадські об'єднання» такий позов має подавати реєструючий орган (уповноважений орган з питань реєстрації). Застосовуючи ці положення, в одних випадках суди задовольняють відповідні позови органів місцевого самоврядування, виходячи з того, що згідно з чинним раніше законодавством ці органи здійснювали реєстрацію громадських формувань [12; 17]. В інших випадках за аналогічних обставин суди посилаються на чинну редакцію Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», якими визначено, що суб'єктом державної реєстрації стосовно громадських об'єднань є територіальні органи Міністерства юстиції України [18]. Спираючись на це, суди наголошують, що вказана правова норма надає таке повноваження саме реєструючому органу, а не органу, який реєстрував в минулому. Орган місцевого самоврядування не є тим уповноваженим реєструючим органом, який станом на дату звернення до суду з позовом наділений повноваженнями реєструвати діяльність громадських об'єднань, тому в органу місцевого самоврядування відсутнє право подання позову про примусовий розпуск громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону відповідно до статті 8 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [19; 20].

У зв'язку з виникненням таких проблем у правозастосовній практиці Кабінетом Міністрів України внесено на розгляд Верховної Ради України проект Закону про внесення змін до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» (реєстр. № 11061 від 04.03.2024), що спрямований на врегулювання порушених питань. Згідно із цим законопроектом статтю 8 зазначеного Закону пропонується викласти в новій редакції, яка передбачатиме, що діяльність громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону може бути припинено на підставі рішення суду про примусовий розпуск (ліквідацію) в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, або шляхом саморозпуску. У разі невиконання завдань, визначених цим Законом, чи порушення громадським формуванням вимог законодавства України територіальний орган Національної поліції або орган Державної прикордонної служби України має право звернутися з адміністративним позовом про примусовий розпуск (ліквідацію) цього громадського формування в порядку

адміністративного судочинства. Суд розглядає позов про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського формування і приймає відповідне рішення у термін до 30 днів з моменту надходження заяви до суду. При цьому в пояснювальній записці до законопроекту таку пропозицію обумовлено тим, що стаття 3 Закону передбачає обмежені можливості для реєструючого органу своєчасно виявляти порушення громадськими формуваннями вимог законодавства України, а в разі звернення реєструючого органу до суду з відповідними позовними заявами процедура є не виправдано тривалою [21].

Загалом визнаючи обґрунтованість основної ідеї, закладеної в цьому законопроекті, варто водночас звернути увагу на деякі дискусійні аспекти.

Зокрема, за змістом законопроекту підставами для звернення з адміністративним позовом про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського формування визначено: 1) невиконання громадським формуванням завдань, визначених Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»; 2) порушення громадським формуванням вимог законодавства України.

У зв'язку з наведеним спадає на думку, що формулювання «порушення громадським формуванням вимог законодавства України» є надто загальним і створює підґрунтя для застосування суб'єктивного підходу до вирішення відповідного питання. Буквальне тлумачення цього словосполучення дає змогу вважати, що воно охоплює будь-які (навіть малозначні) порушення законодавства, включно з тими, що стосуються внутрішньої організаційної діяльності формування. Водночас є очевидним, що вчинення будь-якого правопорушення навряд чи може бути достатньою підставою для примусового розпуску (ліквідації) громадського формування.

Зважаючи на це, для досягнення більшої правової визначеності стосовно зазначеного питання можна запропонувати закріплення дещо іншої підстави – вчинення дій, що суперечать меті діяльності та завданням громадського формування. Вбачається, що така підстава охоплюватиме лише грубі порушення, у разі вчинення яких подальше функціонування громадського формування стає недоцільним як таке, що не відповідає інтересам суспільства.

Ще один дискусійний аспект відображений у висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України, яке висловило незгоду із запропонованим у законопроекті варіантом визначення кола органів, що можуть звернутися з адміністративним позовом про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського формування. Як зазначено у висновку, незважаючи на те, що саме органи Національної поліції та Державної прикордонної служби України уповноважені контролювати діяльність громадських формувань, необхідно враховувати специфіку цих формувань. Адже такі громадські формування створюються для допомоги місцевим органам та іншим органам державної влади, правоохоронним органам у здійсненні певних функцій з охорони громадського порядку і державного кордону в межах визначеної території здебільшого разом із поліцейськими або співробітниками Державної прикордонної служби України, проте вони не є підрозділами цих органів (див. ст. 1 Закону). І тому згідно із чинними приписами Закону повноваженнями з координації діяльності цих органів наділені також місцеві органи – місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування (див. ст. 3, 16 Закону в редак-

ції проекту), а не тільки органи Національної поліції і Державної прикордонної служби України. Крім того, таке повноваження територіального органу Національної поліції або органу Державної прикордонної служби України, як звернення з адміністративним позовом про примусовий розпуск (ліквідацію) цього громадського формування, є неспецифічним для цих органів повноваженням. Отже, наділення цих органів вказаними повноваженнями потребуватиме наявності персоналу для виконання цієї діяльності [22].

З огляду на викладене вище можна запропонувати альтернативний варіант врегулювання порушеного питання, який передбачатиме, що за наявності вищевказаних підстав адміністративний позов про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського формування має подавати виконавчий орган ради, на території якої зареєстровано громадське формування. Такий варіант дасть змогу підвести законодавче підґрунтя під уже існуючу практику і відповідатиме правовому статусу виконавчих органів місцевих рад як органів загальної компетенції, що охоплює, зокрема, вирішення питань стосовно забезпечення законності і правопорядку на відповідній території. Водночас такий варіант не позбавляє територіальні органи Національної поліції або органи Державної прикордонної служби України можливості звернутися до органів місцевого самоврядування з ініціативою щодо подання відповідного позову і за потреби взяти участь у судовому розгляді у статусі третьої особи (як це іноді відбувається зараз).

Поряд із цим під час дії воєнного стану в разі утворення у визначених законом випадках військових адміністрацій населених пунктів відповідні повноваження органів місцевого самоврядування можуть здійснюватися військовою адміністрацією населеного пункту (як це передбачено ч. 2 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [23]).

Продовжуючи аналіз, потрібно також звернути увагу на те, що, на відміну від чинної редакції статті 8 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», вищевказаний законопроект не містить згадки про можливість заборони громадського формування за позовом уповноваженого органу з питань реєстрації у разі виявлення підстав, передбачених ч. 1 ст. 28 Закону України «Про громадські об'єднання». Зі свого боку розділ IV Закону України «Про громадські об'єднання» не містить положень щодо можливості прийняття у визначених законодавством випадках рішення суду про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського об'єднання за позовом органу місцевого самоврядування. Залишення такої неузгодженості між загальними нормами Закону України «Про громадські об'єднання» та спеціальними нормами Закону України «Про участь громадян в охо-

роні громадського порядку і державного кордону» може спричинити додаткові ускладнення під час вирішення питань, що стосуються примусового припинення діяльності вищевказаних громадських формувань за різними підставами.

Наведене вказує на доцільність додаткового внесення до цих законів взаємоузгоджених (кореспондуючих) положень, які передбачатимуть можливість примусового припинення діяльності громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону за рішенням суду шляхом: 1) примусового розпуску (ліквідації) – за позовом уповноваженого органу місцевого самоврядування; 2) заборони громадського формування – за позовом уповноваженого органу з питань реєстрації. При цьому, як відзначалося вище, сукупність підстав для подання таких позовів у першому та другому випадку є неоднаковою.

Висновки. На основі проведеного дослідження для вдосконалення правової регламентації примусового припинення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону можна запропонувати закріплення правил, які передбачатимуть, що примусове припинення діяльності таких громадських формувань здійснюється:

1) за рішенням суду про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського формування, що приймається за позовом уповноваженого органу місцевого самоврядування в разі: а) невиконання громадським формуванням завдань, визначених Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»; б) вчинення дій, що суперечать меті діяльності та завданням громадського формування;

2) за рішенням суду про заборону громадського формування, що приймається за позовом уповноваженого органу з питань реєстрації у разі виявлення підстав, визначених частиною першою статті 28 Закону України «Про громадські об'єднання».

Реалізація таких пропозицій потребуватиме внесення відповідних змін до законів України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», «Про громадські об'єднання» та Типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2020 р. № 1872.

Поряд із цим аналіз правозастосовної практики вказує на потребу в більш детальній регламентації порядку здійснення координації та контролю діяльності таких громадських формувань з боку органів місцевого самоврядування, місцевих державних адміністрацій та органів Національної поліції (підрозділів Державної прикордонної служби України). Пошук оптимальних шляхів вирішення цього питання має бути предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Долгополов А. М. Організаційно-правові питання діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 18 с.
2. Москоvecь В. І. Правове регулювання діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 79–86.
3. Стахура І. Б. Адміністративно-правові засади планування профілактичної роботи громадських формувань з охорони громадського порядку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 3. С. 282–291.
4. Когут Я. М. Роль громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону як суб'єктів поліцейської діяльності у сфері охорони громадського порядку в сучасних умовах. *Митна справа*. 2014. № 5 (2.1). С. 208–213.

5. Клочко А. М. Проблеми формування правових основ взаємодії органів Національної поліції, органів місцевого самоврядування та громадських формувань з охорони громадського порядку. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 105–109.

6. Гурковський М. П., Єсімов С. С. Теоретичні засади правового статусу громадських об'єднань, які беруть участь в охороні громадського порядку та залучаються до територіальної оборони. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. № 3. С. 60–67.

7. Вітвіцький С. С., Захарченко А. М., Бобкова А. Г., Алфьоров С. М. Правові форми взаємодії органів і підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку : монографія. Київ : Алерта, 2024. 206 с.

8. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 № 1835-III (із змінами). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (дата звернення: 08.01.2025).

9. Про затвердження Типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, описів зразків бланка посвідчення і наукової пов'язки члена такого формування : постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2000 № 1872 (із змінами). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1872-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.01.2025).

10. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 29 листопада 2024 р. у справі № 160/22570/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123402496> (дата звернення: 08.01.2025).

11. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 4 грудня 2024 р. у справі № 420/28090/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123517140> (дата звернення: 08.01.2025).

12. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 10 травня 2024 р. у справі № 380/23876/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118988105> (дата звернення: 08.01.2025).

13. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI (із змінами). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 08.01.2025).

14. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 18 березня 2024 р. у справі № 520/9658/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117726185> (дата звернення: 08.01.2025).

15. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 23 липня 2024 р. у справі № 380/23043/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120576389> (дата звернення: 08.01.2025).

16. Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 16 липня 2024 р. у справі № 320/31025/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120433300> (дата звернення: 08.01.2025).

17. Постанова Приморського районного суду м. Одеси від 12 грудня 2017 р. у справі № 522/10270/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71161759> (дата звернення: 08.01.2025).

18. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV (із змінами). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 08.01.2025).

19. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16 лютого 2023 р. у справі № 160/10251/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109027240> (дата звернення: 08.01.2025).

20. Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 5 серпня 2024 р. у справі № 420/23758/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120841669> (дата звернення: 08.01.2025).

21. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» (реєстр. № 11061 від 04.03.2024). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43800> (дата звернення: 08.01.2025).

22. Висновок Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України на проект Закону про внесення змін до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» (реєстр. № 11061 від 04.03.2024). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/9da5dbbb-665d-48de-9fec-61253d57e1c2> (дата звернення: 08.01.2025).

23. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (із змінами). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.01.2025).

References

1. Dolhopolov, A.M. (2008). Orhanizatsiino-pravovi pytannia diialnosti hromadskykh formuvan z okhorony hromadskoho poriadku i derzhavnoho kordonu v Ukraini [Organizational and legal issues of the activities of public formations for the protection of public order and the state border in Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 18 p. [in Ukrainian].

2. Moskovets, V.I. (2011). Pravove rehulivannia diialnosti hromadskykh formuvan z okhorony hromadskoho poriadku v Ukraini [Legal regulation of the activities of public organizations for the protection of public order in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 3, 79–86 [in Ukrainian].

3. Stakhura, I.B. (2013). Administratyvno-pravovi zasady planuvannia profilaktychnoi roboty hromadskykh formuvan z okhorony hromadskoho poriadku [Administrative and legal principles for planning preventive work of public organizations for the protection of public order]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychna*, 3, 282–291 [in Ukrainian].

4. Kohut, Ya.M. (2014). Rol hromadskykh formuvan z okhorony hromadskoho poriadku ta derzhavnoho kordonu yak subiektiv politseiskoi diialnosti u sferi okhorony hromadskoho poriadku v suchasnykh umovakh [The role of public formations

for the protection of public order and the state border as subjects of police activity in the field of public order protection in modern conditions]. *Mytna sprava*, 5 (2.1), 208–213 [in Ukrainian].

5. Klochko, A.M. (2017). Problemy formuvannia pravovykh osnov vzaiemodii orhaniv Natsionalnoi politsii, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta hromadskykh formuvan z okhorony hromadskoho poriadku [Problems of forming legal foundations for interaction between the National Police, local government bodies and public organizations for the protection of public order]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 3, 105–109 [in Ukrainian].

6. Hurkovskiy, M.P., & Yesimov, S.S. (2023). Teoretychni zasady pravovoho statusu hromadskykh obiednan, yaki berut uchast v okhoroni hromadskoho poriadku ta zaluchaiutsia do terytorialnoi oborony [Theoretical foundations of the legal status of public associations participating in the protection of public order and involved in territorial defense]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychna*, 3, 60–67 [in Ukrainian].

7. Vitvitskiy, S.S., Zakharchenko, A.M., Bobkova, A.H., & Alforov, S.M. (2024). Pravovi formy vzaiemodii orhaniv i pidrozdiliv Natsionalnoi politsii z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia u sferi zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku [Legal forms of interaction between bodies and units of the National Police with local government bodies in the field of ensuring public safety and order]: monohrafiia. Kyiv: Alerta, 206 p. [in Ukrainian].

8. Pro uchast hromadian v okhoroni hromadskoho poriadku i derzhavnogo kordonu [On the participation of citizens in the protection of public order and the state border]. Zakon Ukrainy vid 22 chervnia 2000 r. № 1835-III (iz zminamy). Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Typovoho statutu hromadskoho formuvannia z okhorony hromadskoho poriadku i derzhavnogo kordonu, opysiv zrazkiv blanka posvidchennia i narukavnoi poviazky chlena takoho formuvannia [On approval of the Model Statute of a Public Formation for the Protection of Public Order and the State Border, descriptions of samples of the certificate form and armband of a member of such a formation]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 hrudnia 2000 r. № 1872 (iz zminamy). Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1872-2000-%D0%BF#Text> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

10. Rishennia Dnipropetrovskoho okruzhnogo administratyvnoho sudu vid 29 lystopada 2024 r. u spravi № 160/22570/24 [Decision of the Dnipropetrovsk District Administrative Court of November 29, 2024 in case No. 160/22570/24]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123402496> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

11. Rishennia Odeskoho okruzhnogo administratyvnoho sudu vid 4 hrudnia 2024 r. u spravi № 420/28090/24 [Decision of the Odessa District Administrative Court of December 4, 2024 in case No. 420/28090/24]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123517140> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

12. Rishennia Lvivskoho okruzhnogo administratyvnoho sudu vid 10 travnia 2024 r. u spravi № 380/23876/23 [Decision of the Lviv District Administrative Court of May 10, 2024 in case No. 380/23876/23]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118988105> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

13. Pro hromadski obiednannia [About public associations]. Zakon Ukrainy vid 22 bereznia 2012 r. № 4572-VI (sz zminamy). Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

14. Rishennia Kharkivskoho okruzhnogo administratyvnoho sudu vid 18 bereznia 2024 r. u spravi № 520/9658/23 [Decision of the Kharkiv District Administrative Court of March 18, 2024 in case No. 520/9658/23]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117726185> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

15. Rishennia Lvivskoho okruzhnogo administratyvnoho sudu vid 23 lypnia 2024 r. u spravi № 380/23043/23 [Decision of the Lviv District Administrative Court of July 23, 2024 in case No. 380/23043/23]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120576389> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

16. Ukhvala Kyivskoho okruzhnogo administratyvnoho sudu vid 16 lypnia 2024 r. u spravi № 320/31025/24 [Decision of the Kyiv District Administrative Court of July 16, 2024 in case No. 320/31025/24]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120433300> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

17. Postanova Prymorskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 12 hrudnia 2017 r. u spravi № 522/10270/17 [Resolution of the Primorsky District Court of Odessa dated December 12, 2017 in case No. 522/10270/17]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71161759> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

18. Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpriiemtsiv ta hromadskykh formuvan [On state registration of legal entities, individual entrepreneurs and public organizations]. Zakon Ukrainy vid 15 travnia 2003 r. № 755-IV (sz zminamy). Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

19. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 16 liutoho 2023 r. u spravi № 160/10251/20 [Resolution of the Supreme Court composed of the panel of judges of the Administrative Court of Cassation dated February 16, 2023 in case No. 160/10251/20]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109027240> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

20. Ukhvala Odeskoho okruzhnogo administratyvnoho sudu vid 5 serpnia 2024 r. u spravi № 420/23758/24 [Resolution of the Odessa District Administrative Court of August 5, 2024 in case No. 420/23758/24]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120841669> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

21. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro uchast hromadian v okhoroni hromadskoho poriadku i derzhavnogo kordonu” (reiestr. № 11061 vid 04.03.2024) [Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine “On the Participation of Citizens in the Protection of Public Order and the State Border” (Reg. No. 11061 dated 04.03.2024)]. Ofitsiinyi

vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43800> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

22. Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy na proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro uchast hromadian v okhoroni hromadskoho poriadku i derzhavnogo kordonu” (reiestr. № 11061 vid 04.03.2024) [Opinion of the Main Scientific and Expert Department of the Verkhovna Rada of Ukraine on the draft Law on Amendments to the Law of Ukraine “On the Participation of Citizens in the Protection of Public Order and the State Border” (Registration No. 11061 dated 04.03.2024)]. Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <blob:https://itd.rada.gov.ua/9da5dbbb-665d-48de-9fec-61253d57e1c2> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

23. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. № 389-VIII (iz zminamy). Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (accessed: 08.01.2025) [in Ukrainian].

Zakharchenko Andrii,

Doctor of Law, Professor

Head of the Scientific and Research Laboratory of Public Safety of Communities

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6359-2475>

Tarasenko Oleh,

Doctor of Law, Professor, Vice-Rector

(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3179-0143>

**LEGAL ASPECTS OF THE FORCED TERMINATION OF THE ACTIVITIES
OF PUBLIC ORGANIZATIONS FOR THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER
AND THE STATE BORDER**

The article presents an analysis of the legal basis for the forced termination of the activities of public organizations for the protection of public order and the state border. The attention is focused on the ambiguities of the judicial practice of considering cases on claims of local self-government bodies for the forced dissolution of public organizations that do not fulfill their statutory tasks.

Based on the conducted research, in order to improve the legal regulation of the forced termination of the activities of public formations for the protection of public order and the state border, it is proposed to establish rules that will provide that the forced termination of the activities of such public formations is carried out:

1) by a court decision on the forced dissolution (liquidation) of a public formation, which is adopted upon the claim of an authorized local government body in the event of: a) failure by the public formation to fulfill the tasks specified by the Law of Ukraine “On the Participation of Citizens in the Protection of Public Order and the State Border”; b) the commission of actions that contradict the purpose of the activity and tasks of the public formation;

2) by a court decision on the prohibition of a public formation, which is adopted upon the claim of an authorized body for registration in the event of the identification of the grounds specified in Part One of Article 28 of the Law of Ukraine “On Public Associations”.

It is specified that the implementation of the above proposals will require appropriate amendments to the laws of Ukraine “On the participation of citizens in the protection of public order and the state border”, “On public associations” and the Model Charter of a public formation for the protection of public order and the state border, approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Key words: *public formation for the protection of public order and the state border; public association, court, termination of activity, forced dissolution, ban, National Police of Ukraine, local government body.*

Надіслано до редколегії 28.02.2025

УДК 346.9

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-54-59

Марценишин Юрій Ігорович,

кандидат юридичних наук, доцент,
перший заступник Голови

(Державна служба України з безпеки на наземному транспорті, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4462-9885>

Червінчук Андрій Васильович,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії
із проблемних питань правоохоронної діяльності
Криворізького навчально-наукового інституту

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Криворізький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7893-6632>

Атаманенко Юлія Юріївна,

кандидат технічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії із проблемних
питань правоохоронної діяльності Криворізького навчально-наукового інституту

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Криворізький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-9880>

АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКІ ШТРАФИ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АВТОМОБІЛЬНИЙ ТРАНСПОРТ

Статтю присвячено дослідженню питань адміністративно-господарської відповідальності за порушення законодавства про автомобільний транспорт. На підставі аналізу стану аварійності на автомобільному транспорті України досліджено вплив нормативно-правового регулювання та правозастосовної діяльності центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики з питань безпеки на наземному транспорті, на рівень дорожньо-транспортного травматизму.

Визначено, що недоліки правового регулювання адміністративно-господарських санкцій не забезпечують ефективності їх застосування до автомобільних перевізників.

Досліджено сутність адміністративно-господарських штрафів за порушення законодавства про автомобільний транспорт, констатовано прогалини законодавства щодо відсутності правового визначення цього терміна, запропоновано власну дефініцію. Адміністративно-господарським штрафом за порушення законодавства про автомобільний транспорт запропоновано вважати адміністративно-господарську санкцію майнового характеру, яка застосовується посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики з питань безпеки на наземному транспорті, у вигляді грошової суми, яка сплачується автомобільним перевізником до відповідного бюджету, за порушення ним законодавства про автомобільний транспорт, і спрямована на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Доведено необхідність перегляду розділу V Закону України «Про автомобільний транспорт» щодо відповідальності перевізників за порушення законодавства про автомобільний транспорт. Зокрема, запропоновано розмежувати норми-дефініції, норми матеріального права та процесуальні норми в різних статтях цього розділу. У визначенні конкретних складів правопорушень ураховувати законодавство Європейського Союзу, яке містить градацію транспортних порушень за категоріями, залежно від їхньої тяжкості.

Ключові слова: безпека дорожнього руху, юридична відповідальність, адміністративно-господарські штрафи, автомобільні перевізники.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни відсутня можливість повноцінно проаналізувати стан дорожньої аварійності в Україні, зокрема в районах проведення активних бойових дій і на тимчасово окупованій території. Проте завдяки даним, які вдалося зібрати й опрацювати Національній поліції, ми можемо провести деякий аналіз.

Так, у 2023 р. на автошляхах країни було зафіксовано 23 642 дорожньо-транспортні пригоди (далі – ДТП), у яких загинуло 3 053 та травмовано 29 502 особи. Мусимо визнати, що ці показники майже наздоганяють рівень аварійності 2021 р., до повномасштабного вторгнення, коли в Україні було зареєстровано 24 521 ДТП із загиблими та травмованими, під час яких 3 238 осіб загинули та 29 738 зазнали травми [1].

Якщо враховувати, що кількість наявного населення в нашій країні в період війни суттєво зменшилася і, за даними Міжнародного валютного фонду, нині становить 33 мільйони 365 тисяч, то коефіцієнт соціального ризику за кількістю загиблих унаслідок ДТП на 100 тисяч населення становить 9,2, а за кількістю травмованих – 88,9. Тоді як у 2021 р. ці коефіцієнти становили відповідно 7,9 та 72,2.

Порівняно із середньоєвропейським рівнем смертності на автошляхах у 4,6 особи на 100 тисяч населення, український показник удвічі гірший.

Аналогічна ситуація і на ліцензованому автомобільному транспорті (таблиця 1).

Поряд з основними причинами автопригод – порушенням правил дорожнього руху, Державною службою України з безпеки на транспорті за результатами проведення технічних розслідувань були встановлені супутні причини, які сприяли ДТП. Це такі порушення транспортного законодавства:

– недотримання водіями режиму праці та відпочинку – 303 випадки (71,80%);

– використання для перевезення пасажирів транспортних засобів, переобладнаних із вантажних автомобілів – 30 випадків (7,11%);

– відсутність необхідного рівня кваліфікації персоналу та забезпечення його підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації водіїв транспортних засобів – 269 випадків (63,74%);

– відсутність забезпечення проведення автомобільними перевізниками стажувань та інструктажів із безпеки руху для водіїв – 232 випадки (54,98%);

– відсутність забезпечення проведення своєчасного та належного виконання регламентних робіт з технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів – 219 випадків (51,90%);

– невідповідність матеріально-технічної бази зазначеним вимогам або її відсутність – 205 випадків (48,58%);

– неналежний контроль технічного та санітарного стану транспортних засобів – 147 випадків (34,83%);

– неналежні організація та контроль за своєчасним проходженням водіями медичного огляду – 107 випадків (25,36%);

– відсутність забезпечення організації проходження періодичного навчання водіїв методів надання першої домедичної допомоги потерпілим унаслідок ДТП – 179 випадків (42,42%);

– відсутність забезпечення дотримання законодавства в частині обов’язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті – 123 випадки (29,15%) [2].

Сприяття дотриманню автомобільними перевізниками законодавства про автомобільний транспорт мало б застосування адміністративно-господарських санкцій. Проте наведений аналіз аварійності свідчить про занизьку їхню ефективність через недоліки правового регулювання.

Таблиця 1

Кількість ДТП, загиблих і травмованих у них осіб за участі водіїв автомобільного транспорту загального користування за 2021–2023 рр.

Назва показника	Кількісні значення показника		
	2021 р.	2022 р.	2023 р.
ДТП	2 696	1 703	2 479
Зокрема за участі автобусів	2 220	1 215	1 480
Зокрема за участі вантажних автомобілів	398	466	986
Зокрема за участі легкових автомобілів – таксі	78	22	13
Загинуло осіб	125	135	165
Зокрема за участі автобусів	76	72	62
Зокрема за участі вантажних автомобілів	49	62	101
Зокрема за участі легкових автомобілів – таксі	0	1	2
Травмовано осіб	913	777	907
Зокрема за участі автобусів	821	668	700
Зокрема за участі вантажних автомобілів	80	102	196
Зокрема за участі легкових автомобілів – таксі	12	7	11

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративно-господарської відповідальності суб'єктів господарювання є досить дискусійними та неодноразово ставали предметом досліджень таких провідних вітчизняних учених-правників, як: А.Г. Бобкова, О.М. Вінник, І.О. Віхрова, С.Ю. Гапало, І.Є. Замойський, О.А. Заярний, Г.Л. Знаменський, Д.Х. Липницький, Д.М. Лук'янець, В.К. Мамутов, О.П. Подцерковний, З.Ф. Татькова, Н.М. Шевченко, В.С. Щербина й інші. Однак адміністративно-господарські штрафи за порушення законодавства про автомобільний транспорт як вид юридичної відповідальності в зазначених правовідносинах детально не розглядалися.

Формулювання цілей. Метою наукової статті є з'ясування проблемних питань правового регулювання адміністративно-господарських штрафів за порушення законодавства про автомобільний транспорт і напрацювання пропозицій щодо їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Серед заходів відповідальності учасників господарських відносин важливу роль відіграють адміністративно-господарські санкції, оскільки саме вони найбільше, порівняно з іншими господарськими санкціями, спрямовані на забезпечення неухильного додержання державної дисципліни, законності та господарського правопорядку, дотримання встановлених законом умов і правил здійснення господарської діяльності. У їх реалізації на передній план висувається функція запобіжна, превентивна («стимулююча»). Застосування цих санкцій забезпечує запобігання господарським правопорушенням у сфері господарювання, стимулює додержання учасниками господарської діяльності норм закону [3].

Адміністративно-господарські санкції як заходи організаційно-правового або майнового характеру, що спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків, відповідно до норм Господарського кодексу України, можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування до суб'єктів господарювання за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності. Адміністративно-господарські санкції в сучасному законодавстві класифікуються за видами: вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф; стягнення зборів (обов'язкових платежів); застосування антидемпінгових заходів; припинення експортно-імпорتنних операцій; застосування індивідуального режиму ліцензування на умовах і в порядку, визначених законом; зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання визначених видів господарської діяльності; анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; ліквідація суб'єкта господарювання; інші адміністративно-господарські санкції, встановлені цим Господарським кодексом та іншими законами.

У сфері автомобільних перевезень, згідно із Законом України «Про автомобільний транспорт», до автомобільних перевізників застосовується лише один вид адміністративно-господарських санкцій – адміністративно-господарський штраф. На думку Н.В. Добрянської, штраф є заходом юридичної відповідальності, але не може вважатись адміністративно-господарською санкцією. Свою позицію вона аргументує тим, що адміністративно-господарські санкції є заходами організаційно-правового або майнового характеру, спря-

мованими на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків, тоді як штраф є мірою відповідальності й застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення [4].

Загальне визначення штрафу як адміністративно-господарської санкції наведено у статті 241 Господарського кодексу України, згідно з якою адміністративно-господарський штраф – це грошова сума, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету в разі порушення ним установлених правил здійснення господарської діяльності.

Зважаючи на те, що перелік порушень, за які із суб'єкта господарювання стягується штраф, визначається законами, що регулюють податкові й інші відносини, у яких допущено правопорушення, доцільно було б ширше розкрити поняття і ознак адміністративно-господарського штрафу за порушення законодавства про автомобільний транспорт. Оскільки правовідносини у сфері вантажних і пасажирських перевезень регламентуються спеціальним законом, саме в Законі «Про автомобільний транспорт» має бути визначено, що адміністративно-господарський штраф за порушення законодавства про автомобільний транспорт – це адміністративно-господарська санкція майнового характеру, яка застосовується посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики з питань безпеки на наземному транспорті, у вигляді грошової суми, яка сплачується автомобільним перевізником до відповідного бюджету за порушення ним законодавства про автомобільний транспорт, і спрямована на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Також Господарським кодексом визначено, що перелік порушень, за які із суб'єкта господарювання стягується штраф, розмір і порядок його стягнення визначаються законами, що регулюють податкові й інші відносини, у яких допущено правопорушення. Питанням відповідальності перевізників за порушення законодавства про автомобільний транспорт присвячений розділ V Закону України «Про автомобільний транспорт», який містить лише одну статтю 60 з однойменною назвою. Ця стаття складається з 10 частин, які містять як матеріальні норми, що визначають перелік порушень і розміри штрафів, так і процесуальні норми, які регламентують порядок розгляду справ про порушення законодавства на автомобільному транспорті, особливості фіксації порушень в автоматичному режимі, підвідомчість таких справ тощо. Від часу ухвалення Закону зазначена стаття зазнала 29 змін і доповнень. Проте надмірне її перевантаження, бланкетний характер багатьох положень не сприяють реалізації принципу правової визначеності – невід'ємного складника принципу верховенства права.

Нині адміністративно-господарські штрафи до автомобільних перевізників можуть бути застосовані за такі правопорушення: безпідставну відмову від пільгового перевезення пасажирів; перевезення пасажирів і вантажів за відсутності на момент проведення перевірки документів, визначених статтями 39 і 48 Закону «Про автомобільний транспорт»; експлуатацію легкового автомобіля, облаштованого як таксі, без наявності ліцензії; стоянку легкового автомобіля, який не облаштований як таксі і не має ліцензії, та посадку пасажирів на стоянці таксі; виконання резидентами та/або нерезидентами України міжнародних перевезень пасажирів чи вантажів без документів, визначених статтею 53 Закону «Про автомо-

більний транспорт»; порушення нерезидентами вимог статті 57 цього Закону; порушення режимів праці та відпочинку водіями транспортних засобів; перевезення пасажирів на маршруті протяжністю понад 500 кілометрів одним водієм; відсутність у випадках, передбачених законодавством, списку пасажирів під час здійснення міжнародного перевезення пасажирів автомобільним транспортом; управління транспортними засобами під час здійснення міжнародних автомобільних перевезень без контрольних пристроїв (тахографів) реєстрації режимів праці чи відпочинку водіїв транспортних засобів чи вимкненими такими контрольними пристроями (тахографами) або без щоденних реєстраційних листків режимів праці та відпочинку; здійснення водіями міжнародних автомобільних перевезень без розпізнавальних знаків держави реєстрації транспортного засобу; невиконання перевізниками або їхніми представниками приписів органів державного контролю щодо усунення порушень транспортного законодавства; перевищення встановлених законодавством габаритно-вагових норм перевезення неподільного вантажу без відповідного дозволу або подільного вантажу.

Є.В. Скрипа вважає, що застосування адміністративно-господарських санкцій за деякими складами правопорушень, закріплених у Законі «Про автомобільний транспорт», є досить спірним. Зокрема йдеться про відповідальність: за порушення режимів праці та відпочинку водіями транспортних засобів; за перевезення пасажирів на маршруті протяжністю понад 500 кілометрів одним водієм. Убачається, що за дані правопорушення мають застосовуватися тільки адміністративні стягнення, оскільки вони (ці порушення) досить опосередковано стосуються сфери законності, легальності здійснення господарської діяльності, здебільшого стосуються дотримання правил безпеки на транспорті, режим якої встановлюється нормами адміністративного законодавства. Отже, порушуються передусім адміністративно-правові, а не господарсько-правові норми [5].

Повномасштабна війна в Україні спричинила перерозподіл транспортних потоків, виключила авіаційний транспорт із ринку перевезень та значно зменшила перевезення водним транспортом, що багатократно підвищило навантаження на автомобільних перевізників. Водночас трансформаційні зміни Державної служби України з безпеки на транспорті (далі – Укртрансбезпеки), оновлення штату інспекторів, антикорупційні заходи служби сприяли підвищенню ефективності державного нагляду (контролю) на автомобільному транспорті. У результаті кількість виявлених порушень

автотранспортного законодавства суб'єктами господарювання у 2023 р. збільшилася вдвічі (таблиця 2) [6].

В.В. Волік слушно зауважує, що для досягнення поставлених в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС) цілей і забезпечення високого рівня комфорту перевезення пасажирів необхідно пройти більш вагомий шлях удосконалення законодавчого врегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні, задоволення потреб суспільства й економіки у перевезенні пасажирів і вантажів, безпеки перевезень, ефективного споживання ресурсів і зменшення техногенного впливу автомобільних транспортних засобів через так званий інструмент адаптації норм законодавства України до норм актів ЄС [7].

Зокрема, це стосується імплементації положень Регламенту Комісії (ЄС) 2016/403 від 18 березня 2016 р. про доповнення Регламенту (ЄС) № 1071/2009 Європейського парламенту та Ради ЄС з урахуванням класифікації тяжких порушень правил ЄС, які можуть призвести до втрати бездоганної ділової репутації оператором автомобільних перевезень, та про внесення змін до додатка III Директиви Європейського парламенту та Ради ЄС 2006/22/ЄС (текст стосується ЄП), відповідно до якого держави-члени зобов'язані визначити вагомість порушення, учиненого автомобільним перевізником, з урахуванням ризику завдання смерті або серйозних травм, а також визначити частоту виявлення порушення, вище якої його розглядають як більш вагоме. Узгоджена категоризація тяжких порушень має стати основою для розширення національної системи оцінювання ризиків, створюваної кожною державою-членом. Ці порушення класифікуються за такими категоріями: НТП – найбільш тяжкі порушення; ІТП – істотні тяжкі порушення; ТП – тяжкі порушення; НП – незначні порушення [8].

Учинення тяжких порушень правил ЄС можуть призвести до втрати бездоганної репутації “good repute” автотранспортним підприємством або менеджером з перевезень. Тому об'єктивна сторона порушень законодавства про автомобільний транспорт, за які передбачено адміністративно-господарські штрафи, має відповідати положенням зазначеного Регламенту для відповідної кваліфікації і обліку цих порушень.

Принцип правової визначеності в позиції Європейського суду з прав людини також передбачає, що повноваження органів виконавчої влади у відносинах із громадянами та їх об'єднаннями мають визначатися виключно законами. Ними ж мають установлюватися межі розсуду цих органів. Жоден акт органів виконав-

Таблиця 2

Кількість адміністративно-господарських штрафів, накладених Укртрансбезпекою у 2022–2023 рр.

Назва показника	Кількісні значення показника		
	2022 р.	2023 р.	+/-%
Накладено адміністративно-господарських штрафів усього	21 417	43 101	+101,3
На суму (грн)	219 255 926	530 579 788	+142,0
Стягнуто штрафів (грн)	110 850 675	377 490 913	+240,5
Накладено адміністративно-господарських штрафів на пасажирських перевізників	4 129	9 224	+123,4
На суму (грн)	37 588 388	93 014 012	+147,5
Стягнуто штрафів (грн)	10 589 408	48 958 979	+362,3
Накладено адміністративно-господарських штрафів на вантажних перевізників	17 588	33 877	+92,6
На суму (грн)	181 667 541	437 565 776	+140,9
Стягнуто штрафів (грн)	100 261 267	328 531 934	+227,7

чої влади не може підміняти своїм регулюванням закон і визначати власні межі свободи розсуду в указаних відносинах. Реалізація цього принципу відображається й у статті 19 Конституції України, згідно з якою органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Висновки. Адміністративно-господарські штрафи за порушення законодавства про автомобільний транспорт є дієвим засобом запобігання порушенням автомобільними перевізниками транспортного законодавства та вагомим важелем запобігання аварійності. Проте сучасна правова регламентація відповідальності перевізників за порушення законодавства про автомобільний транспорт потребує вдосконалення і узгодження з міжнародними стандартами ЄС. Одним із найважливіших кроків до цього має стати систематизація розділу V Закону України «Про автомобільний транспорт». Для усвідомлення суб'єктами таких правовідносин суті відповідальності за порушення законодавства про автомобільний транспорт, підстав, цілей і змісту нормативних приписів та можливості впевнено передбачати правові наслідки своєї поведінки, розуміння процедури притягнення до такої відповідальності в законі мають бути чітко розмежовані норми-дефініції, норми матеріального права та процесуальні норми.

Так, в окремій статті закону має бути надано визначення адміністративно-господарського штрафу за порушення законодавства про автомобільний транспорт, яким пропонується вважати адміністративно-господарську санкцію майнового характеру, яка застосовується посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики

з питань безпеки на наземному транспорті, у вигляді грошової суми, яка сплачується автомобільним перевізником до відповідного бюджету за порушення ним законодавства про автомобільний транспорт, і спрямована на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Склади правопорушень, за які передбачена адміністративно-господарська відповідальність, доцільно класифікувати залежно від видів перевезень, що здійснюються суб'єктами господарювання, згрупувати їх у самостійні статті для пасажирських і вантажних перевізників окремо.

Окремими нормами розділу V Закону «Про автомобільний транспорт» варто врегулювати процедури провадження у справах про адміністративно-господарські правопорушення та їх розгляд уповноваженими посадовими особами, особливості оформлення та розгляду порушень, зафіксованих в автоматичному режимі. Також необхідно законодавчо унормувати права осіб, що притягаються до відповідальності, та порядок оскарження постанов про накладення штрафів тощо.

Отже, удосконалення і упорядкування законодавства про адміністративно-господарську відповідальність у сфері автомобільних перевезень сприятиме якісному поліпшенню державного нагляду (контролю) на транспорті, зміцненню правопорядку та підвищенню рівня безпеки на автомобільних шляхах України.

На нашу думку, подальшим напрямом наукового пошуку у сфері адміністративно-господарської відповідальності на автомобільному транспорті має стати дослідження можливості застосування до автомобільних перевізників інших видів адміністративно-господарських санкцій, передбачених чинним законодавством.

Список використаних джерел

1. Статистика аварійності за 12 місяців 2023 р. *Департамент патрульної поліції Національної поліції України* : офіційний сайт. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 10.01.2025).
2. Публічний звіт Голови Державної служби України з безпеки на транспорті Євгена Зборовського за 2023 р. URL: https://dsbt.gov.ua/images/public_reports/publ_zvit_za_2023.pdf (дата звернення: 10.01.2025).
3. Віхрова І.О. Адміністративно-господарські санкції як заходи господарсько-правової відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 151–155. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000618345> (дата звернення: 13.01.2025).
4. Добрянська Н.В. Адміністративно-господарські санкції та їх правове регулювання. *Юридична наука*. 2015. № 11. С. 91–98.
5. Скрипа Є.В. До проблеми вдосконалення відповідальності у сфері забезпечення безпеки на автомобільному транспорті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 36. Т. 1. С. 84–87. URL: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc36/part_1/juspradenc36-1.pdf#page=84 (дата звернення: 15.01.2025).
6. Лист Державної служби України з безпеки на транспорті № 6194/10.1/15–24 від 27.05.2024 р.
7. Волік В.В. Питання додержання вимог ліцензійних умов під час надання автомобільними перевізниками транспортних послуг. *Часопис цивілістики*. Одеса, 2019. № 32. С. 31–35. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1016/1/pytannia_doderzhannia.pdf (дата звернення: 15.01.2025).
8. Commission Regulation (EU) 2016/403 of 18 March 2016 supplementing Regulation (EC) № 1071/2009 of the European Parliament and of the Council with regard to the classification of serious infringements of the Union rules, which may lead to the loss of good repute by the road transport operator, and amending Annex III to Directive 2006/22/EC of the European Parliament and of the Council (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/403/oj/eng> (дата звернення: 15.01.2025).

References

1. Statystyka avariinosti za 12 misiatsiv 2023 roku. Ofitsiyni sait Departamentu patrolnoi politzii Natsionalnoi politzii Ukrainy [Accident statistics for 12 months of 2023. Official website of the Patrol Police Department of the National Police of Ukraine]. Retrieved from: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> [in Ukrainian].
2. Publichnyi zvit Holovy Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z bezpeky na transporti Yevhena Zborovskoho za 2023 rik [Public report of the Head of the State Service of Ukraine for Transport Safety Yevhen Zborovsky for 2023]. Retrieved from: https://dsbt.gov.ua/images/public_reports/publ_zvit_za_2023.pdf [in Ukrainian].
3. Vikhrova, I.O. (2015). Administratyvno-hospodarski sanktsii yak zakhody hospodarsko-pravovoi vidpovidalnosti [Administrative and economic sanctions as measures of economic and legal liability]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, № 2, 151–155. Retrieved from: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000618345> [in Ukrainian].

4. Dobrianska, N.V. (2015). Administratyvno-hospodarski sanktsii ta yikh pravove rehuliuвання [Administrative and economic sanctions and their legal regulation]. *Yurydychna nauka*, № 11, 91–98 [in Ukrainian].
5. Skrypa, Ye.V. (2018). Do problemy vdoskonalennia vidpovidalnosti u sferi zabezpechennia bezpeky na avtomobilnomu transporti [On the problem of improving responsibility in the field of ensuring road transport safety]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, № 36, T. 1, 84–87. Retrieved from: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc36/part_1/juspradenc36-1.pdf#page=84 [in Ukrainian].
6. Lyst Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z bezpeky na transporti [Letter from the State Service of Ukraine for Transport Safety] № 6194/10.1/15–24 vid 27.05.2024 [in Ukrainian].
7. Volik, V.V. (2019). Pytannia doderzhannia vymoh litsenziinykh umov pid chas nadannia avtomobilnymy perevnykamy transportnykh posluh [The issue of compliance with licensing requirements when providing transport services by road carriers]. *Chasopys tsyvilistyky*. Odesa, № 32, 31–35. Retrieved from: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1016/1/pytannia_doderzhannia.pdf [in Ukrainian].
8. Commission Regulation (EU) 2016/403 of 18 March 2016 supplementing Regulation (EC) № 1071/2009 of the European Parliament and of the Council with regard to the classification of serious infringements of the Union rules, which may lead to the loss of good repute by the road transport operator, and amending Annex III to Directive 2006/22/EC of the European Parliament and of the Council (Text with EEA relevance). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/403/oj/eng>.

Martsenyshyn Yurii,

Candidate of Law, Associate Professor,
First Deputy Head

(State Service of Ukraine for Land Transport Safety, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4462-9885>

Chervinchuk Andrii,

Candidate of Law, Senior Researcher,

Head of the Research Laboratory on Problematic Issues of Law Enforcement Activities
of the Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7893-6632>

Atamanenko Yuliia,

Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher,

Senior Research at the Research Laboratory on Problematic Issues of Law Enforcement Activities
of the Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-9880>

ADMINISTRATIVE AND ECONOMIC FINES FOR VIOLATION OF THE LEGISLATION ON MOTOR TRANSPORT

The article is devoted to the study of issues of administrative and economic liability for violations of the legislation on motor transport. Based on the analysis of the accident rate in road transport in Ukraine, the impact of regulatory and legal regulation and law enforcement activities of the central executive body that ensures the implementation of state policy on safety in land transport on the level of road traffic injuries was studied.

It was determined that the shortcomings of the legal regulation of administrative and economic sanctions do not ensure the effectiveness of their application to road carriers.

The essence of administrative and economic fines for violations of the legislation on road transport was studied, gaps in the legislation regarding the lack of a legal definition of this term were noted and its own definition was proposed. An administrative-economic fine for violation of the legislation on road transport is proposed to be considered an administrative-economic sanction of a property nature, which is applied by officials of the central executive body that ensures the implementation of the state policy on safety in land transport, in the form of a monetary amount paid by a road carrier to the relevant budget for its violation of the legislation on road transport, and is aimed at stopping the offense of a business entity and eliminating its consequences.

The need to revise Section V of the Law of Ukraine “On Road Transport” regarding the liability of carriers for violation of the legislation on road transport is proven. In particular, it is proposed to distinguish between definitional norms, substantive law norms and procedural norms in various articles of this section. When determining specific types of offenses, take into account the legislation of the European Union, which contains a gradation of traffic violations by categories, depending on their severity.

Key words: road safety, legal liability, administrative and economic fines, road carriers.

Надіслано до редколегії 22.01.2025

УДК 342.951

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-60-65

Рекуненко Тетяна Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

начальник відділу забезпечення якості освіти

*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7668-0581>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

У статті наведено положення щодо нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнного стану. Звертається увага на те, що сучасний стан законодавчого регулювання запобігання правопорушенням у фінансовій галузі характеризується недосконалістю та розбалансованістю нормативно-правових актів усіх рівнів, відсутністю офіційно визнаної Концепції розвитку нормативно-правової бази щодо організації і функціонування системи боротьби з такими правопорушеннями, роз'єднаністю суб'єктів, дублюванням окремих їх функцій, недостатнім рівнем правового забезпечення взаємодії та координації правоохоронних та інших державних органів.
Ключові слова: законодавство, акти, розробка, прийняття, призначення, регулювання, фінансова галузь, суспільні відносини, правопорушення, фінансова безпека, забезпечення.

Постановка проблеми. Кожна держава прагне створити власну систему національної безпеки, яка відповідає б як стратегічним інтересам держави, так і потребам суспільства й окремих громадян. Важливим аспектом цього процесу є забезпечення стабільної фінансової безпеки, ключову роль у якій відіграє уніфікована нормативно-правова база. Фінансова безпека у своїх правових взаємозв'язках повинна іманентно та всеохоплююче інтегруватися в регулювання діяльності всіх державних і суспільних інституцій. Це зумовлено тим, що ефективна стратегія регулювання суспільних відносин у галузі фінансів гарантує розвиток як держави загалом, так і кожного її громадянина зокрема. Стан фінансової безпеки безпосередньо впливає на рівень правового регулювання фінансових та інших правовідносин. Водночас сталою причиною більшості правопорушень у цій галузі є недосконалість законодавчих норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження нормативно-правового регулювання фінансової безпеки України знайшло відображення в роботах численних вчених-адміністративістів. Зокрема, О. Є. Картамишев, С. Г. Ковальов, А. В. Кулінська, В. І. Мельник, С. І. Мельник, Н. В. Наконечна, М. В. Петричук, А. В. Піхоцький, В. П. Попелюк, Н. С. Слаблюк, О. В. Тахтай, М. С. Уткін та інші дослідники приділили увагу таким аспектам, як адміністративно-правові механізми забезпечення безпеки у сфері фінансів, функціонування фінансового ринку, фінансові послуги, контроль і моніторинг, а також правові засади управління фінансовою системою. Водночас питання нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнного стану залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – надати характеристику нормативно-правовому забезпеченню фінансової безпеки в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для комплексного наукового аналізу потрібно приділити увагу основним нормативно-правовим актам, наголошуючи на їхніх ключових положеннях, враховуючи багатовимірність нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки.

На нашу думку, першу групу такого забезпечення становлять міжнародні договори, угоди, конвенції, що врегульовують міжнародну фінансову діяльність, адже за своєю юридичною природою саме вони визначають орієнтири відповідності вітчизняного законодавства вимогам ЄС. З них варто виділити такі: Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію коштів від злочинної діяльності та від фінансування тероризму, Резолюція Ради Безпеки ООН.

До нормативно-правових актів другої групи, що забезпечують фінансову безпеку держави, насамперед належить Основний Закон – Конституція України. Так, у ст. 17 Конституції однією з найважливіших функцій держави визначено забезпечення її економічної безпеки, складовою якої є фінансова безпека [1].

Відповідно до Конституції України, питання, які стосуються державного бюджету, бюджетної системи, системи оподаткування, податків і зборів, функціонування фінансового, грошового, кредитного й інвестиційного ринків, статусу національної та іноземних валют, порядку утворення та погашення державного боргу, а також випуску й обігу державних цінних паперів, регулюються суто законами України (п. 1 ч. 2 ст. 92) [1].

У третю групу нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки входять кодекси. Так, Бюджетний кодекс України встановлює правові основи функціонування бюджетної системи держави, визначає її принципи, регулює бюджетний процес і міжбюджетні

відносини, а також передбачає відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Зокрема, він регулює відносини, що виникають під час розроблення, розгляду, ухвалення та виконання бюджетів, звітування про їх реалізацію, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства [2, с. 16], а також визначає розподіл компетенції і відповідальності між учасниками бюджетних правовідносин, порядок, особливості та форми здійснення державного фінансового контролю [3, с. 82].

Правові норми, що встановлюють відповідальність за правопорушення в досліджуваній галузі, також зосереджені в КК України (зокрема, у розділі VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» та розділі XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг») [4], а також в КУпАП [5] (глава 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницької діяльності»).

Засади митної справи, зокрема правовий статус органів доходів і зборів, визначаються Митним кодексом України [6]. Останній закріплює: права й обов'язки органів доходів і зборів під час оцінювання відповідності підприємства критеріям авторизованого економічного оператора та здійснення моніторингу; відповідальність за порушення порядку надання інформації; повноваження й обов'язки посадових осіб під час проведення документальних виїзних перевірок; перелік видів діяльності, контроль за якими здійснюють органи доходів і зборів; а також їхнє призначення та ключові завдання тощо [6].

Четверта група містить закони України, які є основою нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки. Зокрема, ключовим документом у цій сфері є Закон України «Про національну безпеку України». Він був розроблений відповідно до основних положень Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 287. Створення цього закону обумовлено потребою у вдосконаленні законодавства у сфері фінансової безпеки [7; 8, с. 62].

Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» є ключовим нормативно-правовим актом, який регулює функціонування ринку фінансових послуг в Україні. Він визначає основні принципи діяльності надавачів фінансових послуг, встановлює механізми державного контролю, нагляду та захисту прав клієнтів. У документі окреслено правовий статус фінансових компаній і ломбардів, а також організаційно-правові засади їх створення, функціонування, реорганізації та припинення діяльності. Крім того, закон надає регулятору повноваження щодо державного регулювання та нагляду за діяльністю таких установ [9].

Ще одним спеціальним нормативно-правовим актом у галузі фінансів, який визначає правові й організаційні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні, є Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [10].

В умовах фінансової кризи суб'єкти господарювання повинні дотримуватися принципів належної поведінки, спрямованої на забезпечення стабільності та безпеки. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» [11] визначає ефективне управління фінансовими ресурсами, мінімізацію ризиків, прозорість у веденні бізнесу та дотримання законодав-

ства. Такі заходи не лише сприяють фінансовій безпеці підприємств, але й підтримують національну безпеку держави, запобігаючи економічним загрозам і соціальним потрясінням.

Закон України «Про інвестиційну діяльність» спрямований на забезпечення рівного захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форм власності, а також на ефективне інвестування економіки України, розвитку міжнародного економічного співробітництва та інтеграції [12].

Закон України «Про споживче кредитування» встановлює загальні правові й організаційні засади споживчого кредитування в Україні відповідно до міжнародно-правових стандартів у цій сфері та багато інших [13].

Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» має на меті регулювання господарської діяльності в умовах ринкових відносин, забезпечуючи дотримання чесних торгових звичаїв. Він встановлює правові основи для захисту суб'єктів господарювання та споживачів від дій, які можуть порушувати принципи добросовісної конкуренції [14].

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» встановлює правові основи для регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в країні. Цей закон визначає стандарти бухгалтерського обліку, вимоги до змісту та форми фінансових звітів, що сприяє забезпеченню єдності та стандартизації фінансової інформації. Це, зі свого боку, є важливим чинником для підтримання фінансової стабільності та безпеки [15].

Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» визначає правові засади аудиту фінансової звітності, провадження аудиторської діяльності в Україні та регулює відносини, які виникають під час її провадження [16]. Фінансовий моніторинг є важливим інструментом для виявлення можливих відхилень у фінансовій звітності підприємств та організацій. Використовуючи результати аудиту фінансової звітності, можна ідентифікувати аномалії, які можуть свідчити про неточності або потенційні ризики. Це сприяє підвищенню прозорості фінансових процесів і забезпеченню відповідності нормативним вимогам.

Закон України «Про Рахункову палату» регламентує специфіку здійснення контрольно-наглядових функцій цього органу, спрямованих на забезпечення законності у фінансових правовідносинах, які виникають під час виконання державного бюджету [17].

Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» є ключовим нормативним актом, який регулює діяльність на фінансових ринках. Він визначає порядок випуску, обігу, викупу цінних паперів, виконання зобов'язань за ними, а також правила укладання та виконання деривативних контрактів. Цей закон також встановлює норми щодо професійної діяльності учасників ринку капіталу й організованих товарних ринків. Однією з важливих функцій закону є забезпечення фінансової безпеки через аналіз операцій на цих ринках. Це дає змогу виявляти потенційно підозрілі або незвичні транзакції, які можуть становити ризик для стабільності фінансової системи. Таким чином, закон сприяє прозорості й ефективності роботи ринків капіталу та товарних ринків в Україні [18].

Закон України «Про валюту і валютні операції» встановлює правові основи для здійснення операцій з валютою, регулювання валютного ринку та контролю за дотриманням валютного законодавства. Він визначає права й обов'язки суб'єктів валютних операцій, упов-

новажених установ, а також передбачає відповідальність за порушення норм, встановлених цим законодавством [19].

Окремо слід виділити норми законів, що встановлюють правовий статус деяких суб'єктів забезпечення фінансової безпеки держави, а саме: «Про Кабінет Міністрів України», «Про Національний банк України», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», «Про Антимонопольний комітет України» [20], «Про Рахункову палату». Закони визначають права та обов'язки державних органів у сфері фінансової безпеки, а також встановлюють межі їх компетенції як у територіальному, так і в предметному аспектах.

Підзаконні нормативно-правові акти теж посідають важливе місце в системі нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки. Проте є деякі відмінності:

1. Підзаконний нормативно-правовий акт видають на основі Конституції України, законів, актів вищих органів державної влади і не може їм суперечити.

2. Їх ухвалюють переважно органи виконавчої влади або посадові особи у формі, визначеній законом.

3. Предмет регулювання таких актів є більш вузьким і спеціалізованим у порівнянні з питаннями, які охоплює законодавство.

4. Процедура розробки й ухвалення підзаконних актів є спрощеною порівняно з порядком прийняття законів.

5. Дія таких актів зазвичай поширюється на менше коло осіб і має коротший термін дії, ніж законодавчі акти.

6. Це офіційні письмові документи, які розробляються відповідно до правил нормотворчої техніки, можуть потребувати державної реєстрації та обов'язково оприлюднюються в офіційних друкованих виданнях [21, с. 7].

До цієї категорії належать постанови Національного банку України нормативного характеру, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, їхніх територіальних органів, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування. Вони встановлюють загальнообов'язкові правила поведінки, що мають багаторазову дію та не обмежуються одноразовим застосуванням [22, с. 60].

Із числа нормативно-правових актів, які варто виокремити, пропонуємо зазначити про такі:

– постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України»;

– постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України»;

– наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення»;

– наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Принципів опрацювання одержаної від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, та критерії проведення аналізу таких операцій»;

– наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку надання інформації щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій»;

– постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про реєстрацію платіжних систем, учасників платіжних систем та технологічних операторів платіжних послуг»;

– Указ Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку».

Варто додати, що підзаконні нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення фінансової безпеки, мають низку характерних особливостей, серед яких варто виділити такі:

1) підзаконні нормативно-правові акти деталізують основні положення законів, що сприяє максимально ефективній реалізації законних інтересів у фінансовій галузі;

2) за відсутності законодавчого регулювання підзаконні акти виконують функцію врегулювання суспільних відносин, пов'язаних із контролем і наглядом, здійснюваними уповноваженими органами, які видають такі акти як альтернативу законодавчим нормам;

3) підзаконні акти відзначаються різноманітністю та неоднорідністю, проте через відсутність чітко закріпленої системи нормативних документів нерідко виникають труднощі у визначенні їхньої ієрархії та юридичної сили;

4) відповідні акти мають державний характер, оскільки їх виконання є обов'язковим для суб'єктів, на яких вони поширюються;

5) підзаконні акти приймаються відповідно до визначеної процедури, встановленої іншими нормативними документами, із дотриманням вимог щодо змісту та форми.

Таким чином, підзаконні нормативно-правові акти відіграють важливу роль у правовій системі, забезпечуючи її актуальність, гнучкість та адаптивність до сучасних умов. Завдяки цьому створюються додаткові можливості для ефективної протидії як очевидним, так і прихованим загрозам, що впливають на національну економіку та фінансову безпеку [23, с. 7; 24, с. 97].

Висновки. Підводячи підсумки, варто зазначити, що нормативно-правове забезпечення фінансової безпеки в Україні – це система норм права, які закріплені в чинному законодавстві України, підзаконних нормативних актах, програмних і стратегічних документах, які встановлюють мету, завдання, правила, порядок, процедури діяльності суб'єктів щодо врегулювання та розвитку фінансово-економічних відносин, а також відповідальність у разі їх порушення. Таку систему доцільно узагальнити за напрямками: 1) норми, що визначають правила належної поведінки у фінансовій галузі; 2) норми, які встановлюють відповідальність за правопорушення у фінансовій галузі; 3) норми, що регламентують алгоритм дій державних органів під час забезпечення фінансової безпеки держави. Водночас стан законодавчого регулювання запобігання правопорушенням у фінансовій сфері характеризується недосконалістю та розбалансованістю нормативних актів різних рівнів. Залишається невирішеною проблема відсутності офіційно визнаної Концепції розвитку нормативно-правової бази, яка б визначала організацію та функціонування системи протидії правопорушенням у галузі фінансів.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Хмельков А. В. Формування цілісної системи державного фінансового контролю в Україні : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 292 с.
3. Прасюк В. М. Адміністративно-правове регулювання державного фінансового контролю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 227 с.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
6. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
7. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/paran355#n355>.
8. Кривошеєв К. О. Правові засади формування системи фінансової безпеки в Україні. *Правові горизонти*. 2019. № 14. С. 60–68.
9. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.
10. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>.
11. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні : Закон України від 27.03.2014 № 1166-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166-18#Text>.
12. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
13. Про споживче кредитування : Закон України від 15.11.2016 № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>.
14. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>.
15. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
16. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text>.
17. Про рахункову палату : Закон України від 02.06.2015 № 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19/print>.
18. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.
19. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>.
20. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 № 3659-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.
21. Богачова Л. Л. Нормативно-правовий акт як джерело національного та європейського права. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 14. С. 4–13.
22. Горбунова Л. М. Принципи законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 240 с.
23. Ортинський В. Л. Аналіз нормативно-правової основи забезпечення економічної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 4–12.
24. Мельник В. І. Адміністративно-правові засади організації та функціонування системи економічної безпеки України : монографія. Суми : ВВП «Мрія», 2020. 452 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Osnovnyi Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR (1996). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukraine].
2. Khmelkov, A.V. (2012). Formuvannia tsilisnoi systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini [Formation of a comprehensive system of sovereign financial control in Ukraine]. Monohrafiia. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina [in Ukraine].
3. Prasiuk, V.M. (2020). Administratyvno-pravove rehuliuвання derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini [Administrative and legal regulation of sovereign financial control in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Zaporizhzhia [in Ukraine].
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. (2001). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukraine].
5. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offences]. Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 № 8073-X (1984). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukraine].
6. Mytnyi kodeks Ukrainy [Customs Code of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 № 4495-VI. (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> [in Ukraine].

7. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [About national security of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/paran355#n355> [in Ukraine].
8. Kryvosheiev, K.O. (2019). Pravovi zasady formuvannia systemy finansovoi bezpeky v Ukraini [Legal ambushes for the formation of a financial security system in Ukraine]. *Pravovi horyzonty*, 14, 60–68 [in Ukraine].
9. Pro finansovi posluhy ta finansovi kompanii [About financial services and financial companies]. Zakon Ukrainy vid 14.12.2021 № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> [in Ukraine].
10. Pro osnovni zasady zdiisnennia derzhavnogo finansovoho kontroliu v Ukraini [About the main ambushes of the establishment of sovereign financial control in Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 26.01.1993 № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> [in Ukraine].
11. Pro zapobihannia finansovoi katastrofy ta stvorennia peredumov dlia ekonomichnogo zrostantia v Ukraini [About avoiding a financial catastrophe and creating changes of mind for economic growth in Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 27.03.2014 № 1166-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166-18#Text> [in Ukraine].
12. Pro investytsiinu diialnist [About investment activity]. Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> [in Ukraine].
13. Pro spozhyvche kredyuvannia [About faster lending]. Zakon Ukrainy vid 15.11.2016 № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text> [in Ukraine].
14. Pro zakhyst vid nedobrosovisnoi konkurentsii [About protection from unfair competition]. Zakon Ukrainy vid 07.06.1996 № 236/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukraine].
15. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [About the accounting structure and financial status in Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-KhIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> [in Ukraine].
16. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist [About financial reporting audit and audit activity]. Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-KhIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> [in Ukraine].
17. Pro rakhunkovu palatu [About Rakhunkov's chamber]. Zakon Ukrainy vid 02.06.2015 № 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19/print> [in Ukraine].
18. Pro rynky kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky [About capital markets and organized commodity markets]. Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> [in Ukraine].
19. Pro valiutu i valiutni operatsii [About currency and foreign exchange transactions]. Zakon Ukrainy vid 21 chervnya 2018 r. № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> [in Ukraine].
20. Pro Antymonopolnyi komitet Ukrainy [About the Antimonopoly Committee of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 26.11.1993 № 3659-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> [in Ukraine].
21. Bohachova, L.L. (2016). Normatyvno-pravovyi akt yak dzherelo natsionalnogo ta yevropeiskoho prava [Normative legal act as a source of national and European law]. *Almanakh mizhnarodnogo prava*, 14, 4–13 [in Ukraine].
22. Horbunova, L.M. (2018). Prynysyp zakonnosti u normotvorchii diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady [The principle of legality in the rule-making activities of executive authorities]. *Monohrafiia*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukraine].
23. Ortynskyi, V.L. (2016). Analiz normatyvno-pravovoi osnovy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky [Analysis of the legal and regulatory framework for economic security]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska politekhnika"*. *Yurydychni nauky*, 855, 4–12 [in Ukraine].
24. Melnyk, V.I. (2020). Administratyvno-pravovi zasady orhanizatsii ta funktsionuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Administrative and legal aspects of the organization and functioning of the economic security system of Ukraine]. *Monohrafiia*. Sumy. VVP "Mriia" [in Ukraine].

Rekunenko Tetiana,

PhD in Law, Associate Professor,
 Head of the Department of Education Quality Assurance
 (Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7668-0581>

REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF FINANCIAL SECURITY IN UKRAINE

The article presents provisions on the regulatory and legal provision of financial security under martial law. Attention is drawn to the fact that the current state of legislative regulation of the prevention of offenses in the financial sector is characterized by the imperfection and imbalance of regulatory and legal acts at all levels, the absence of an officially recognized Concept for the development of a regulatory and legal framework for the organization and functioning of the system for combating such offenses, the disunity of subjects, the duplication of their individual functions, and the insufficient level of legal support for the interaction and coordination of law enforcement and other state bodies.

The author justifies the need to amend the current legislation in order to form a unified, flexible and balanced system for ensuring the financial security of the state. At the present stage, it is relevant to determine conceptual approaches to reviewing legislative acts in this area. It is proposed to place special emphasis on the development of a basic law that would establish the basic principles and specifics of the functioning of the financial security system.

Implementing a comprehensive approach to improving the legislation of Ukraine on ensuring the financial security of the state, it is necessary to proceed from the fact that the relevant basic Law should form the basis for the formation of

this segment. Its main tasks are: implementing a single coordinated mechanism for the functioning of the financial security system, in particular, ensuring effective coordination of the actions of entities that have legal status in the specified area, as well as implementing a systematic approach to planning and ensuring the implementation of measures to ensure financial security; creating qualitatively new opportunities for the effective application of all methods and means by which the financial security of the state is ensured, etc.

Key words: *legislation, acts, development, adoption, appointment, regulation, financial industry, public relations, offenses, financial security, security.*

Надіслано до редколегії 28.02.2025

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.77:349.6(477)(045)
DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-66-71

Данилевська Юлія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач докторантури
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1893-8473>

Данилевський Андрій Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри розвідки – начальник розвідки
(Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9315-9381>

ВІДМЕЖУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ ВІД КРАДІЖКИ

У статті представлений аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 249 КК України. Досліджуються ознаки предмета незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, за допомогою яких можна відмежувати це кримінальне правопорушення від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема, крадіжки. Так, встановлено, що предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, є водні живі ресурси, які не відокремлені від природнього середовища або в які не вкладена праця людини.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти довкілля, кримінальні правопорушення проти власності, предмет кримінального правопорушення, рибний промисел, водний добувний промисел, крадіжка.

Постановка проблеми. Сучасні показники чисельності популяції живих ресурсів в об'єктах внутрішніх вод України свідчать про складну, подекуди критичну ситуацію щодо відновлення водних біологічних ресурсів. До головних причин такого стану речей дослідники відносять: активне втручання людини в процеси життєдіяльності водної біофауни шляхом збільшення вилову риби; відсутність належного контролю за видачою відповідних квот і ліцензій; неналежне виконання програм із відновлення популяції риби. Проте одним з найнебезпечніших чинників виділяється порушення правил вилову риби [1, с. 219]. Тенденції правозастосовної практики щодо притягнення до кримінальної відповід-

альності за вчинення кримінальних правопорушень проти навколишнього природнього середовища свідчать про те, що незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом відноситься до одного з найбільш поширених кримінальних правопорушень у цій сфері. Разом із тим, принцип справедливості вимагає правильної кваліфікації такого діяння та відмежування його від суміжних кримінальних правопорушень, одним з яких є крадіжка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене статтею 249 КК України, розглядалося у роботах таких вчених, як: Є. М. Борисов, Т. І. Волкова,

О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. М. Мовчан, С. М. Мойсак, К. М. Оробець, Є. О. Письменський та інших. Проте окремі питання, зокрема, відмежування цього кримінального правопорушення від крадіжки, залишаються дискусійними й сьогодні.

Метою цієї роботи є відмежування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом від крадіжки.

Виклад основного матеріалу. Спільною ознакою зазначених кримінальних правопорушень є спосіб вчинення кримінального правопорушення – незаконний вилов риби, або інше незаконне зайняття звіриним чи іншим водним добувним промислом. Хоча стаття 249 КК України охоплює незаконне зайняття водним добувним промислом, вчинене як таємно, так і відкрито, очевидно, що у більшості випадків винна особа намагається вчинити таке діяння таємно з метою уникнення притягнення до кримінальної відповідальності. Це також дозволяє зробити висновок про спорідненість складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 249 КК України, та крадіжки (стаття 185 КК України).

Для розмежування зазначених складів кримінальних правопорушень проаналізуємо їх ознаки.

На думку дослідників, безпосереднім об'єктом незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність суспільні відносини, що забезпечують у водній екосистемі раціональне використання та охорону живих ресурсів, які мають промислове значення, збереження екологічної рівноваги та підтримання природного відтворення й екологічної безпеки [2, с. 71]; встановлений порядок раціонального використання, охорони і відтворення риб та інших об'єктів водної фауни як важливої складової частини навколишнього природного середовища [3, с. 62]; порядок добування риб та інших водних живих ресурсів, установлений з метою раціонального використання, охорони та відтворення об'єктів водної фауни і флори як інтегрованої складової навколишнього природного середовища [4, с. 407]. Схожої думки дотримується і Т. І. Волкова, яка визначає безпосередній об'єкт такого кримінального правопорушення як суспільні відносини, які забезпечують умови з належного у відповідності до чинного законодавства зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, та які слугують запобіганню незаконному заняттю таким промислом [5, с. 126]. На думку О. О. Дудорова та Д. В. Каменського додатковим об'єктом кримінального правопорушення, що розглядається, є порядок ведення рибного господарства [4, с. 407–408]. У свою чергу, об'єктом крадіжки традиційно визнається право власності (відносини власності) [6, с. 154].

Не зважаючи на відмінність безпосереднього об'єкта, у науковій літературі існує дискусія щодо визнання додатковим безпосереднім об'єктом незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом права власності громадян на водні ресурси, оскільки внаслідок вчинення цього кримінального правопорушення заподіюється шкода правам та законним інтересам народу України у вигляді протиправного обернення в чужу власність об'єктів флори і фауни. Заперечуючи таку тезу, К. М. Оробець зазначає, що незаконно добуті водні живі ресурси не переходять у право власності винного, відбувається лише їх незаконне використання [2, с. 72]. Із такою позицією важко

погодитися, адже у випадку будь-якого посягання на власність винний не набуває права власності на незаконно отримане майно, а лише незаконно користується ним, проте це не відмінняє заподіяння шкоди праву власності інших громадян. Тому слід підтримати тезу про те, що незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом заподіює шкоду праву власності громадян, гарантованому Конституцією України, адже відповідно до статті 13 цього нормативно-правового акту водні та інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу. Незважаючи на те, що винна особа також може бути представником українського народу і має право на частку такої власності, зловживаючи таким правом шляхом незаконного водного добувного промислу, вона заподіює шкоду праву власності інших громадян. Проте, на відміну від крадіжки, такий об'єкт не є основним.

Найбільше значення для відмежування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 249 та 185 КК України, має предмет кримінального правопорушення. Не дивлячись на те, що більшість загальних ознак предмета цього кримінального правопорушення збігаються: ним є водні живі ресурси (водні біоресурси), тобто організми життя в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях (ембріони, яйця тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі, та неможливі без перебування в воді [3, с. 62]. До них відносять: риби різних видів; морських ссавців (дельфіни, кити, тюлені, моржі, нерпи, морські леви тощо); ракоподібні та голкошкірі водні безхребетні тварини (раки, краби, креветки, трепанги, морські їжаки, морські зірки), молюски (головонігі, червононогі, двостулкові – мідії, кальмари, устриці тощо); водні рослини і водорості, які використовуються для виготовлення продуктів харчування, добрив, медичних препаратів, хімічних речовин, для інших цілей та які підлягають спеціальному правовому захисту (наприклад, зелені і червоні водорості, ламінарія) [4, с. 408].

Натомість предмет крадіжки значно ширший – будь-яке чуже майно. Зазначені водні біоресурси також можна віднести до майна з особливим правовим статусом – вони є власністю Українського народу, проте предметом кримінальних правопорушень проти власності, зокрема крадіжки вони стають у випадку вкладення у них людської праці та відокремлення від природного середовища. При цьому повинні бути дотримані обидві умови: вкладення людської праці без відокремлення від природного середовища, так само як і відокремлення від природного середовища без вкладення людської праці не можуть виступати підставою для визнання їх предметом крадіжки. Так, якщо особа підгодовує рибу у природній водоймі або випускає спеціально виведену рибу у таку водойму, незаконний вилов такої риби не утворює складу крадіжки і повинен кваліфікуватися за статтею 249 КК України. Так само, риба, відокремлена від природного середовища, але без вкладення праці людини, наприклад, яка опинилася на суші внаслідок раптового обміління водойми, не стає предметом крадіжки, оскільки не наділена соціальною ознакою. Як правильно зазначає К.М. Оробець, визначаючи соціальну ознаку предметів кримінальних правопорушень проти довкілля, необхідно враховувати не тільки наявність або відсутність залучення людської праці, а і спрямованість останньої: природний ресурс, до якого людська праця хоча і застосовується, проте не спрямована на вилучення його з природного середовища та поз-

бавлення природного стану, не можна оцінювати як предмет кримінальних правопорушень проти власності [2, с. 84].

У зв'язку із цим Пленум Верховного Суду України рекомендує вилов риби чи водних тварин зі спеціально облаштованих або пристосованих водоймищ, у яких вони вирощуються підприємствами, установами, організаціями чи громадянами кваліфікувати не за статтею 249 КК України, а як посягання на чужу власність [7, с. 11].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 249 КК України, характеризується суспільно небезпечним діянням у виді незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, суспільно небезпечними наслідками у виді заподіяння істотної шкоди та причинно-наслідковим зв'язком між зазначеними діянням та наслідками. Об'єктивна сторона крадіжки також характеризується суспільно небезпечним діянням у виді таємного викрадення чужого майна, яке за змістом може збігатися з незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Як уже зазначалося, зайняття водним добувним промислом не обов'язково має бути таємним, проте у більшості випадків винна особа намагається вчинити таке діяння непомітно для оточуючих або у присутності свідків, які не усвідомлюють факту незаконного зайняття водним добувним промислом.

Так, вироком Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області від 22 листопада 2017 року у справі № 1-кп/683/231/2017 за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 249 КК України, засуджено ОСОБА_4, який 20 вересня 2017 року близько 21 год., не маючи права на вилов рибних біоресурсів, зареєстрованого в органах рибоохорони, маючи на меті незаконно добути рибу у водоймі річки Південний Буг, усвідомлюючи протиправність своїх дій, виключно для власного збагачення, діючи приховано, не маючи на те відповідного дозволу, в порушення вимог законодавства, взявши із дому заборонене знаряддя лову – риболовецьку сітку із лівки сірого кольору довжиною 63 м, висотою 1 м, розміром вічка 45x45 мм, вброд зайшов у водойму річки Південний Буг, що поблизу села Подільське Летицького району Хмельницької області, де розмістив вищевказану сітку у воду. В подальшому, 20 вересня 2017 року, близько 22 год. ОСОБА_4, маючи на меті зібрати рибу, яка потрапила в тенета виставленої ним риболовецької сітки, вийшов до місця попередньо розміщеної ним сітки у водоймі, де здійснив незаконний вилов риби виду карась сріблястий в кількості 145 штук, вартістю 17 грн. за штуку, що становить 2465 грн., чим заподіяв істотної шкоди навколишньому середовищу на загальну суму сумі 2465 грн., на що вказує вартість предмета незаконного вилу, кількість добутого та цінність породи риби [8].

Характеризуючи істотну шкоду як ознаку об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 249 КК України, дослідники зазначають: 1) поняття «істотна шкода» є оцінним; 2) таку шкоду потрібно визначати в кожному конкретному випадку з урахуванням конкретних обставин; 3) враховувати в сукупності такі критерії, як: вартість предмета незаконного вилу (полягає у грошовій оцінці завданої шкоди), кількість добутого (у перерахунку на особин чи вагу), особлива цінність порід риби, екологічна цінність фауни, складність відтворення певної породи, приве-

дення до знищення місць нересту; 4) істотну шкоду слід визначати з урахуванням оцінки об'єктів водної фауни як важливої складової навколишнього природного середовища й норм впливу на об'єкти водної фауни; 5) істотна шкода поєднує матеріальні і нематеріальні втрати; при тому перший вид шкоди виявляється в погіршенні умов існування організмів у водоймі, скороченні або зникненні популяцій видів, а другий характеризується скороченням запасів водних живих ресурсів [9, с. 35; 10, с. 39; 11, с. 571].

На відміну від статті 249 КК України, суспільно небезпечні наслідки, які є частиною об'єктивної сторони крадіжки, мають чітко визначений розмір – вони повинні перевищувати 0,5 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, істотна шкода відповідно до статті 249 КК України, хоч і має грошову оцінку, проте носить більш складний характер і повинна враховувати інші фактори, зокрема нематеріальні втрати для навколишнього середовища.

Суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 185 та 249 КК України є загальним (фізична осудна особа), проте відрізняється за віком, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Так, за крадіжку особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності по досягненню 14 річного віку, а за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом – 16 річного. Така ситуація обумовлюється більш складним характером об'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого статтею 249 КК України, які повинні знайти своє відображення у свідомості винної особи, що не притаманно особам у віці від 14 до 16 років.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 249 КК України, характеризується умислом: особа усвідомлює, що здійснює водний добувний промисел із порушенням встановленого порядку, і бажає або свідомо припускає настання істотної шкоди. Мотиви кримінального правопорушення можуть бути різними (корисливі, хуліганські чи кар'єристські спонукання, потреба в засобах існування тощо) і на кваліфікацію за статтею 249 КК України не впливають. У судово-слідчій практиці, у переважній більшості випадків, мотивом протиправної поведінки є корисливий [4, с. 427–428]. Для відмежування складу незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом необхідно також встановити факт усвідомлення винною особою того, що водні організми, які відносяться до предмету кримінального правопорушення, утримуються у вільних умовах і не є власністю іншої людини.

Так, вироком Роменського міськрайонного суду Сумської області від 19 жовтня 2023 року у справі № 585/2787/23 за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частиною 4 статті 185 КК України, засуджено ОСОБА_4, який в період воєнного стану, введеного на території України відповідно до Закону України від 24.02.2022 №2102-ІХ затвердженого Указом Президента України від 24.02.2022 №64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні", будучи мешканцем с. Великі Бубни, знав, що поблизу даного села розташований ставок, який в селі називають «Бази». Йому відомо про те, що ставок перебуває в оренді а також, що в даному ставку орендар розводить рибу. 18.03.2023 у вечірній час ОСОБА_4 перебував за місцем свого мешкання за адресою: АДРЕСА_1,

у нього виник умисел на заволодіння рибою із зазначеного ставка. З цією метою, ОСОБА_4, взяв вдома рибачські сітки в кількості сім штук та гумову лодку з веслом і близько 18:00 год. 18.03.2023 прибув на ставок, що перебуває в оренді у ОСОБА_6. Будучи впевненим, що його дії непомітні для сторонніх осіб, діючи умисно, з корисливих мотивів, взяв лодку та, поклавши в неї сітки, заплив на територію водного простору ставка, де встановив сітки для вилову риби, після чого повернувся на берег і повернувся додому. Наступного дня 19.03.2023 близько 06:00 год. ОСОБА_4, знову прибув на ставок та використовуючи надувну гумову лодку, заплив на територію водного простору ставка, збираючи сітки. Під час збирання сітей він виявив наявність в них риби. Склавши сітки на лодку він дістався берега та почав викладати сітки з рибою і діставати рибу з сітей. Близько 08:30 год. 19.03.2023 на березі даного ставка факт крадіжки риби ОСОБА_4 був виявлений працівниками поліції та Управління Державного агентства рибного господарства України в Сумській області. Сума майнової шкоди, завданої потерпілому, становить 585,00 грн [12]. В даному випадку особа усвідомлювала, що не просто здійснює вилов риби, а посягає на власність іншої людини, оскільки риба утримувалася у напіввільних умовах і у неї була вклада праця іншої людини.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом та крадіжка можуть у певних випадках збігатися за більшістю ознак: за об'єктом (обидва кримінальних правопорушення посягають на відносини власності); предметом (ним можуть виступати водні живі ресурси); об'єктивною стороною (суспільно небезпечне діяння у виді незаконного зайняття водним добувним промислом, суспільно небезпечні наслідки у виді заподіяння майнової шкоди та причин-

но-наслідковий зв'язок між ними); суб'єктом (загальний); суб'єктивною стороною (умисна форма вини). Для відмежування цих складів кримінальних правопорушень необхідно враховувати:

1) для кримінального правопорушення, передбаченого статтею 249 КК України, право власності виступає лише додатковим об'єктом, основна шкода заподіюється навколишньому середовищу;

2) предметом незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом можуть виступати водні живі ресурси, які не відокремлені від природного середовища або в які не вклада праця людини;

3) істотна шкода як ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 249 КК України, хоч і може мати вартісне вираження, носить більш складний характер і повинна враховувати інші фактори, зокрема нематеріальні втрати для навколишнього середовища;

4) суб'єкт незаконного зайняття водним добувним промислом може притягатися до кримінальної відповідальності тільки по досягненню 16 річного віку на відміну від крадіжки, за вчинення якої відповідальність настає з 14 років;

5) суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого статтею 249 КК України, передбачає факт усвідомлення винною особою того, що водні організми, які відносяться до предмету кримінального правопорушення, не відокремлені від природного середовища і не є власністю іншої людини.

Отримані висновки можуть бути корисними у подальших наукових розвідках з питань кримінальної відповідальності за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом та відмежування цього кримінального правопорушення від суміжних діянь.

Список використаних джерел

1. Мойсак С. М. Особливості кваліфікації діянь за порушення правил рибальства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 219–223.
2. Оробець К. М. Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом : монографія. Харків : Право. 2014. 256 с.
3. Черевко К. О. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в розрізі українського законодавства. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 2. С. 61–68.
4. Кримінальні правопорушення проти довкілля (основні положення кримінально-правової характеристики) : навч. посіб. / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, Р. О. Мовчан, Є. О. Письменський / за ред. О.О. Дудорова, Р.О. Мовчана. Київ: Норма права, 2024. 468 с.
5. Волкова Т. І. Відмежування злочину «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом» від суміжних злочинів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 4. Том 2. С. 124–128.
6. Кримінально-правова охорона особи та власності в Україні: навч. посіб. / І. Б. Газдайка-Василишин, А. О. Йосипів, М. В. Самарчук. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 240 с.
7. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17. *Вісник Верховного Суду України*. 2005. № 1. С. 9–12.
8. Вирок Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області від 22 листопада 2017 року у справі № 1-кп/683/231/2017. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70444413>.
9. Дудоров О. О., Каменський Д. В. Істотна шкода як криміноутворююча ознака незаконного зайняття рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом: проблеми тлумачення і вдосконалення кримінального закону. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 1. С. 31–49.
10. Волкова Т. І. Об'єктивна сторона злочину – незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, передбаченого частиною 1 статті 249 Кримінального кодексу України. *Юридична наука*. 2016. № 3. С. 22–48.
11. Оробець К. М. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим добувним водним промислом. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Харків : Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 570–572.
12. Роменського міськрайонного суду Сумської області від 19 жовтня 2023 року у справі № 585/2787/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114306507>.

References

1. Moysak, S. M. (2017). Osoblyvosti kvalifikatsii diian za porushennia pravyl rybalstva [Peculiarities of qualification of acts for violation of fishing rules]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6, 219–223 [in Ukrainian].
2. Orobets, K. M. (2014). *Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom : monohrafiia* [Criminal liability for illegal fishing, animal or other water-based fishing: monograph]. Kharkiv : Pravo. 256 s. [in Ukrainian].
3. Cherevko, K. O. (2020). Nezakonne zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom v rozrizi ukrainskoho zakonodavstva [Illegal fishing, hunting or other aquatic exploitation in the context of Ukrainian legislation]. *Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 2, 61–68 [in Ukrainian].
4. Kryminalni pravoporushennia proty dovkillia (osnovni polozhennia kryminalno-pravovoi kharakterystyky) : navchalnyi posibnyk (2024). [Criminal offenses against dovkillia (basic provisions of criminal-legal characteristics): initial possibility]. O. O. Dudorov, D. V. Kamenskyi, R. O. Movchan, Ye. O. Pysmenskyi / za red. O. O. Dudorova, R. O. Movchana. Kyiv: Norma prava. 468 s. [in Ukrainian].
5. Volkova, T. I. (2018). Vidmezhuвання zlochynu «Nezakonne zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom» vid sumizhnykh zlochiniv [Distinguishing the crime of «Illegal fishing, hunting or other aquatic exploitation» from related crimes]. *Naukovyi visnyk publichnogo ta pryvatnogo prava*, 4, Vol. 2, 124–128 [in Ukrainian].
6. Kryminalno-pravova okhorona osoby ta vlasnosti v Ukraini: navch. posibnyk (2019). [Criminal and legal protection of the person and property in Ukraine: a manual]. I. B. Hazdaika-Vasylyshyn, A. O. Yosypiv, M. V. Samarchuk. Lviv: LvDUVS. 240 s. [in Ukrainian].
7. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyny ta inshi pravoporushennia proty dovkillia : Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 10 hrudnia 2004 r. № 17 (2005). [On judicial practice in cases of crimes and other offenses against the environment: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated December 10, 2004 No. 17]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. 1, 9–12 [in Ukrainian].
8. Vyrok Starokostiantynivskoho raionnoho sudu Khmelnytskoi oblasti vid 22 lystopada 2017 roku u spravi № 1-kp/683/231/2017 [Judgment of the Starokostyantynivskiy District Court of Khmelnytskyi Region dated November 22, 2017 in case No. 1-kp/683/231/2017]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70444413>. [in Ukrainian].
9. Dudorov, O. O., & Kamenskyi, D. V. (2022). Istotna shkada yak kryminoutvoriuiucha oznaka nezakonnogo zainiattia rybnym, zvirynym chy inshym vodnym dobuvnym promyslom: problemy tumachennia i vdoskonalennia kryminalnogo zakonu [Significant harm as a criminal element of illegal fishing, animal or other aquatic exploitation: problems of interpretation and improvement of criminal law]. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka*, 1, 31–49 [in Ukrainian].
10. Volkova, T. I. (2016). Obiektivna storona zlochynu – nezakonnogo zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom, peredbachenoho chastynoiu 1 statti 249 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [The objective side of the crime is illegal fishing, animal or other aquatic exploitation, as provided for in Part 1 of Article 249 of the Criminal Code of Ukraine]. *Yurydychna nauka*, 3, 22–48 [in Ukrainian].
11. Orobets, K. M. (2017). Nezakonne zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym dobuvnym vodnym promyslom. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. [Illegal occupation of fish, game or other extractive water fishing. Great Ukrainian Legal Encyclopedia: in 20 volumes]. Kharkiv : Pravo, 2016. T. 17: Kryminalne pravo / redkol.: V. Ya. Tatsii (holova), V. I. Borysov (zast. holovy) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. S. 570–572. [in Ukrainian].
12. Romenskoho miskraionnoho sudu Sumskoi oblasti vid 19 zhovtnia 2023 roku u spravi № 585/2787/23 [Romenskyi City District Court of Sumy Region dated October 19, 2023 in case No. 585/2787/23]. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114306507> [in Ukrainian].

Danylevska Julia,

Candidate of Legal Sciences, Senior Researcher

Head of Doctoral Studies

*(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1893-8473>**Danylevskiy Andrii,**

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Head of the Intelligence Department – Head of Intelligence

*(Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9315-9381>**DEFINE ILLEGAL FISHING, ANIMAL OR OTHER AQUATIC PRODUCING FROM THEFT**

The article presents an analysis of the composition of the criminal offense provided for in Article 249 of the Criminal Code of Ukraine. The features of the subject of illegal fishing, animal or other water-based fishing are studied, with the help of which this criminal offense can be distinguished from related criminal offenses, in particular, theft. Thus, it has been established that the subject of the criminal offense provided for in Article 249 of the Criminal Code of Ukraine is aquatic living resources that are not separated from the natural environment or in which human labor has not been invested.

When distinguishing illegal fishing, hunting, or other water-based exploitation from theft, it is necessary to take into account that for the criminal offense provided for in Article 249 of the Criminal Code of Ukraine, property rights are only an additional object, the main damage is caused to the environment. The subject of illegal fishing, animal or other aquatic exploitation may be aquatic living resources that are not separated from the natural environment or in which human labor has not been invested, unlike the subject of theft.

Significant damage as a sign of the objective side of a criminal offense provided for in Article 249 of the Criminal Code of Ukraine, although it may have a value expression, is more complex in nature and must take into account other factors, in particular non-material losses to the environment.

A person engaged in illegal water-based fishing can be held criminally liable only upon reaching the age of 16, unlike theft, for which liability arises from the age of 14. A sign of the subjective side of a criminal offense, provided for by Article 249 of the Criminal Code of Ukraine, is the fact of the guilty person's awareness that aquatic organisms that are the subject of the criminal offense are not separated from the natural environment and are not the property of another person.

Key words: *criminal offenses against the environment, criminal offenses against property, subject of the criminal offense, fishing, aquatic mining, theft.*

Надіслано до редколегії 28.02.2025

УДК 343.98

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-72-76

Татаренко Світлана В'ячеславівна,доктор філософії в галузі права,
викладач кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривиницький)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9425-0227>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Статтю присвячено організації та проведенню допиту в кримінальних провадженнях щодо правопорушень проти довкілля. Проаналізовано зміст показань, їх значення та класифікацію допиту. Визначено мету, основні завдання й етапи допиту, а також ключові аспекти підготовки до нього. На основі опитування слідчих з'ясовано частоту допиту різних категорій осіб та їх співвідношення. Окреслено потенційних свідків, сформульовано ключові питання допиту, розглянуто особливості допиту в конфліктних і безконфліктних ситуаціях, запропоновано тактичні прийоми його проведення.

Ключові слова: розслідування, кримінальні правопорушення проти довкілля, допит, свідки, підозрювані особи, тактичні прийоми.

Постановка проблеми. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень здійснюються збирання, перевірка й оцінка доказів. Отримані в такий спосіб фактичні дані дають змогу зробити обґрунтовані висновки щодо доведеності вини конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. У цьому контексті важливе місце належить організації та тактиці допиту різних категорій осіб у розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля, що дає можливість перевірити та вдосконалити наявні або розробити нові криміналістичні рекомендації щодо тактики його проведення. Разом із тим ефективність допиту значною мірою залежить від дотримання тактичних прийомів, психологічних аспектів комунікації та правових норм, які забезпечують законність і достовірність отриманих показань. Неправильний вибір тактичних підходів з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень, за якими здійснюється розслідування, чи ігнорування особливостей психоемоційного стану допитуваного можуть негативно позначитися на його результатах. Саме тому дослідження проблеми тактики проведення допиту не втрачають своєї актуальності для науки кримінального процесу та криміналістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними вченими-криміналістами В. П. Бахіним, В. К. Весельським, В. А. Журавлем, І. В. Пирогом та іншими в різний період часу досліджувалися питання тактики допиту. Значну увагу також приділено розробці та вдосконаленню методик розслідування окремих кримінальних правопорушень проти довкілля. Ці питання досліджували А. Ф. Волобуєв, С. О. Книженко, І. В. Малишко, О. В. Одерій, О. І. Ревенко, С. І. Сімакова, Р. Л. Степанюк, Ж. В. Удовенко, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько й інші. Однак наразі ще недостатньо сформованими залишаються рекомендації, що розкривають специфіку організації та проведення допиту

в кримінальних правопорушеннях проти довкілля, що й обумовлює актуальність дослідження.

Мета статті. Метою цього дослідження є здійснення аналізу особливостей організації та проведення допиту в кримінальних провадженнях за фактами правопорушень проти довкілля, визначення категорій осіб, яких доцільно допитувати, надання характеристики основних тактичних прийомів проведення цієї слідчої дії та формулювання рекомендацій щодо підвищення її ефективності.

Виклад основного матеріалу. Розслідування кримінального правопорушення не вважатиметься ефективним, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не організує та на належному рівні не проведе допит осіб, яким відомі обставини, що мають значення для вирішення конкретного кримінального провадження. Не є винятком кримінальні правопорушення проти довкілля, які мають свою специфіку вчинення. Від належної організації та правильно вибраної тактики проведення допиту багато в чому залежатиме результативність цієї слідчої (розшукової) дії та розслідування загалом.

Показання, які містять фактичні дані щодо фактів та обставин вчинення кримінальних правопорушень, є важливим процесуальним джерелом доказів. Особа дає показання на допиті щодо подій, що сприймала особисто, або щодо фактів, які ґрунтуються на поясненнях інших осіб. Допит вважається найбільш розповсюдженою і водночас однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій.

У криміналістичній літературі вченими здійснено ґрунтовну класифікацію допиту за такими підставами: залежно від процесуального становища допитуваного – допит свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, експерта; за етапністю проведення – допит на початковому та наступному етапах розслідування; за послідовністю проведення – первинний, додатковий (одержання показань щодо обставин,

про які не йшлося під час попередніх допитів), повторний (з'ясовуються обставини, про які допитуваний уже давав показання під час попереднього допиту); за віковими особливостями допитуваного – допит малолітнього, неповнолітнього, дорослого (повнолітнього), особи похилого віку; за суб'єктом проведення – допит, який проводить слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суддя [1, с. 188].

Метою допиту є отримання (збирання) доказів або перевірка вже наявних доказів у конкретному кримінальному провадженні. Тож основним завданням цієї слідчої (розшукової) дії є отримання максимально повних і деталізованих показань про механізм події та причетних осіб [2, с. 308–309].

Як і інші слідчі (розшукові) дії, допит складається з таких послідовних стадій, як-от підготовка, проведення й аналіз отриманих показань. Успіх допиту залежатиме від належної організації до його проведення, що передбачає вивчення матеріалів кримінального провадження, зібраних у провадженні доказів, визначення ролі кожного учасника у вчиненні кримінального правопорушення, виявлення недоліків і помилок у показаннях уже допитаних учасників з метою їх уточнення, вивчення соціально-психологічного портрета кожного учасника з метою визначення предмета допиту, складання плану допиту, орієнтовного переліку питань і вибору тактичних прийомів проведення слідчої (розшукової) дії у безконфліктній та конфліктній ситуаціях.

Результати опитування слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України щодо специфіки розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля вказують на те, що під час розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля виникає потреба у проведенні допиту: 1) очевидців та учасників події як свідків – 100%; 2) потерпілих – 21,3%; 3) підозрюваних – 71,4%; 4) експертів або спеціалістів як свідків – 46,9% [3, с. 273–283]. Враховуючи отримані результати опитування, основний акцент цього дослідження зробимо саме на особливостях і тактиці допиту свідків та підозрюваних осіб.

У юридичній літературі серед учених відсутній єдиний підхід до визначення категорій осіб, які можуть бути допитані як свідки в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії.

Так, В. Ю. Шепітько свідків вчинення екологічних злочинів пропонує поділяти на дві групи. До першої вчений відносить посадових або інших осіб, які повідомили про факти виявлення порушень (працівників відповідних інспекцій, яким стало відомо про порушення; осіб, які опинилися в районі забруднення, працівників, які брали участь в очищенні водоймищ і ділянок місцевості, водіїв транспортних засобів, які вивозили відходи). До другої групи свідків пропонує відносити осіб, які спостерігали факт викиду шкідливих відходів виробництва і можуть вказати джерело забруднення (осіб, пов'язаних із виробничим процесом і роботою очисних споруд; осіб, які були залучені до проведення процесуальних дій) [4, с. 112].

С. О. Книженко до числа свідків екологічних злочинів пропонує відносити: 1) працівників природоохоронних органів; 2) очевидців забруднення, знищення об'єктів природи, вилучення природних ресурсів; 3) службових осіб підприємств, установ, організацій, де мало місце порушення правил екологічної безпеки; 4) осіб, що можуть охарактеризувати особу підозрюваного [5, с. 105].

Схожої позиції дотримуються А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій та Р. Л. Степанюк, які до числа свідків у розслідуванні злочинів проти довкілля пропонують відносити: 1) працівників природоохоронних органів (інспекторів Державної екологічної інспекції Міністерства екології та природних ресурсів України, працівників санітарно-епідеміологічної служби тощо); 2) очевидців злочинного забруднення об'єктів природи, незаконного корисливого вилучення природних ресурсів, продажу чи переробки продуктів браконьєрства тощо; 3) службових осіб та інженерно-технічних працівників, які володіють криміналістично значущою інформацією про причини виходу з ладу очисних споруд чи їх неправильну експлуатацію, організацію зв'язи та поведінку на роботі й у побуті [6, с. 199–200].

О. І. Ревенко до числа осіб, які володіють важливою інформацією про вчинене незаконне видобування вугілля та можуть бути допитані як свідки, відносить: 1) працівників природоохоронних органів (інспекторів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель або громадських інспекторів з охорони довкілля, працівників санітарно-епідеміологічної служби та інших); 2) осіб, які були запрошені до участі в слідчих (розшукових) діях як поняті (переважно під час проведення огляду місця події); 3) свідків-очевидців незаконного видобування вугілля; 4) осіб, які можуть характеризувати злочинця, спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у побуті (родичів, знайомих та інших) [7, с. 130].

Ж. В. Удовенко осіб, які є свідками в кримінальному провадженні про злочини проти довкілля пропонує поділяти залежно від місця, яке кожен з них посідав у події, а саме: 1) володів даними про систематичні порушення норм діяльності окремих вузлів і агрегатів підприємства; 2) спостерігав злочинні порушення щодо охорони довкілля; 3) був обізнаний за родом своєї діяльності щодо порушень роботи очисних споруд або їх несправності, що могли призвести до завдання шкоди довкілля тощо [8, с. 156].

Дослідивши наукові позиції вчених щодо визначення осіб, що потенційно можуть бути свідками вчинення кримінальних правопорушень, а також матеріали судово-слідчої практики із цього ж питання, доходимо висновку, що в розслідуванні кримінальних правопорушень проти довкілля доцільним є допит як свідків таких категорій осіб:

1) працівників державних органів, що здійснюють державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища, природоохоронних органів, які виявили кримінальне правопорушення. Перелік відомостей, що можуть повідомити такі особи, переважно стосується обставин виявлення ними порушень законодавства у сфері охорони довкілля, причин та умов, що могли сприяти вчиненню правопорушень у цій сфері, наслідків, що настали через вчинення кримінального правопорушення тощо;

2) осіб, що були очевидцями кримінальних правопорушень проти довкілля. Предмет допиту таких осіб може стосуватися безпосередніх обставин вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля, які вони спостерігали. Такі свідки зазвичай дають повні та правдиві показання, а тому їх рекомендують допитувати першими [9, с. 94];

3) осіб, що були залучені до участі у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Такі особи можуть

повідомити відомості щодо обставин затримання правопорушників, порядку проведення слідчих (розшукових) дій, фіксації наслідків протиправної діяльності тощо.

На переконання С. І. Сімакової та І. В. Малишко специфіка допиту свідків залежатиме від того, як саме особа пов'язана з подією кримінального правопорушення (бачила, чула, систематично спостерігала, складала за дорученням інших осіб необхідні документи щодо виявленого порушення, надавала допомогу потерпілим тощо). Учені також наголошують на тому, що допит окремих свідків має бути максимально повним і деталізованим, що в підсумку дасть змогу об'єктивно зафіксувати відомості про подію, яка розслідується [10, с. 523].

Вважаємо за доцільне підтримати позицію професора О. В. Одерія, який зазначає, що з метою унеможливлення добросовісних помилок під час допиту свідків-очевидців кримінальних правопорушень проти довілля варто з'ясувати умови сприйняття ними події кримінального правопорушення, зробивши акцент на таких деталях: а) тривалості скиду / викиду забруднювальних речовин; б) приблизної відстані, з якої свідок спостерігав подію; в) наявності обставин, що заважали сприймати подію (сутінок, яскравого освітлення); г) погодних умов у момент сприйняття обставин події (дощ, сильний вітер); д) наявності проблем із зором; е) власного ставлення до стану природного середовища (занепокоєння або задоволеності) та інших даних. Наявність або відсутність зазначених свідком чинників з'ясовують шляхом постановки уточнювальних запитань, уникаючи при цьому навідних [11, с. 367].

Як показує аналіз кримінальних проваджень, у переважній більшості випадків допит свідків відбувається в безконфліктній ситуації, коли особа співпрацює зі слідчим і надає повні та достовірні показання. Проте інколи виникають ситуації, коли свідок не може пригадати окремі факти або несвідомо допускає помилки в показаннях. У такому випадку слідчому доцільно застосувати такі тактичні прийоми для уточнення свідчень і усунення в них суперечностей, як-от: актуалізація забутого в пам'яті допитуваного, усунення перекирчувань у разі добросовісної помилки допитуваного, а також постановка уточнювальних запитань [12, с. 195–196]. При цьому слідчий також може використовувати показання інших учасників кримінального провадження, висновки судових експертів, пред'являти речові докази й документи з метою актуалізації забутого або виправлення перекирчувань у показаннях.

Статус підозрюваного в кримінальному провадженні вважається найбільш вразливим у площині забезпечення його прав і свобод. А тому органам досудового розслідування під час проведення допиту таких осіб потрібно безумовно дотримуватися вимог чинного кримінального процесуального законодавства та криміналістичних рекомендацій. Під час допиту підозрюваного слідчий буде намагатися з'ясувати дійсні та вичерпні обставини, пов'язані з вчиненням кримінального правопорушення проти довілля. Для цього С. О. Книженко пропонує на початковому етапі допиту з'ясувати обставини, що стали підставою для його затримання або вибору запобіжного заходу, поступово переходячи до висвітлення обставин, що безпосередньо стосуються протиправних дій: відомостей про інших осіб, що брали участь у підготовці та вчиненні кримінального правопорушення, ролі кожного з них у механізмі злочину; документів, що оформлювалися;

причин та умов, що сприяли вчиненню протиправних дій тощо [5, с. 154].

На думку О. В. Одерія досить ретельно слід ставитися до допитів підозрюваних, які тією чи іншою мірою відповідають за екологічну безпеку підприємства, де сталася аварія, оскільки вони володіють спеціальними професійними знаннями, наявність яких зумовлює підвищені вимоги до підготовки й тактики проведення означеної процесуальної дії. Під час допиту таких осіб з'ясуванню підлягають такі типові питання: посада допитуваного; обставини події, яку розслідують та її причини; ступінь небезпеки для довкілля; наявність та обсяги забруднень під час здійснення певних технологічних операцій тощо. При цьому тактично правильно є спочатку отримати показання під час вільної розповіді підозрюваної особи, зафіксувати їх у протоколі, а тільки потім ставити додаткові запитання, пред'являти висновки судових експертів тощо. В іншому випадку замість ретельного пояснення обставин вчинення протиправних дій підозрюваний може обмежитися технічно складними відповідями, оскільки специфіку свого виробництва він знає краще, а тому ініціатива в допиті може перейти до нього. На практиці така категорія підозрюваних зазвичай визнає свою провину щодо факту викиду забруднювальних речовин, але заперечує щодо настання шкідливих наслідків або посиляється на виконання розпоряджень свого керівника. У таких випадках правильно сформульовані запитання щодо розподілу обов'язків відповідно до посадових інструкцій і міркована послідовність пред'явлення доказів дає можливість слідчому спростувати доводи сторони захисту [11, с. 370–371].

Важливо також зазначити, що в ситуації, коли підозрюваний визнає себе винним, слідчому треба конкретизувати місце вчинення кримінального правопорушення, час, протягом якого тривала злочинна діяльність, спосіб протиправних дій (злочинне забруднення об'єктів природи, злочинне знищення чи пошкодження природних об'єктів, порушення встановлених правил екологічної безпеки тощо), чи були співучасники та яким був розподіл ролей між ними, яких заходів було вжито з метою приховання слідів злочинної діяльності тощо. У ситуаціях, коли підозрюваний не визнає своєї вини, слідчому доцільно за наявності належних підстав використовувати такі тактичні прийоми: пред'явлення речових доказів, оголошення показань свідків, оголошення результатів окремих слідчих (розшукових) дій, деталізація свідчень підозрюваного (продумати всі свої показання підозрюваний не може), проведення повторних допитів щодо тих самих обставин [6, с. 201]. Також рекомендовано використовувати сукупність таких тактичних прийомів, як «допущення легенди» і «пред'явлення доказів». Так, спочатку слід дати допитуваному можливість викласти інформацію в тому вигляді, у якому зручно йому, при цьому чим докладніше він деталізуватиме обставини злочинної події, тим краще. Після чого підозрюваному пред'являються вже зібрані у провадженні докази і ставляться запитання, що потребують від нього детального пояснення наявних протиріч. Відповіді на такі запитання до протоколу необхідно вносити дослівно. За потреби, залежно від конкретної слідчої ситуації, можна рекомендувати відразу після допиту провести одночасний допит між підозрюваним та іншими учасниками провадження для з'ясування причин наявних у їхніх показаннях суттєвих протиріч [11, с. 371–372].

Аналіз кримінальних проваджень показує, що допит підозрюваного пов'язаний із певними труднощами,

а саме: відмовою від надання показань, невизнання вини, надання завідомо неправдивих показань тощо. У таких випадках слідчому доцільно застосувати комплекс тактичних прийомів проведення допиту, які найбільш ефективно сприятимуть розв'язанню конфліктної ситуації та наданню підозрюваним показань, а саме це встановлення психологічного контакту, спонування до надання показань, пропозиція надати показання у формі вільної розповіді, пред'явлення доказів і показань інших учасників кримінального провадження, створення уявлення про інформованість слідчого щодо життя допитуваного та причетності до вчинення кримінального правопорушення.

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо, що успіх розслідування кримінальних правопорушень проти довілля не в останню чергу залежить від якісної підготовки та проведення першочергових

і невідкладних слідчих (розшукових) дій, до числа яких належить і допит. Складність допиту визначається не тільки тим, що слідчому може протистояти особа, яка не бажає в силу певних причин давати правдиві показання, а й тим, що у свідченнях особи, яка добровільно повідомляє слідчому всі відомі їй факти про обставини події, що розслідується, можуть бути помилки та перекручування, які потрібно своєчасно розпізнати та враховувати під час оформлення показань у протоколі процесуальної дії. Для розпізнавання та унеможливлення добросовісних помилок, а також розв'язання конфліктних ситуацій, що можуть бути приводом відмови від надання показань, слідчому слід використовувати комплекс тактичних прийомів проведення допиту, розроблених вченими криміналістами, окремі з яких наведено в цій статті.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько та ін. 4-те вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 464 с.
2. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
3. Татаренко С. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти довілля : дис. доктора філософії за спец.: 081 Право. Кропивницький, 2024. 298 с.
4. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.
5. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 207 с.
6. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків, 2018. 312 с.
7. Ревенко О. І. Методика розслідування незаконного видобування вугілля : монографія / за ред. канд. юрид. наук, доц. В. Коваленка. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2020. 200 с.
8. Удовенко Ж. В. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. Галана В. І. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 320 с.
9. Барвенко В. К. Особливості допиту свідків і підозрюваних осіб зі злочинів, пов'язаних із порушенням правил охорони вод. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 34. С. 94–97.
10. Сімакова С. І., Малишко І. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях проти довілля. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 521–525.
11. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
12. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 464 с.

References

1. Shepitko, V.Yu ta in. (2010). *Kryminalistyka [Criminalistics]*. Pidruchnyk. 4-te vyd., pererob. i dop. Kharkiv: Pravo. 464 p. [in Ukrainian].
2. Chaplynskyi, K.O. ta in. (2017). *Kryminalistyka [Criminalistics]*. Pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. 2-he vyd, pererob. i dop. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav; Lira LTD. 480 p. [in Ukrainian].
3. Tatarenko, S.V. (2024). *Metodyka rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen proty dovkillia [Methodology for investigating criminal offenses against the environment]*. *Doctor's thesis*. Kropyvnytskyi. 298 p. [in Ukrainian].
4. Shepitko, V.Yu. (Ed.) (2004). *Kryminalistyka [Criminalistics]*. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kyiv: Kontsern "Vydavnychiy Dim "In Yure". 728 p. [in Ukrainian].
5. Knyzhenko, S.O. (2005). *Kryminalistychna kharakterystyka ta osnovni polozhennia rozsliduvannia ekolohichnykh zlochyniv [Forensic characteristics and basic provisions of the investigation of environmental crimes]*. *Candidate's thesis*. Kharkiv. 207 p. [in Ukrainian].
6. Volobuiev, A.F., Oderii, O.V., Stepaniuk, R.L. ta in. (2018). *Kryminalistyka [Criminalistics]*. Pidruchnyk: u 2 t. T. 2. Za zah. red. A.F. Volobuieva. Kharkiv. 312 p. [in Ukrainian].
7. Revenko, O.I. (2020). *Metodyka rozsliduvannia nezakonnoho vydobuvannia vuhillia [Methodology for investigating illegal coal mining]*. *Monohrafiia*. Za red. kand. yuryd. nauk, dots. V. Kovalenka. Sievierodonetsk: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka. 200 p. [in Ukrainian].
8. Udoenko, Zh.V. (2016). *Kryminalistyka [Criminalistics]*. Konspekt lektzii. Za zah. red. Halana V.I. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 320 p. [in Ukrainian].
9. Barvenko, V.K. (2018). *Osoblyvosti dopytu svidkiv i pidozriuvanykh osib zi zlochyniv, poviazanykh iz porushenniam pravyl okhorony vod [Peculiarities of interrogation of witnesses and suspects in crimes related to violation of water protection rules]*. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurytsprudentsiia*, 34, 94–97 [in Ukrainian].

10. Simakova, S.I., Malyshko, I.V. (2022) Osoblyvosti provedennia slidchyykh (rozshukovykh) dii u kryminalnykh provadzhenniakh proty dovkillia [Peculiarities of conducting investigative (search) actions in criminal proceedings against the environment]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 8, 521–525 [in Ukrainian].

11. Oderii, O.V. (2015) Teoriia i praktyka rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia [Theory and practice of investigating environmental crimes]. Monohrafiia. Kharkiv: Disa plius. 528 p. [in Ukrainian].

12. Shepitko, V.Yu., Konovalova, V.O., Zhuravel, V.A. (2008). Kryminalistyka [Criminalistics]. Pidruchnyk. Za red. prof. V.Yu. Shepitka. Kharkiv: Pravo. 464 p. [in Ukrainian].

Tatarenko Svitlana,

PhD in Law, Associate Professor at the
Department of Criminal Procedure and
Forensics, Faculty № 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9425-0227>

SOME PECULIARITIES OF ORGANIZING AND CONDUCTING INTERROGATION IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE ENVIRONMENT

The article is aimed at highlighting the theoretical provisions which cover the issues of organization and conduct of interrogation in criminal proceedings initiated upon the facts of criminal offenses against the environment.

The author analyzes the content of testimony given during interrogation and its significance in criminal proceedings. The author provides a classification of interrogation on various grounds (depending on the procedural status of the interrogated person; by stages of interrogation; by sequence of interrogation; by age characteristics of the interrogated person; by the subject of interrogation). The purpose and main task of interrogation are formulated. The main stages (phases) of interrogation are analyzed and the key components of preparation for its conduct are identified.

Based on the results of the survey of investigative bodies of pre-trial investigation of the National Police of Ukraine regarding the specifics of investigation of criminal offenses against the environment, it is found that in criminal proceedings of this type of offenses there is a need to interrogate the following categories of persons in the following ratio 1) eyewitnesses and participants of the event as witnesses – 100%; 2) victims – 21.3%; 3) suspects – 71.4%; 4) experts or specialists as witnesses – 46.9%.

The author examines the scientific positions of scientists and materials of forensic practice with a view to identifying persons who may potentially be witnesses to criminal offenses against the environment. On their basis, it is concluded that it is advisable to interrogate as witnesses: 1) employees of state bodies exercising state supervision (control) in the field of environmental protection, law enforcement agencies which have detected a criminal offense; 2) persons who witnessed criminal offenses against the environment; 3) persons involved in certain investigative (search) actions.

The author formulates the main issues which constitute the subject matter of interrogation of witnesses and suspects, and provides recommendations on the main tactical techniques which can be used by an investigator when conducting this investigative (detective) action in conflict and non-conflict situations.

Key words: investigation, criminal offenses against the environment, interrogation, witnesses, suspects, tactical techniques.

Надіслано до редколегії 28.02.2025

УДК 343.35:343.3/.7(477)(045)
DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-77-82

Цуцкірідзе Максим Сергійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5880-8542>

Назимко Єгор Сергійович,
доктор юридичних наук, професор, перший проректор
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4949-4155>

Пономарьова Тетяна Ігорівна,
доктор юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії із проблем запобігання кримінальним
правопорушенням
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-0234>

НЕЗАКОННІ ПРИДБАННЯ, ЗБУТ АБО ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті аналізуються підходи вчених до визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 359 Кримінального кодексу України. Установлено, що вчинення діяння, передбаченого статтею 359 Кримінального кодексу України, безпосередньо пов'язане з незаконним порушенням недоторканості приватного життя. Визначено, що коли формами реалізації об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 359 Кримінального кодексу України, є їх придбання та збут, посягання здійснюється на відповідний вид господарської діяльності. Підсумовано, що доцільним є визначення безпосереднім об'єктом такого діяння права громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю, а родовим об'єктом – суспільні відносини, що забезпечують конституційні права та свободи людини і громадянина.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення, кримінальна відповідальність, незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації, авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, недоторканість приватного життя, легітимність, приватне спілкування.

Постановка проблеми. Криміналізація незаконних дій зі спеціальними технічними засобами отримання інформації зумовлена підвищеним ступенем суспільної небезпечності, що пов'язано з тим, що такі засоби скеровані на забезпечення можливості здійснювати оперативно-розшукову діяльність і проводити негласні слідчі (розшукові) дії. Коли ж спеціальні технічні засоби застосовуються з порушенням законодавства, такі дії можуть призвести до порушення конституційного права громадян на захист від втручання у приватне життя. Проте аналіз чинного кримінального законодавства України надає підставу для констатації, що, незважаючи на вказане, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 359 Кримінального кодексу (далі – КК) України, відповідно до родового об'єкта віднесене законодавцем до кримінальних правопорушень, що посягають на авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, що не відповідає фактичним суспільним відносинам, на які здійснюється кримінальний протиправний вплив. Отже, вказане свідчить про те, що об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 359 КК України, потребує уточнення.

Метою статті є проведення аналізу й узагальнення теоретичних підходів до визначення об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 359 КК України (незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Елементи складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 359 КК України, розглядалися у працях таких учених, як В.Я. Бондаренко, А.О. Данилевський, Ю.О. Данилевська, Б.Д. Леонов, Т.В. Лутак, В.І. Павликівський, О.Ф. Пасека, В.С. Серьогін, А.О. Хлопов та інші. Проте низка проблем залишилась нерозв'язаною, що зумовлює актуальність вибраної теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. У сучасній кримінально-правовій науці, незважаючи на її динамізм і трансформації, які актуалізувались останнім часом, дотепер немає універсального підходу до тлумачення поняття об'єкта кримінального правопорушення. Так, деякі вчені (В.М. Куц, А.Ф. Зелінський, Є.В. Фесенко [1, с. 76; 2, с. 152]) уважають, що об'єктом кримінального правопорушення є цінності та блага. Є.В. Фесенко взагалі пропонує структуру цінностей як об'єкта кримінальних правопорушень, до яких відносить п'ять класів компонентів: 1) потерпілих; 2) їхні інтереси та права; 3) соціальні зв'язки; 4) предмети (матеріальні блага); 5) нематеріальні блага, що належать потерпілим [1, с. 76].

Водночас більшість учених підтримують традиційний для сучасної науки кримінального права підхід, відповідно до якого об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини. Так, В.Я. Тацій і Ю.О. Пономаренко зазначають, що об'єкт кримінального правопорушення – це елемент складу кримінального правопорушення, що поєднує в собі ознаки, які характеризують те, проти чого спрямоване кримінальне правопорушення. До ознак об'єкта кримінального правопорушення як елемента складу кримінального правопорушення, на думку вчених, належать: 1) об'єкт як ознака складу кримінального правопорушення (об'єкт кримінального правопорушення у власному, вузькому значенні); 2) предмет кримінального правопорушення; 3) потерпілий від кримінального правопорушення. Лише об'єкт кримінального правопорушення у власному, вузькому значенні є обов'язковою ознакою цього елемента складу кримінального правопорушення;

предмет кримінального правопорушення і потерпілий від кримінального правопорушення є його факультативними ознаками. Суспільні відносини, що є об'єктом кримінального правопорушення, мають об'єктивний характер, тобто існують поза і незалежно від людської свідомості, а тому незалежно й від самого кримінального закону; є первинними як щодо нього, так і щодо самого кримінального правопорушення. Ці суспільні відносини регулюються різними галузями публічного чи приватного, національного чи міжнародного, позитивного природного права. Ці відносини є об'єктом кримінально-правової охорони, у разі вчинення кримінального правопорушення вони стають об'єктом кримінального правопорушення [3, с. 207–209].

Наведена позиція видається більш прийнятною, отже, у межах цього дослідження надалі об'єктом кримінального правопорушення вважатимуться суспільні відносини, які регулюються різними галузями права й охороняються засобами кримінального права.

Під час розгляду об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 359 КК України, необхідно відзначити, що вказана кримінально-правова норма розміщена у розд. XV КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів». Традиційно родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень учені вважають групу суспільних відносин, що виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян і фізичними особами у зв'язку зі здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій із метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб [4, с. 429]. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення вважається встановлений порядок використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, який забезпечує авторитет органів державної влади. Додатковим факультативним об'єктом, на думку вчених, можуть бути виборчі, трудові й інші права і свободи людини та громадянина, власність, економічні інтереси суб'єктів господарювання тощо [5, с. 1115].

На думку Т.В. Лутак, родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 359 КК України, доцільно вважати діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування і об'єднань громадян із забезпечення інформаційного суверенітету й інформаційної безпеки України. Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 359 КК України, є суспільні відносини з установленого порядку придбання, збуту та використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, які гарантують інформаційні суверенітет і безпеку України. Склад незаконного використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації може також містити додатковий об'єкт чи додаткові об'єкти (зокрема, права особи, що пов'язані із забезпеченням приватності, – захищеність таємниці, конфіденційності або приватного характеру інформації від несанкціонованого отримання, використання та розповсюдження) [7, с. 11–12].

Відповідно, залежно від безпосереднього об'єкта, кримінальні правопорушення, передбачені розд. XV КК України, можуть бути диференційовані на декілька груп. Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та інші ці діяння розділили на такі групи: кримінальні правопорушення у сфері використання державних символів (ст. ст. 338 і 339 КК); кримінальні правопорушення,

пов'язані з перешкоджанням діяльності організацій і об'єднань громадян (ст. ст. 340, 341 КК); кримінальні правопорушення проти представників влади, працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань (ст. ст. 342–353 КК); кримінальні правопорушення у сфері використання документів і засобів отримання інформації (ст. ст. 357–360 КК); інші кримінальні правопорушення проти авторитету держави та діяльності об'єднань громадян (ст. ст. 354–356 КК) [4, с. 430].

А.В. Боровик пропонує таку класифікацію кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і кримінальних правопорушень проти журналістів: 1) кримінальні правопорушення проти державних символів та порядку їх використання (ст. ст. 338 і 339 КК); 2) кримінальні правопорушення, пов'язані з перешкоджанням діяльності підприємств, установ, організацій і об'єднань громадян (ст. ст. 340 і 341 КК); 3) кримінальні правопорушення проти представників влади й інших осіб у зв'язку з їхньою службовою чи громадською діяльністю (ст. ст. 342–345, 346, 347, 348, 349, 350–352 КК); 4) кримінальні правопорушення проти журналістів (ст. ст. 345–1, 347–1, 348–1, 349–1); 5) кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодінням чи пошкодженням документів, штампів, печаток, а також їх підробленням, збутом чи використанням (ст. ст. 357 і 358 КК); 6) кримінальні правопорушення проти порядку наділення владними повноваженнями (ст. ст. 353, 359 КК); 7) кримінальні правопорушення у сфері забезпечення порядку реалізації прав і виконання обов'язків (ст. ст. 354–356 КК); 8) інші кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (ст. 360 КК) [6].

І.М. Залялова вважає, що до кримінальних правопорушень, які посягають на суспільні відносини, які забезпечують авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також будь-яких інших підприємств, установ, організацій, належать: незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК України); захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК України); одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України); примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України); самоправство (ст. 356 КК України); викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК України); незаконне використання (у редакції ст. 359 КК України до 15 червня 2010 р. – *Т. П.*) спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (ст. 359 КК України); умисне пошкодження ліній зв'язку (ст. 360 КК України) [8, с. 30–31].

Проте вчена водночас указує на те, що авторитет у контексті розд. XV кримінального законодавства можна розглядати як поняття етики, що становить особливий вид суспільних відносин, заснованих на загальноновизнаному впливі будь-якої особи або організації в різних сферах життя, або здатність особи чи групи чинити вплив на інших осіб. Авторитет у широкому розумінні – це властивість особи чи груп здійснювати вплив на поведінку соціального об'єднання або окре-

мого громадянина в різних сферах суспільного життя шляхом неформального чи ненасильницького впливу, що можливо за допомогою досвіду, таланту, знань, ставовища, високих моральних якостей, особистого прикладу, заступництва [8, с. 21].

Наведена позиція є дискусійною, оскільки таке тлумачення поняття авторитету влади зводить її правове значення, що створює додаткові чинники для помилкового визначення об'єкта кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Як здається, ключовим аспектом у визначенні поняття авторитету влади є її сприйняття крізь призму легітимності.

Щодо цього П.М. Петровський і Т.В. Новаченко зазначають, що легітимність влади і її авторитет – це деякою мірою схожі феномени. У них відбивається ставлення громадськості до влади: коли вона визнається більшістю народу законною і справедливою, коли народ погоджується із владою, коли він добровільно визнає її право ухвалювати рішення, що повинні виконуватися. Що нижчий рівень легітимності, то частіше влада спирається на силовий примус, тому легітимність влади й авторитет керівника – показники демократичності й ефективності державної влади. За демократичних умов легітимності підлягають всі основні елементи механізму створення авторитету: інституції, через які він здійснюється, управлінські ролі носія авторитету, спосіб проголошення і структура авторитетних вимог і розпоряджень [9].

Отже, легітимність влади – це комплекс визначених законодавством заходів і засобів, які застосовує державна влада з метою забезпечення можливості вважатись законною. Більшість зазначених заходів і засобів є такими, що застосовуються органами державної влади для виконання своїх функцій і реалізації відповідних повноважень. Саме такий підхід був використаний законодавцем під час визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розд. XV КК України. Проте, якщо більшість складів протиправних діянь, викладених у цьому розділі, можуть вважатись такими, що посягають на ці суспільні відносини, то діяння, передбачене ст. 359 КК України, здебільшого завдає чи може завдати шкоди іншим цінностям і благам.

Так, можна погодитись із думкою В.Я. Бондаренко стосовно того, що з урахуванням специфіки окремих складів злочинів, незаконне придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації можуть спричинити шкоду або створювати загрозу її спричинення таким сферам суспільних відносин: 1) основам національної безпеки (у разі вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 111, 114 КК); 2) порядку обігу інформації про особу (у разі скоєння злочинів, передбачених ст. ст. 132, 145 КК); 3) виборчим та іншим особистим правам людини і громадянина (у разі вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 159, 163, 168, 176, 177, 182 КК); 4) господарській діяльності (у разі вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 231, 232–1 КК); 5) суспільним відносинам у сфері охорони службової інформації (у разі скоєння злочинів, передбаченого ст. 330 КК); 6) суспільним відносинам у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж, мереж електрозв'язку (у разі вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 361 та 362 КК); 7) правосуддю (у разі скоєння злочину, передбаченого ст. 376–1 КК). У разі використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформ-

ції в цих злочинах шкода спричиняється насамперед суспільним відносинам у сфері охорони національної безпеки, виборчим та іншим особистим права людини і громадянина, господарській діяльності тощо. Отже, суспільна небезпека використання цих засобів полягає у спричиненні шкоди чи створенні небезпеки її спричинення саме цим суспільним відносинам, а не авторитету чи порядку управління. Спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації в цих випадках можуть визначатися або знаряддями, або засобами вчинення цих суспільно небезпечних діянь [10, с. 73–74].

У контексті наведеної думки окремо необхідно відзначити безсистемність підходу законодавця до розуміння поняття використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації у ст. 359 КК України та, наприклад, у ч. 2 ст. 163 кримінального законодавства. Так, у ч. 2 ст. 163 КК України, як видається, формально виокремлено спеціальну мету використання спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, – порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер. Водночас така кваліфікуюча ознака визначена лише в указаній частині наведеної кримінально-правової норми. У ст. 182 КК України, якою передбачено кримінальну відповідальність за порушення недоторканності приватного життя, учинення такого діяння з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, не передбачено як ознаку, що обтяжує кримінальну відповідальність, отже, скоєння таких дій має кваліфікуватись за сукупністю ст. ст. 182 та 359 КК України.

Аналіз судових вироків дає підставу для констатації, що в більшості випадків учинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 359 КК України, безпосередньо пов'язане з метою отримання приватної або конфіденційної інформації та майже завжди – з незаконним порушенням недоторканності приватного життя.

Схожою є думка О.Ф. Пасеки, який також зауважує, що визначення чи авторитету органів влади, чи сфери управління об'єктом незаконного поведіння зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації видається щонайменше сумнівним. По-перше, самі собою спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації не спричиняють шкоди жодним суспільним відносинам. По-друге, за допомогою цих засобів особа має на меті отримати відповідну інформацію (конфіденційну, інсайдерську, банківську, державну таємницю тощо), отже, спричиняє шкоду чи створює загрозу її спричинення саме у сфері захисту відповідного виду інформації, лише в цьому разі варто констатувати доцільність кримінально-правового реагування. По-третє, кримінально-правовий захист такої інформації передбачений в окремих нормах КК України, а спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації в цьому разі можуть бути радше засобами чи знаряддями вчинення цих злочинів [11, с. 304].

Водночас необхідно також зауважити, що вказане стосується випадків, коли формою реалізації об'єктивної сторони такого кримінального правопорушення є використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Коли ж такими діями є їх придбання та збут, кримінальний правопорушник посягає на господарську діяльність, пов'язану з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку й інших технічних засобів негласного отримання інфор-

мації. У такому разі діяння, пов'язані з незаконними розробленням, придбанням та збутом спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, мають бути криміналізовані в окремій нормі кримінального законодавства, яку доцільно передбачити в розд. VII КК України (кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності).

Висновки. Отже, проведені дослідження надало підставу для констатації, що з урахуванням того, що форми реалізації об'єктивної сторони кримінального правопорушення безпосередньо пов'язані із втручанням у приватне спілкування¹, доцільним є визначення безпосереднім об'єктом такого кримінального правопорушення права громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю. Родовим об'єктом мають бути суспільні відносини, що забезпечують конституційні права та свободи людини і громадянина.

Якщо формами реалізації об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 359 КК України, є придбання або збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, тоді можна говорити про те, що в такому разі особа посягає на господарську діяльність, пов'язану з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку й інших технічних засобів негласного отримання інформації. Це зумовлено порушенням Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 669 [12]. Отже, це кримінальне правопорушення відповідно до родового об'єкта має бути розміщене в розд. VII КК України (кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності).

Зазначене свідчить про доцільність перегляду національного кримінального законодавства в частині вдосконалення меж кримінальної відповідальності за незаконні дії зі спеціальними технічними засобами отримання інформації, а також розмежування родових і безпосередніх об'єктів таких протиправних діянь відповідно до форм реалізації об'єктивної сторони.

1 Додатково це підтверджується тим, що відповідно до ч. 4 ст. 258 Кримінального процесуального кодексу України, втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. Різновидами втручання у приватне спілкування є: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і ввімка кореспонденції; 3) зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем, а відповідно до Переліку спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 669, такими засобами є засоби для негласного аудіо-, відеоконтролю та спостереження за особою, річчю або місцем; засоби для негласного отримання інформації про місцезнаходження та/або переміщення особи, транспортних засобів чи іншого володіння особи, зокрема для негласного установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу зв'язку; засоби для негласного обстеження кореспонденції, предметів, матеріальних носіїв інформації; засоби для негласного проникнення або обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; засоби для негласного зняття інформації з телекомунікаційних мереж; засоби для негласного зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Список використаних джерел

1. Фесенко Є.В. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.
2. Зелінський А.Ф., Куц В.М. Об'єкт злочину і структура Особливої частини Кримінального кодексу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 1997. Вип. 2. С. 148–154.
3. Тацій В.Я., Пономаренко Ю.О. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 207–210.
4. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-е вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
6. Боровик А.В. Класифікація кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальних правопорушень проти журналістів. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/248/226>.
7. Лутак Т.В. Кримінально-правові аспекти незаконного поводження зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків : ХНУВС, 2017. 21 с.
8. Залялова І.М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2006. 183 с.
9. Петровський П.М., Новаченко Т.В. Проблема легітимності влади й авторитету керівника. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2 (49). С. 10–16.
10. Бондаренко В.Я. Кримінальна відповідальність за незаконне поводження зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 205 с.
11. Пасека О.Ф. Окремі проблемні аспекти кримінальної відповідальності за незаконне придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 301–310.
12. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності, пов'язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 669. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2016-%D0%BF#Text>.

References

1. Fesenko, Ye.V. (1999). Tsinnosti yak ob'iekt zlochyynu [Values as an object of crime]. *Pravo Ukrainy*. № 6. S. 75–78 [in Ukrainian].
2. Zelinskyi, A.F., & Kuts, V.M. (1997). Ob'iekt zlochyynu i struktura Osoblyvoi chastyny Kryminalnoho kodeksu [The object of crime and the structure of the Special Part of the Criminal Code]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. Kharkiv. Vyp. 2. S. 148–154 [in Ukrainian].
3. Tatsii, V.Ia., & Ponomarenko, Yu.O. (2022). Ob'iekt kryminalnoho pravoporushennia [Object of a criminal offense]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. № 2 (18). S. 207–210 [in Ukrainian].
4. Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna (2010). [Criminal Law of Ukraine: Special Part]: pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. 4-te vyd., pererobl. i dopov. Kh.: Pravo. 608 s. [in Ukrainian].
5. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (2018). [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine] / za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. 10-te vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv: VD “Dakor”. 1368 s. [in Ukrainian]
6. Borovyk, A.V. (2022). Klyasyfikatsiia kryminalnykh pravoporushen proty avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia, obiednan hromadian ta kryminalnykh pravoporushen proty zhurnalistiv [Classification of criminal offenses against the authority of state authorities, local governments, associations of citizens and criminal offenses against journalists]. Retrieved from: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/248/226> [in Ukrainian]
7. Lutak, T.V. (2017). Kryminalno-pravovi aspekty nezakonnoho povodzhennia iz spetsialnymy tekhnichnymy zasobamy nehlasnoho otrymattia informatsii [Criminal-legal aspects of illegal behavior with special technical means of clandestine obtaining of information]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. KhNUVS. 21 s. [in Ukrainian].
8. Zaliialova, I.M. (2006). Kryminalna vidpovidalnist za vtruchannia v diialnist pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu [Criminal liability for interference in the activities of a law enforcement officer]. *Candidate's thesis*. Donetsk. 183 s. [in Ukrainian].
9. Petrovskiy, P.M., & Novachenko, T.V. (2015). Problema lehitymnosti vlady y avtorytetu kerivnyka [The problem of legitimacy of power and authority of the leader]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Vyp. 2 (49). S. 10–16 [in Ukrainian].
10. Bondarenko, V.Ya. (2016). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonno povodzhennia zi spetsialnymy tekhnichnymy zasobamy nehlasnoho otrymattia informatsii za kryminalnym pravom Ukrainy [Criminal liability for illegal handling of special technical means of covert obtaining of information under the criminal law of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Lviv: LvDUVS. 205 s. [in Ukrainian]
11. Pasiaka, O.F. (2016). Okremi problemni aspekty kryminalnoi vidpovidalnosti za nezakonno prydbannia, zbut abo vykorystannia spetsialnykh tekhnichnykh zasobiv nehlasnoho otrymattia informatsii za KK Ukrainy [Certain problematic aspects of criminal liability for illegal acquisition, sale or use of special technical means of covert obtaining of information under the Criminal Code of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2. S. 301–310 [in Ukrainian].

12. Litsenziini umovy provadzhenia hospodarskoi diialnosti, poviazanoi z rozroblenniam, vyhotovlenniam, postachanniam spetsialnykh tekhnichnykh zasobiv dlia zniattia informatsii z kanaliv zviazku ta inshykh tekhnichnykh zasobiv nehlasnoho otrymannia informatsii [Licensing conditions for conducting economic activities related to the development, manufacture, supply of special technical means for removing information from communication channels and other technical means of covert obtaining of information]: zatv. postanovoiiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.09.2016 r. № 669. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2016-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Tsutskiridze Maksym,

Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Criminal Procedure
(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5880-8542>

Nazymko Yehor,

Doctor of Law, Professor, First Vice-Rector
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-0234>

Ponomarova Tetiana,

Doctor of Law, Senior Researcher,
Head of the Research Laboratory on Problems of Criminal Offense Prevention
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-0234>

**ILLEGAL ACQUISITION, SALE OR USE OF SPECIAL TECHNICAL MEANS
FOR OBTAINING INFORMATION: PROBLEMS OF DETERMINING THE OBJECT
OF A CRIMINAL OFFENSE**

The article analyzes the approaches of scientists to determining the object of a criminal offense provided for in Article 359 of the Criminal Code of Ukraine. It has been established that in most cases the commission of a criminal offense provided for in Article 359 of the Criminal Code of Ukraine is directly related to the purpose of obtaining private or confidential information and almost always – to the illegal violation of privacy. It has been determined that in cases where the forms of implementation of the objective side of the criminal offense provided for in Article 359 of the Criminal Code of Ukraine are their acquisition and sale, the criminal offender encroaches on economic activities related to the development, manufacture, supply of special technical means for removing information from communication channels and other technical means of covertly obtaining information. It is proved that the incorrect interpretation of the concept of authority of power narrows its legal meaning, which creates additional factors for the erroneous determination of the object of a criminal offense related to the illegal circulation of special technical means of covertly obtaining information. A key aspect in determining the concept of authority of power is its perception through the prism of legitimacy. Accordingly, in such a case, acts related to the illegal development, acquisition and sale of special technical means of covertly obtaining information should be criminalized in a separate norm of criminal legislation, which should be provided for in Chapter VII of the Criminal Code of Ukraine (criminal offenses in the field of economic activity). It is concluded that, taking into account the fact that the forms of implementation of the objective side of a criminal offense are directly related to interference in private communication, it is appropriate to define the citizen's right to privacy, personal and family secrets as the direct object of such a criminal offense. Accordingly, the generic object should be social relations that ensure the constitutional rights and freedoms of man and citizen.

Key words: *criminal offense, object of criminal offense, criminal liability, illegal acquisition, sale or use of special technical means of obtaining information, authority of state authorities, local self-government bodies, associations of citizens, inviolability of private housing, legitimacy, private communication.*

Надіслано до редколегії 28.02.2025

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.222:343.35(477)(045)
DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-83-86

Арсентьев Данило Сергійович,

доктор філософії у галузі права,
заступник начальника управління нагляду за додержанням законів
Національною поліцією України

(Київська міська прокуратура, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8227-8511>

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ, У ЯКИХ ВСТАНОВЛЕНО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті розглядаються проблеми вдосконалення кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. Вказується, що аналіз норм кримінального законодавства, якими встановлено кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, надає підставу для констатації, що першочерговою потребою, яка потребує вирішення, є погодження елементів складів суспільно небезпечних діянь з вимогами, визначеними а ратифікованих Україною міжнародних документах, а також встановлення кореляції між взаємозалежними протиправними діяннями (наприклад, кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 364, 368 та 369 КК України). Зазначається, що з урахуванням того, що такий підхід законодавця було скеровано, зокрема, на спрощення здійснення досудового розслідування та сприяння швидкому збиранню доказів у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, цілком гуманним рішенням законодавця було б встановлення можливості лише звільняти від покарання з випробуванням. Констатується, що на сьогодні низка проблемних питань, пов'язаних з удосконаленням кримінально-правової політики у сфері протидії корупції, залишається невирішеною. Тенденції до часткової гуманізації кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, також можуть бути оцінені не тільки як не повною мірою ефективні, а і як потенційно деструктивні з огляду на наявні потреби держави у формуванні надійного механізму протидії корупції.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, корупція, кримінальне правопорушення, кримінально-правова політика, покарання, звільнення від покарання, протидія, досудове розслідування.

Постановка проблеми. Удосконалення кримінальної відповідальності й покарання за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, є одним із пріоритетних напрямів розвитку кримінально-правової політики в Україні. Потрібно відмітити, що протягом тривалого часу кримінальне законодавство України піддається регулярним змінам і доповненням, більшість з яких було скеровано на посилення меж кримінальної відповідальності за такі протиправні діяння.

Проте наприкінці 2024 року було прийнято Закон України від 29.10.2024 № 4033-IX «Про внесення змін

до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» [1], який, як видається, дещо лібералізував підхід до формування кримінально-правових заходів запобігання корупційним кримінальним правопорушенням і кримінальним правопорушенням, пов'язаним із корупцією. Отже, це утворило додаткові фактори, які в майбутньому можуть інтенсифікувати таку кримінально протиправну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема кримінальної відповідальності та покарання за корупційні протиправні діяння була предметом дослідження таких учених, як П. П. Андрушко, О. О. Дудоров, М. І. Мельник, Є. С. Назимко, Є. О. Письменський, Ю. О. Пономаренко, Т. І. Пономарьова, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та ін. Проте останні зміни та доповнення, внесені до кримінального законодавства України, майже не розглядалися, що і зумовлює актуальність вибраної для дослідження теми.

Метою статті є розгляд та аналіз положень кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Виклад основного матеріалу. Постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220 було затверджено Державну антикорупційну програму на 2023–2025 роки [2], метою якої було визначено досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагоженості й системності антикорупційної діяльності всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного відновлення України.

Додатками до визначеного документа став перелік очікуваних стратегічних результатів і заходи, скеровані на виконання Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки [2]. Потрібно відзначити, що частина таких заходів мають кримінально-правовий характер і передбачають удосконалення відповідних норм кримінального законодавства, у яких встановлено кримінальну відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Водночас, незважаючи на те, що певну частину запланованих удосконалень було вдало реалізовано, низка проблемних аспектів залишаються актуальними для подальшого вдосконалення системи протидії корупції. Так, із цього приводу Т. І. Пономарьова зауважує, що частково завдання, викладені в п. 3.3.2.4.1 Очікуваного стратегічного результату 3.3.2.4 проблеми 3.3.2 підрозділу 3.3 розділу III Антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» від 4 березня 2023 року № 220, було виконано. Водночас зміни та доповнення, які було внесено до кримінального законодавства України, як видається, по-перше, надмірно лібералізують кримінальну відповідальність осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, в уклали угоду про визнання винуватості; по-друге, не повною мірою відповідають положенням і рекомендаціям, викладеним у європейських правових документах. Проблеми, пов'язані з необхідністю уточнення формулювання складу корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень та наслідків їх вчинення, залишаються досі не вирішеними. Наведене має негативний вплив на стан і тенденції кримінально-правового запобігання кримінальним правопорушенням загалом та корупційним суспільно небезпечним діянням зокрема, що свідчить про потребу в перегляді підходів до кримінальної відповідальності та покарання осіб, які їх вчинили [3, с. 105].

Аналіз норм кримінального законодавства, якими встановлено кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням

публічних послуг, надає підставу для констатації, що першочерговою потребою, яка потребує вирішення, є погодження елементів складів суспільно небезпечних діянь з вимогами, визначеними в ратифікованих Україною міжнародних документах, а також встановлення кореляції між взаємозалежними протиправними діяннями (наприклад, кримінальними правопорушеннями, передбаченими ст. 364, 368 та 369 КК України). Вказане може полягати в такому:

1. Визначення доцільності встановлення обов'язковою ознакою об'єктивної сторони службових кримінальних правопорушень суспільно небезпечних наслідків (формальний або матеріальний склад). Так, відповідно до диспозиції ч. 1 ст. 364 КК України настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб є обов'язковим для визначення можливості вважати таке кримінальне правопорушення закінченим. Кримінальні правопорушення, передбачені ст. 368 та 369 КК України, є діяннями з формальним складом і не передбачають настання суспільно небезпечних наслідків ані як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони діянь, ані як кваліфікуючих / особливо кваліфікуючих ознак.

2. Систематизація видів і розмірів покарань.

у санкції ч. 1 ст. 364 КК України [4] передбачено: пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, із штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

у санкції ч. 1 ст. 368 КК України [4] – штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк від двох до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років;

у санкції ч. 1 ст. 369 КК України [4] – штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеження волі на строк від двох до чотирьох років, або позбавлення волі на той самий строк.

Водночас незрозумілим залишається, по-перше, рішення за діяння, яке передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, встановлювати декілька альтернативних видів покарань, не пов'язаних з обмеженням і позбавленням волі. По-друге, також недоцільним є встановлення за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі обмеження волі, а за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, яке з огляду на те, що вчиняється спеціальним суб'єктом, є більш суспільно небезпечним, – пробаційний нагляд.

3. Визначення доцільності застосування до осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією та уклали угоду про визнання винуватості, більш м'якого покарання на підставі ст. 69-2 КК України та звільнення від покарання.

Так, із цього приводу Д. Є. Крикливець вказує, що протягом майже десятиліття законодавець дотримувався курсу на посилення кримінальної відповідальності спочатку за корупційні кримінальні

правопорушення, а пізніше також і за кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Здійснювалося це насамперед через внесення змін у санкції статей Особливої частини КК України в такі способи: доповнення санкцій більш суворими видами основних покарань, виключення менш суворих видів основних покарань, підвищення мінімальних і максимальних меж покарань, доповнення санкцій додатковими обов'язковими покараннями та підвищення їхніх мінімальних і максимальних меж. У цьому контексті положення ч. 1 ст. 69-2 КК України є такими, що суперечать традиційним підходам до кримінально-правової політики у сфері пеналізації корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, адже без будь-яких особливих умов дають можливість виходити за встановлені санкцією межі. До того ж законодавець не обмежив, наскільки м'якшим може бути призначене покарання порівняно з тими рамками, що встановлені в санкції, крім лише вказівки на межі, встановлені в Загальній частині КК України для відповідного виду покарання. Тому, наприклад, за особливо тяжкий корупційний злочин може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі строком на 1 або 2 роки, що відповідає нетяжкому злочину. Тому положення ч. 1 ст. 69-2 КК України, по-перше, суперечать підходам до пеналізації зазначених кримінальних правопорушень, а, по-друге, фактично нівелюють її, оскільки дають змогу відступити від санкції, не встановлюючи меж пом'якшення покарання [5].

Виходячи з наведеного, можна підсумувати, що визначення законодавцем факту укладання угоди про визнання винуватості як підстави для застосування до осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, заохочувальних кримінально-правових норм не можна оцінити як безумовно ефективний захід щодо зниження кількісного показника таких суспільно небезпечних діянь. Наявність такої можливості, як наслідок, може створити в особи хибне уявлення про наявність способу уникнення справедливого та співрозмірного покарання. З урахуванням того, що такий підхід законодавця було скеровано, зокрема, на спрощення здійснення досудового розслідування та сприяння швидкому збиранню доказів у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, повною мірою гуманним та достатнім рішенням законодавця було б встановлення можливості лише звільняти від покарання з випробуванням.

Водночас визначення можливості призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках укладання угоди про визнання винуватості в кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, як справедливо зазначає Д. Є. Крикливець [5], «без будь-яких особливих умов дозволяють виходити за встановлені санкцією межі». Одночасно із цим це утворює і додаткові

корупційні ризики та загрози, оскільки фактично особа, яка вчинила тяжке або особливо тяжке корупційне протиправне діяння, може бути звільнена від реального покарання та продовжити кримінально протиправну діяльність.

Так, у ст. 69-2 КК України визначено, що в кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, за умов виконання вимог п. 2 або 2-1 частини четвертої статті 469 Кримінального процесуального кодексу України сторонами угоди про визнання винуватості може бути узгоджено та судом призначено основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (частині статті) Особливої частини цього Кодексу, але не нижче від найнижчої межі, встановленої цим Кодексом [4]. Згідно з п. 2, 2-1 ч. 4 ст. 469 КПК України угода про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи (осіб) у вчиненні будь-якого корупційного кримінального правопорушення чи кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, та якщо інформація щодо вчинення такою особою (особами) кримінального правопорушення буде підтверджена доказами, і за умови повного або часткового (з урахуванням характеру та ступеня участі особи у вчиненні злочину) відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо такі збитки або шкода були завдані); 2⁻¹) корупційних кримінальних проступків, нетяжких або тяжких корупційних злочинів, а також кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, у разі відсутності ознак вчинення цих кримінальних правопорушень у співучасті, що підтверджується матеріалами кримінального провадження, і за умови повного відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо таких збитків або шкоди було завдано) [6]. Водночас, як вже було вище зазначено, не за всі корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення законодавцем передбачено обов'язковою ознакою об'єктивної сторони настання суспільно небезпечних наслідків. А отже, у разі вчинення таких протиправних діянь, як видається, особа, крім укладання угоди про визнання винуватості, має виконувати додаткові умови.

Висновки. Таким чином, проведено дослідження надало підставу для констатації, що на сьогодні низка проблемних питань, пов'язаних з удосконаленням кримінально-правової політики у сфері протидії корупції, залишаються невирішеними. Тенденції до часткової гуманізації кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, також можуть бути оцінені не тільки як не повною мірою ефективні, а і як потенційно деструктивні з огляду на наявні потреби держави у формуванні надійного механізму протидії корупції.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією : Закон України від 29 жовтня 2024 року № 4033-IX. URL: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevyy-analiz-08-15-zhovtnya-2024-roku>.
2. Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n32>.

3. Пономарьова Т. І. До питання щодо стану та перспектив вирішення проблем забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за корупцію, визначених у Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Випуск 4 (108). С. 96–107.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1427>.
5. Крикливець Д. Є. Призначення покарання за правилами статті 69-2 КК України: характеристика правил та питання пеналізації. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/103.pdf>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 = № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

References

1. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia rehuliuвання uгод pro vyznannia vynuvatosti u kryminalnykh provadzhenniakh shchodo koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen ta kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh z koruptsiieiu [On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine to Improve the Regulation of Plea Agreements in Criminal Proceedings on Corruption-Related Criminal Offenses and Criminal Offenses Related to Corruption]: Zakon Ukrainy vid 29 zhovtnia 2024 roku № 4033-IX. URL: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevyy-analiz-08-15-zhovtnya-2024-roku>.
2. Derzhavna antykoruptsiina prohrama na 2023–2025 roky [State Anti-Corruption Program for 2023–2025], zatverdzhena postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 bereznia 2023 r. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n32>.
3. Ponomarova, T.I. (2024). Do pytannia shchodo stanu ta perspektyv vyrishennia problem zabezpechennia nevidvorotnosti kryminalnoi vidpovidalnosti za koruptsiuu, vyznachenykh u Derzhavni antykoruptsiinii prohrami na 2023–2025 roky [On the issue of the state and prospects for solving the problems of ensuring the inevitability of criminal liability for corruption, identified in the State Anti-Corruption Program for 2023–2025]. *Visnyk LNNI im. E. O. Didorenka*, 4 (108), 96–107.
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1427>.
5. Kryklyvets, D.Ie. (2025). Pryznachennia pokarannia za pravylamy statti 69-2 KK Ukrainy: kharakterystyka pravyl ta pytannia penalizatsii [Imposition of punishment according to the rules of Article 69-2 of the Criminal Code of Ukraine: characteristics of the rules and issues of penalization]. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/103.pdf>.
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] vid 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Arsentiev Danylo,

PhD in Law,

Deputy Head of the Department

for Supervision over the Observance of Laws by the National Police of Ukraine

(Kyiv City Prosecutor's Office, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8227-8511>

PROBLEMS OF IMPROVING CRIMINAL LAW NORMS ESTABLISHING CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION AND CORRUPTION-RELATED CRIMINAL OFFENCES

The article considers the problems of improving criminal law norms that establish criminal liability for corruption and corruption-related criminal offenses. It is indicated that the analysis of the norms of criminal law that establish criminal liability for committing criminal offenses in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services provides grounds for stating that the primary need that needs to be addressed is to bring the elements of the components of socially dangerous acts into line with the requirements specified in international documents ratified by Ukraine, as well as to establish a correlation between interdependent illegal acts (for example, criminal offenses provided for in Articles 364, 368 and 369 of the Criminal Code of Ukraine). It is noted that, taking into account the fact that this approach of the legislator was aimed, in particular, at simplifying the conduct of pre-trial investigations and facilitating the rapid collection of evidence in criminal proceedings initiated on the fact of committing corruption criminal offenses and criminal offenses related to corruption, a completely humane decision of the legislator would be to establish the possibility of only releasing from punishment with probation. It is noted that today a number of problematic issues related to the improvement of criminal law policy in the field of combating corruption remain unresolved. Trends towards partial humanization of criminal liability for corruption criminal offenses and criminal offenses related to corruption can also be assessed not only as not fully effective, but also as potentially destructive in view of the existing needs of the state in the formation of a reliable mechanism for combating corruption.

Key words: criminal liability, corruption, criminal offense, criminal legal policy, punishment, exemption from punishment, counteraction, pre-trial investigation.

Надіслано до редколегії 27.02.2025

УДК 343.95

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-87-91

Євсюков Олександр Феліксович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

провідний науковий співробітник, судовий експерт сектору психологічних досліджень

(Національний науковий центр «Інститут судових експертиз

імені заслуженого професора М.С. Бокаріуса», м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3554-8848>

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

У статті, на основі аналізу наукових праць, зазначені сутність, глибина та системність спеціальних знань, які забезпечують ефективність процесу пізнання судового експерта-психолога у кримінальних провадженнях. Потреба, що постійно зростає, у залученні спеціальних психологічних знань у кримінальних провадженнях піднімає планку актуальності в питанні щодо професійності та компетентності експерта-психолога. Закцентовано увагу на логічних формах, задіяних у пізнавальній діяльності судового експерта як носія спеціальних знань, які зазначені як динамічна, багаторівнева, багатовекторна система, де кожний елемент виконує свою специфічну функцію, вступає в безперервні зв'язки з іншими елементами, зумовлює існування «партнерів-форм», впливається в логічні ланцюги, забезпечує на своєму рівні та своїми функціями як організацію процесу пізнання, так і його результат. Констатовано, що використання спеціальних знань забезпечує вибір засобів, прийомів, методів і методик експертного пізнання психічних явищ і соціально-психологічних феноменів, що виявилися в діяльності підекспертної особи за обставин і в межах юридично релевантної ситуації та мають правові наслідки.

Ключові слова: спеціальні знання, експерт-психолог, судово-психологічна експертиза, кримінальне провадження, спеціальна професійна підготовка, наукові знання, галузь.

Постановка проблеми. Потреба органів досудового розслідування, суду, учасників судового процесу в залученні спеціальних психологічних знань постійно зростає. Практика судово-психологічної експертизи свідчить про постійний розвиток її можливостей. Зазначене сприяє вдосконаленню та появі нових методичних технологій, появі нових видів судово-психологічних експертиз, розширенню діапазону предмета їх дослідження і активній інтеграції спеціальних знань експерта-психолога зі спеціальними знаннями в інших галузях судової експертизи [1].

Усе частіше замовники психологічних експертиз і досліджень очікують на готовність судово-психологічних експертиз реагувати на нові виклики сьогодення, розв'язувати нестандартні завдання або вирішувати завдання, що не належать до традиційного предмета психологічної експертизи. Отже, питання щодо професійності, компетентності експерта-психолога та використання спеціальних психологічних знань у кримінальних провадженнях є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Система спеціальних психологічних знань базується на філософському принципі загального універсального взаємозв'язку, на основоположних загальнонаукових принципах, принципах судово-експертної діяльності, на принципах психологічного дослідження та принципах судової психологічної експертизи (М.В. Костицкий, О.В. Землянська, В.Ю. Шепітько й інші).

Теоретико-практичним питанням спеціальних знань присвячено праці вітчизняних учених (Д.П. Гуріна, М.Г. Щербаковський, І.А. Петрова, Г.О. Спіцина, Е.Б. Сімакова-Єфремян, Н.Є. Філіпенко й інші).

Натомість різноманітні тлумачення сутності спеціальних знань стали «наріжним каменем», покладеним в основу різночитань щодо правомірності призначення судової експертизи будь-якому фахівцеві, який має вищу освіту в окремій галузі знань. Зокрема, у ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» [2] й у процесуальних кодексах України, хоча і вжито термін «спеціальні знання», не надано йому визначення.

Г.О. Спіцина визначає спеціальні знання як комплекс знань і навичок у різних галузях; систему відомостей із галузі науки, техніки й решти сфер людської діяльності; знання, використовувані у процесуальному порядку в досудовому розслідуванні й у судовому провадженні; знання, що використовують у взаємозв'язку з науково-технічними засобами; знання, що застосовують і реалізують суб'єкти кримінального судочинства у процесі практичної діяльності, спеціальної підготовки з урахуванням професійного досвіду; знання, що засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі; знання, реалізація яких потребує значних витрат часу й інтелектуальних зусиль; знання, що сприяють розробленню технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановленню вагомих обставин, що мають значення для доказування [3].

М.М. Міхеєнко, В.П. Шибіко, А.Я. Дубинський зі структури спеціальних знань експерта вилучили загальновідомі, загальнодоступні наукові знання, повсякденні та побутові відомості, а також знання в галузі права [4].

В.Ю. Шепітько розглядає спеціальні знання як цілісну систему наукових даних (відомостей) або навичок об'єктивного характеру, здобутих у результаті вищої галузевої професійної підготовки, наукової

діяльності, досвіду практичної роботи, які відповідають сучасному рівню; спеціальні знання має обмежене коло обізнаних осіб, вони не є професійними знаннями фахівців у галузі права [5].

В.Г. Гончаренко акцентує на тому, що спеціальні знання – це знання та навички, отримані в результаті фахової освіти та / або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, які використовують учасники процесу в межах наданих їм повноважень для розв'язання завдань у процесуально визначеному порядку [6].

Отже, огляд наукових праць із даної проблематики дозволяє стверджувати, що спеціальні знання становлять єдину систему, яка забезпечує ефективність процесу компетентного пізнання судового експерта. Логічну організацію процесу пізнання експерта-психолога спрямовано на отримання і обґрунтування здобутих знань про об'єкт дослідження, на перетворення своєї діяльності на предметно орієнтований, усвідомлений науково-практичний пошук, оформлений в експертних поняттях і категоріях. Цей шлях досягається за допомогою методів і методик експертного психологічного дослідження.

Метою статті є розкриття багатогранного спектра спеціальних психологічних знань, які експерт-психолог використовує під час виконання судово-психологічних експертиз у кримінальних провадженнях.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць із проблеми спеціальних знань свідчить про те, що їхня глибинна сутність полягає в закономірностях процесу пізнання, результатом якого є будь-яке знання (зокрема, експертне). Знання потребує не тільки розв'язання проблеми, а й створення складної системи оцінок, установа зв'язку між пізнаним результатом і досвідом суб'єкта пізнання, зведення одиничного досвіду до рівня загальнозначущого результату, включення цього результату до методологічних і світоглядних орієнтирів, до визначеної галузі науки або практичної діяльності [7].

За рівнем рефлексивності, доказовості та системної теоретизації знання судового експерта належать до науково-практичних; за логічною організацією – до раціонального знання. Закономірності, зміст, ефективність і результативність пізнавальної діяльності судового експерта у процесі оперування з об'єктом дослідження, здобування знання про нього й опису об'єкта в логічних формах (у поняттях, судженнях, умовиводах, категоріях) мають бути забезпеченими, урегульованими й унормованими не тільки зовні (через інструментарій методології та процесуальні норми), а і внутрішньо – тобто регуляторами свідомості судового експерта.

У філософському значенні свідомість – це вища інтегрована форма психіки, специфічний прояв духовної життєдіяльності людини, пов'язаної з пізнанням, яке робить відомим (свідомим), знаним зміст реальності, що набуває предметно-мовної форми знання. Специфічними виявами свідомості є теоретична свідомість, що тотожна законам і формам об'єктивного світу, та розум як форма логічного міркування [7].

Гносеологічна сутність пізнання полягає в його цілеспрямованому й активному відображенні дійсності у свідомості людини. У пізнанні провідну функцію виконують процеси евристичного та теоретичного (раціонального) мислення, завдяки яким відтворення дійсності та розв'язання проблем перетворюються на відповідні логічні форми [7].

Логічні форми, задіяні в пізнавальній діяльності судового експерта як носія спеціальних знань, можна уявити як динамічну, багаторівневу, багатовекторну систему, де кожний елемент виконує свою специфічну функцію, вступає у безперервні зв'язки з іншими елементами, зумовлює існування «партнерів-форм», впливається в логічні ланцюги, забезпечує на своєму рівні та своїми функціями як організацію процесу пізнання, так і його результат.

До основних логічних форм, застосовуваних у процесі пізнання судового експерта, належать:

– судження – це елементарна, найпростіша форма вираження змісту поняття; структурна основа системи; у психологічному аспекті – логічна форма мислення, у якій стверджується або заперечується щось стосовно об'єкта пізнання. У судженнях виражається зв'язок між поняттями, розкривається їхній зміст, надається визначення.

У процесі дослідження експерт формує судження про об'єкт, за допомогою яких стверджує (приймає) або відкидає (заперечує) окремі ознаки, властивості, компоненти об'єкта. Уміння логічно оперувати судженнями є необхідним складником структури спеціальних знань судового експерта;

– поняття – це форма раціонального пізнання, у якій відображається сутність об'єкта та надається його всебічне пояснення. Поняття як знання сутності, знання про загальне та закономірне формується на основі практики, у процесі якої суб'єкт може визначити суттєві та несуттєві сторони реальності. У поняттях предмет та явища відображаються в діалектичних взаємозв'язках і розвитку. Трансформація понять є результатом зміни знань про об'єкт пізнання.

У пізнавальному процесі експерта загальнопізнавальні поняття трансформуються в експертні, у яких відображається сутність об'єкта дослідження та надається його пояснення. Навички й уміння оперувати загальнопізнавальними й експертними поняттями є невід'ємними складниками структури спеціальних знань судового експерта;

– умовивід – це логічний процес виведення з кількох суджень на основі закономірних, суттєвих і необхідних зв'язків нового судження, яке за своїм змістом містить нове знання про дійсність. Перехід в умовиводі до нового знання здійснюється на основі логіки розвитку самого знання, тобто його власного змісту. Процес експертного пізнання завжди є покроковою, логічно організованою діяльністю, у якій на кожній стадії дослідження експерт одержує результат – нове знання про об'єкт, виведене з деякої кількості суджень. Тож уміння формувати правильні умовиводи забезпечує і правильність експертних висновків;

– категорії – це універсальні форми мислення та свідомості, які відображають загальні властивості, взаємозв'язки, закономірності розвитку матеріальних об'єктів, явищ, процесів форм діяльності, відтворюють загальні властивості предметів і явищ, необхідні та загальні зв'язки та форми буття.

Навички й уміння виявляти, відображати (відтворювати) загальні властивості досліджуваного об'єкта, його структуру, взаємозв'язки, закономірності функціонування, відображати весь цей комплекс у визначених категоріях – це вища ланка у структурі спеціальних знань судового експерта;

– розуміння – це процес і результат практичного та пізнавального освоєння дійсності, коли зовнішні об'єкти залучаються до осмислення і стають предмет-

ним змістом діяльності. У процесі розуміння виявляються форми освоєння об'єкта експертного пізнання (практична та пізнавальна), у яких розкривається та відтворюється смисловий зміст об'єкта. В аспекті діяльності судового експерта розуміння передбачає не тільки теоретичне та практичне освоєння об'єкта дослідження, а і його оцінювання через експертні завдання;

– пояснення – це розкриття сутності предметів і явищ шляхом з'ясування причин їх виникнення та існування, законів їхнього функціонування та розвитку. Найрозвинутішою формою пояснення є наукове, яке ґрунтується на осмисленні теоретичних законів виникнення, функціонування та розвитку об'єктів [7].

Діяльність судового експерта неодмінно пов'язана з поясненням – теоретичним і практичним розкриттям сутності об'єкта дослідження. Це досягається шляхом з'ясування причин виникнення об'єкта, умов його існування, законів функціонування та розвитку.

Судова психологічна експертиза (далі – СПЕ) є структурним складником системи судових експертиз, її проведення ґрунтується на методології судової експертології, наукової психології та на власній методології.

Методологія СПЕ – це вчення про наукові методи дослідження, про систему принципів, понять і категорій, на основі яких проводиться експертне дослідження із застосуванням спеціальних знань у галузі судової психологічної експертизи. Методологія СПЕ забезпечує вибір засобів, прийомів, методів і методик експертного пізнання психічних явищ і соціально-психологічних феноменів, що виявилися в діяльності підекспертної особи за обставин і в межах юридично релевантної ситуації та мають правові наслідки.

Основою психологічного експертного дослідження є процес спеціалізованого пізнання, побудова й організація якого мають бути впорядкованими.

СПЕ вирішує надскладні завдання щодо реконструювання специфіки психічної діяльності людини в ситуації, яка склалася в минулому. Ретроспективний аналіз потребує застосування комплексу знань і навичок – володіння емпіричними і теоретичними знаннями в галузі психології, способами перевірки й обґрунтування отриманих результатів, уміння поєднувати конкретні властивості психологічних феноменів з абстракціями (наприклад, з ідеальними моделями структури особистості, структури діяльності), опису й експертного оцінювання досліджених психічних явищ у категоріях і поняттях наукової психології та у спеціальних поняттях судової психологічної експертизи тощо. Тож у процесі проведення дослідження експерт поєднує знання з теорії судової експертизи, наукові психологічні знання, організує свою професійну діяльність відповідно до процесуального порядку проведення експертизи.

У теорії вітчизняної СПЕ спеціальні знання психолога визначають як сукупність відомостей і навичок, які не є загальновідомими та належать вузькому колу фахівців, професіоналів в окремих галузях практичної діяльності [8].

Виходячи із загальних особливостей спеціальних знань, специфіки судової психологічної експертизи / дослідження, пропонуємо розглядати спеціальні психологічні знання у такій парадигмі:

а) спеціальні психологічні знання – це система знань і навичок експерта, здобутих у процесі вищої професійної та спеціальної підготовки з метою їх реалізації у сфері практичної експертної діяльності за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження»;

б) спеціальні психологічні знання стосуються сутності предмета психологічного дослідження; вони базуються на теорії судової експертизи, на загальнови́знаних, науково обґрунтованих і сучасних теоретичних і методологічних положеннях материнської науки, але не є суто теоретичними.

Наприклад, завданням СПЕ є встановлення емоційного стану особи в ситуації та в період часу, що належить до інкримінованого їй кримінального правопорушення. Для вирішення цього завдання експерт-психолог вивчає індивідуально-психологічні особливості підекспертної особи, що сформувалися у процесі онтогенезу, її когнітивну, емоційну та мотиваційну сфери, систему відносин тощо. Як показує аналіз експертної практики, іноді експерти, поглинаючись до надмірно деталізованого або захоплюючись надмірно узагальненим описом зазначених особливостей, гублять головний предмет дослідження. Як наслідок, замість встановлення специфіки емоційного стану (наприклад, фізіологічного афекту), який суттєво вплинув на діяльність підекспертної особи в юридично релевантній ситуації, експерт надає узагальнені відповіді стосовно психологічного профілю дослідженої особи або загального профілю її емоційної сфери. Безсумнівно, це є важливим для юристів в аспекті врахування індивідуалізації правозастосування, але жодним чином не містить психологічних підстав для встановлення судом стану сильного душевного хвилювання;

в) у сучасній психології існує велика кількість теорій і концепцій особистості, діяльності, функціонування окремих психічних явищ, періодизації психічного розвитку, класифікацій методів дослідження тощо, що розглядають і досліджують психічні та соціально-психологічні феномени в аспектах, які іноді не узгоджуються і можуть призвести до суперечливих поглядів на досліджувану особистість та на її діяльність.

У теорії та практиці СПЕ існує чітке правило: застосування не доведених науково, алогічних або незгоджених одна з одною окремих теорій і концепцій, необґрунтованих і неапробованих методів дослідження є чинником високого ризику допущення експертних помилок і зниження об'єктивності результатів дослідження. Застосовувані теоретичні положення та методи експертного психологічного дослідження мають бути науково обґрунтованими, упровадженими у практику СПЕ, опанованими в індивідуальному професійному досвіді експерта-психолога;

г) спеціальні психологічні знання використовують у процесах досудового розслідування, судового розгляду справ із метою отримання необхідної доказової інформації та в порядку, передбаченому процесуальним законодавством. З огляду на зазначене, обов'язковим структурним елементом системи спеціальних психологічних знань є обізнаність (знання) у сферах чинного законодавства, зокрема й нормативно-правових актів, що регулюють судово-експертну діяльність, але ці знання не є професійними в галузі права.

Наприклад, у розд. V Кримінального кодексу України суб'єктивний бік складу злочину визначено як сукупність обов'язкових і факультативних ознак, що характеризують психічне ставлення особи, яка вчинила злочин, до вчиненого нею діяння та до його наслідків. Обов'язковою ознакою всіх злочинів є вина (у формі умислу чи необережності); окремих злочинів – мотив і мета [9].

З наведеного прикладу можна побачити, що правові поняття «психічне ставлення», «мотив», «мета» деякою

мірою збігаються із психологічними поняттями «ставлення», «мотив», «мета». Судовий експерт-психолог, який має спеціальну професійну підготовку, мусить диференціювати правове та психологічне значення застосовуваних понять; такі знання і уміння є одним із запобіжників виходу за межі його компетенції.

Підсумовуючи, зазначимо, що проведення судової експертизи на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла закріплено ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» та процесуальним законодавством [2], де чітко визначено, що експертиза має проводитися в межах предмета судового розгляду.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Потреба органів досудового розслідування, суду, учасників судового процесу в залученні спеціальних психологічних знань постійно зростає, тому актуаль-

ним є питання щодо професійності, компетентності експерта-психолога та використання спеціальних психологічних знань у кримінальних провадженнях. Усе частіше замовники психологічних експертиз і досліджень очікують на готовність СПЕ реагувати на нові виклики сьогодення, розв'язувати нестандартні завдання або вирішувати завдання, що не належать до традиційного предмета психологічної експертизи. Практика СПЕ свідчить про постійний розвиток її можливостей. Подальший вектор вивчення зазначеної тематики буде спрямовано на розширення діапазону предмета дослідження СПЕ, удосконалення і обґрунтування нових методичних технологій, нових видів СПЕ, активну інтеграцію спеціальних знань експерта-психолога зі спеціальними знаннями в інших галузях судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Сімакова-Єфремян Е.Б. Інтеграційні процеси в судовій експертизі: сутність та проблемні питання комплексних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2016. Вип. 16. С. 172–183.
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038–XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 26.02.2025).
3. Спіцина Г.О., Бідняк Г.С. Форми використання спеціальних знань. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2018. Вип. 18. С. 240–248.
4. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 15.08.1997 р., зі змінами законодавства станом на 01.04.1999 р. / М.М. Михеєнко, В.П. Шибіко, А.Я. Дубинський ; ред. : В.Ф. Бойко, В.Г. Гончаренко ; Верховний Суд України. 2 вид. Київ : Юрінком-Інтер, 1999. 622 с.
5. Шепітько В.Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18.
6. Гончаренко В.Г. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 2 (9). С. 22–34.
7. Філософський енциклопедичний словник. URL: <https://9.slovaronline.com/2456-знання> (дата звернення: 26.02.2025).
8. Крюкова М.А., Єлховський І.В. Судово-психологічна експертиза (у допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра факультету психології, політології та соціології). Одеса : Фенікс, 2021. 61 с.
9. Кримінальний кодекс України: станом на 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.02.2025).

References

1. Simakova-Yefremian, E.B. (2016). Intehratsiini protsesy v sudovii ekspertyzi: sutnist ta problemni pytannia kompleksnykh doslidzhen [Integration processes in judicial examination: the essence and problematic issues of complex research]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensic expertise and forensics*. (pp. 172–183). Kharkiv: Pravo, 16 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy Pro sudovu ekspertyzu: pryiniaty 25 liut. 1994 roku № 4038–XII (zi zmin. ta dopov.) [Law of Ukraine on forensic expertise]: activity from Feb 25 1994 № 4038–XII (as amended and supplemented). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (data zvernennia: 02.26.2025) [in Ukrainian].
3. Spitsyna, H.O. & Bidniak, H.S. (2018). Formy vykorystannia spetsialnykh znan [Forms of use of special knowledge]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensic expertise and forensics*. (pp. 240–248). Kharkiv: Pravo, 18 [in Ukrainian].
4. Mykheienko, M.M., Shybiko, V.P., & Dubynskyi, A.Ya.; red.: Boiko, V.F., & Honcharenko, V.H. (1999) Naukovo-praktychni komentar Kryminalno-protseualnoho kodeksu Ukrainy: za stanom zakonodavstva i postanov Plenumu Verkhov. Sudu Ukrainy na 15 serp. 1997 r., zi zminamy zakonodavstva stanom na 1 kvit. 1999 r. [Scientific and practical commentary on the Criminal Procedure Code of Ukraine: According to the legislation and resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine as of August 15, 1997, with amendments to the legislation as of April 1, 1999]. Verkhov. Sud Ukrainy. 2 vyd. – Supreme Court of Ukraine. 2nd ed., Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
5. Shepitko, V.Yu. (2014) Problemy vykorystannia spetsialnykh znan kriz pryzmu suchasnoho kryminalnoho sudochynstva v Ukraini [Problems of using special knowledge through the prism of modern criminal justice in Ukraine]. *Sudova ekspertyza – Forensic examination*, 1, 11–18 [in Ukrainian].
6. Honcharenko, V.H. (2007). Spetsialni znannia: henezys, predmet, rivni, formy vykorystannia v dokazuvanni [Special knowledge: genesis, subject, levels, forms of use in proof]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy – Bulletin of the Advocacy Academy of Ukraine*, 2 (9), 22–34 [in Ukrainian].
7. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Retrieved from: <https://9.slovaronline.com/2456-knowledge> (data zvernennia: 26.02.2025) [in Ukrainian].
8. Kriukova, M.A., & Yelkhovskiy, I.V. (2021). *Sudovo-psykholohichna ekspertyza (v dopomohu do samostiinoi roboty dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity stupenia bakalavra fakultetu psykholohii, politolohii ta sotsiolohii)* [Forensic psychological exam-

ination (in assistance to independent work for higher education applicants of the degree of bachelor of the Faculty of Psychology, Political Science and Sociology)]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].

9. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]: (2001, Apr 5). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#text> (data zvernennia: 26.02.2025) [in Ukrainian].

Yeysiukov Alexander,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Leading Scientific employee, Forensic Expert of the psychological research sector
(National Science Center “Institute of Forensic Expertise
named after Honored Prof. M.S. Bokarius”, Kharkiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3554-8848>

THE USE OF SPECIAL PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

In the article, on the basis of the analysis of scientific works, the essence, depth and systematicity of special knowledge, which ensures the effectiveness of the process of cognition of a judicial expert psychologist in criminal proceedings. The constantly increasing need for involving special psychological knowledge in criminal proceedings raises the bar of relevance in the issue of the professionalism and competence of the expert psychologist. Attention is paid to the logical forms involved in the cognitive activity of a forensic expert as a carrier of special knowledge, which are indicated as a dynamic, multi-level, multi-vector system, where each element performs its specific function, enters continuous links with other elements, which provides the existence of “partners”, the process of cognition and its result. It is stated that the use of specialized knowledge provides the choice of means, techniques, methods and methods of expert knowledge of mental phenomena and socio-psychological phenomena, which were manifested in the activity of the sub-expert person in the circumstances and within the legally relevant situation and have certain legal consequences.

Key words: special knowledge, expert psychologist, forensic and psychological examination, criminal proceedings, special professional training, scientific knowledge, industry.

Надіслано до редколегії 27.02.2025

UDC 343.137:343.139

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-92-97

Tatarov Oleh,

Doctor of Law, Professor

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8491-4931>

CONCLUSION AND CONSIDERATION BY THE COURT OF AN AGREEMENT IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE APPLICATION OF CRIMINAL LAW MEASURES TO A LEGAL ENTITY IN A SPECIAL PROCEDURE

The article identifies the peculiarities of concluding and considering by a court of law an agreement in criminal proceedings on application of criminal law measures to a legal entity under a special procedure, and also the problems of regulatory regulation of these procedures. It is noted that Article 483-17 of the CPC of Ukraine, providing for the possibility of concluding an agreement in criminal proceedings on the application of criminal legal measures to a legal entity under a special procedure, introduces a new type of agreement into criminal proceedings of Ukraine (in addition to the existing plea agreement and conciliation agreement) – an agreement on the application of criminal legal measures to a legal entity. The author examines the key features of the latter. Based on the analysis of the provisions of Chapter 37-1 of the CPC of Ukraine regarding the agreement on application of criminal law measures to a legal entity, the author identifies a number of problematic issues, namely: 1) optional nature of the obligation to cooperate for the conclusion of an agreement; 2) incorrect wording ‘type and amount of measures’; 3) failure to correct the wording ‘the prosecutor has the right to postpone the referral to court ... completion of other investigative actions ...’, which has different interpretations in science and practice; 4) lack of grounds for refusal to approve the agreement; 5) uncertainty of the wording that the court must provide the reasons that it proceeded from when deciding on the compliance of the agreement with the requirements of the CPC of Ukraine and the law; 6) lack of provisions on proving the grounds for approval of the agreement. To correct the last of the above shortcomings, Article 483-19 of the CPC of Ukraine should contain an exhaustive list of grounds for refusal to approve the agreement, taking into account the specifics of criminal proceedings regarding the application of criminal law measures to a legal entity in a special procedure.

Key words: criminal proceedings, legal entity, court, agreement, prosecutor, criminal offence, criminal law measures.

Relevance of the study. The new Chapter of the CPC of Ukraine [1] ‘Criminal Proceedings on the Application of Criminal Law Measures to a Legal Entity in a Special Procedure’ (as amended by Law of Ukraine No. 4111-IX of 4 December 2024 [2]) enshrines a special form of a special procedure for criminal proceedings known since 2012 – proceedings based on agreements. Given the prevalence of this procedure in criminal proceedings, it is possible to predict its application in the future under Chapter 37-1 of the CPC of Ukraine. An analysis of the provisions of this chapter regarding agreements shows that they are based on the long-standing provisions of Chapter 35 of the CPC of Ukraine. These provisions, despite their effectiveness, have been repeatedly amended and supplemented (for example, by the Laws of Ukraine No. 1950-VIII dated 16 March 2017 [3], No. 4033-IX dated 29 October 2024 [4], etc.), and some of their provisions are criticized in scientific and practical studies. Therefore, it is important to evaluate these provisions in the light of the existing practice of applying Chapter 35 of the CPC of Ukraine.

The state of study. Theoretical and practical issues of criminal proceedings based on agreements are covered in the works of I. V. Hloviuk, V. O. Hryniuk, M. I. Demura, I. O. Kislitsyna, V. V. Kolodchyn, A. V. Lapkin, O. O. Leliak, O. Lytvyn, V. Navrotska, R. Novak, E. Povzyk, V. Ryba-

lok, H. Sayenko, M. Sirotkina, M. Taus, I. Titka, A. Trekke, A. Tumanianets, G. Tyurin, P. Kholodil, etc. Proceedings against legal entities (according to the regulations to the Law of Ukraine dated 4 December 2024 No. 4111-IX [2]) were considered by S. E. Ablamskyi, K. L. Buhaichuk, I. V. Hloviuk, A. V. Danylenko, Z. A. Zahyney-Zabolotenko, I. V. Kozakova, I. V. Leshukova, O. V. Panchenko, M. E. Panko, O. P. Provotorov, I. V. Chernychenko, O. O. Yukhno, A. M. Yashchenko, and others. At the same time, the provisions of the chapter ‘Criminal proceedings on the application of criminal law measures to a legal entity in a special procedure’ have not been practically studied.

The purpose of the article is to identify the peculiarities of concluding and reviewing by a court of an agreement in criminal proceedings on application of criminal law measures to a legal entity under a special procedure, and also the problems of regulatory regulation of these procedures.

Summary of the main material. According to Part 2 of Article 96-3 of the Criminal Code of Ukraine, the grounds for applying criminal law measures to a legal entity, regardless of bringing an individual to criminal liability, are the established factual circumstances that indicate:

1) the commission by its authorized person, its founder (participant), ultimate beneficial owner or member of the supervisory board on behalf of and/or in the interests of the

legal entity of a socially dangerous act that falls within the scope of an act under Articles 209, 369, 369-2 in relation to officials under part four of Article 18 of the Criminal Code of Ukraine;

2) failure to ensure that the authorized person of a legal entity fulfils the obligations imposed on the legal entity by law or the legal entity's constituent documents to take measures to prevent corruption, which resulted in the commission on behalf of and/or in the interests of the legal entity of a socially dangerous act falling within the scope of an act under Articles 209, 369, 369-2 in relation to officials under part 4 of Article 18 of the Criminal Code of Ukraine;

3) failure to ensure the fulfillment of the duties assigned to the authorized person of a legal entity by law or the constituent documents of the legal entity to supervise and/or control the actions of persons acting on behalf of the legal entity or on behalf of its authorized persons, members of its collegial bodies or employees, which led to the commission on behalf and/or in the interests of the legal entity of a socially dangerous act falling within the elements of an act under Art. 209, 369, 369-2 in relation to officials under part 4 of Article 18 of the Criminal Code of Ukraine;

4) committing a socially dangerous act on behalf of and/or in the interests of a legal entity that falls within the scope of an act under Articles 209, 369, 369-2 in relation to officials under Part 4 of Article 18 of the Criminal Code of Ukraine with the consent of its authorized persons, founder (participant), ultimate beneficial owner, member of the supervisory board.

Article 483-17 of the CPC of Ukraine, providing for the possibility of concluding an agreement in criminal proceedings on the application of criminal legal measures to a legal entity in a special procedure, introduces a new type of agreement in criminal proceedings of Ukraine (in addition to the existing plea agreement and conciliation agreement): an agreement on the application of criminal legal measures to a legal entity.

This agreement has a number of features that should be considered in more detail.

1. A condition for entering into an agreement is the existence of grounds for applying criminal legal measures to a legal entity under Article 96-3 of the Criminal Code of Ukraine.

Despite the fact that it is not explicitly stated in part 1 of Art. 483-17 of the CPC of Ukraine, it is important that the general conditions of criminal proceedings regarding the application of criminal legal measures to a legal entity in a special procedure are met. This includes ones, provided for in part 2 of Article 483-1 of the CPC of Ukraine (which, by the way, contains a reference only to part 2 of Art. 96-3 of the Criminal Code of Ukraine), as well as the requirements of Part 2 of Art. 483-3 of the CPC of Ukraine regarding the signs of a criminal offense that falls under the signs of an act under Articles 209, 369, 369-2 in relation to officials under Part 4 of Art. 18 of the Criminal Code of Ukraine, in connection with which it is envisaged to apply criminal legal measures to a legal entity in a special procedure.

2. The parties are the prosecutor and the legal entity. For comparison, according to Article 469 of the CPC of Ukraine, the conclusion of a plea agreement in criminal proceedings against an authorized person of a legal entity that has committed a criminal offense in connection with which proceedings are being conducted against a legal entity is not allowed. In the same special procedure of criminal proceedings, unlike general proceedings based on agreements, a legal entity is a party to the agreement. Moreover, part 2 of Article 483-17 of the CPC of Ukraine

regulates that the prosecutor is obliged to inform the representative of the legal entity about the right to enter into an agreement, explain the mechanism of its implementation and not to obstruct its conclusion. This provision practically repeats part 7 of Article 469 of the CPC of Ukraine: the investigator and prosecutor are obliged to inform the suspect and the victim of their right to reconciliation, explain the mechanism for its implementation and not to obstruct the conclusion of a reconciliation agreement. However, for a reconciliation agreement where the prosecution is not a party, such a non-interference clause is quite logical, however, it is not logical for proceedings on the application of criminal legal measures to a legal entity in a special procedure, since the prosecutor is a party and cannot interfere with the conclusion of the agreement. If the prosecutor does not see any grounds for concluding the agreement, this is not an obstruction to its conclusion, but rather the prosecutor's discretion.

3. Both the prosecutor and the representative of the legal entity may initiate the agreement. There are certain issues here related to the fact that, according to Art. 483-2 of the CPC of Ukraine, a representative of a legal entity is involved in criminal proceedings, however, in the absence of a representative of the legal entity in respect of which the proceedings are being conducted, designated by the legal entity, the investigator, prosecutor, investigating judge or court is obliged to ensure the participation of a defense counsel in criminal proceedings regarding the application of criminal legal measures to a legal entity in a special manner. Art. 483-17 of the CPC of Ukraine does not refer to a defense council, but only to a representative. This also applies to some other articles of this chapter, because if these articles are literally interpreted, the defense council appointed to represent the interests of a legal entity in respect of which proceedings are being conducted to apply criminal legal measures in a special procedure, has no right to participate in familiarization with the materials, preparatory court hearing, trial, as well as to receive a copy of the act on the application of criminal legal measures to a legal entity and the register of pre-trial investigation materials [5]. It seems that the mention of a representative in Art. 483-17 of the CPC of Ukraine is not controversial, as in the above examples, because only the legal entity itself can decide whether to enter into an agreement, and only a freely chosen representative, and not a defense counsel provided by the state, can realize this will. Otherwise, there are doubts as to whether the legal entity's will is expressed. In other words, it is impossible to conclude a plea bargain if a defense counsel, rather than a representative of the legal entity, participates in the criminal proceedings and contradicts the requirements of the law.

4. Time limitations: the conclusion of the agreement may be initiated at any time after the issuance of a decision on the criminal proceedings on the application of criminal legal measures to a legal entity in a special procedure before the court enters the conference room to make a decision (part 1 of Article 483-17 of the CPC of Ukraine).

5. The circumstances to be taken into account by the prosecutor when concluding the agreement are defined in Article 483-18 of the CPC of Ukraine and include: 1) the extent and nature of the assistance of the legal entity by the prosecution during the pre-trial investigation; 2) the provision by the legal entity of all necessary information to identify the individuals who committed the criminal offense; 3) the nature of the socially dangerous act that falls under the signs of a criminal offense, the circumstances of which are related to the legal entity; 4) the existence of a public

interest in ensuring a faster pre-trial investigation and trial, and exposing more criminal offenses. If we compare the last point with Article 470 of the CPC of Ukraine for plea bargaining, we will find the following provision: the existence of a public interest in preventing, detecting or stopping more criminal offenses or other more serious criminal offenses. This wording seems to be unsuccessful, as it only refers to the vague action of 'prevention' (which is difficult to assess empirically), as well as the detection of criminal offenses, which does not take into account the need for their effective investigation. Therefore, we support its absence in Art. 483-18 of the CPC of Ukraine.

With regard to the speed of pre-trial investigation, it is reasonable to believe that the prosecutor should pay special attention to the need to avoid conflicts between the task of expediting criminal proceedings and ensuring their completeness, since the former sometimes excludes the latter [6, p. 88]. It should be noted that the wording 'existence of public interest', which is traditional for proceedings based on agreements, is used. It should be noted that there is a position that it is inexpedient to normatively consolidate the circumstances defined in clauses 3, 4, part 1 of Article 470 of the CPC of Ukraine as those which should be taken into account by the prosecutor when concluding a plea agreement, and which are characterized by the existence of a public interest in ensuring a faster pre-trial investigation and trial, exposing more criminal offenses, preventing, detecting or stopping more criminal offenses or other more serious criminal offenses. After all, detection, suppression and exposure of all criminal offenses without exception, subject to reasonable time limits, always constitutes the content of the public interest, which is embodied and realized in the tasks and principles of law enforcement agencies. It requires clarification in each case of the prosecutor's decision to enter into a plea agreement. The consequence of expanding the relevant discretionary powers of the prosecutor by granting him the right to determine and assess the existence of public interest in criminal proceedings may be an unreasonable refusal to conclude a plea agreement [7, p. 134]. It is quite appropriate for the interpretation of Art. 483-18 of the CPC of Ukraine.

6. Content of the agreement. The agreement on the application of criminal legal measures to a legal entity shall specify its parties, a socially dangerous act falling under the signs of a criminal offense and its legal qualification, recognition by the legal entity of its connection with a socially dangerous act, the obligations of the legal entity to cooperate in exposing a criminal offense committed by individuals (if there were appropriate agreements), the agreed type and amount of criminal legal measures, the term of its application (for additional (non-criminal) measures). Questions arise because, again, the obligation to cooperate is optional (although the illogic of this approach has already been pointed out [8, p. 65]). Given that criminal proceedings are carried out separately in respect of a legal entity, the optionality of cooperation seems debatable. In addition, the wording 'type of measure' is rather unfortunate, because if we are talking about the application of one possible type, the correct wording is 'type of measure', if several – 'types of measures'.

7. Proceedings based on an agreement in pre-trial investigation. Pursuant to Article 483-19 of the CPC of Ukraine, if an agreement is reached during the pre-trial investigation, the act on the application of criminal legal measures to a legal entity with the agreement signed by the parties is immediately sent to the court. The prosecutor has the right to postpone the submission to the court of an act on the

application of criminal legal measures to a legal entity with an agreement signed by the parties until an expert opinion is obtained or other investigative actions necessary to collect and record evidence that may be lost with the passage of time or that cannot be carried out later without materially affecting their result in the event that the court refuses to approve the agreement. Unfortunately, this wording does not take into account the relevant scientific criticism [8, p. 112–115; 9, p. 229; 10, p. 166–167] of the similar wording of Part 1 of Art. 474 of the CPC of Ukraine, and the proposals to amend this provision [8, p. 115; 11, p. 411].

8. Proceedings based on the agreement in court. According to Art. 483-13 of the CPC of Ukraine, the court in the preparatory hearing has the authority to approve the agreement or refuse to approve the agreement and return the criminal proceedings to the prosecutor for further pre-trial investigation. The preparatory court hearing is held with the participation of the prosecutor and a representative of the legal entity. Taking into account the interpretation of a similar provision in the Resolution of the Plenum of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases 'On the Practice of Conducting Criminal Proceedings by Courts on the Basis of Agreements', the court may schedule a trial in the general procedure if the prosecutor files a motion related to the absence of the need to continue the pre-trial investigation due to its actual completion (paragraph 18) [12].

Without defining the subject matter of proof (this is typical for general criminal proceedings based on agreements, although there are relevant proposals in science [13, p. 11]), Art. 483-19 of the CPC of Ukraine provides that before deciding to approve an agreement on the application of criminal legal measures to a legal entity, the court during the court hearing must find out from the representative of the legal entity whether he fully understands 1) that the legal entity has the right to a trial, during which the prosecutor is obliged to prove each circumstance regarding the existence of grounds for applying criminal legal measures to it, and it has the right to defense; 2) the consequences of concluding and approving agreements provided for in part three of Article 483-18 of the CPC of Ukraine; 3) the types of criminal legal measures that will be applied to the legal entity if the agreement is approved by the court. If the court is convinced that the agreement can be approved, it shall issue a ruling approving the agreement and imposing the types of criminal legal measures agreed by the parties.

However, the articles of this chapter of the CPC of Ukraine do not specify on the basis of which data the court can be convinced of this. It is surprising that the quoted article does not contain any grounds for refusal to approve the agreement, as well as a reference to part 7 of Article 474 of the CPC of Ukraine. Moreover, the decision to refuse to approve the agreement is provided for by law. Therefore, in Art. 483-19 of the CPC of Ukraine it is necessary either to provide the grounds for refusal to approve the agreements or to make a reference to Part 7 of Art. 474 of the CPC of Ukraine. The first option is more appropriate, as it will reflect the specifics of the grounds for refusing to approve the agreement specifically for criminal proceedings regarding the application of criminal legal measures to a legal entity in a special procedure.

9. Court decisions in proceedings based on an agreement. The specificity of the court decision is that the motivational part of the decision must contain: information on the circumstances of the socially dangerous act that falls under the signs of a criminal offense and its legal qualification, with which the legal entity is associated; information

on the agreement, its details, content and certain types of criminal law measures; the motives that the court proceeded from when deciding on the compliance of the agreement with the requirements of this Code and the law, and the provisions of the law by which it was guided. The operative part of the court decision based on the agreement must contain a decision to approve the agreement with its details, a decision to recognize the connection of the legal entity with a socially dangerous act that falls under the signs of a criminal offense and its legal qualification, a decision to impose the types of criminal legal measures agreed by the parties, as well as other information provided for in Article 483-15 of the CPC of Ukraine (part 3 of Article 483-19 of the CPC of Ukraine). As it can be seen, unlike the wording of Article 483-18 of the CPC of Ukraine, it refers to measures of a criminal law nature, which indicates the possibility of applying several of them. The wording that the court must provide the reasons that it proceeded from when deciding on the compliance of the agreement with the requirements of the CPC of Ukraine and the law is rather vague, given that the grounds for refusing to approve the agreement are not specified.

Conclusions. The analysis of the provisions of Chapter 37-1 of the CPC of Ukraine regarding the agreement on application of criminal legal measures to a legal entity shows that there are the following problematic issues: 1) optional nature of the obligation to cooperate for the conclusion of an agreement; 2) incorrect wording ‘type and amount of measures’; 3) failure to correct the wording ‘the prosecutor has the right to postpone the referral to court ... completion of other investigative actions ...’, which has different interpretations in science and practice; 4) absence of grounds for refusal to approve the agreement; 5) uncertainty of the wording that the court must provide the reasons that it proceeded from when deciding on the compliance of the agreement with the requirements of the CPC of Ukraine and the law; 6) absence of provisions on proving the grounds for approval of the agreement. To correct the last of the listed shortcomings, Article 483-19 of the CPC of Ukraine should contain an exhaustive list of grounds for refusing to approve the agreement, taking into account the specifics of criminal proceedings on the application of criminal legal measures to a legal entity in a special procedure.

Bibliography

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав: Закон України від 04.12.2024 р. № 4111-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4111-20#n118>
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження: Закон України від 16.03.2017 р. № 1950-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1950-19#Text>
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією: Закон України від 29.10.2024 р. № 4033-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-20#Text>
5. Гловюк І. В. Правнича допомога у разі застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку. 2025. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryana/articles/pravnica-dopomoga-u-razi-zastosuvannia-do-iuridicnoyi-osobi-zahodiv-kriminalno-pravovogo-harakteru-u-specialnomu-poriadku>
6. Тюрін Г. Є. Організаційно-правові основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 250 с.
7. Трекке А. С. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2018. 247 с.
8. Холодило П. В. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 296 с.
9. Лизак Я. В. Роль прокурора під час укладення угод про примирення та визнання винуватості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 1. С. 226–231.
10. Леляк О. О. Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 228 с.
11. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія. Одеса: Юридична література, 2015. 712 с.
12. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: Постанова Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text>
13. Литвин О. В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 214 с.

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 13, 2012]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy, Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia mekhanizmv prytiahnennia yurydychnykh osib do vidpovidalnosti za pidkup posadovykh osib inozemnykh derzhav: Zakon Ukrainy vid 04.12.2024 r. № 4111-IX [On Amendments to the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, and Other Legislative Acts of Ukraine to Improve Mechanisms

for Holding Legal Entities Accountable for Bribery of Foreign Public Officials: Law of Ukraine dated December 4, 2024, No. 4111-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4111-20#n118> [in Ukrainian].

3. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia mekhanizmv zabezpechennia zavdan kryminalnoho provadzhennia: Zakon Ukrainy vid 16.03.2017 r. № 1950-VIII [On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine to Improve Mechanisms for Ensuring the Objectives of Criminal Proceedings: Law of Ukraine dated March 16, 2017, No. 1950-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1950-19#Text> [in Ukrainian].

4. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia rehuliuвання uгод pro vyznannia vynuvatosti u kryminalnykh provadzhenniakh shchodo koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen ta kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh z koruptsiieiu: Zakon Ukrainy vid 29.10.2024 r. № 4033-IX [On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine to Improve the Regulation of Plea Agreements in Criminal Proceedings for Corruption Offenses and Corruption-Related Offenses: Law of Ukraine dated October 29, 2024, No. 4033-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-20#Text> [in Ukrainian].

5. Hloviuk, I. V. (2025). Pravnycha dopomoha u razi zastosuvannia do yurydychnoi osoby zakhodiv kryminalno-pravovoho kharakteru u spetsialnomu poriadku [Legal Assistance in the Application of Criminal Law Measures to a Legal Entity in a Special Procedure]. Retrieved from: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyyuk-iryna/articles/pravnica-dopomoga-u-razi-zastosuvannia-do-iuridicnoyi-osobi-zakhodiv-kriminalno-pravovogo-xarakteru-u-specialnomu-poriadku> [in Ukrainian].

6. Tiurin, H. Ye. (2017). Orhanizatsiino-pravovi osnovy uchasti prokurora u kryminalnomu provadzhenni na pidstavi uгод [Organizational and Legal Principles of Prosecutor Participation in Criminal Proceedings Based on Agreements]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

7. Trekke, A. S. (2018). Kryminalne provadzhennia na pidstavi uгоди pro vyznannia vynuvatosti [Criminal Proceedings Based on a Plea Agreement]. *Candidate's thesis*. Irpin [in Ukrainian].

8. Kholodylo, P. V. (2017). Kryminalne provadzhennia na pidstavi uгод pro vyznannia vynuvatosti [Criminal Proceedings Based on Plea Agreements]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

9. Lyzak, Ya. V. (2014). Rol prokurora pid chas ukhadennia uгод pro prymyrennia ta vyznannia vynuvatosti [The Role of the Prosecutor in Concluding Reconciliation and Plea Agreements]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Iurydychni nauky»*, 1, 226–231 [in Ukrainian].

10. Leliak, O. O. (2015). Uhoda pro vyznannia vynuvatosti u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Plea Agreement in the Criminal Process of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

11. Hloviuk, I. V. (2015). Kryminalno-protsesualni funktsii: teoriia, metodolohiia ta praktyka realizatsii na osnovi polozhen Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy 2012 r. [Criminal Procedure Functions: Theory, Methodology, and Practice of Implementation Based on the Provisions of the 2012 Criminal Procedure Code of Ukraine]: monohrafiia. Odesa: Yurydychna literature [in Ukrainian].

12. Pro praktyku zdiisnennia sudamy kryminalnoho provadzhennia na pidstavi uгод: Postanova Plenumu Vysshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 11.12.2015 r. № 13 [On the Practice of Criminal Proceedings Based on Agreements by the Courts: Resolution of the Plenum of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases dated December 11, 2015, No. 13]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text> [in Ukrainian].

13. Lytvyn, O. V. (2016). Kryminalno-protsesualne dokazuvannia u stadii sudovoho rozghliadu [Criminal procedural evidence at the stage of judicial review]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

Татаров Олег Юрійович,

доктор юридичних наук, професор

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8491-4931>

УКЛАДЕННЯ ТА РОЗГЛЯД СУДОМ УГОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ В СПЕЦІАЛЬНОМУ ПОРЯДКУ

У статті визначено особливості укладення та розгляду судом угоди в кримінальному провадженні щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру в спеціальному порядку, а також проблеми нормативного регулювання цих процедур. Зауважено, що ст. 483-17 КПК України, передбачаючи можливість укладення угоди в кримінальному провадженні щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру в спеціальному порядку, вводить у кримінальне провадження України новий різновид угоди (окрім наявної угоди про визнання винуватості й угоди про примирення) – угоду про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Розглянуто ключові особливості останньої. На підставі аналізу положень глави 37-1 КПК України щодо угоди про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру встановлено наявність низки проблемних питань, а саме: 1) факультативність обов'язку співпраці для укладення угоди; 2) некоректність формулювання «вид та розмір заходів»; 3) невиправлення формулювання «прокурор має право відкласти направлення до суду ... завершення проведення інших слідчих дій...», яке має різні тлумачення в науці та на практиці; 4) відсутність підстав для відмови в затвердженні угоди; 5) невизначеність формулювання, що суд має навести мотиви, з яких він виходив під час вирішення питання про відповідність угоди вимогам КПК України та закону; 6) відсутність положень щодо доказування підстав для

затвердження угоди. Для виправлення останнього з перелічених недоліків у ст. 483-19 КПК України слід вказати вичерпний перелік підстав для відмови в затвердженні угоди, урахувавши специфіку саме для кримінального провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку.

Ключові слова: кримінальне провадження, юридична особа, суд, угода, прокурор, кримінальне правопорушення, заходи кримінально-правового характеру.

Надіслано до редколегії 28.02.2025

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

УДК 159.9:351.74:316.356.2
DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-98-102

Гельбак Анжела Миколаївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7137-6326>

Мухіна Галина Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ПОТРЕБ СІМЕЙ ПРАЦІВНИКІВ МВС УКРАЇНИ У СФЕРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

Стаття присвячена дослідженню актуальних потреб сімей працівників Міністерства внутрішніх справ України у сфері психологічної підтримки. У роботі розглянуто основні чинники, що впливають на психологічний стан родин поліцейських, зокрема вплив стресових умов служби, професійних ризиків і емоційного напруження. Окреслено методи психодіагностики, які можуть бути використані для визначення рівня стресу, емоційного вигорання та інших психологічних проблем у членів сімей правоохоронців. На основі отриманих даних запропоновано ефективні підходи до психологічного супроводу сімей працівників Міністерства внутрішніх справ, що передбачають психопросвітницькі заходи, індивідуальне та сімейне консультування, а також комплексні програми підтримки.

Ключові слова: психологічні потреби, сім'ї працівників МВС України, психологічна підтримка, психодіагностика, стрес, емоційна напруга, сімейне консультування, програми підтримки.

Постановка проблеми. Психодіагностика психологічних потреб сімей поліцейських зосереджена на розумінні та вирішенні проблем психічного здоров'я, з якими стикаються сім'ї працівників правоохоронних органів. З огляду на стресовий характер роботи поліцейських, їхні сім'ї часто зазнають значного емоційного напруження. Ці проблеми ускладнюються ненормованим робочим часом і невід'ємними небезпеками, пов'язаними з поліцейською діяльністю, що може призвести до підвищеної тривожності, втоми від співчуття та напружених сімейних стосунків загалом. Дослідження британських психологів показують, що рівень розлучень серед сімей працівників правоохоронних органів

може сягати до 70%. На думку авторитетного експерта в галузі кримінального правосуддя та безпеки доктора Джаррода Садульські (Dr. Jarrod Sadulski), поширеність цих проблем підкреслює «важливість розроблення індивідуальних програм підтримки для сімей поліцейських, щоб пом'якшити вплив професії поліцейського на психічне здоров'я близьких, оскільки сім'ям поліцейських часто доводиться самостійно орієнтуватися в емоційному ландшафті напруженої кар'єри їхніх близьких, що призводить до почуття ізоляції та тривоги» [1, с. 668].

Отже, важливим завданням психологів є своєчасне виявлення та задоволення психологічних потреб цих сімей, що сприятиме їхній стабільності та добробуту.

Незважаючи на те, що потреба в ресурсах для психічного здоров'я працівників Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) зростає, багато наявних програм мало відповідають потребам їхніх сімей. Оздоровчі програми, які зосереджуються суто на працівниках МВС, часто не звертають уваги на їхній вплив на членів родини, які також відчувають наслідки стресу своїх близьких, пов'язаного з роботою. Ця прогалина в підтримці суттєво перешкоджає ефективному несенню служби поліцейськими, оскільки вона не враховує контекст домашнього життя правоохоронців і його вплив на психічне здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу сімейної ситуації на психічний стан працівників силових структур і психологічного забезпечення їхнього психічного здоров'я та психічного здоров'я членів їхніх сімей досліджують Н. Агаєв, В. Богуславська, Н. Дідик, О. Флоранська й інші. Н. Агаєв і О. Флоранська зазначають, що психологічна травматизація одного із членів сім'ї має безпосередній вплив на інших, оскільки взаємодія сім'ї та психотравмівної ситуації не є односторонньою. Можливі такі варіанти впливу психологічної травми на сім'ю:

- 1) одночасна травматизація – усі члени сім'ї зазнають впливу психотравмівної події;
- 2) бінарна – психологічної травматизації зазнає член сім'ї, що перебуває далеко від неї;
- 3) хізмальна – жертвою стає один член родини, що заражає всіх інших;
- 4) внутрішньосімейна – психотравмівний вплив виходить від одного із членів сім'ї [2, с. 12].

Наукові дослідження В. Богуславської стосуються питання впливу сім'ї на особливості професійної діяльності поліцейських в умовах воєнного стану. Ученою доведено, що можливі численні психологічні ефекти впливу воєнного стану на працездатність і результативність виконання професійних обов'язків правоохоронцями, що, своєю чергою, опосередковуються високою імовірністю психологічного травмування членів їхніх родин і перебуванням останніх у незадовільному психоемоційному стані. Дослідницею також визначено, що оптимізація психологічної ситуації в родинях працівників поліції є вагомим елементом загального психологічного забезпечення їхньої професійної діяльності й обов'язково має реалізовуватись у рамках психологічного супроводу кожного структурного підрозділу правоохоронних органів [3, с. 47].

Мета статті полягає у виявленні актуальних потреб сімей працівників МВС України у сфері психологічної підтримки, визначенні методів психодіагностики для виявлення психологічних потреб сімей поліцейських, окресленні шляхів психологічного супроводу. Досягнення мети здійснюється шляхом проведення всебічного теоретичного аналізу останніх зарубіжних і вітчизняних публікацій і досліджень, що стосуються відповідної наукової проблематики.

Виклад основного матеріалу. Більшість дослідників погоджуються з тим, що родина має системну будову та підпорядковується закономірностям функціонування систем, що були описані Л. Берталанфі [4]. Тому станом на тепер досить поширеним є використання системного підходу для того, щоб описати різні аспекти функціонування сім'ї (Дж. Бівін, П. Вацлавик, Д. Джексон, С. Мінухін, В. Сатір, Дж. Хейлі, Ч. Фішман). Зауважимо, що всі системні моделі ґрунтуються на ідеї цілісності, циркулярної каузальності сімейного функціонування. У рамках системної сімейної психотерапії

родина розглядається як цілісна система, де кожен її член є елементом єдиного утворення, що деяким чином пов'язаний з іншими елементами та взаємодіє з ними. У свою чергу, окремі близькі елементи можуть створювати підсистеми всередині загальної системи [3, с. 50].

Необхідно зазначити, що сім'я, яка гармонійно функціонує, характеризується позитивним психологічним кліматом, любов'ю, повагою та довірою членів сім'ї один до одного, готовністю завжди допомогти. Члени такої сім'ї, за можливості, проводять більшість часу в родинному колі, спілкуються, разом виконують побутові обов'язки, що сприяє згладжуванню можливих конфліктних ситуацій, позбавленню стресових станів, підвищенню оцінки власної значущості та реалізації особистісного потенціалу. Дисфункціональна сім'я характеризується конфліктними міжособистісними стосунками, відчуженістю, тривожністю, негативним ставленням подружжя один до одного, напруженістю. У рамках дисфункціональної сім'ї значно ускладнена реалізація нею психотерапевтичної функції, що унеможлиблює зняття стресу, втоми, а також призводить до депресій, суперечок, дефіциту позитивних емоцій [3, с. 50].

Науковий аналіз дозволяє виокремити основні психологічні потреби сімей поліцейських, як-от [2; 3; 5]:

1. Емоційна підтримка та розуміння – члени сімей потребують співчуття та розуміння з боку як поліцейських, так і суспільства. Висока зайнятість і ризикованість роботи можуть створювати бар'єри у спілкуванні та довірі між членами родини.
  2. Стабільність і безпека – оскільки професія поліцейського пов'язана з ризиками, члени сім'ї часто відчувають тривогу за життя та здоров'я своїх рідних. Це зумовлює потребу в упевненості та захищеності.
  3. Психологічна адаптація – подружжя та діти поліцейських мають адаптуватися до специфічних умов життя, зокрема й нестандартного робочого графіка, раптових відряджень і емоційної напруги.
  4. Соціальна підтримка – необхідність у спілкуванні з людьми, які мають схожий досвід, може допомогти подолати труднощі та знизити рівень стресу.
  5. Збереження балансу між роботою та сім'єю – важливо, щоб поліцейські мали можливість приділяти увагу родині, незважаючи на напружений робочий графік.
- Зауважимо, що емоційний тягар, який відчувають члени сім'ї, іноді може залишатися непоміченим, що ще більше ускладнює процес психодіагностики. Для виявлення психологічних потреб сімей поліцейських застосовуються такі методи [6]:

– анкетування і опитувальники – дозволяють виявити рівень задоволеності сімейним життям, рівень стресу й емоційного вигорання. Одним з ефективних методів оцінювання психічного здоров'я працівників поліції є проведення опитувань. Ці опитування дають цінну інформацію про сприйняття правоохоронцями стресових чинників, пов'язаних із роботою, досвід роботи з ресурсами психічного здоров'я. Регулярне проведення таких опитувань дозволяє поліцейським департаментам точно визначати проблемні питання та розробляти цілеспрямовані заходи для покращення добробуту поліцейських;

– проєктивні методики – використовуються для глибокого аналізу емоційного стану та внутрішніх переживань членів родини;

– тестування особистісних особливостей – допомагає визначити рівень стійкості до стресу й адаптаційні можливості правоохоронців;

– спостереження та бесіди – дають змогу психологам отримати реальну картину емоційного стану сім'ї та міжособистісних відносин.

Ці інструменти дозволяють класифікувати чинники стресу, механізми подолання та загальне емоційне здоров'я, тим самим сприяють розробленню відповідних програм підтримки. Особливу увагу дослідники звертають на те, що психодіагностику в сімейному консультуванні здійснювати нелегко через низку причин. До них насамперед відносять такі [1, с. 668]:

– відсутність єдиного підходу до діагностики сімейних стосунків, оскільки кожна теоретична модель консультування пропонує своє розуміння діагностики та власні техніки діагностування;

– досвід психолога і клієнтів, їхні цінності, розуміння смислу сімейного життя великою мірою визначають оцінку сімейних взаємин, тож професійний психолог має усвідомлювати ці обставини та критично розглядати свої висновки;

– діагностиці сімейних взаємин заважають різні пояснення їхньої динаміки партнерами.

На думку вчених, опір сім'ї справжньому пізнанню взаємин може бути зумовлений також змінами психологічного клімату: у кожній сім'ї можливі періоди більшої емоційної близькості та деякого віддалення, які змінюють один одного. У психологічну консультацію конфліктні сім'ї найчастіше звертаються в період умовної стабільності. Унаслідок цього точно діагностувати емоційне тло сімейних взаємин зазвичай вдається після тривалого спостереження. Згадані обставини дозволяють стверджувати, що діагностика сімейних взаємин продовжується стільки, скільки триває консультування сім'ї.

Ще один цікавий погляд на діагностичні проблеми отримання інформації про сім'ю знаходимо в Е. Ейдеміллера, В. Юстіцкіса, які наголошують на проблемі інтимності: відповідно з моральними й естетичними нормами деякі сфери життя сім'ї приховані зависою інтимності, тому важкодоступні для чужих людей. Тому для вирішення вищезазначених проблем психолог використовує визначені методи та прийоми роботи. У розмовах із членами сім'ї та завдяки спостереженню за ними він намагається створити всі умови для того, щоб дати їм можливість без сорому розкрити своє життя. Це досягається відповідним ставленням фахівця, його доброзичливістю, готовністю без обмежень обговорювати навіть найінтимніші питання [7].

Ефективна комунікація та допоміжні заходи мають вирішальне значення для розвитку стійкості та забезпечення емоційного благополуччя як правоохоронців, так і їхніх родин. Стигматизація, пов'язана із проблемами психічного здоров'я в поліцейській спільноті, може ще більше ускладнити цей процес, оскільки багато поліцейських і їхніх родин можуть відчувати небажання звертатися по допомогу через страх негативних наслідків або суспільне сприйняття.

Умовами ефективною психологічної сімейної комунікації є:

– спілкування: регулярні телефонні дзвінки, відеочати, переписки в месенджерах;

– прагнення до взаємин, які можуть гарантувати підтримку всіх членів родини правоохоронця за будь-яких зовнішніх умов;

– пошуки соціальної та психологічної підтримки у професійній спільноті;

– пошуки підтримки за межами професійної спільноти, наприклад від терапевта або групи підтримки, що

може відкрити нову перспективу та дозволить отримати додаткові ресурси;

– сімейна терапія (за потреби), яка має допомогти членам сім'ї покращити спілкування, розробити стратегії подолання труднощів та зміцнити стосунки. Це також може надати членам сім'ї безпечний простір для вираження своїх почуттів і врегулювання конфліктів.

Оскільки служба у правоохоронних органах часто пов'язана зі стресом, небезпекою і емоційним виснаженням, психологічна підтримка сімей поліцейських є важливим складником їхнього добробуту. Основні форми такої підтримки охоплюють: індивідуальні консультації, кризове втручання в разі травматичних подій, пов'язаних із професійною діяльністю поліцейського (поранення, загибель колеги, ризиковані ситуації тощо), групові форми підтримки, як-от сімейні тренінги з управління стресом, комунікації, групи взаємодопомоги для дружин/чоловіків поліцейських, де вони можуть обговорювати свої проблеми, обмінюватися досвідом і отримувати психологічний супровід [8; 9].

Психологічне консультування для членів сім'ї поліцейських стосується аспектів стресостійкості, подолання тривоги та підтримки близьких. Розпізнавання ознак розладу психічного здоров'я в офіцерів є життєво важливим для ефективної підтримки сім'ї. Загальні показники охоплюють: зміни настрою, підвищену дратівливість, відхід від соціальної діяльності та помітну втому. Члени сім'ї повинні бути уважними до таких змін, оскільки вони можуть сигналізувати про стрес. Фізичні симптоми також можуть проявлятися як головний біль, безсоння або шлунково-кишкові проблеми. Усе це може бути сигналом про потребу в допомозі, який потребує негайної уваги. Ініційоване психологом спілкування в родині може сприяти обговоренню цих почуттів і переживань. Зміни поведінки, як-от зловживання психоактивними речовинами або нехтування обов'язками, можуть ще більше підкреслити напругу психічного здоров'я.

Відкрите спілкування в сім'ї сприяє створенню середовища, де члени можуть висловити свої почуття та занепокоєння щодо стресу, пов'язаного із професійною діяльністю. Участь в обговореннях тривожних станів, стресу й емоційних проблем, з якими стикаються поліцейські, допомагає членам сім'ї чітко сформулювати свої почуття та спонукає їх звертатися по професійну допомогу, коли це необхідно. Такий проактивний підхід може суттєво зменшити ризик ізоляції та емоційної відчуженості, посилити життєво важливу роль підтримки сім'ї у зміцненні психічного здоров'я офіцерів.

Психопросвітницька діяльність психологічної служби системи МВС передбачає проведення лекцій і семінарів на теми стресостійкості, управління конфліктами, подолання емоційного вигорання в родині, розповсюдження інформаційних матеріалів (буклети, статті, відеоуроки) про психічне здоров'я та методи його підтримки.

Важливою є соціальна підтримка правоохоронців і членів їхніх родин. Організація сімейних активностей (відпочинок, екскурсії, спортивні події) сприяє зміцненню сімейних зв'язків і зниженню рівня стресу. Участь у сімейних заходах, як-от спільне хобі чи прогулянки, може забезпечити необхідні перерви від стресу та посилити згуртованість сім'ї. Ці миті спілкування не тільки зміцнюють сімейні зв'язки, але й сприяють виробленню більш здорових стратегій подолання, які можуть бути корисними у складні часи.

Правоохоронні органи можуть співпрацювати із громадськими організаціями, щоб надати ресурси та підтримку родинам правоохоронців. Громадські програми, як-от консультаційні послуги, групи підтримки та допомога в догляді за дітьми, можуть допомогти полегшити проблеми сімей працівників правоохоронних органів і забезпечити їх надійною системою підтримки. Окрім того, громада сприяє адаптації поліцейських після травм чи повернення з надскладних завдань (наприклад, зони бойових дій).

Не варто нехтувати й такими формами психологічної підтримки, як анонімні гарячі лінії і онлайн-підтримка, телефони довіри для членів сім'ї працівників поліції, куди вони можуть звернутися за консультацією в будь-який час чи отримати онлайн-консультацію у форматі відеозв'язку чи чатів із психологами системи МВС.

Комплексний підхід до психологічної підтримки дозволяє зменшити негативний вплив стресових чинників на сім'ю поліцейського та сприяє збереженню емоційного здоров'я як правоохоронця, так і його близьких. Окрім того, такі ініціативи, як консультаційні послуги та програми підтримки «рівний – рівному», стають життєво важливими ресурсами, що сприяють відкритому діалогу про психічне здоров'я та зміцненню спільноти серед сімей працівників правоохоронних органів. Заохочення культури підтримки та раннього втручання має велике значення для профілактики професійних деформацій і ефективної боротьби з посттравматичним стресовим розладом у правоохоронних органах. Це передбачає не лише надання доступу до ресурсів психічного здоров'я,

але й активне сприяння їх використанню та прищепленню ідеї звернення по психологічну допомогу. Психологічні служби повинні розглянути можливість реалізації програм підтримки «рівний – рівному», за якої співробітники, які успішно впоралися зі своїми проблемами психічного здоров'я, можуть служити наставниками та ресурсом для своїх колег.

Консультаційні психологічні послуги, адаптовані до унікальних проблем, з якими стикаються родини правоохоронних органів, можуть надати життєво важливу підтримку. Ці послуги пропонують членам сім'ї безпечні місця для обміну досвідом, отримання розуміння та вивчення стратегій подолання. Індивідуальна терапія може допомогти членам сім'ї впоратися із тривогою або депресією, пов'язаною із професією їхньої близької людини, тоді як сімейна терапія може покращити спілкування та зміцнити стосунки. Окрім того, групи підтримки можуть створити відчуття спільності серед сімей, сприятимуть взаєморозумінню та виробленню спільних стратегій подолання. Сімейна підтримка офіцерів передбачає не тільки визнання, але й активну участь у заохоченні їх звертатися по професійну допомогу, коли це необхідно.

Висновки. Психодіагностика психологічних потреб сімей поліцейських є важливим напрямом роботи психологічної служби системи МВС. Своєчасне виявлення проблем і надання відповідної підтримки сприятиме збереженню психічного здоров'я родин правоохоронців, що позитивно впливає на ефективність несення служби у правоохоронних органах, соціальну адаптацію та загальну якість життя.

Список використаних джерел

1. Chopko B. Mindfulness and post-traumatic development among law enforcement officers: the mediating role of emotion regulation. *Journal of Loss and Trauma*. 2018. № 23 (8). P. 666–678.
2. Агаєв Н., Флоранська О. Проблема психологічного забезпечення психічного здоров'я військовослужбовців та членів їх сімей. *Актуальні проблеми психології*. 2003. Т. 7 : Екологічна психологія. Вип. 1. С. 10–16.
3. Богуславська В. Предметне поле психологічного дослідження впливу сім'ї на особливості професійної діяльності поліцейських в умовах воєнного стану. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2023. Т. 34 (73). № 3. С. 47–53.
4. Bertalanffy L. fon. *General system theory*. New York : George Braziller, 1968. 289 p.
5. Andersen J.P., Papazoglou K., Koskelainen M. et al. Reducing stress and improving recovery: A randomized clinical trial of a stress intervention for police officers. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2015. № 30 (2). P. 115–128.
6. Максименко С. Загальна психологія. 3-є вид. Київ, 2021. 272 с.
7. Carleton R.N., Afifi T.O., Turner, S. et al. Mental disorder symptoms among public safety personnel in Canada. *The Canadian Journal of Psychiatry / La Revue canadienne de psychiatrie*. 2018. № 63 (1). P. 54–64.
8. Титаренко Т. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
9. Доценко В. Розвиток психологічної стійкості поліцейських в умовах військової агресії. *Проблеми сучасної поліцейської науки* : тези доповідей Науково-практичної конференції, м. Харків, 20 квітня 2022 р. / МВС України ; Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 160–164.

References

1. Chopko, B. (2018). Uvazhnist i posttravmatychnyi rozvytok sered spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv: poserednytska rol rehuliatcii emotsii [Mindfulness and post-traumatic growth among law enforcement officers: The mediating role of emotion regulation]. *Journal of Loss and Trauma*. № 23 (8). 666–678 [in English].
2. Ahaiev, N., & Floranska, O. (2003). Problema psykholohichnoho zabezpechennia psykichnoho zdorovia viiskovoslužbovtziv ta chleniv yikh simej [The problem of psychological support for the mental health of servicemen and their families]. *Aktualni problemy psykholohii – Actual problems of psychology*. Vol. 7. Ekolochna psykholohiia. Issue 1. 10–16 [in Ukrainian].
3. Bohuslavskaya, V. (2023). Predmetne pole psykholohichnoho doslidzhennia vplyvu simi na osoblyvosti profesiinoi diialnosti politseiskykh v umovakh voiennoho stanu [The subject field of psychological research on the influence of the family on the professional activity of police officers in martial law conditions]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya "Psykholohiia"*. Vol. 34 (73). № 3. 47–53 [in Ukrainian].
4. Bertalanffy, L. von. (1968). *General system theory*. New York: George Braziller, 289 p. [in English].

5. Andersen, J.P., Papazoglou, K., & Koskelainen, M., et al. (2015). Reducing stress and improving recovery: A randomized clinical trial of a stress intervention for police officers. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 30 (2), 115–128 [in English].
6. Maksymenko, S. (n.d.). (2021). *Zahalna psykholohiia* [General Psychology] (3rd ed.). Kyiv. 272 p. [in Ukrainian].
7. Carleton, R.N., Afifi, T.O., & Turner, S., et al. (2018). Mental disorder symptoms among public safety personnel in Canada. *The Canadian Journal of Psychiatry / La Revue canadienne de psychiatrie*, 63 (1), 54–64 [in English].
8. Tytarenko, T. (2018). *Psykhologichne zdorovia osobystosti: zasoby samodopomohy v umovakh tryvaloï travmatyzatsii* [Psychological health of an individual: Means of self-help in conditions of prolonged traumatization]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. 160 p. [in Ukrainian].
9. Dotsenko, V. (2022). Rozvytok psykholohichnoi stiikosti politseiskykh v umovakh viiskovoi ahresii [Development of police officers' psychological resilience in the context of military aggression]. *Problemy suchasnoi politseistyky – Problems of Modern Policing: Conference Proceedings* (Kharkiv, April 20, 2022). MVS Ukrainy. Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv: KhNUVS. 160–164 [in Ukrainian].

Gelbak Anzhela,

Candidate of Psychological Sciences,

Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines Faculty № 1

*(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7137-6326>**Mukhina Galyna,**

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines Faculty № 1

*(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>**ANALYSIS OF CURRENT NEEDS OF FAMILIES OF EMPLOYEES
OF THE MIA OF UKRAINE IN THE AREA OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT**

The article is devoted to a comprehensive analysis of the current needs of families of employees of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the field of psychological support, which is an important aspect of ensuring the effective professional activities of law enforcement officers. The psycho-emotional well-being of family members of police officers directly affects their psychological stability, level of motivation and ability to withstand professional challenges. The article considers the impact of stress factors associated with official activities, such as risk to life, constant stay in conditions of increased readiness, irregular work schedule, professional deformation and emotional burnout. Particular attention is paid to intra-family conflicts that may arise as a result of professional difficulties of law enforcement officers, as well as their impact on the psychological climate in the family.

The article identifies the main methods of psychodiagnostics that can be effectively applied to identify the psychological needs of police families. Based on the results obtained, comprehensive approaches to psychological support are considered, which include both individual and group forms of work with families of MIA employees.

The proposed measures include psychoeducational activities aimed at raising awareness of ways to overcome stress, developing emotional regulation skills and constructive communication in the family. The methods of individual and family counseling, crisis intervention, psychotherapeutic work with family members of police officers is outlined, as well as the implementation of socio-psychological training aimed at building stress resistance, developing conflict resolution skills and improving interpersonal relationships.

The results of the study can be used by practical psychologists, social workers, and heads of departments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to develop effective programs of psychological support for police officers and their families. The implementation of such measures will contribute to reducing the level of psychological stress, preventing emotional burnout, improving the family microclimate and the general level of resilience of law enforcement officers, which, in turn, will positively affect the effectiveness of their performance of official duties.

Key words: *psychological needs, families of employees of Ministry of Internal Affairs of Ukraine, psychological support, psychodiagnostics, stress, emotional tension, family counseling, support programs.*

Надіслано до редколегії 25.02.2025

УДК 34.037

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-103-108

Снісаренко Ірина Євгеніївна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1045-9291>**Завітренко Долорес Жораївна,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти

*(Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,**м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>**ШЛЯХИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З ОСОБАМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

У статті окреслено проблему з'ясування ефективних шляхів взаємодії представників правоохоронних органів з особами, що мають особливі потреби. Акцентовано на труднощах, з якими стикаються правоохоронці під час взаємодії із цією категорією громадян. Зазначається, що правоохоронці повинні мати спеціальні знання й виробити відповідні вміння для ефективної комунікації з особливими людьми.

Автори наголошують на тому, що одним з основних чинників, які впливають на ефективність взаємодії, є належне навчання правоохоронців. Поліцейські повинні бути обізнані про різні види інвалідності й особливості поведінки осіб, які мають відповідні потреби. Автори наголошують на підготовці поліцейських до роботи з означеною категорією громадян.

Ключові слова: взаємодія, особи з обмеженими можливостями, маркери інвалідності, спеціальна підготовка правоохоронців, ефективність взаємодії, специфічні потреби й обмеження.

Постановка проблеми та її актуальність. Поліція як орган публічної влади здійснює правоохоронну діяльність відповідно до Конституції України, міжнародних стандартів, тому вона покликана забезпечити можливість реалізації громадянами своїх конституційних прав і свобод.

Щораз вища увага до прав людей з особливими потребами в сучасному суспільстві свідчить про необхідність створення умов для їхнього цілковитого включення в суспільне життя, що інколи передбачає контакти із правоохоронними органами. Особи з інвалідністю часто стикаються із труднощами у спілкуванні з поліцейськими через фізичні, сенсорні чи когнітивні обмеження. Ці труднощі можуть призводити до непорозумінь, стресу і навіть порушень прав людини. З огляду на це проблема забезпечення ефективної та інклюзивної взаємодії між поліцейськими та громадянами з особливими потребами постає особливо гостро, тому видається *актуальною*.

Огляд наявної літератури дозволив зробити висновок, що існує *замало* праць, які б описували ставлення правоохоронних органів до людей із такими вадами, як

розумова відсталість, аутизм, церебральний параліч, травма мозку тощо. Більшість осіб із цими розладами не можна вважати ані жорстокими, ані небезпечними, а їхня поведінка часто абсолютно передбачувана для фахівців, які мають досвід роботи з такою категорією населення. Спостерігачам їхня поведінка може здаватися девіантною або ірраціональною, проте правоохоронці повинні мати арсенал засобів і знань, які би сприяли ефективній комунікації з особливими людьми. Отже, опис шляхів взаємодії поліцейських і громадян зазначеної категорії вважаємо *актуальним* як для педагогічної науки, так і для сучасної поліцейстики.

Метою розвідки є опис шляхів взаємодії представників правоохоронних органів з особами з особливими потребами через створення сприятливих умов для їхньої успішної інтеграції в суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критерії реалізації та правового статусу суб'єктів (сторін) дозволяють вважати взаємодію Національної поліції з населенням у процесі здійснення поліцейської діяльності окремим видом соціальної правової взаємодії. О. Волуйко пропонує тлумачити поняття взаємодії

Національної поліції України з населенням як соціально зумовлену, узгоджену діяльність, утілену у співпраці суб'єктів взаємодії (органів Національної поліції України) й інститутів громадянського суспільства. Для цього необхідне використання відповідних форм і методів для подолання проблем, пов'язаних зі злочинністю, порушенням громадського порядку та безпеки, а також для поліпшення якості життя громади [1]. Аналогічної думки дотримується й С. Медведенко, за яким взаємодія Національної поліції України із громадськістю – це соціально зумовлена, узгоджена діяльність, виражена у співпраці між суб'єктами взаємодії з використанням відповідних форм і методів для досягнення спільної мети [2].

Є. Гіденко [3] вважає, що взаємодія поліції з населенням стала ще більш плідною в умовах війни. Адже концепція цього інституту передбачає партнерство, довіру, спілкування та діалог між поліцією та громадянами. Окрім того, довіра громадян до Національної поліції України залежить від успіху поліції у правовому захисті громадян, а також від рівня взаємодії громадськості із правоохоронними органами.

Будь-яка професія здобуває визнання в суспільстві через корисність, затребуваність і необхідність її для суспільства; будь-яка професійна діяльність націлена на покращення та полегшення життя людей у спільноті. Коли вибирає майбутню професію, громадянин дає згоду дотримуватися принципів і норм професійної етики. Водночас професійна етика як галузь прикладних знань формулює й обґрунтовує систему моральних норм і принципів, які діють у специфічних умовах взаємин людей у рамках окремої професії з урахуванням очікувань і запитів суспільства щодо цієї професії, а також окреслює межі професійної діяльності та професійної компетенції. Призначення професійної діяльності поліцейського полягає в тому, щоб: а) підтримувати правопорядок; б) розслідувати кримінальні правопорушення; в) притягувати підозрюваних і винних осіб до відповідальності; г) підтримувати мир і стабільність; г) надавати допомогу тим, хто її потребує; д) захищати представників уразливих і найменш захищених верств населення [4]. Беззаперечно, рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінювання ефективності діяльності органів і підрозділів поліції. Такі соціальні поняття, як «взаємодія», «партнерство» та «довіра», уважаються визначальними складниками успішної діяльності поліції як сервісної служби європейського зразка.

Виклад основного матеріалу. О. Бабенко визначає людину з інвалідністю як особу, яка внаслідок хронічних захворювань, уроджених чи набутих порушень у розвитку має обмеження в життєдіяльності, перебуває у складних і надзвичайних умовах і має особливі потреби в розвитку психофізичних можливостей, природному сімейному оточенні, доступі до засобів комунікації, соціалізації та самореалізації. Вирішення проблем людей з обмеженими функціональними можливостями в сучасному суспільстві може здійснюватися шляхом соціальної реабілітації, зокрема через залучення до центрів реабілітації, узгодження наявної мережі навчальних і виховних закладів з об'єктивною необхідністю та міжнародними нормативами щодо людей з інвалідністю [5].

Багаторічна практика європейських країн засвідчила, що одним із найважливіших інструментів правоохоронної діяльності є взаємодія з населенням. Поліція взаємодіє із громадськістю через підготовку та вико-

нання спільних проєктів, програм і заходів для задоволення потреб населення, а також покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. Головною метою співпраці поліції та населення є зниження рівня злочинності на місцевому рівні, проведення широкої агітаційної роботи щодо популяризації законослухняного способу життя, дотримання прав і свобод людини. Отже, співпраця поліції та громади на місцевому рівні розглядається як ключовий засіб вирішення питань щодо забезпечення громадського спокою та правопорядку, захисту основоположних прав і свобод людини, запобігання кримінальним і адміністративним правопорушенням [6, с. 24–27]. На особливу увагу заслуговує питання ефективної та якісної взаємодії правоохоронців із громадянами, які мають особливі потреби.

Суспільна проблема ставлення до інвалідності. За минуле десятиліття зміст поняття «інвалідність» істотно змінився, адже відбувся поступовий перехід від «медичного» підходу до людей із інвалідністю до підходу, в основу якого покладено права людини. Люди з обмеженими можливостями вже не розглядаються як пацієнти або користувачі послуг, які потребують співчуття. Замість застарілих концепцій, відповідно до яких особи з інвалідністю вважалися «об'єктами» благодійності, лікування і соціального захисту, нині вони розглядаються як особи, що мають права, здатні заявляти про ці права та добиватися їх реалізації. Нині люди з інвалідністю визнаються повноцінними та рівноправними членами суспільства, здатними відігравати активну роль у суспільному житті за умови, якщо їм надається необхідна допомога та підтримка (Л. Прохоренко, О. Орлов [7]; Л. Прохоренко, Н. Ярмола [8]; С. Калтон, Г. Хол [9], Д. Морган [10]).

Важливою умовою соціальної інтеграції громадян з інвалідністю є впровадження для них рівних прав і можливостей з іншими категоріями населення. Поліцейські, які виконують свої завдання, повинні дотримуватися прав людини та сприяти тому, щоб люди з інвалідністю почувалися захищеними та не боялися звертатися по допомогу до правоохоронців. Послугуючись рекомендаціями Ради Європи про «Посилення соціального захисту в Україні», наголосимо на принципі успішної *комунікації* правоохоронців (яка залучає до співпраці та передбачає повагу, стриманість, пряме спілкування, чіткість і простоту висловлення, зібраність, емпатію, чутливе мовлення) та *інтеграції* осіб з інвалідністю в суспільство [11].

Окрім дослідники зважають на той факт, що в людей з особливими потребами фізичні страждання, психічний розлад, побоювання за своє здоров'я опосередкованим шляхом можуть істотно впливати на діалог із працівником поліції. На думку фахівців, працівник поліції у складних ситуаціях із зазначеною категорією осіб зобов'язаний керувати своїми почуттями та прагненнями, не втрачати гідності, орієнтири в ситуації, зберігати тактовність і вимогливість. Під час контактування з такими особами допомогу варто пропонувати лише тоді, коли стає очевидним, що людина не зможе подолати проблему самостійно. Особливо це стосується людей із вадами зору: під час зустрічі з такими особами необхідно називати себе і тих людей, які прийшли з поліцейським. Не варто також змушувати незрячого співрозмовника говорити в «порожнечу», не треба силоміць тягнути людину, яка погано бачить, за собою. Під час пояснення того, куди і навіщо треба йти, варто попередити таку особу про наявні перешкоди, як-от

сходи, калюжі, ями тощо. Наявність окулярів в інвалідів по зору полегшує сприйняття, але не вирішує проблем, пов'язаних із поганим зором, тому на всі прохання цієї людини, пов'язані з використанням зору, варто відповідати так само, як і людині, яка зовсім не бачить [4].

Проблема підготовки правоохоронців до роботи з особами, які потребують особливого ставлення. Виокремимо ще одне проблемне питання, яке потребує особливої уваги. Ідеться про те, що багато правоохоронців не проходять (або проходять вибірково чи поверхово) спеціальну підготовку щодо роботи із громадянами, які мають інтелектуальні та фізичні вади. Так, навчання з поінформованості про інвалідність є непослідовним, тому деякі офіцери можуть бути більш навченими, інші – не досить, навіть у межах одного відділу поліції. Окрім того, часто отримані знання можуть не «спрацювати» на практиці, адже невідомо, як буде реагувати на взаємодію з поліцейським особа з особливими потребами [12; 13].

Хоча правоохоронці не можуть самостійно встановити діагноз для осіб з особливими потребами, вони все-таки повинні бути уважними до тих ознак, які виявляються під час взаємодії. Маркери інвалідності в різних комбінаціях і ступенях тяжкості повинні враховуватись, але проблема комунікації та самовираження цим не обмежується: потрібно зважати на спілкування жестами, неодноразове повторювання слів і виразів, специфічні рухи тіла, відсутність контакту очей, безпричинні плач чи сміх, ігнорування вербальних команд тощо [14]. Особа, яка має фізичні або психічні порушення, що істотно обмежують одну або більше основних життєвих видів діяльності, або яка має історію або запис таких порушень, вважається такою, що має особливі потреби, а саме затримку розвитку (порушення фізичних, навчальних, мовних або поведінкових умінь), розумові вади (пов'язані з пізнанням/мисленням, вирішенням проблем, обробкою інформації та загальним інтелектом), фізичні вади (використання ходунків, інвалідних візків, тростин, мають нестійку ходу або втрату кінцівки), сенсорні вади (пов'язані зі слухом або зором) [там само, с. 2].

Під час контактування з людиною, яка має труднощі у спілкуванні, правоохоронець має слухати її уважно, бути терплячим, чекати, коли людина сама закінчить фразу, не виправляти її та не договорювати за неї, намагатися ставити запитання, які потребують коротких відповідей або кивка. Варто бути готовим до того, що діалог із людиною з «утрудненим» мовленням забере більше часу, тому бажано домовитися про інший, вільний час. Не можна говорити різко з людиною, яка має психічні порушення, навіть якщо для цього існують підстави. Водночас не варто думати, що люди із психічними порушеннями більше за інших схильні до насильства, адже це міф. Щоби повернути увагу людині, яка погано чує, варто назвати її на ім'я. Якщо відповіді немає, можна злегка торкнутися людини за руку або плече чи просто помахати рукою. Не варто також забувати про оточення, тому що у великих або багатолюдних приміщеннях важко спілкуватися з людьми, які поганочують. Яскраве сонце чи затінок також можуть бути перешкодами у спілкуванні [4].

Взаємодія правоохоронців із людьми з інвалідністю. Комунікація з поліцією зазвичай відбувається в ситуаціях, де такі особи є жертвами/свідками злочину або вважаються зниклими, або є фігурантами перевірок добробуту, умов проживання, здоров'я та безпеки. У такому разі поліцейський потребує чіткого алго-

риту своїх дій, щоб максимально ефективно здійснювати процес комунікації. Для її здійснення поліцейські повинні бути обізнані про різні види інвалідності (фізичну, інтелектуальну, сенсорну та психічну), специфіку поведінки осіб, які мають такі особливості. Важливо, щоби в курсі навчання поліцейські не лише здобували теоретичні знання, а й виробляли практичні навички, зокрема правильного спілкування з людьми, які мають труднощі з мовленням або слухом, надання допомоги особам із руховими обмеженнями, як працювати з людьми, що мають психічні захворювання чи когнітивні порушення. Таке навчання, на нашу думку, дозволяє поліцейським краще розуміти потреби цих людей і надавати їм адекватну допомогу у критичних ситуаціях.

Такі ситуації можуть, зокрема, виникати під час взаємодії з дітьми з особливими потребами, яким необхідна соціальна, фізіологічна та психологічна підтримка (через зниження когнітивних функцій, порушення поведінки, дезадаптацію, депресію, панічні напади й інші ознаки їхнє сприйняття дійсності стає хаотичним, безладним, втрачається відчуття безпеки тощо) [15]. До того ж громадяни з особливими потребами часто відчують підвищений рівень тривожності у стресових ситуаціях. Поліцейські повинні бути чутливими до психоемоційного стану таких осіб і використовувати заспокоїливі методи взаємодії (наприклад, спокійну і м'яку інтонацію), дотримуватися особистих кордонів, щоби не спричинити додаткового стресу, надавати досить часу для розуміння/усвідомлення ситуації, уникнення поспіху.

Відомим є факт, що поведінка людей з особливими потребами під час спілкування може бути незвичною. Поліцейські повинні враховувати це, особливо коли йдеться про людей із вадами слуху, зору чи когнітивними порушеннями. Зокрема важливо, щоб поліцейські знали основи мови жестів або мали можливість викликати перекладача жестової мови; для осіб із порушеннями слуху можна використовувати письмові повідомлення, планшети, спеціальні додатки для комунікації; для людей із вадами зору можна використовувати тактильні методи, як-от спеціальні пристрої або рукописи, що допомагають забезпечити доступ до інформації. Робота з такими громадянами потребує розуміння природи кожної конкретної інвалідності, а також того, як взаємодіяти з нею. Ці знання особливо необхідні для правоохоронців. Багато поліцейських протягом усієї кар'єри не проходять навчання щодо взаємодії з таким контингентом. Це може призвести до негативних результатів як для самого поліцейського, так і для особи з особливими потребами та її близьких/родичів. Відсутність такого навчання може призвести до того, що правоохоронець не зможе визначити симптоми інвалідності, отже, може сприймати якусь поведінку як підозрілу чи небезпечну, тому він здатний створити проблеми під час взаємодії. Наприклад, під час допиту повинен здійснюватися контакт очима, але особи з розладом спектра аутизму часто не можуть контактувати таким способом під час розмови або ж можуть мимоволі здійснювати фізичний контакт. Поліція буде вважати це підозрілим, загрозованим або ж таким, що є ознакою провини. Правоохоронці повинні мати належні знання про потенційні характеристики та симптоми різних форм інвалідності, щоби належно реагувати на службові виклики [16; 17]. Отже, правоохоронці потребують ретельної, послідовної, точної та інформативної підготовки щодо особливих категорій громадян.

Висновки. Люди з особливими потребами стикаються із численними викликами в повсякденному житті, взаємодія із правоохоронними органами може бути для них додатковим джерелом стресу та невизначеності. Важливо, щоби поліцейські були підготовлені до роботи з такими людьми, уміли враховувати їхні специфічні потреби й обмеження. Створення умов для ефективної та чуйної взаємодії між поліцейськими і людьми з інвалідністю є необхідним кроком для забезпечення справедливості, безпеки й інклюзивності в суспільстві.

Уважаємо, що політика інклюзивності має стати основою для роботи правоохоронних органів, яка

надалі охоплюватиме не лише формальне навчання поліцейських, але й формування в них культури толерантності та поваги до людей з особливими потребами в суспільстві загалом. Для цього необхідно систематичне навчання правоохоронців, удосконалення інфраструктури та постійна співпраця з організаціями, що працюють із громадянами відповідної категорії. Відповідно до всього вищезазначеного, вважаємо перспективним подальше вивчення проблеми впровадження спеціальних комунікаційних стратегій у процес взаємодії правоохоронців з особами, що мають особливі потреби.

Список використаних джерел

1. Волуйко О. Взаємодія Національної поліції України з населенням: теоретичний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 206–209. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/49>.
2. Медведенко С. Адміністративно-правові основи взаємодії Національної поліції України із громадськістю у правоохоронній діяльності : дис. ... докт. філос. Одеса, 2020. 65 с.
3. Гіденко Є. Збільшення довіри населення як основний напрям роботи Національної поліції. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану* : матеріали Періодичної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 30 червня 2022 р. Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 24. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301082/293287>.
4. Професійна етика. Основи професійної етики працівників правоохоронних органів. *Кодекс професійної етики поліцейського* : мультимедійний навчальний посібник / Національна академія внутрішніх справ. Кафедра філософії права та юридичної логіки. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/profesiina_etyka/info/lec_per.html.
5. Бабенко О. Соціальна робота з дітьми, які мають функціональні обмеження. *Наука. Освіта. Молодь*. 2020. С. 14–15. URL: https://library.udpu.edu.ua/zbirnyku-naukovykh-prats-udpu/4582-2020nauk_prac.
6. Анісімов К. Взаємодія з населенням як пріоритетний напрям правоохоронної діяльності поліції США. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до дня Національної поліції України. Кропивницький, 2022. С. 24–27.
7. Прохоренко Л., Орлов О. Діти з особливими потребами в умовах кризових викликів: навчання і супровід. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. № 3 (2). С. 1–8. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-17-119>.
8. Прохоренко Л., Ярмола Н. Діти з особливими освітніми потребами – рівні серед рівних. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. № 3 (2). С. 1–9. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-3-4>.
9. Calton S., Hall G. Autistic adults and their experiences with police personnel: a qualitative inquiry. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2022. Vol. 29. № 2. P. 274–289. <https://doi.org/10.1080/13218719.2021.1904455>.
10. Morgan J. Disability, Policing, and Punishment: An Intersectional Approach. *Oklahoma Law Review*. 2022. Vol. 75. № 1. P. 169–190. URL: <https://digitalcommons.law.ou.edu/olr/vol75/iss1/10>.
11. Голуб О., Горяченко Р., Ломакіна Т., Пащенко О. Комунікація поліцейських та людей з інвалідністю. *Рекомендації та практики ефективної взаємодії*. Червень 2024. URL: <https://rm.coe.int/communication-of-police-officers-and-people-with-disabilities-soft-2-/1680b42f37>.
12. Gulatia G., Cusack A., Kelly B., Kilcommins S. & Dunne C. Experiences of people with intellectual disabilities encountering law enforcement officials as the suspects of crime – a narrative systematic review. *International Journal of Law and Psychiatry*. 2020. № 71. P. 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2020.101609>.
13. Maza L. Why Police Need Better Training About Special Needs. *Enabling devices*. August 21, 2023. URL: https://enablingdevices.com/blog/why-police-need-better-training-about-special-needs/?srsltid=AfmBOoraZkYmew1x_C96wdnuTVbt_5inhvgkGBIMFT94b6lvz-M7QsNO.
14. Responding to and Interacting with Persons with Disabilities. Municipal Police Training Council Model Policy. *New York State Division of Criminal Justice Services*. New York. September, 2018. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnkpbpcapjcgclcfndmkaj/https://www.criminaljustice.ny.gov/crimnet/ojsa/standards/MPTC%20Model%20Policy-Persons%20with%20Disabilities%20September%202018.pdf>.
15. Прохоренко Л., Стойка В., Йовдій В. Інклюзивно-ресурсні центри в умовах війни: окремі питання освіти дітей з особливими потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2024. № 2 (23). С. 115–130. <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i23.234>.
16. Ферг О. Освітній та соціальний компоненти комплексного підходу до організації інклюзивного простору. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 12. С. 301–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arko_2018_12_29.
17. Vega O. Predictors of Officer Self-Confidence in Police Interactions with Disabled Individuals in Florida. *FIU Electronic Theses and Dissertations*. 2021. 140 p. URL: <https://digitalcommons.fiu.edu/etd/4915>.

References

1. Voluiko, O. (2020). Vzayemodiya Natsionalnoyi politsiyi Ukrayiny z naseleнням: teoretychnyi analiz [Interaction of National police of Ukraine with population: theoretical analysis]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 9. S. 206–209. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/49> [in Ukrainian].

2. Medvedenko, S. (2020). Administratyvno-pravovi osnovy vzayemodiyi Natsionalnoyi politysiy Ukrainy z hromadskistiu v pravooohoronnii diyalnosti: dys. ... doct. philos. [Administrative and legal bases of interaction of National police of Ukraine with the public in law enforcement activities]. Odesky derzhavny universytet vnutrishnih sprav. Odesa, 65 s. [in Ukrainian].
3. Hidenko, Ye. (2022). Zbilshennia doviry naseleennia yak osnovnyi napriam roboty Natsionalnoyi politysiy [Increasing public trust as the main direction of National Police]. *Aktualni problemy sluzhbovo-boyovoyi diyalnosti syl sektoru bezpeky i oborony Ukrainy v umovah voyennogo stanu: materialy region. nauk.-prakt. konf.* (Dnipro, 30 June, 2022 p.). Dnipro: DDUVS. S. 24–26. Retrieved from: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301082/293287> [in Ukrainian].
4. Profesiyna etyka. Osnovy profesiynoyi etyky pratsivnykiv pravooohoronnih organiv. Kodeks profesiynoyi etyky politseiskogo [Professional ethics. Basics of professional ethics of law enforcement. Code of professional ethics of a policeman]. *Multymediynni navchalnyi posibnyk*. Natsionalna akademiya vnutrishnih sprav. Kafedra filosofiyi prava ta yurydychnoyi logiky. Retrieved from: https://arm.naiuu.kiev.ua/books/profesiina_etyka/info/lec_pep.html [in Ukrainian].
5. Babenko, O. (2020). Sotsialna robota z ditmy yaki mayut funktsionakni obmezheniia [Social work with children with functional constraints]. *Nauka. Osvita. Molod'*. S. 14–15. Retrieved from: https://library.udpu.edu.ua/zbirnyky-naukovykh-prats-udpu/4582-2020nauk_prac [in Ukrainian].
6. Anisimov, K. (2022). Vzayemodiya z naselenniam yak priorytetnyi napriam pravooohoronnoyi diyalnosti politysiy SSHA [Interaction with population as a priority direction of law enforcement activity in the USA]. *Zabezpechennia publichnoyi bezpeky i poriadku v umovah voyennogo stanu: materialy Vseukrayinskoyi naukovykh-praktychnoyi konferentsiyi (do dnia Natsionalnoyi politysiy Ukrainy)*. Kropyvnytsky, S. 24–27 [in Ukrainian].
7. Prokhorenko, L., & Orlov, O. (2021). Dity z osoblyvymy potrebamy v umovah kryzovoyh vyklykiv: navchannia i suprovid [Children with special needs under crisis challenges: training and supervision]. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi pedagogichnyh nauk Ukrainy*. № 3 (2). S. 1–8. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-17-119> [in Ukrainian].
8. Prokhorenko, L., & Yarmola, N. (2021). Dity z osoblyvymy osvritnimy potrebamy – rivni sered rivnyh [Children with special needs are among equals]. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi pedagogichnyh nauk Ukrainy*. № 3 (2). S. 1–9. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-3-4> [in Ukrainian].
9. Calton, S., & Hall, G. (2022). Autistic adults and their experiences with police personnel: a qualitative inquiry. *Psychiatry, Psychology and Law*. Vol. 29. № 2. P. 274–289. <https://doi.org/10.1080/13218719.2021.1904455> [in English].
10. Morgan, J. (2022). Disability, Policing, and Punishment: An Intersectional Approach. *Oklahoma Law Review*. Vol. 75. № 1. P. 169–190. Retrieved from: <https://digitalcommons.law.ou.edu/olr/vol75/iss1/10> [in English].
11. Holub, O., Horiachenko, R., Lomakina, T., & Pashchenko, O. Komunikatsiya politseiskyh ta lyudei z invalidnistiu [Communication of police officers with disabled people]. *Rekomendatsiyi ta praktyky efektyvnoyi vzayemodiyi*. Cherven' 2024. Retrieved from: <https://rm.coe.int/communication-of-police-officers-and-people-with-disabilities-soft-2-/1680b42f37> [in Ukrainian].
12. Gulatia, G., Cusack, A., Kelly, B., Kilcommins, S., & Dunne C. (2020). Experiences of people with intellectual disabilities encountering law enforcement officials as the suspects of crime – a narrative systematic review. *International Journal of Law and Psychiatry*. № 71. P. 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2020.101609> [in English].
13. Maza, L. (2023). Why Police Need Better Training About Special Needs. *Enabling devices*. August 21. Retrieved from: https://enablingdevices.com/blog/why-police-need-better-training-about-special-needs/?srsltid=AfmBOoraZkYmew1x_C96wd-nuTVbt_5inhvgkGBIMFT94b6lvz-M7QsNO [in English].
14. Responding to and Interacting with Persons with Disabilities. Municipal Police Training Council Model Policy. New York State Division of Criminal Justice Services. New York. September, 2018. Retrieved from: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglelefindmkaj/https://www.criminaljustice.ny.gov/crimnet/ojsa/standards/MPTC%20Model%20Policy-Persons%20with%20Disabilities%20September%202018.pdf> [in English].
15. Prokhorenko, L., Stoika, V., & Yovdiy, V. (2024). Inklyuzyvno-resursni tsenry v umovah viyny: okremi pytannia osvity ditey z osoblyvymy potrebamy [Inclusive-resource centers in war conditions: specific issues of education of children with special need]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliahy rozbudovy*. № 2 (23). S. 115–130. <https://doi.org/10.33189/epns.v2i23.234> [in Ukrainian].
16. Fert, O. (2018). Osvitniy ta sotsialny komponenty kompleksnogo pidhodu do organizatsiyi inklyuzyvnogo prostoru [Educational and social components of a comprehensive approach to the organization of inclusive space]. *Aktualni pytannia korektsiyanoi osvity. Pedagogichni nauky*. Vyp. 12. S. 301–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2018_12_29 [in Ukrainian].
17. Vega, O. (2021). Predictors of Officer Self-Confidence in Police Interactions with Disabled Individuals in Florida. *FIU Electronic Theses and Dissertations*. 140 p. Retrieved from: <https://digitalcommons.fiu.edu/etd/4915> [in English].

Snisarenko Iryna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0102-0911>

Zavitrenko Dolores,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy and Special Education
(Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>

WAYS OF POLICE INTERACTION WITH PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS

The paper highlights the issues of clarifying the effective ways of interaction of law enforcement agencies and persons with special needs. Particular attention is paid to the difficulties faced by law enforcement officers during interaction with this category of citizens, and which can cause misunderstandings in the communication process. It is noted that law enforcement officers must have some knowledge and skills that would contribute to successful communication with people who have special needs.

The professional activity of a police officer is to maintain the rule of law in specific conditions of relationships between people, which can indicate the level of his professional competence, as well as to assist those who need it. The level of confidence of the population in the police is the main criterion for assessing the effectiveness of its activity.

The authors emphasize that during the interaction with people with special needs the police are obliged to manage their feelings and aspirations without losing dignity, and orientations in the situation, one of the main factors that influence the effectiveness of interaction is the proper training of law enforcement. Police should be aware of different types of disabilities and the peculiarities of the behavior of persons who have such needs. It is important that training includes not only theoretical knowledge, but also practical skills.

The authors place particular emphasis on training police officers to work with people with special needs, taking into account their specific needs. Creating conditions for effective interaction between police and people with disabilities is essential to ensure fairness, safety and inclusion in society.

Key words: *interaction, people with disabilities, disability markers, special training of law enforcement officers, effective interaction, special needs and restrictions.*

Надіслано до редколегії 25.02.2025

УДК 78.036:159.947:37.091.212(477)(045)
DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-109-114

Чорноус Оксана В'ячеславівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8770-8869>

РОЛЬ ПІСЕНЬ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті представлено результати дослідження використання пісень здобувачами вищої освіти для подолання стресу в умовах збройного вторгнення. Проведене анкетування підтвердило, що значна частина опитаних молодих людей звертається до пісень як до засобу саморегуляції у кризових ситуаціях, надає їм ролі важливого інструменту емоційної підтримки, а не лише розваги. Вибір на користь різних жанрів ілюструє розмаїття музичних смаків і застосування залежно від емоційних потреб – від заспокоєння до вивільнення енергії. Водночас виявлено, що для окремої групи респондентів музика не виконує такої функції, що може бути зумовлено особистими вподобаннями чи відданням переваги іншим традиційним методам.

Ключові слова: пісня, подолання стресу, здобувачі вищої освіти, емоційна підтримка.

Постановка проблеми. В умовах війни молодь значно частіше має справу зі стресом, тривогою, втратами та невизначеністю, тому важливо забезпечити їм підтримку для відновлення психічного здоров'я. Існують різні підходи до тлумачення цього поняття, однак здебільшого психічне здоров'я пов'язують з таким станом психіки, що є сприятливим для реалізації можливостей особистості [1, с. 1412]. Упродовж останніх років стан психічного благополуччя викликає дедалі більшу стурбованість, що підтверджують результати сучасних досліджень щодо впливу війни на молодь України: наприкінці листопада 2022 р. 22% респондентів відзначили, що їх найбільше хвилюють поганий настрій, пригніченість, депресія, тривога, почуття самотності, тоді як ще у 2021 р. цей показник становив 11% [2, с. 16]. Одним із найвагоміших чинників, що руйнують психічне здоров'я, уважається стрес, який демонструє позитивні кореляції з депресією, а також такими показниками агресії, як непряма агресія, дратівливість, роздратування, підозрілість, почуття провини, ворожість тощо [3, с. 21]. Водночас ті самі опитування підтверджують, що респонденти соромляться визнавати проблеми психічного здоров'я або недостатньо їх усвідомлюють: потребу у психологічній допомозі заперечують 81% згаданих раніше учасників, кого ці проблеми турбують, а 7% не змогли визначитися з відповіддю [2, с. 17]. За таких умов постає питання про використання інших засобів підтримки психічного здоров'я, які б не лише мали терапевтичний ефект, а й були доступними в будь-який час і будь-якому місці в момент стресу, не мали фінансових обмежень, давали швидкий результат. Припускаємо, що потенційно такі можливості мають словесно-музичні твори. Ідеться про пісні, що мають глибокий вплив на емоції людини та віддавна використовувалися українцями для психологічної підтримки в різних життєвих ситуаціях, тож вважаємо за необхідне проаналізувати їхні можливості на сучасному етапі в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що вплив музики загалом і пісень зокрема на психоемоційний стан людини впродовж тривалого часу був об'єктом наукового зацікавлення представників різних наукових галузей – психологів, літературознавців, педагогів, лікарів тощо. Чимало напрацьовано у цій сфері акумулювала музикотерапія, що набула вже значного поширення в багатьох країнах світу. В Україні вплив музики на психоемоційний стан підлітків вивчала Я. Калиниченко: результати анкетування, оприлюднені у 2016 р., підтвердили, що 60,87% респондентів звертаються саме до музики в моменти поганого настрою або негативних емоцій для їх подолання, причому першочергово із цією метою ними вибиралася класична музика, рок та попмузика [4, с. 176]. Прикметно, що за оцінками учасників опитування ефективність такої терапії була досить високою: покращення настрою спостерігалось у 84,78% випадків під час прослуховування сучасної музики. Значний потенціал цього виду мистецтва для забезпечення відчуття душевного спокою та комфорту, зняття втоми й зарядження позитивною духовною енергією констатують також І. Малашевська та М. Лазука. Водночас, на відміну від попереднього означеного вище дослідження, матеріали їхньої роботи допомагають сформулювати уявлення про те, якій музиці віддають перевагу респонденти, що грають у музичних гуртах та закінчили музичну школу, тобто мають спеціальні знання та навички в цій сфері, – блюз, класика, джаз, соул, каліпсо, реггі, арт- і джазрок [5, с. 47]. Автори також зазначають, що прослуховування музики допомагало зменшити рівень артеріального тиску, позбутися депресивних станів, стресів, тривоги, переживань і страждань. Інше дослідження так само акцентує увагу на музикотерапії як методі збереження психічного здоров'я особистості, зокрема зазначається, що вона особливо ефективна в разі неврозів, емоційної нестабільності та багатьох порушень психічної сфери [6, с. 69].

Широкий спектр питань щодо впливу музики на настрої і емоції людини висвітлено в закордонних наукових публікаціях. Наприклад, експериментально було доведено, що прослуховування популярних життєрадісних пісень посилює позитивний вплив і зменшує негативне сприйняття в дорослих респондентів зі США [7], героїчна музика викликає здебільшого позитивні, захопливі, конструктивні та мотиваційні думки, тоді як сумна – спокійні та демотиваційні [8]. Краще зрозуміти позитивний ефект музики для організму людини допомагають дослідження її впливу на ендокринну, вегетативну, когнітивну й емоційну сфери людської реакції на стрес. В одному з таких досліджень група здорових жінок, середній вік яких становив 25 років, проходила стандартизований психосоціальний стрес-тест (TSST) після прослуховування розслаблювальної музики ("Miserere", Allegri): у результаті було зафіксовано її переважний вплив на вегетативну нервову систему (в аспекті швидшого відновлення), і меншою мірою на ендокринну та психологічну реакцію на стрес [9].

Мета статті – дослідити значення пісні у психологічній підтримці майбутніх правоохоронців під час війни, визначити її вплив на емоційний стан здобувачів вищої освіти, а також ефективність використання цього ресурсу у стресових ситуаціях для підтримки їхнього психологічного благополуччя.

Основні завдання роботи такі: 1) охарактеризувати пісню як стародавній інструмент підтримання психічного благополуччя; 2) проаналізувати особливості використання пісень різних жанрів як засобу психологічної підтримки; 3) оцінити роль пісні у формуванні позитивних емоційних переживань та стійкості; 4) розробити рекомендації щодо використання такого мовного ресурсу для психологічної підтримки здобувачів вищої освіти.

Для збору інформації використовувалося письмове опитування у формі анкетування в онлайн-овому форматі за допомогою гугл-форм, для оброблення результатів – частотний аналіз. Для участі в дослідженні була сформована невелика випадкова вибірка із 44 здобувачів і здобувачок вищої освіти за спеціальністю «Правоохоронна діяльність» Донецького державного університету внутрішніх справ, до складу якої ввійшли чоловіки (14 осіб) і жінки (30 осіб). Такий склад і обсяг вибірки пояснюється завданнями пілотажного дослідження, що полягають у розробленні й апробації процедури дослідження, а також з'ясуванні найбільш загальних тенденцій щодо використання мовних ресурсів у стресових ситуаціях для підтримки психологічного благополуччя.

Дослідження було організовано в індивідуальній формі, період проведення – січень 2025 р. Опитування базувалося на принципах добровільності, анонімності, індивідуального підходу з дотриманням усіх етичних стандартів.

Стимульним матеріалом послуговували запитання інтерв'ю, що поділялися на три групи. Перша група охоплювала запитання, пов'язані з використанням мовних ресурсів у стресових ситуаціях. Друга група запитань стосувалася впливу мовних ресурсів на емоційний стан респондентів. Третя група була спрямована на з'ясування важливості мовних ресурсів у психологічній підтримці здобувачів і здобувачок вищої освіти.

Вклад основного матеріалу. Психоемоційна підтримка у кризові періоди набуває особливого значення. Коли люди лишаться наодинці із проблемою, вони часто відчувають потужний емоційний тиск, який збільшує ризик тривожних розладів, депресії, панічних атак

тощо. Непоодинокими є випадки, коли погіршується стан фізичного здоров'я, адже стрес і тривога здатні спричинити або загострити різні захворювання, як-от серцево-судинні хвороби, порушення сну. За таких умов турбота про себе є дієвим інструментом на шляху до більш ефективного подолання труднощів і відновлення психоемоційної рівноваги.

У цьому контексті цілком закономірно постає питання про психологічну стійкість, тобто «здатність проходити крізь життєві випробування, зберігаючи при цьому психічне здоров'я, особистісну цілісність» [10]. Вона є ключовим чинником для багатьох різновидів діяльності, зокрема й навчання, оскільки визначає потенціал особистості ефективно долати труднощі, боротися зі стресом і адаптуватися до змін у процесі навчання. Якщо навіть у мирний час студентам не завжди вдається зберегти високий рівень мотивації, підтримувати спокій і рівновагу в умовах стресових ситуацій, контролювати думки та поведінку, обмежувати таким способом негативний вплив емоцій на освітній процес, то під час воєнних конфліктів це завдання істотно ускладнюється, оскільки досить легко піддатися паніці, відчаю та зневірі, а травми та супутні симптоми не лише погіршують здатність навчатися, а й відбиваються на особистих стосунках та інших аспектах повсякденного життя. У такому разі ефективні інструменти зниження рівня стресу та збереження позитивного настрою набувають особливої ваги.

До таких цілком умотивовано уналежують мовні ресурси. Загальновідомо, що мова має потужний терапевтичний ефект. Наприклад, рідна мова може допомогти зменшити рівень стресу, тривожності через відчуття знайомості та комфорту, яке виникає в мовця завдяки рідному слову. Художня література, словесно-музичні твори або навіть просто спілкування рідною мовою можуть послуговувати засобом емоційної розрядки, створити атмосферу безпеки й допомогти розслабитися. Окрім того, мовні ресурси віддавна є потужним інструментом для підтримання морального духу у складних ситуаціях, зокрема в часи війни, бо передають ідеї, що надихають, підтримують і мотивують. Ідеться про відомі цитати, національні гасла, патріотичні пісні та вірші, здатні покращити настрої, підтримати віру у свої сили та в перемогу навіть у найважчі миті. Завдяки таким мовним засобам людина може почуватися частиною великої спільноти, що діє заради загального блага.

З-поміж названих мовних ресурсів особливу увагу привертають пісні. Вони активно впливають на психоемоційний стан людини, допомагають їй впоратися з емоційним напруженням. З одного боку, експерименти переконливо доводять, що груповий спів, наприклад, має здатність знижувати рівень кортизолу (гормону стресу) в організмі та покращувати настрої у дітей і підлітків із психічними розладами [11]. З іншого боку, саме лише прослуховування музики діє так само ефективно: про це свідчать результати амбулаторного дослідження, у якому взяли участь студенти університету під час звичайного навчального й екзаменаційного тижнів [12]. Мелодія пісень заспокоює нервову систему, а ритм створює відчуття упорядкованості та стабільності, що особливо важливо в моменти хаосу.

Для перевірки гіпотези щодо ефективності використання пісень здобувачами вищої освіти у стресових ситуаціях під час збройного вторгнення було проведено власне емпіричне дослідження. Зібрані дані підтверджують, що більшість учасників анкетування (59,1%) справді вибирають пісні для боротьби зі стресом у різ-

них обставинах. Це означає, що нині музика для багатьох молодих людей набула вагомішого значення, ніж просто частина розважального контенту, основне призначення якого полягає в позбавленні нудьги. Якщо додати до цього показника ще 20,5% тих, хто звертається до пісень іноді, то отримуємо досить високий результат – 79,6% респондентів, які тією чи тією мірою покладаються на музику у стресових ситуаціях. На нашу думку, це є свідченням досить поширеної тенденції використання словесно-музичних творів як механізму саморегуляції у кризових умовах. Водночас спостерігаємо, що 20,5% респондентів ніколи не слухають пісні із цією метою, отже, для частини людей музика нічого не важить у плані емоційної підтримки, можливо, через індивідуальні особливості, культурні відмінності чи віддання переваги іншим методам (як-от спілкування, спорт, медитація, професійна психологічна допомога).

Також були проаналізовані результати щодо регулярності використання пісень для зменшення стресу. З-поміж респондентів кількісно переважають ті, хто слухають пісні щоденно (39%), трохи меншою є група учасників, які звертаються до музичних творів кілька разів на тиждень (34%), лише 27% відчують таку потребу зрідка. Незважаючи на виявлені розбіжності, цілком очевидним є той факт, що для багатьох молодих людей музика перетворилася на частину повсякденного життя, інтегрована як необхідний інструмент для підтримання емоційного стану. Це особливо актуально в часи повномасштабного вторгнення, коли спостерігається тенденція до пошуку доступних і простих засобів підтримання психологічної стійкості в умовах невизначеності та травм. Саме в такі моменти пісня стає не просто розважальним елементом, а універсальним і часто безкоштовним ресурсом, який може бути своєрідним «кратівним колом» для людей, які не мають доступу до професійної психологічної допомоги.

Згідно з результатами анкетування, у ситуаціях стресу 88% респондентів вибирають популярні пісні, що свідчить про однорідність музичних уподобань опитаної молоді. Вибір на користь саме цієї категорії, на нашу думку, можна пояснити схильністю молоді вибирати під час стресу найбільш доступний для сприйняття та знайомий контент. Популярній музиці властиві проста та ритмічна структура (часто створена під танці), нескладна мелодія, домінування голосу виконавця над акомпанементом, емоційна манера виконання, тексти про особисті емоції та переживання, стандартизована тривалість. Водночас популярні пісні легко запам'ятати, адже вони повсякчас транслюються через радіо, стримінгові сервіси чи соціальні мережі, що може пояснити своєрідним домінуванням у світі сучасної музики. На відміну від популярної музики, засвідчено незначний інтерес респондентів до народних і академічних пісень (по 5%). Такий розподіл пояснюємо тим, що обидва названі жанри можуть бути менш актуальними або менш доступними для сучасної молоді аудиторії. Народні пісні можуть асоціюватися з минулим, традиціями чи обрядовістю (весільні пісні, колядки та щедрівки до свят тощо), академічні – з високим мистецтвом, елітарністю, обмеженою доступністю, що не завжди відповідає потребі швидко досягти емоційного полегшення. Найнижчі показники мають духовні пісні, пов'язані з релігійними текстами, – 2%. Такий вибір можна трактувати двояко: з одного боку, можна припустити, що релігійна музика не є досить поширеним способом подолати стрес, а з іншого – це може бути пов'язано з персональними віруваннями респондентів

або відсутністю асоціацій духовної пісні з дієвим інструментом для зниження стресу.

З огляду на затребуваність сучасної популярної музики в молодого покоління учасникам було також запропоновано зробити вибір у межах цього багатожанрового напрямку. Відповідно до зафіксованих даних, попмузика в її різновидах (К-поп, гіперпоп тощо) продовжує домінувати (29%), однак її конкуренція з іншими жанрами є досить помітною. На нашу думку, це пояснюється широким спектром музичних уподобань респондентів, які у стресових ситуаціях можуть шукать не лише «класичний» поп, а й інші жанри. Припускаємо, що попмузика привертає увагу слухачів, адже здебільшого асоціюється з легкими мелодіями, позитивними емоціями, що підвищує вірогідність її використання у стресових ситуаціях. Значною є також частка респондентів, які вибрали інший сучасний тренд – реп (18%). Ритмічний речитатив під музику має глобальну популярність і може приваблювати прямолінійністю текстів і емоційною відвертістю виконавців, адже йдеться про здатність передавати сильні емоції, які резонують у складні моменти. Низку інших жанрів об'єднує подібні показники: рок – 11%, джаз – 11%, електронна музика – 10%, метал – 10%. Водночас разом їх частка значно перевищує попмузику. Це свідчить про відсутність чітко визначеного претендента на третю позицію. Прикметно, що у стресових ситуаціях респонденти вдаються як до більш інтенсивних, енергійних жанрів (рок, метал, електромусика), які допомагають «випустити пару» або відволіктися, тобто тоді, коли стрес потребує «виходу», так і джазу, що може бути ефективним тоді, коли потрібне заспокоєння. Наприклад, рок вирізняється значним емоційним впливом на слухачів, супроводжується викидами в них адреналіну, «забезпечує вплив на мозкові структури та підсвідомість, провокує певний рівень агресії» [13, с. 217]. За контрастом джаз пропонує своїм слухачам емоційно стримані, заспокійливі, імпровізаційні мелодії [там само, с. 78] для релаксації під час стресу. Найнижчі показники в цій вибірці мають R&B (6%) і кантрі (5%). Такий розподіл може відбивати або їхню дещо меншу популярність серед українських респондентів, або незначну відповідність потребам у стресових ситуаціях. Наприклад, кантрі з його фольклорною основою часто асоціюється із сільською культурою, фермерами, преріями, Техасом, що може бути менш релевантним для респондентів із числа містян, а R&B супроводжується екзальтованістю і експресією, швидкими темпами, емоційним напруженням [там само, с. 214], які не завжди підходять для швидкого полегшення. Варто відмітити відсутність очевидного аутсайдера з-поміж жанрів, адже навіть спорадично вибрані мають деяку підтримку. Це може свідчити про те, що різні люди знаходять розраду в різних стилях залежно від особистих смаків чи емоційних потреб.

У межах наукової розвідки також було досліджено тематику пісень, яка молоді більше до вподоби у стресових ситуаціях. Як демонструють результати опитування, молодь у стресових ситуаціях здебільшого (29%) шукає емоційну підтримку в піснях, що пов'язані з особистими стосунками (сім'я, кохання, друзі). Такий вибір може свідчити про потребу у стабільності, безпеці, що зазвичай надають рідні та близькі люди. Теми кохання, сім'ї та дружби належать до так званих «вічних» тем, які віддавна хвилюють людство й водночас мають заспокійливий ефект. Пісні про життя посідають друге місце у відсотковому відношенні (21%). Припускаємо, що молодь звертається до цієї тематики, адже вони надиха-

ють, мотивують, а також допомагають осмислити труднощі. Саме мотиваційні пісні часто містять позитивні повідомлення і акцентують на важливості боротьби із труднощами. Ефективним засобом у стресових ситуаціях, за оцінками респондентів, є гумористичні, жартильві пісні (18%). Цілком очевидно, що тут гумор не лише виконує розважальну функцію, а й слугує способом зняття емоційної напруги через сміх і легкість. Це також може бути своєрідним способом втечі від важких думок, неприємних емоцій і створення тимчасового відчуття радості. 14% респондентів вибрали пісні про минуле та спогади, наприклад дитинство. Такі пісні мають заспокійливий ефект, адже часто асоціюються з найбільш безтурботним періодом життя, приємними моментами. Останні дві групи репрезентують пісні про подорожі та природу, а також соціально-політичні пісні. Обидві групи мають 9% відповідей. Перші є свідченням прагнення людини втекти від повсякдення, шукаючи спокою і «емоційного переважання» у красі природи чи уявних мандрях. Соціально-політичні пісні мають менший вплив у моменти стресу, демонструють, вірогідно, бажання уникнути важких і напружених тем, однак для деяких респондентів вони можуть бути способом вираження громадянської позиції або пошуку солідарності у складні часи.

У межах дослідження учасникам було запропоновано оцінити вплив пісень на їхній емоційний стан під час стресу. Отримані результати дають змогу простежити кілька важливих тенденцій. По-перше, більшість учасників охарактеризувала його як позитивний (54,5%), а 31,8% уважають такий вплив на їхні емоції навіть «дуже позитивним». Сумарна кількість становить 86,3%, що підтверджує значний потенціал пісень як засобу для подолання стресу або покращення настрою. По-друге, зафіксовано відсутність негативних і дуже негативних оцінок (0%). Це може означати, що в межах проведеного дослідження респонденти не сприймали музику та пісні як такий елемент, що погіршує емоційний стан, тож вони або корисні, або нейтральні за таких умов. По-третє, виявлено незначну порівняно з іншими кількість нейтральних реакцій (13,6%). Такий показник підтверджує, що на деяку частину учасників пісні не мають значного впливу, що можна пов'язати з індивідуальними особливостями, типом стресу чи контекстом, у якому респонденти слухали пісні. Загалом результати увиразнюють таку тенденцію: пісні здебільшого є позитивним або щонайменше нейтральним чинником для регулювання емоцій під час стресу, тож мають практичне застосування, наприклад, у терапії чи повсякденному житті.

Під час анкетування також було з'ясовано, які емоційні зміни відчувають респонденти після прослуховування пісень. Найпоширенішою емоцією передбачувано стала радість (77,3%). На нашу думку, такий вибір переконує в дієвості пісень як способу покращити настрій, відчути енергію тощо. Друга позиція у здивування (27,3%), яке може виникати, якщо пісня містить несподівані елементи, наприклад незвичний

ритм, текст або мелодію. Також цьому сприяють новизна або креативність композиції, що викликає у слухача інтерес і захоплення, зміщує акцент із негативних думок, настрою. Наступною емоцією за кількісним параметром є сум (13,6%). Така реакція є абсолютно природною, адже чимало людей віддають перевагу меланхолійним пісням, що пережити чи осмислити події, складні моменти. В останню групу ввійшли гнів, страх і огида (4,5–2,3%), незначні показники яких є логічними з огляду на те, що люди нечасто звертаються до музичних композицій, які можуть викликати дискомфорт. Водночас припускаємо, що гнів може бути реакцією на агресивний ритм чи текст, страх – на тривожну мелодію чи слова пісні, огида – на аспекти, що суб'єктивно відштовхують слухача, як-от провокативний зміст. Як бачимо, позитивні або нейтральні емоції виразно переважають негативні.

Останнім здобувачі вищої освіти відповідали на запитання про важливість використання пісень для психологічної підтримки студентів в умовах війни. Їхні відповіді відбивають різні погляди, що, імовірно, залежить від власного досвіду, емоційного стану та ставлення до пісень як інструменту підтримки. З-поміж них 13,6% уважають пісні «дуже важливими». Припускаємо, що до цієї категорії належать ті респонденти, які вже відчули позитивний вплив пісень на свій психологічний стан, змогли покращити настрій, побороти стрес, тривогу. Майже втричі більше учасників (38,6%) вибрали варіант «важливо», з одного боку, визнаючи потенціал пісень як засобу підтримки, а з іншого – не позиціонуючи їх як основний чи найефективніший метод. Імовірно, пісні виконують функцію допоміжного інструменту. Респонденти, які відповіли «не дуже важливо» (36,4%), очевидно, є більш скептичними або не відчувають потреби в такому підході. У зв'язку із цим маємо пригадати, що для частини респондентів пісні можуть асоціюватися більше з розвагою, ніж з інструментом психологічної підтримки, а також є високою вірогідність віддання переваги іншим дієвим способам подолання стресу. Остання група, яка вибрала категорію «неважливо», представлена 11,4%. Такий вибір можна пояснити індивідуальними особливостями респондентів, наприклад, відсутністю інтересу до музики, культурними відмінностями, прагненням до традиційних методів боротьби зі стресом у складний час.

Висновки. Проведене дослідження демонструє, що пісні, зокрема популярні, є важливим інструментом психологічної підтримки для багатьох здобувачів вищої освіти у стресових ситуаціях під час збройного вторгнення. Їхніми перевагами є доступність, розмаїття жанрів, на різний смак і потреби, а також емоційна значущість для молоді. Однак не всі респонденти використовують ці мовні ресурси для боротьби зі стресом, що свідчить про індивідуальні відмінності у способах емоційної підтримки. Результати можуть бути використані для подальших досліджень, зокрема в аспекті застосування інших мовних ресурсів для психологічної підтримки молоді.

Список використаних джерел

1. Тробюк Н., Тробюк А. Теоретичний аналіз поняття «психічне здоров'я» військовослужбовців Національної гвардії України. *Наукові перспективи*. 2024. № 4 (46). С. 1402–1416.
2. Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Вплив війни на молодь України. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2023/Socdoslidjenja/Vpliv%20війни%20на%20молодь%20в%20Україні.2023.pdf (дата звернення: 17.02.2025).
3. Машак С., Вихор М. Особливості впливу стресу на психічне здоров'я військовослужбовців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Психологія». 2023. № 3. С. 18–22.

4. Калиниченко Я. Вплив слухання музики на психоемоційний стан підлітків. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 3. С. 172–181.
5. Малашевська І., Лазука М. Вплив музики на формування особистості молодого покоління. *Педагогічні науки : збірник наукових праць*. 2020. № 93. С. 44–49.
6. Мартинюк А., Малашевська І. Особливості використання музикотерапії як методу збереження психічного здоров'я особистості. *Молодь і ринок*. 2023. № 2 (210). С. 66–71.
7. Smith E.R., Brouder L.M., Lawlor C.E., Haefel G.J. Listening to a popular upbeat song can lead to more adaptive cognitive inferences for stressful events in non-clinical adult populations. *The British journal of clinical psychology*. 2023. Vol. 62 (2). P. 356–371. <https://doi.org/10.1111/bjc.12412>.
8. Koelsch S., Bashevkin T., Kristensen J., Tvedt J., Jentschke S. Heroic music stimulates empowering thoughts during mind-wandering. *Scientific Reports*. 2019. Vol. 9. <https://doi.org/10.1038/s41598-019-46266-w>.
9. Thoma M.V., La Marca R., Brönnimann R., Finkel L., Ehlert U., Nater U.M. The effect of music on the human stress response. *PLoS One*. 2013. Vol. 8. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0070156>.
10. Романчук О. Психологічна стійкість в часи війни: індивідуальний та національний вимір. *Український інститут когнітивно-поведінкової терапії*. URL: https://i-cbt.org.ua/resilience_ukraine/ (дата звернення: 17.02.2025).
11. Grebosz-Haring K., Thun-Hohenstein L. Effects of group singing versus group music listening on hospitalized children and adolescents with mental disorders: A pilot study. *Helikon*. 2018. Vol. 4 (12). <https://doi.org/10.1016/j.helikon.2018.e01014>.
12. Linnemann A., Ditzen B., Strahler J., Doerr J., Nater U. Music listening as a means of stress reduction in daily life. *Psychoneuroendocrinology*. 2015. Vol. 60. P. 82–90. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2015.06.008>.
13. Словник музичних термінів / уклад. : В. Тимків, О. Подручна. Київ, 2017. 312 с.

References

1. Trobiuk, N., & Trobiuk, A. (2024). Teoretychnyi analiz poniattia “psychichne zdorovia” viiskovosluzhbovtiv Natsionalnoi gvardii Ukrainy [Theoretical analysis of the concept of “mental health” of military personnel of the National Guard of Ukraine]. *Naukovi perspektivy [Scientific Perspectives]*, 4(46), 1402–1416 [in Ukrainian].
2. Volosevych, I., Kohut, I., Zherobkina, T., & Nazarenko, Yu. (2023). Vplyv viiny na molod Ukrainy [The impact of war on Ukrainian youth]. Retrieved from: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2023/Socodoslidjenja/Vplyv%20viiyny%20na%20molody%20v%20Ukraini.2023.pdf [in Ukrainian].
3. Mashchak, S., & Vykhor, M. (2023). Osoblyvosti vplyvu stresu na psykhychne zdorov'ia viiskovosluzhbovtiv [Features of the impact of stress on the mental health of military personnel]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya “Psycholohiia” [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series “Psychology”]*, 3, 18–22 [in Ukrainian].
4. Kalynychenko, Ya. (2016). Vplyv slukhannia muzyky na psykhoemotsiinyi stan pidlitkiv [The impact of listening to music on the psycho-emotional state of adolescents]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies]*, 3, 172–181 [in Ukrainian].
5. Malashevskaya, I., & Lazuka, M. (2020). Vplyv muzyky na formuvannia osobystosti molodoho pokolinnia [The influence of music on the formation of the personality of the younger generation]. *Zbirnyk naukovykh prats “Pedahohichni nauky” [Collection of Scientific Works “Pedagogical Sciences”]*, 93, 44–49 [in Ukrainian].
6. Martyniuk, A., & Malashevskaya, I. (2023). Osoblyvosti vykorystannia muzykoterapii yak metodu zberezhenia psykhychnoho zdorov'ia osobystosti [Features of using music therapy as a method of preserving personal mental health]. *Molod i rynek [Youth and Market]*, 2 (210), 66–71 [in Ukrainian].
7. Smith, E.R., Brouder, L.M., Lawlor, C.E., & Haefel, G.J. (2023). Listening to a popular upbeat song can lead to more adaptive cognitive inferences for stressful events in non-clinical adult populations. *The British journal of clinical psychology*, 62 (2), 356–371. <https://doi.org/10.1111/bjc.12412> [in English].
8. Koelsch, S., Bashevkin, T., Kristensen, J., Tvedt, J., & Jentschke, S. (2019). Heroic music stimulates empowering thoughts during mind-wandering. *Scientific Reports*, 9. <https://doi.org/10.1038/s41598-019-46266-w> [in English].
9. Thoma, M.V., La Marca, R., Brönnimann, R., Finkel, L., Ehlert, U., & Nater, U.M. (2013). The Effect of Music on the Human Stress Response. *PLoS ONE*, 8(8). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0070156> [in English].
10. Romanchuk, O. (n.d.). Psykholohichna stiikist v chasy viiny: indyvidualnyi ta natsionalnyi vymir [Psychological resilience in times of war: individual and national dimensions]. *Ukrainskyi instytut kohnityvno-povedinkovoi terapii*. Retrieved from: https://i-cbt.org.ua/resilience_ukraine/ [in Ukrainian].
11. Grebosz-Haring, K., & Thun-Hohenstein, L. (2018). Effects of group singing versus group music listening on hospitalized children and adolescents with mental disorders: A pilot study. *Helikon*, 4 (12). <https://doi.org/10.1016/j.helikon.2018.e01014> [in English].
12. Linnemann, A., Ditzen, B., Strahler, J., Doerr, J., & Nater, U. (2015). Music listening as a means of stress reduction in daily life. *Psychoneuroendocrinology*, 60, 82–90. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2015.06.008> [in English].
13. Slovyk muzychnykh terminiv [Dictionary of musical terms] / uklad. V. Tymkiv, O. Podruchna. Kyiv, 2017. 312 s. [in Ukrainian].

Chornous Oksana,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines of Faculty № 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8770-8869>

THE ROLE OF SONGS IN THE PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF HIGHER EDUCATION STUDENTS DURING WARTIME

The article presents the results of a study on the use of songs by higher education students to cope with stress during a military invasion. A conducted survey confirmed that a significant portion of the surveyed young people turn to music as a means of self-regulation in crisis situations, assigning it the role of an important tool for emotional support rather than mere entertainment. At the same time, it was found that for a certain group of respondents, music does not serve this function, which may be due to personal preferences or a preference for other traditional methods.

The study also highlights the frequency of turning to songs as a means of support in challenging emotional situations: the largest group consists of students who listen to them daily, followed by a slightly smaller number of respondents who turn to songs several times a week, and the smallest group being those who listen only occasionally. This underscores the integration of music into the daily lives of young people as an accessible way to maintain psychological resilience amid uncertainty. The choice of popular songs, which dominate preferences due to their simplicity, rhythm, and emotional resonance, gains particular relevance. In contrast, folk, academic, and spiritual compositions are less in demand, likely due to their specificity or lower accessibility to a modern audience.

Within popular music, respondents prefer various genres, with pop and rap leading the way, though rock, jazz, electronic music, and metal also have their fans. This distribution illustrates the diversity of musical tastes and their application depending on emotional needs – ranging from relaxation to energy release. The themes of songs chosen in stressful situations are mostly related to personal relationships, life, or humor, reflecting a desire for emotional stability, motivation, or comfort.

Overall, the results affirm the positive impact of songs on the emotional state of young people, transforming them into a universal resource for psychological support in difficult times when access to professional help may be limited.

Key words: *song, stress coping, higher education students, emotional support.*

Надіслано до редколегії 28.02.2025

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

УДК 351.74

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-115-121

Мердова Ольга Миколаївна,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Умрихіна Ірина Олександрівна,

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

ПРАВИЛА ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ

Статтю присвячено аналізу формально-юридичних аспектів правил етичної поведінки поліцейських відповідно до законодавства України. Обґрунтовано, що правила етичної поведінки поліцейських мають морально-етичний зміст та отримують формально-юридичне вираження шляхом закріплення в нормативно-правових актах; вирізняються юридичним значенням; поширюються на поліцейських як у разі виконанні службових обов'язків, так і в позаслужбовий час. Запропоновано низку заходів організаційно-правового характеру для вдосконалення реалізації повного потенціалу правил етичної поведінки поліцейських.

Ключові слова: *правила етичної поведінки, морально-етичні вимоги, етика, Національна поліція, правовий статус поліцейських, запобігання та протидія корупції.*

Постановка проблеми. В умовах реформування Національної поліції України відповідно до європейських стандартів важливого значення набуває належне вироблення та законодавче врегулювання правил етичної поведінки поліцейських. Відповідно до Указу Президента України «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки» від 11.05.2023 невід'ємною складовою реформи визначено вдосконалення механізмів внутрішнього контролю та запобігання корупції, застосування єдиних критеріїв і стандартів доброчесності для перевірки співробітників усіх органів правопорядку та прокуратури, а також їхнього постійного моніторингу, впровадження єдиних етичних

принципів для співробітників органів правопорядку та прокуратури [1]. Від якості нормативно-правового врегулювання та чіткості визначення правил етичної поведінки безпосередньо залежить, з одного боку, ефективність забезпечення прав і свобод людини та громадянина, з іншого – реалізація правового статусу поліцейських, недопущення зловживань, правомірність у застосуванні заохочень, дисциплінарної відповідальності та інших заходів забезпечення службової дисципліни в Національній поліції України. Морально-етичний імператив є базовою передумовою професійного та ефективного виконання поліцейських функцій, розбудови партнерських відносин та підвищення довіри суспільства до Національної поліції України. Наведені обставини зумовлюють

актуальність формально-юридичного аналізу правил етичної поведінки поліцейських.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми етичної поведінки поліцейських неодноразово привертала увагу вчених-адміністративістів, зокрема О. М. Бандурки, Ю. П. Битяка, М. Ю. Веселова, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюка, О. М. Музичука, Н. П. Матюхіної, О. С. Проневича, О. Ю. Синявської, В. А. Трофименка, О. Г. Фролової, С. А. Федчишина, Х. П. Ярмакі та ін. Науковцями аналізувалися теоретичні засади професійної етики поліцейських, їх значення та роль у реалізації професійних поліцейських функцій, види правил етичної поведінки, міжнародні стандарти професійної поліцейської етики тощо. А втім, проблеми професійної етики поліцейських розглядалися й у контексті більш загальної проблематики, присвяченої державній або публічній службі загалом. Водночас привертає увагу те, що формально-юридичний аспект правил етичної поведінки поліцейських усе ще потребує поглибленого аналізу, що поряд з іншим передбачає визначення нормативно-правових засад правил етичної поведінки поліцейських, встановлення їх юридичного змісту, юридичного значення тощо.

Ці обставини і зумовлюють постановку **мети цієї наукової статті**, що полягає у здійсненні характеристики деяких формально-юридичних аспектів правил етичної поведінки поліцейських відповідно до законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Насамперед звернімося до теоретичних напрацювань стосовно етики (етичної поведінки) державних (публічних) службовців. Так, у Словнику термінів і понять з державного управління зазначається, що «етика державного службовця» – це система норм поведінки, сукупність моральних вимог і правил, які регулюють діяльність державного службовця, визначаючи, що є допустимим, заохочується, а що вважається недозволеним для державного службовця в різних ситуаціях. У нормах етичної поведінки втілюються загальнолюдські моральні вимоги й заборони, конкретизовані щодо особливостей державної служби [2, с. 60]. Узагальнення наукової літератури дає змогу виділити основні характеристики правил етичної поведінки державних (публічних) службовців: у їх основі лежить система прийнятих і глибоко усвідомлених норм поведінки, порядок дій, правил взаємин і принципів публічно-службових відносин, що належать цьому суспільству та водночас є нормами загальнолюдської моралі; такі правила регулюють відносини як між публічними службовцями (внутрішні), так і між публічними службовцями та приватними особами (зовнішні), будучи запорукою забезпечення професійності та шанобливого ставлення до громадян; правила етичної поведінки вирізняються статусно-правовим аспектом, адже є складовою правового статусу суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення тощо [3, с. 478; 4, с. 230–235; 5, с. 84–85; 6, с. 175–185 та ін.].

Враховуючи загальнотеоретичні напрацювання, правила етичної поведінки поліцейських можна охарактеризувати як сукупність вимог (морально-етичних імперативів), які висуваються до поведінки поліцейських як під час виконання службових обов'язків, так і поза службою, з метою забезпечення ефективності реалізації поліцейських завдань і функцій, протидії корупції у Національній поліції та підвищення до неї довіри населення. Дотримання поліцейськими правил етичної поведінки спрямовується на розбудову добро-

чесної поліцейської служби, підтвердженням чого є традиційне розуміння цих правил як антикорупційного інструменту та врегулювання їх саме в такому сприйнятті в законодавстві України про запобігання корупції. Етика поведінки нерозривно пов'язана також із професійною компетентністю, професіоналізмом публічної служби. Л. М. Корнута безпосередньо відзначає, що етика публічних службовців є складовою їх професійної компетентності та в межах базових типів професійної компетентності виокремлює етичну професійну компетентність [7, с. 359]. Зарубіжні вчені Р. Клірі та Н. Генрі доходять висновку, що моральна поведінка державного службовця – це принципові вимоги до поведінки, а не автоматична дія, невід'ємна важлива складова професіоналізму державного службовця [8, с. 54].

Можна виокремити такі основні особливості правил етичної поведінки поліцейських з позиції їх формально-юридичного аналізу та значення:

а) такі правила *мають (повинні мати) морально-етичне підґрунтя та зміст*, адже «етика» в найзагальнішому розумінні пов'язується з моральними правилами та категоріями (як-от повага, толерантність, чесність, справедливість тощо), оцінкою поведінки особи кризь вироблені й усталені морально-етичні критерії. «Етика» («етика поведінки») в загальнонаукових джерелах визначається як «норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу, суспільної організації, професії і т. ін.» [9, с. 357]. Зі свого боку, правила етичної поведінки поліцейських, маючи етичне підґрунтя, одночасно є і відображенням аксіологічного виміру поліцейської діяльності як сукупності цінностей, що впроваджуються та культивуються в системі Національної поліції. Як слушно відзначає О. С. Проневич, морально-етичні імперативи поліції об'єктивно зумовлені соціальною місією цього правоохоронного органу [10, с. 107];

б) правила етичної поведінки отримують *нормативно-правове оформлення*. У контексті професійної діяльності поліцейських йдеться не про весь перелік загалом існуючих у суспільстві моральних правил (котрих є надзвичайно багато і які різняться залежно від етнічного походження людини, її світоглядних, релігійних позицій тощо), а насамперед про ті з них, які отримали нормативно-правове оформлення. Йдеться про вимоги, що санкціоновані правом та унормовані законодавством. Водночас можуть мати місце різні варіанти такого правового оформлення: 1) або безпосереднє закріплення в нормативному акті етичної вимоги – із визначенням її змісту або ж описом сутнісних ознак (наприклад, тлумачення вимог «політичної нейтральності», «нерозголошення інформації» у Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 [11] тощо); 2) або ж вказівка в нормативно-правовому акті на необхідність дотримання відповідних етичних вимог, однак без деталізації їх змісту та опису.

Стосовно Національної поліції України поряд із загальними нормативно-правовими актами (Конституцією України від 28.06.1996, Законом України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014) важливого значення набуває галузеве законодавство, представлене Законом України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 [12], наказом Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» від 09.11.2016 [13] та ін. Не можна не відзначити й вагому роль міжнародних правових джерел, у тому числі актів м'якого права (soft law), як-от Кодексу поведінки службовців органів правопо-

рядку, затвердженого Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 [14, с. 8–12], Європейського кодексу поліцейської етики, схваленого Рекомендацією Rec(2001)10 Комітету Міністрів Ради Європи від 19.09.2001 [14, с. 19–51] та ін.;

в) *часовий параметр дії правил етичної поведінки* – вимоги етичної поведінки мають «наскрізний» характер, поширюються на поліцейських не лише під час виконання ними службових обов'язків, а й (низка з них) поза службою, у позаслужбовий час. У чинному законодавстві України безпосередньо закріплено, що «за будь-яких обставин і відносно будь-якої людини як у робочий, так і в неробочий час поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики» [13];

г) *юридичне значення* – правила етичної поведінки, їх дотримання або ж порушення поліцейськими спричиняють не лише громадський (моральний) осуд, але й тягнуть юридичні наслідки (зокрема, у формі притягнення до дисциплінарної відповідальності відповідно до Дисциплінарного статуту Національної поліції України від 15.03.2018 [15]). Зокрема, морально-етичним змістом вирізняється Присяга, дотримання якої є одним з основних обов'язків поліцейського відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію». Присяга поліцейського передбачає такий текст: «Я, (прізвище, ім'я та по батькові), усвідомлюючи свою високу відповідальність, урочисто присягаю вірно служити Українському народові, дотримуватися Конституції та законів України, втілювати їх у життя, поважати та охороняти права і свободи людини, честь держави, з гідністю нести високе звання поліцейського та сумлінно виконувати свої службові обов'язки» (ст. 64 Закону України «Про Національну поліцію») [12]. Крім того, морально-етичним змістом наділені також ті приписи Закону України «Про Національну поліцію», що врегульовують принципи діяльності поліції, основні обов'язки поліцейського, вимоги до професійної компетентності кандидатів при вступі на службу до поліції, поліцейських тощо.

Водночас недоліком є те, що чинний Закон України «Про Національну поліцію» безпосередньо не закріплює такий обов'язок поліцейського, як дотримання правил етичної поведінки, ба більше, навіть не згадує відповідного терміна. Правила етичної поведінки поліцейських введені до нормативного обігу лише на підзаконному рівні, не маючи базової норми у профільному Законі України «Про Національну поліцію», а отже, не забезпечені стабільністю регулювання на рівні такого акта, як закон. Такий стан речей, на нашу думку, не відображає засадничого значення правил етичної поведінки для забезпечення ефективного функціонування Національної поліції.

У цьому сенсі заслуговує на увагу досвід врегулювання правового статусу інших видів публічних службовців (державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування тощо). Наприклад, як підкреслюють Ю. П. Битяк, Н. П. Матюхіна та С. А. Федчишин, у Законі України «Про державну службу» правила етичної поведінки врегульовані в низці ключових аспектів: по-перше, безпосередньо закріплено обов'язок державних службовців дотримуватися правил етичної поведінки (п. 2 ст. 8); по-друге, встановлено, що дотримання правил етичної поведінки є складовою предмета оцінювання результатів службової діяльності державних службовців (ст. 44); по-третє, порушення правил етичної поведінки є дисциплінарним проступком, що передбачає накладення такого дисциплі-

нарного стягнення, як попередження про неповну службову відповідність (ст. 65, 66) [16, с. 180]. З урахуванням наведеного вважаємо, що подібний досвід законодавчої регламентації правил етичної поведінки заслуговує на наслідування і стосовно поліцейських безпосередньо в законах України «Про Національну поліцію» (у контексті основних обов'язків поліцейських та їх атестування) та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» (у контексті змісту службової дисципліни та її порушення як підстави для дисциплінарної відповідальності).

Системний аналіз законодавства України дає змогу класифікувати всі правила етичної поведінки, яких мають дотримуватися поліцейські, на дві великі групи:

загальновизнані етичні норми. Правовою основою для виокремлення такої групи вимог є положення ч. 2 ст. 38 Закону України «Про запобігання корупції», яка поширює свою дію на поліцейських та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Зокрема, закріплено, що відповідні особи «під час виконання своїх службових повноважень зобов'язані неухильно додержуватися вимог закону та загальновизнаних етичних норм поведінки, бути ввічливими у стосунках з громадянами, керівниками, колегами і підлеглими» [11]. Однак проблемою є відсутність чіткого розуміння змісту й обсягу категорії «загальновизнані етичні норми поведінки», її оціночний характер, що може неоднозначно відобразитись на правозастосуванні. Ознака «загальновизнаності» є досить складною у встановленні її змісту з огляду на відмінність морально-етичних устоїв різних соціальних груп, національностей, релігійної приналежності, світогляду тощо. У науковій і науково-практичній літературі надаються лише приблизні ознаки «загальновизнаних етичних норм» (це «щонайменше порядність, совісність, повага, співчуття, дотримання домовленостей» тощо) [17, с. 274]. Вочевидь такий стан законодавчого регулювання є недопустимим, адже містить потенційний ризик безпідставного притягнення поліцейських до юридичної відповідальності за порушення вказаних правил етичної поведінки, ризик свавільної поведінки тощо. У зв'язку із цим вважаємо, що відповідну категорію Закону України «Про запобігання корупції» доцільно було б офіційно роз'яснити Національному агентству з питань запобігання корупції;

спеціально-юридичні етичні правила етичної поведінки:

– *правила етичної поведінки, врегульовані в розділі VI «Правила етичної поведінки» Закону України «Про запобігання корупції»*, що є загальними для всіх осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у тому числі поліцейських. До таких правил належать, зокрема, пріоритет інтересів (ст. 39), політична нейтральність (ст. 40), неупередженість (ст. 41), компетентність та ефективність (ст. 42), нерозголошення інформації (ст. 43), утримання від виконання незаконних рішень чи доручень (ст. 44) [11];

– *правила етичної поведінки, врегульовані наказом Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» від 09.11.2016*. Такі правила можуть мати і внутрішню диференціацію залежно від природи обов'язку, що покладений в їх основу, (обов'язок активної чи пасивної поведінки – заборони), сфери (напрямку) поліцейської діяльності, реалізації окремих функцій, поліцейських заходів (наприклад, правила етичної поведінки поліцейських при поводженні із затриманою особою,

правила етичної поведінки за взаємодії поліцейського з громадськістю або іншими державними органами тощо). Зокрема, закріплено, що поліцейський повинен неухильно дотримуватися Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського; професійно виконувати свої службові обов'язки; у кожному окремому випадку вибирати той захід з-поміж заходів, передбачених законодавством України, застосування якого призведе до настання найменш негативних наслідків; контролювати свою поведінку, почуття й емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень і службову поведінку; мати охайний зовнішній вигляд, бути у встановленій формі одягу; дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики та ін. (п. 1 розділу II) [13].

Крім того, поліцейському під час виконання службових обов'язків заборонено: сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; допускати будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками, дискримінацію в будь-якій формі; використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність, висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження в політичних або особистих цілях; розголошувати та використовувати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, у тому числі після припинення служби в поліції, крім випадків, визначених законом; знімати з однострою чи приховувати нагрудний знак (жетон), а також будь-яким іншим чином перешкоджати прочитанню інформації на ньому або фіксуванню за допомогою технічних засобів, крім випадків, коли поліцейський виконує службові обов'язки в режимі секретності в установленому законодавством України порядку; перебувати на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння, уживати тютюнові вироби під час безпосереднього виконання службових обов'язків і в невстановленому місці (п. 2 розділу II) [13].

Проведений аналіз врегульованих законодавством правил етичної поведінки свідчить про низку формально-юридичних проблем, пов'язаних як із визначенням та встановленням їх змісту, так і з правозастосуванням. Однією з таких проблем є оціночний характер морально-етичних категорій (наприклад, «недобрий настрій», «дружні почуття», «охайність», «зверхність», «іронізування» тощо). Вочевидь дати чіткий нормативний зміст відповідним морально-етичним категоріям досить складно, що об'єктивно зумовлено природою етики. Однак доцільним є максимально можливе обмеження адміністративного розсуду суб'єктів, які уповноважені здійснювати атестування поліцейських (атестаційні комісії, керівники органів поліції), встановлювати наяв-

ність (або ж відсутність) у діянні поліцейського складу дисциплінарного проступку (дисциплінарні комісії), застосовувати дисциплінарні стягнення (уповноважені на те законодавством посадові особи МВС України, Національної поліції) тощо. Перспективним шляхом, що може сприяти встановленню змісту категорій, може стати розробка й ухвалення МВС України офіційного документа щодо застосування законодавства України в частині правил етичної поведінки поліцейських (на кшталт методичних рекомендацій, практичного порадишника тощо). У цьому контексті заслуговує на увагу та наслідування досвід розробки науково-практичного документа щодо застосування відомчих правил етичної поведінки [18] – «Практичний порадишник до Правил етичної та добросесної поведінки працівників МВС» (наказ МВС України від 09.04.2024 [19]). Такий документ містить детальне тлумачення правил у форматі «питання – відповідь», що неодмінно сприятиме однозначному розумінню змісту етико-правових категорій уповноваженими суб'єктами й ефективності практики правозастосування.

Висновки. Підсумовуючи, слід підкреслити базове (засадниче) значення правил етичної поведінки для ефективного функціонування Національної поліції, забезпечення прав людини і громадянина, реалізації правового статусу поліцейських як у їх внутрішніх правовідносинах (у системі Національної поліції), так і зовнішніх (у взаємодії з приватними особами, іншими органами публічної влади тощо). Правила етичної поведінки поліцейських мають (повинні мати) морально-етичний зміст та отримують формально-юридичне вираження шляхом закріплення в нормативно-правових актах (санкціонування правом); наділяються юридичним значенням (їх дотримання є обов'язком, а порушення може бути підставою для притягнення до відповідальності тощо); поширюються на поліцейських як під час виконання службових обов'язків, так і у позаслужбовий час. Зі свого боку, реалізація повного потенціалу правил етичної поведінки поліцейських потребує вжиття низки заходів організаційно-правового характеру. По-перше, доцільним є забезпечення регулювання правил етичної поведінки поліцейських на законодавчому рівні, зокрема, шляхом: а) доповнення ч. 1 ст. 18 «Основні обов'язки поліцейського» Закону України «Про Національну поліцію» новим пунктом такого змісту: «дотримуватися принципів діяльності поліції та правил етичної поведінки»; б) зміни редакції ч. 1 ст. 57 «Атестування поліцейських» Закону України «Про Національну поліцію» з метою визначення дотримання правил етичної поведінки як однієї з вимог, що підлягає врахуванню під час атестування поліцейських; в) доповнення ст. 1 «Службова дисципліна» Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» положенням, що чітко визначає дотримання правил етичної поведінки як окрему складову службової дисципліни поліцейських. По-друге, з огляду на оціночний характер морально-етичних категорій та їх вагоме юридичне значення доцільним є розробка та нормативно-правове затвердження офіційного документа, який би сприяв кращому розумінню нормативних положень та їх застосуванню (приміром, «Практичного порадишника до Правил етичної поведінки поліцейських»).

Список використаних джерел

1. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. *Офіційний вісник України*. 2023. № 51. Ст. 2823.
2. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Атіка, 2005. 240 с.
3. Державна служба : навч. посіб. / за заг. ред. С. М. Серьогіна. Київ : СІК ГРУП УКРАЇНА, 2012. 526 с.
4. Масюк Л. Я. Щодо змісту правил етичної поведінки поліцейських як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Наукові записки. Серія «Право»*. 2024. № 17. С. 230–235.
5. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України : монографія / за заг. ред. В. П. Тимошука, А. М. Школика. Київ : Конус-Ю, 2007. 735 с.
6. Трофименко В. А. Нормативні акти етичної поведінки поліцейських як необхідна частина забезпечення їхньої співпраці з суспільством. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 175–185.
7. Корнута Л. М. Адміністративно-правові аспекти професійної компетентності публічних службовців: питання теорії та практики : монографія. Одеса : Юридика, 2024. 420 с.
8. Рудакевич М. І. Професійна етика державних службовців: теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління : монографія. Тернопіль : Астон, 2007. 398 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
10. Проневич О. С. Імплементація європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4 (75). С. 102–110.
11. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Ст. 2474.
12. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 2075.
13. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2016 р. № 1179. *Офіційний вісник України*. 2017. № 2. Ст. 55.
14. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ : Москаленко О.М., 2013. 588 с.
15. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 54. Ст. 1882.
16. Битяк Ю. П., Матюхіна Н. П., Федчишин С. А. Публічна служба : посіб. для підготовки до іспиту / за заг. ред. Н. П. Матюхіної. Харків : Право, 2018. 260 с.
17. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. М. І. Хавронюк. Київ : Vaite, 2018. 472 с.
18. Про затвердження Правил етичної та добросесної поведінки працівників Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.04.2024 № 230. *Офіційний вісник України*. 2024. № 43. Ст. 2657.
19. Практичний порадник до Правил етичної та добросесної поведінки працівників Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.04.2024 № 230). URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/9/6/3/0/6/prakticnij-poradnik-mvs.pdf> (дата звернення: 27.02.2025).

References

1. Pro Kompleksnyi stratehichnyi plan reformuvannya orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023–2027 roku [About the Comprehensive strategic plan for the reform of law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023–2027]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.05.2023 № 273/2023. *Oftsiniyi visnyk Ukrainy*. 2023. № 51. Art. 2823. [in Ukrainian].
2. Malynovskyi, V.Ya. (2005). Slovnyk terminiv i poniat z derzhavnoho upravlinnia [Dictionary of terms and concepts from public administration]. Kyiv: Atika. 240 p. [in Ukrainian].
3. Serohina, S.M. (Ed.) (2012). Derzhavna sluzhba [State service]. Navchalnyi posibnyk. Kyiv: SIK HRUP UKRAINA. 526 p. [in Ukrainian].
4. Masiuk, L.Ya. (2024). Shchodo zmistu pravyl etychnoi povedinky politseiskykh yak ob'iekt administratyvno-pravovoho zabezpechennia [Regarding the content of the rules of ethical behavior of police officers as an object of administrative and legal support]. *Naukovi zapysky. Seriia "Pravo"*, 17, 230–235 [in Ukrainian].
5. Tymoshchuk, V.P., Shkolyk A.M. (Ed.) (2017). Publicna sluzhba. Zarubizhnyi dosvid ta propozyzii dlia Ukrainy [Public service. Foreign experience and proposals for Ukraine]. Monohrafiia. Kyiv: Konus-Yu. 735 p. [in Ukrainian].
6. Trofymenko, V.A. (2017). Normatyvni akty etychnoi povedinky politseiskykh yak neobkhidna chastyna zabezpechennia yikhnoi spivpratsi z suspilstvom [Normative acts of ethical behavior of police officers as a necessary part of ensuring their cooperation with society]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho"*, 4 (35), 175–185 [in Ukrainian].
7. Kornuta, L.M. (2024). Administratyvno-pravovi aspekty profesiinoi kompetentnosti publichnykh sluzhbovtiv: pytannia teorii ta praktyky [Administrative and legal aspects of professional competence of public servants]. Monohrafiia. Odesa: Yurydyka. 420 p. [in Ukrainian].

8. Rudakevych, M.I. (2007). Profesiina etyka derzhavnykh sluzhbovtziv: teoriia i praktyka formuvannia v umovakh demokratyzatsii derzhavnoho upravlinnia [Professional ethics of civil servants: theory and practice of formation in the conditions of democratization of public administration]. Monohrafiia. Ternopil: Aston. 398 p. [in Ukrainian].
9. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Uklad. i holov. red. V. T. Busel (2005). Kyiv, Irpin: Perun. 1728 p. [in Ukrainian].
10. Pronevych, O.S. (2016). Implementatsiia yevropeyskykh deontolohichnykh standartiv profesiinoi diialnosti politseyskykh u vitchyzniane zakonodavstvo: do postanovky problemy [Implementation of the European deontological standards of the professional activity of police officers in domestic legislation: before the problem statement]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 4 (75), 102–110 [in Ukrainian].
11. Pro zapobihannia koruptsii [On prevention of corruption]. Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700-VII. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2014. № 87. Art. 2474 [in Ukrainian].
12. Pro Natsionalnu politsiiu [About the National Police]. Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2015. № 63. Art. 2075 [in Ukrainian].
13. Pro zatverdzhennia Pravyl etychnoi povedinky politseyskykh [On approval of the Rules of Ethical Behavior of Police Officers]. Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 09.11.2016 № 1179. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2017. № 2. Art. 55 [in Ukrainian].
14. Banchuka, O.A. (Ed.) (2013). Status politsii: mizhnarodni standarty i zarubizhne zakonodavstvo [Police status: international standards and foreign legislation]. Kyiv: Moskalenko O.M. 588 p. [in Ukrainian].
15. Pro Dystsyplinarnyi statut Natsionalnoi politsii Ukrainy [On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 15.03.2018 № 2337-VIII. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2018. № 54. Art. 1882 [in Ukrainian].
16. Bytiak, Yu.P., Matiukhina, N.P., Fedchyshyn, S.A. (2018). Publichna sluzhba [Public service]. Posib. dlia pidhotovky do ispytu, za zah. red. N.P. Matiukhinoi. Kharkiv: Pravo. 260 p. [in Ukrainian].
17. Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy “Pro zapobihannia koruptsii” [Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”]. Nauk. red. M.I. Khavroniuk (2018). Kyiv: Vaite. 472 p. [in Ukrainian].
18. Pro zatverdzhennia Pravyl etychnoi ta dobrochesnoi povedinky pratsivnykiv Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy [On the approval of the Rules of ethical and virtuous behavior of employees of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 09.04.2024 № 230. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2024. № 43. Art. 2657 [in Ukrainian].
19. Praktychnyi poradnyk do Pravyl etychnoi ta dobrochesnoi povedinky pratsivnykiv Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 09.04.2024 № 230) [Practical advisor to the Rules of ethical and virtuous behavior of employees of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/9/6/3/0/6/practicii-poradnik-mvs.pdf> (accessed: 27.02.2025) [in Ukrainian].

Merdova Olha,

Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Administrative Law Disciplines of the Faculty No 2 (Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Umrykhina Iryna,

PhD in Law, Associate Professor at the Department of Administrative Law Disciplines of the Faculty No 2 (Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

RULES OF ETHICAL CONDUCT FOR POLICE OFFICERS: FORMAL AND LEGAL ASPECTS

The article analyzes the formal and legal aspects of the rules of ethical conduct for police officers in accordance with Ukrainian legislation. It is substantiated that the rules of ethical conduct for police officers have a moral and ethical content and receive formal and legal expression through their consolidation in regulatory legal acts. These rules are characterized by legal significance (compliance with them is a duty of police officers, and violations may serve as grounds for disciplinary action, etc.) and apply to police officers both in the performance of their official duties and during off-duty time.

It is concluded that realizing the full potential of the rules of ethical conduct for police officers requires the implementation of several organizational and legal measures. Firstly, it is advisable to ensure the regulation of the rules of ethical conduct for police officers at the legislative level, including by: a) amending Part 1 of Article 18 “Main Duties of a Police Officer” of the Law of Ukraine “On the National Police” with a new provision stating: “adhere to the principles of police activity and the rules of ethical conduct”; b) revising Part 1 of Article 57 “Certification of Police Officers” of the Law of Ukraine “On the National Police” to define compliance with the rules of ethical conduct as one of the requirements to be considered during the certification of police officers; c) supplementing Article 1 “Service Discipline” of the Law of Ukraine “On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine” with a provision that clearly defines compliance with the rules of ethical conduct as a separate component of police service discipline. Secondly, given the evaluative nature of moral and ethical categories and their significant legal importance, it is advisable to develop and legally approve an official

document that would promote a better understanding of regulatory provisions and their application (e.g., a “Practical Guide to the Rules of Ethical Conduct for Police Officers”).

Key words: *rules of ethical conduct, moral and ethical requirements, ethics, National Police, legal status of police officers, prevention and counteraction of corruption.*

Надіслано до редколегії 28.02.2025

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 141.7:323.2

DOI 10.32782/2523-4269-2025-90-122-126

Іващенко Сергій Миколайович,

доцент кафедри права національної безпеки та правової роботи

Військово-юридичного інституту

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6846-7422>

Гараз Андрій Іванович,

курсант кафедри права національної безпеки та правової роботи

Військово-юридичного інституту

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ORCID: <http://orcid.org/0009-0002-1273-4629>

МОБІНГ ТА БОСИНГ У ВІЙСЬКОВОМУ КОЛЕКТИВІ: ПРИЧИНИ ІСНУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Стаття присвячена дослідженню проблеми мобінгу та босингу у військових колективах, їхньому впливу на морально-психологічний стан військовослужбовців і ефективність виконання службових обов'язків. Розглянуто законодавче регулювання цього явища в Україні, його особливості у військовому середовищі, а також основні причини виникнення та наслідки. Запропоновано шляхи вдосконалення правових механізмів запобігання та протидії мобінгу у військових формуваннях, зокрема і створення внутрішніх комісії, посилення контролю за отриманням прав військовослужбовців і вжиття превентивних заходів.

Ключові слова: мобінг, босинг, військовослужбовці, правове регулювання, психологічний тиск, службові відносини, дисциплінарна відповідальність.

Постановка проблеми. Забезпечення прав і свобод людини є основоположною засадою демократичної держави, що передбачає створення належних умов для трудової діяльності кожного працівника. Військові колективи не є винятком, оскільки правове регулювання трудових відносин у Збройних силах України й інших військових формуваннях має особливий статус, що визначається як загальними нормами трудового законодавства, так і спеціальними нормами військового права. Водночас, з огляду на ієрархічну структуру військових формувань і особливий характер службових взаємин, проблема мобінгу та босингу у військових колективах набуває особливого значення. Такі явища, як систематичне цькування, психологічний

тиск, створення ворожої атмосфери на робочому місці, можуть негативно впливати не лише на моральний стан військовослужбовців, а й на ефективність виконання службових обов'язків, що є критично важливим у сфері оборони та безпеки держави. Незважаючи на те, що поняття мобінгу вже закріплене в законодавстві України, правовий механізм запобігання та протидії мобінгу ще не є досконалим, особливо у військовому середовищі. Це зумовлено низкою чинників: неналежною правовою регламентацією специфіки мобінгу та босингу серед військовослужбовців, відсутністю чітких процедур виявлення та реагування на такі порушення, складністю доказування фактів психологічного тиску та залежністю підлеглих від керівництва. Окрім того,

проблема ускладнюється деякою замкненістю військових колективів, що може сприяти приховуванню фактів порушення прав військовослужбовців. У зв'язку із цим актуальним є наукове дослідження причин існування мобінгу та босингу у військовому середовищі, аналіз наявного законодавства та пошук шляхів його вдосконалення. Важливим напрямом є розроблення ефективних правових механізмів запобігання та протидії цим негативним явищам, а також формування превентивних заходів, спрямованих на підтримку здорового психологічного клімату у військових колективах. Дослідження мобінгу та босингу у військовому середовищі має не лише наукове, а й практичне значення, оскільки його результати можуть сприяти створенню ефективної системи правового захисту військовослужбовців від психологічного насильства та покращенню функціонування військових формувань загалом.

Останні дослідження із проблематики мобінгу зосереджені на його правових і соціально-психологічних аспектах. Зокрема, Н.А. Чередніченко запропонувала концепцію мобінгу як систематичного психологічного насильства у трудовому середовищі, що дозволило окреслити основні ознаки цього явища та стадії його розвитку [1]. С.І. Сімакова й О.С. Кравченко досліджували вплив мобінгу на психологічний стан працівників і вказували на необхідність удосконалення механізмів правового захисту постраждалих [2, с. 142]. Т.В. Красюк аналізував законодавчі ініціативи щодо протидії мобінгу та запропонував удосконалення нормативно-правового регулювання [3, с. 145]. Попри значний внесок попередніх досліджень, не досить висвітленими залишаються питання ефективності наявних правових механізмів запобігання мобінгу у військових підрозділах, відповідності національного законодавства міжнародним стандартам, а також специфіки проявів босингу в умовах військової служби. Саме ці аспекти є предметом аналізу в межах даної роботи.

Метою статті є проведення аналізу причин виникнення мобінгу та босингу у військових колективах, виявлення їхніх наслідків, а також визначення правових і організаційних шляхів запобігання та подолання цих явищ.

Виклад основного матеріалу. Ратифікуванням 21 грудня 2006 р. Європейської соціальної хартії [4] Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися міжнародних стандартів соціально-економічних прав, які закріплені в цьому документі. Зокрема, відповідно до ст. 26 Хартії, держава повинна забезпечити гідне ставлення до всіх працівників, до військовослужбовців також, шляхом поширення інформації про систематичні несправедливі або явно негативні дії, спрямовані проти окремих осіб, та вживати заходів для запобігання такій поведінці. На жаль, мобінг і босинг є поширеними явищами у військових колективах. Військова служба, яка характеризується жорсткою дисципліною, ієрархією та психологічним навантаженням, створює особливі умови для виникнення конфліктів, які можуть перерости в систематичне цькування. Відповідно до ст. 28 Конституції України [5], гідність людини є найвищою соціальною цінністю, а законодавство забороняє жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність особи, поводження. Важливим кроком у боротьбі з мобінгом та босингом стало ухвалення 11 грудня 2022 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)», яким визначено основні засади реалізації права працівників,

зокрема військовослужбовців, на гідне ставлення до них у процесі проходження служби [6].

У військовому середовищі мобінг і босинг можуть набувати специфічних форм, зважаючи на службові відносини та сувору дисципліну. Характерні ознаки:

1. Вертикальний мобінг (босинг) – систематичне цькування підлеглого з боку командира (офіцера). Виражається в завищених вимогах, публічному приниженні, необґрунтованих дисциплінарних стягненнях, створенні нестерпних умов служби.

2. Горизонтальний мобінг – цькування військовослужбовця рівними за званням особами. Виражається у висміюванні, ізоляції, поширенні неправдивої інформації, фізичному насильстві (у деяких випадках).

3. Сендвіч-мобінг – коли військовослужбовець піддається тиску водночас із боку командування та з боку колег.

4. Босинг – агресивне керівництво, що передбачає психологічний тиск, навмисне приниження, систематичне ігнорування ініціативи підлеглих, використання владних повноважень для пригнічення військовослужбовців.

До основних причин виникнення мобінгу та босингу у військових колективах можна віднести:

1. Ієрархічну структуру та субординацію – жорстке підпорядкування часто використовується як засіб психологічного тиску.

2. Стресові умови служби – високе фізичне та психологічне навантаження сприяє агресії та емоційним зривам.

3. Конкуренцію за кар'єрне зростання – суперництво за підвищення може провокувати недобросовісну боротьбу.

4. Низьку правову обізнаність військовослужбовців – відсутність знань про механізми захисту від цькування.

5. Авторитарний стиль керівництва – коли командири зловживають владою, ігнорують права та гідність підлеглих.

О.А. Матеюк уважає, що мобінг може бути свідомий (навмисний) і несвідомий (стихийний). Свідомий мобінг – це цілеспрямовані дії, які мають конкретну, чітко сформульовану мету: створити для військовослужбовця такі умови, щоби він звільнився зі служби або покинув займану посаду. У військових формуваннях така поведінка може бути зумовлена бажанням усунути конкурента у процесі кар'єрного зростання, установити неофіційну ієрархію, утвердити авторитет чи навіть забезпечити незаконне переміщення на посаду особи із власного оточення. Несвідомий мобінг, своєю чергою, полягає в несвідомому цькуванні підлеглого чи колеги, що проявляється через постійне роздратування та конфліктні ситуації, які можуть накопичуватися і виходити за межі робочих відносин [7, с. 347].

Отже, мобінг і босинг у військових колективах є серйозною проблемою, яка потребує уваги з боку держави, командування та військовослужбовців. Запровадження ефективних механізмів запобігання, посилення контролю за дотриманням норм етики та права, а також підвищення рівня обізнаності військових може сприяти створенню здорового та безпечного середовища служби.

До закріплення поняття «мобінг» у вітчизняному законодавстві його часто ототожнювали з дискримінацією. Однак ці поняття не є тотожними. Відповідно до Кодексу законів про працю України [8], дискримінація – це порушення принципу рівності прав і можливостей, що проявляється у прямих або непрямих обме-

женнях прав працівників залежно від їхніх особистих характеристик: статі, етнічного походження, релігійних переконань тощо. У військових колективах дискримінація може набувати особливих форм, зокрема через створення несприятливих умов для окремих військовослужбовців за ознакою їхнього статусу, віку, військового звання чи політичних переконань.

Водночас дискримінація часто стає інструментом мобінгу, коли вона використовується для систематичного психологічного чи адміністративного тиску з метою примусового звільнення військовослужбовця або його відсторонення від виконання службових обов'язків. До таких форм мобінгу можна віднести:

- нерівномірний розподіл навантаження між військовослужбовцями однакового звання;
- обмеження в доступі до професійного розвитку та кар'єрного зростання;
- несправедливе оцінювання результатів службової діяльності;
- безпідставне позбавлення премій чи інших видів заохочення;
- ізоляція військовослужбовця від колективу або навмисне ігнорування його позиції.

Для проведення аналізу правових механізмів протидії мобінгу та босингу у військових колективах варто звернутися до статутів Збройних сил України (далі – ЗСУ), які є основними нормативними документами, що регулюють поведінку військовослужбовців. Військовослужбовці зобов'язані ретельно їх вивчати, а командири – контролювати дотримання їхніх положень підлеглими. Зокрема, Дисциплінарний статут ЗСУ [9] містить вимогу до командирів поєднувати вимогливість із повагою до честі та гідності підлеглих, а також зобов'язує військовослужбовців виявляти повагу один до одного та дотримуватися норм військового етикету. Статут внутрішньої служби ЗСУ [10] акцентує увагу на взаємній повазі, необхідності аналізу морально-психологічного клімату в підрозділах і заборони приниження честі та гідності підлеглих. Однак ці документи не містять визначення мобінгу чи його конкретних проявів, що ускладнює правозастосування.

Поряд із нормами трудового законодавства, що забороняють мобінг, 1 грудня 2022 р. були внесені зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [11], які передбачили адміністративну відповідальність за мобінг (цькування) працівників (ст. 173–5 КУпАП). У разі доведення факту мобінгу до порушників можуть бути застосовані штрафні санкції або громадські роботи. Це є особливо важливим для військових колективів, оскільки мобінг може негативно впливати не лише на окремих військовослужбовців, а й на загальний морально-психологічний стан підрозділу, що може знижувати боєздатність і дисципліну. Військовослужбовець, який став жертвою мобінгу, має право звернутися зі скаргою до уповноважених органів Міністерства оборони України або до правоохоронних органів. У разі підтвердження факту цькування постраждалий може вимагати дисциплінарного покарання для винних осіб, а також компенсації моральної шкоди в судовому порядку. Попри внесені законодавчі зміни, судова практика щодо мобінгу у військових формуваннях поки що є не досить напрацьованою. Це свідчить про необхідність додаткових механізмів контролю та превентивних заходів щодо подолання мобінгу, зокрема запровадження спеціальних внутрішніх комісій у військових частинах, проведення роз'яснювальних заходів і тренінгів щодо недопущення психоло-

гічного насильства у військовому середовищі. Для подолання мобінгу у військових колективах важливим є впровадження змін у комунікацію між командуванням і підлеглими. Варто розвивати культуру поваги та відкритого діалогу, адже наказ не лише має примусовий характер, а й повинен мотивувати до ефективного виконання завдань. Командири мають чітко усвідомлювати межу між дисциплінарними вимогами та психологічним насильством. Важливою практикою є запровадження психологічного супроводу військовослужбовців, проведення тренінгів з управління конфліктами та формування етики спілкування. Також варто звернути увагу на механізми анонімного повідомлення про випадки мобінгу. Часто жертви цькування бояться відкрито заявити про проблему через страх репресій. Якщо військовослужбовець знатиме, що може звернутися по допомогу без ризику негативних наслідків, це значно зменшить рівень мобінгу.

Висновки. Мобінг і босинг у військових колективах є серйозною проблемою, що негативно впливає не лише на морально-психологічний стан військовослужбовців, а й на загальну боєздатність сил безпеки й оборони. Основними причинами існування цього явища є жорстка ієрархія, високий рівень стресу, закритість військового середовища та традиційні уявлення про дисципліну, які інколи виправдовують приниження та психологічний тиск. Відсутність чітко визначених механізмів протидії мобінгу та неналежна правова регламентація ускладнюють боротьбу із цим явищем. Попри існування загальних норм, які гарантують дотримання прав людини, законодавство України досі не містить спеціальних положень щодо мобінгу у військових структурах. Запроваджені у 2022 р. законодавчі зміни стали першим кроком до визнання цього явища на рівні закону, однак їхня ефективність значною мірою залежить від належного правозастосування. Для подолання мобінгу та босингу у військових підрозділах необхідний комплексний підхід. Він має включати вдосконалення законодавства, підвищення рівня правової обізнаності військовослужбовців, створення ефективних механізмів фіксації та розгляду скарг, а також формування культури взаємоповаги у військових колективах. Важливими елементами є посилення контролю за діями командування, упровадження програм психологічної підтримки, а також розвиток комунікативних стратегій, які дозволять зменшити рівень конфліктності та сприятимуть здоровій атмосфері в підрозділах. Отже, боротьба з мобінгом і босингом у військовому середовищі потребує як законодавчих змін, так і якісного реформування внутрішніх процесів у військових колективах. Лише системний підхід дозволить забезпечити захист прав військовослужбовців, покращити морально-психологічний клімат у ЗСУ та підвищити їхню загальну ефективність.

Перспективи подальшого дослідження проблеми мобінгу та босингу у військових колективах включають аналіз ефективності законодавчих змін, удосконалення механізмів фіксації та реагування на випадки цькування, а також вивчення міжнародного досвіду запобігання цьому явищу. Важливим напрямом є дослідження впливу лідерського стилю командирів на психологічний клімат у підрозділах і розроблення комунікативних стратегій для зміцнення взаємоповаги серед військовослужбовців. Комплексний підхід до цієї проблеми сприятиме підвищенню ефективності правозастосування та формуванню здорового морально-психологічного середовища у військових колективах.

Список використаних джерел

1. Чередніченко Н.А. Моббінг і буллінг у трудовому процесі. Право і безпека. 2012. № 3 (45). С. 285–288.
2. Сімакова С.І., Кравченко О.С. Актуальні проблеми запобігання мобінгу у трудових відносинах в Україні. Юридичний бюлетень. 2018. № 8. С. 137–142.
3. Красюк Т.В. Мобінг: причини виникнення та способи подолання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 6. С. 140–145.
4. Європейська соціальна хартія (переглянута): міжнародний документ від 03.05.1996 р. № 994–062. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 21.02.2025).
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 21.02.2025).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) : Закон України від 16.11.2022 р. № 2759–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#n8> (дата звернення: 21.02.2025).
7. Матеюк О.А. Професійний психологічний вплив військового керівника на підлеглих в особливих умовах діяльності : монографія. Хмельницький : Вид-во Національної академії ДПСУ, 2006. 347 с.
8. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n248> (дата звернення: 21.02.2025).
9. Про Дисциплінарний статут Збройних сил України : Закон України від 24.03.1999 р. № 551–XIV, станом на 09.08.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення: 22.02.2025).
10. Про Статут внутрішньої служби Збройних сил України : Закон України від 24.03.1999 р. № 548–XIV, станом на 18.12.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 22.02.2025).
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073–X. Відомості Верховної Ради України. № 51. Ст. 1122.
12. Пашенко Є.М., Івашченко С.М. Поняття та принципи управління ризиками в Міністерстві оборони України та Збройних силах України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Вип. № 77. Ч. 2. С. 102–107.

References

1. Cherednichenko, N.A. (2012). Mobbing i bullying u trudovomu protsesi [Mobbing and bullying in the labor process]. *Pravo i bezpeka*, 3 (45), 285–288 [in Ukrainian].
2. Simakova, S.I., & Kravchenko, O.S. (2018). Aktualni problemy zapobihannia mobingu v trudovykh vidnosynakh v Ukraini [Current issues of preventing mobbing in labor relations in Ukraine]. *Yurydychnyi biuletyn*, 8, 137–142 [in Ukrainian].
3. Krasniuk, T.V. (2022). Mobbing: prychny vynyknennia ta sposoby podolannia [Mobbing: causes and ways to overcome]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, 6, 140–145 [in Ukrainian].
4. Yevropejska socialna hartiya (pereglyanuta) [European Social Charter (Revised)]. (1996, May 3). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text [in Ukrainian].
5. *Zakon Ukrainy Pro konstytutsiiu Ukrainy: pryiniaty 28 cherv. 1996 roku № 254k/96-VR* [Law of Ukraine on the Constitution of Ukraine from June 28, 1996, № 254k/96-VR]. (1996, June 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> [in Ukrainian].
6. *Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zapobihannia ta protyidii mobinhu (harasmentu): pryiniaty 16 lyst. 2022 roku № 2759–IX* [Law of Ukraine on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Prevention and Counteraction of Mobbing (Harassment) from November 16, 2022, № 2759–IX]. (2022, November 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#n8> [in Ukrainian].
7. Matieuk, O.A. (2006). *Profesijnyi psykholohichnyi vplyv viiskovoho kerivnyka na pidleghykh v osoblyvykh umovakh diial'nosti* [Professional psychological influence of a military leader on subordinates in special conditions of activity]. *Khmel'nyts'kyi: Vyd-vo Natsional'noi akademii DPSU* [in Ukrainian].
8. *Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: pryiniaty 10 hrud. 1971 roku № 322–VIII* [The Labor Code of Ukraine from December 10, 1971, № 322–VIII]. (1971, December 10). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n248> [in Ukrainian].
9. *Zakon Ukrainy Pro dystsyplinarnyi statut Zbroinykh syl Ukrainy: pryiniaty 24 berez. 1999 roku № 551–XIV (stanom na 9 serp. 2024 roku)* [Law of Ukraine on the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine from March 24, 1999, № 551–XIV (as of August 9, 2024)]. (1999, March 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> [in Ukrainian].
10. *Zakon Ukrainy Pro statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh syl Ukrainy: pryiniaty 24 berez. 1999 roku № 548–XIV (stanom na 18 hrud. 2024 roku)* [Law of Ukraine on the Internal Service Statute of the Armed Forces of Ukraine from March 24, 1999, № 548–XIV (as of December 18, 2024)]. (1999, March 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> [in Ukrainian].
11. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: pryiniaty 7 hrud. 1984 roku № 8073–X* [The Code of Ukraine on Administrative Offenses from December 7, 1984, № 8073–X]. (1984, December 7). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 51, 1122 [in Ukrainian].
12. Pashchenko, Y.M., & Ivashchenko, S.M. (2023). *Ponyattia ta pryntsyipy upravlinnia ryzykamy v Ministerstvi oborony Ukrainy ta Zbroinykh Syl Ukrainy* [Concepts and principles of risk management in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, 77, Vol. 2, 102–107 [in Ukrainian].

Ivashchenko Serhii,

Associate Professor at the Department of National Security and Law Work, Military Law Institute
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6846-7422>

Haraz Andrii,

Cadet at the Department of Law of National Security and Legal Work, Military Law Institute
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)
ORCID: <http://orcid.org/0009-0002-1273-4629>

**MOBBING AND BOSSING IN THE MILITARY UNIT:
CAUSES AND WAYS TO OVERCOME**

This article examines the issues of mobbing and bossing in military units, analyzing their impact on the moral and psychological state of service members and the overall effectiveness of military service. It explores the legal regulation of these phenomena in Ukraine, highlighting the specific characteristics of mobbing in the military environment, its causes, and consequences. The study underscores that psychological pressure, harassment, and humiliation within military collectives not only deteriorate the emotional well-being of personnel but also undermine discipline, cohesion, and operational readiness.

The article reviews existing Ukrainian legislation related to the prevention of workplace harassment and assesses its applicability to the military sphere. The research identifies key challenges in addressing mobbing and bossing in military units, including the lack of specific legal definitions, insufficient reporting mechanisms, and the reluctance of affected personnel to seek assistance due to fear of retaliation. Additionally, attention is given to the role of commanders and military leadership in fostering a healthy working environment and preventing the spread of psychological abuse among subordinates.

The study also discusses possible ways to improve legal mechanisms for combating mobbing in military formations. Recommendations include the establishment of internal investigative commissions to review complaints, the enhancement of oversight mechanisms to ensure compliance with military ethics and human rights standards, and the introduction of regular psychological evaluations and training for officers and enlisted personnel. Furthermore, the article emphasizes the importance of preventive measures such as educational programs on workplace harassment, anonymous reporting channels, and legal awareness campaigns for service members.

In conclusion, the article stresses the necessity of strengthening the legal framework and institutional mechanisms aimed at protecting military personnel from mobbing and bossing. Addressing this issue is crucial for maintaining morale, discipline, and the overall efficiency of military operations. Ensuring a respectful and harassment-free environment within military structures is not only a legal and ethical obligation but also a prerequisite for the successful functioning of the armed forces.

Key words: *mobbing, bossing, military personnel, legal regulation, psychological pressure, workplace harassment, disciplinary responsibility.*

Надіслано до редколегії 28.02.2025

ЗМІСТ

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.
КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО**

Кірик А. Ю. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ В ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	3
Меликов Р. Г., Чорна М. В. МНОЖИННЕ ГРОМАДЯНСТВО В КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ: ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ.....	11
Шмагайло І. В. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	17

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

Васильєв С. В. «ВІДМОВА ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ» (DISCLAIMER) У СУЧАСНОМУ ПРАВОЗАСТОСУВАННІ.....	24
Ігонін Р. В. ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВИТКУ.....	29
Колеснік Т. В., Клемпарський М. М., Назимко О. В. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	34

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

Громенко Ю. О., Горбаньов І. М. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ЄС.....	40
Захарченко А. М., Тарасенко О. С. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИМУСОВОГО ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ.....	47
Марценишин Ю. І., Червінчук А. В., Атаманенко Ю. Ю. АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКІ ШТРАФИ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АВТОМОБІЛЬНИЙ ТРАНСПОРТ.....	54
Рекуненко Т. О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	60

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

Данилевська Ю. О., Данилевський А. О. ВІДМЕЖУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ ВІД КРАДІЖКИ.....	66
Татаренко С. В. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ.....	72

Цуцкірідзе М. С., Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. НЕЗАКОННІ ПРИДБАННЯ, ЗБУТ АБО ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	77
---	----

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Арсентьев Д. С. ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ, У ЯКИХ ВСТАНОВЛЕНО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	83
--	----

Євсюков О. Ф. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ.....	87
--	----

Tatarov O. CONCLUSION AND CONSIDERATION BY THE COURT OF AN AGREEMENT IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE APPLICATION OF CRIMINAL LAW MEASURES TO A LEGAL ENTITY IN A SPECIAL PROCEDURE.....	92
--	----

**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ**

Гельбак А. М., Мухіна Г. В. АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ПОТРЕБ СІМЕЙ ПРАЦІВНИКІВ МВС УКРАЇНИ У СФЕРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ	98
---	----

Снісаренко І. Є., Завітренко Д. Ж. ШЛЯХИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З ОСОБАМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	103
--	-----

Чорноус О. В. РОЛЬ ПІСЕНЬ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ..	109
--	-----

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Мердова О. М., Умрихіна І. О. ПРАВИЛА ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ	115
---	-----

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Івашенко С. М., Гараз А. І. МОБІНГ ТА БОСІНГ У ВІЙСЬКОВОМУ КОЛЕКТИВІ: ПРИЧИНИ ІСНУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ.....	122
--	-----

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

Kiryk A. ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING INTERNATIONAL PEACE AND SECURITY IN THE ACTIVITIES OF REGIONAL ORGANIZATIONS.....	3
Melykov R., Chorna M. MULTIPLE CITIZENSHIP IN THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL DIMENSION: CHALLENGES OF GLOBALIZATION AND PROTECTION OF NATIONAL SOVEREIGNTY.....	11
Shmahailo I. FORMATION AND DEVELOPMENT OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL ASPECT.....	17

COMMERCIAL LAW. CIVIL LAW. LABOR LAW

Vasyliiev S. “DISCLAIMER” IN MODERN LAW ENFORCEMENT.....	24
Ihonin R. PRINCIPLES OF SOCIAL INSURANCE IN CONNECTION WITH TEMPORARY DISABILITY AND PROSPECTS FOR THEIR DEVELOPMENT.....	29
Koliesnik T., Klemparskyi M., Nazymko O. LEGAL CONSEQUENCES OF INVALIDITY OF TRANSACTIONS IN THE CIVIL LAW OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	34

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

Hromenko Yu., Gorbanov I. LEGAL FRAMEWORK FOR STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESS ENTITIES IN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION.....	40
Zakharchenko A., Tarasenko O. LEGAL ASPECTS OF THE FORCED TERMINATION OF THE ACTIVITIES OF PUBLIC ORGANIZATIONS FOR THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER AND THE STATE BORDER.....	47
Martsenyshyn Yu., Chervinchuk A., Atamanenko Yu. ADMINISTRATIVE AND ECONOMIC FINES FOR VIOLATION OF THE LEGISLATION ON MOTOR TRANSPORT.....	54
Rekunenko T. REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF FINANCIAL SECURITY IN UKRAINE.....	60

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

Danylevska Ju., Danylevskiy A. DEFINE ILLEGAL FISHING, ANIMAL OR OTHER AQUATIC PRODUCING FROM THEFT.....	66
Tatarenko S. SOME PECULIARITIES OF ORGANIZING AND CONDUCTING INTERROGATION IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE ENVIRONMENT.....	72
Tsutskiridze M., Nazymko Ye., Ponomarova T. ILLEGAL ACQUISITION, SALE OR USE OF SPECIAL TECHNICAL MEANS FOR OBTAINING INFORMATION: PROBLEMS OF DETERMINING THE OBJECT OF A CRIMINAL OFFENSE.....	77

**CRIMINAL PROCESS AND FORENSIC.
OPERATIONAL AND INVESTIAGTIVE ACTIVITIES**

Arsentiev D.

PROBLEMS OF IMPROVING CRIMINAL LAW NORMS ESTABLISHING CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION AND CORRUPTION-RELATED CRIMINAL OFFENCES.....83

Yeysiukov A.

THE USE OF SPECIAL PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS..... 87

Tatarov O.

CONCLUSION AND CONSIDERATION BY THE COURT OF AN AGREEMENT IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE APPLICATION OF CRIMINAL LAW MEASURES TO A LEGAL ENTITY IN A SPECIAL PROCEDURE..... 92

**TRAINING OF SPECIALISTS FOR THE SYSTEM OF PROFESSIONAL LEGAL EDUCATION
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH SPECIFIC CONDITIONS OF STUDY**

Gelbak A., Mukhina G.

ANALYSIS OF CURRENT NEEDS OF FAMILIES OF EMPLOYEES OF THE MIA OF UKRAINE IN THE AREA OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT 98

Snisarenko I., Zavitrenko D.

WAYS OF POLICE INTERACTION WITH PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS.....103

Chornous O.

THE ROLE OF SONGS IN THE PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF HIGHER EDUCATION STUDENTS DURING WARTIME.....109

**CURRENT ISSUES OF POLICE ACTIVITY AND STAFF TRAINING
FOR UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE**

Merdova O., Umrykhina I.

RULES OF ETHICAL CONDUCT FOR POLICE OFFICERS: FORMAL AND LEGAL ASPECTS 115

**TOPICAL ISSUES OF LEGAL REGULATION
OF SOCIAL RELATIONS DURING MARTIAL LAW**

Ivashchenko S., Haraz A.

MOBBING AND BOSSING IN THE MILITARY UNIT: CAUSES AND WAYS TO OVERCOME.....122

НОТАТКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ
LAW JOURNAL OF DONBASS

Випуск № 1(90) 2025

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – О.І. Молодецька

Підписано до друку 01.05.2025 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Обл. вид. арк. 16,59. Ум. друк. арк. 15,35.
Зам. № 0525/388. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.